Colleccion Antòni Nogués
de versions en aranés

28

GUÈRRA E PATZ

Libre 4 de 4

Lev Nicolàievic Tolstoi

PRESENTACION

Era invasion de Napoleon en Rússia deishèc molta literatura, fòrça patiments e milierats de mòrts. Encara aué se cerquen rèstes de soldats, que sigueren enterrats o abandonats. Existissen organizacions francorusses que s'enqueden d'organizar excavacions e se genère literatura e materiau d'archiu. Tolstoi gaudie dera coneishença d'un des ahèrs mès destacats dera istòria europèa e l'aprofitec e li dèc valor damb ua destacabla capacitat descriptiva e damb ua volontat de reflexion sus es causes pròpies dera filosofia qu'acabarien influïnt en futurs líders des moviments sociaus mès importants deth sègle XX, coma Gandhi

Tolstoi ei quauquaquarren mès qu'un descriptor d'aconteishements, va mès enlà qu'era explicacion de hèts; desvolope ua vision umanista particulara, apòrte reflexion e trincament damb eth conservadorisme, da gessudes alternatives, auance ena provision de naues idees, trinque esquèmes…

Mohandas Gandhi desvolopèc eth concèpte dera "fòrça dera anima" (satyagraha"), coma particulara filosofia que serie coneishuda coma "non-violéncia" a compdar dera lectura de poètes, de filosòfs e en especial de Tolstoi, e molt concretament de Guèrra e Patz.

Tolstoi ère un pacifista, un antimilitarista. Er *Institut Català Internacional per la Pau* publiquèc en 2018 "Contra la Guerra i la Violència" de Lev Tolstoi. Ena presentacion se hè constar que Tolstoi se "proposèc de lutar contra eth mau en totes es sues formes, entre es quaus es guèrres e era violéncia des estats, e proposèc solucions individuaus entà arténher un estat de perfeccion qu'a de conduïr ara milhora morau dera societat e, conseqüentament, ara patz".

Es darrères frases de Guèrra e Patz son ua reflexion sus era istòria e era libertat des òmes en relacion damb eth mon e era sua dependéncia des hèts. Tolstoi parle des *Leis dera istòria* en estudi des moviments des pòbles e dera umanitat, ues leis que determinen es aconteishements. Eth darrèr capítol (XII dera Dusau part) la dedique ara comparacion des leis dera istòria damb es leis de Copernico sus eth moviment des planetes e de Tolomeo sus eth sistèma geocentric, que creèren temor enes òmes pera pour a qu'acabèssen damb era religion, e en tot hèr un passeig per Voltaire, Tolstoi determine era existéncia des Leis dera Istòria en tot acabar dident qu'aguestes creen ua "dependéncia que non sentem", dera que non èm conscients, qu'ei ath torn nòste encara que non la veigam. Compare damb era tèrra que se botge, que non pare de hèr torns, des que nosati non n'èm conscients.

Era traduccion de Nogués mos apòrte, dempús d'aguestes reflexions de Tolstoi, era traduccion d'ues planes publicades en 1888 (18 ans dempús dera publicacion dera òbra), e que diuèrses publicacions an volut considerar coma un apendix de Guèrra e

Patz. En aguestes línies, de extraordinari interès, Tolstoi mos explique es sòns pensaments ath torn de Guèrra e Patz, hè consideracions respècte dera realitat istorica dera òbra, sus era descripcion deth caractèr dera epòca, sus er enorme emplec deth francés que i a ena òbra (ditz qu'es personatges dera epòca pensauen en francés), sus es personatges… Ei imprecindible liéger aqueres cinc pagines complementàries entà compréner ar autor e es mil pagines precedentes. Ei necessari de liéger aguestes conclusions que son ua reflexion sus es aconteishements dera istòria, interpretats coma eth resultat infranquejable, es hèts incambiables, coma efècte des leis dera istòria e non pas coma eth resultat des accions e des decisions des òmes, des líders, des dirigents qu'an pres uns camins en aplicación dera sua libertat. E ara podem liéger tota era justificacion d'aguest determinisme, en aranés. Enes darrères paraules der apendix ditz:

"*En amiar a tèrme un acte sò convençut de qué lo hèsqui per çò deth mèn liure aubire; mès s'analisi eth significat istoric d'aguest acte de connexion damb era vida collectiua deth gènre uman acabi per convencer-me de que tau acte ère determinat e ère inevitable. Es observacions psicologiques sus era capacitat der òme entà explicar retrospectiuaments, e de còp, un hèt damb ua seria completa d'arguments faussaments liuri confirmen qu'era consciéncia de libertat en òme, en realizar un determinat acte, ei erronèa (…) E en descríuer es eveniments de 1805, 1807 e, sustot, 1812, qu'en eri se revele mès claraments aguesta lei dera fatalitat, non podia balhar importància as accions des que credien controtlar es eveniments, e qu'en realitat meteren en eri fòrça mens activitat umana qu'es auti partipants. Era activitat d'aguesti òmes m'interessaue solet coma illustracion d'aguesta lei dera fatalitat que, d'acòrd damb era mia conviccion intèrna, domine era istòria; e d'aguesta lei psicologica qu'obligue a un òme a realizar damb mendre libertat es sòns actes e a crear ena sua fantasia tota ua sòrta de rasonaments restrospectius entà demostrar-se ada eth madeish qu'a obrat liuraments* ".

Aguest ei eth gòi de liéger Tolstoi en occitan.

Jusèp Loís Sans Socasau

President der Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana

GUÈRRA E PATZ

Autor: Lev Nicolàievic Tolstoi

LIBRE QUATAU

PRUMÈRA PART

I

Enes nautes esfères petersburgueses qu'ère mès acarnida que jamès era complicada luta entre es partidaris de Rumiantsev, des francesi, de Maria Fiodorovna, deth prince eretèr e de d'auti personatges, encara que, coma tostemp, enfosquida peth bronzinadís des abelhards cortesans. Mès era vida de Sant Petersburg, tranquilla e luxuosa, sense cap auta preocupacion qu'es reflèxi deformadi dera realitat, seguie eth sòn cors ordinari. E es que se trapauen en aguesta vida les calie hèr grani esfòrci entà compréner eth perilh e era dificila situacion que se trapaue eth pòble rus. Se celebrauen es madeishes hèstes, madeishi balhs e espectacles deth teatre francés; seguien es madeishi interèssi des diuèrses corts, es madeishi interèssi deth servici, es madeishes intrigues. Solet enes cercles mès nauti s'esdegauen entà hèr a compréner era dificila situacion. Se condaue en votz baisha era reaccion tan desparièra des dues Emperairitzes en taus circonstàncies. Era Emperairitz mair, Maria Fiodorovna, preocupada peth benèster des institucions educatiues e benefiques des qu'ere presidenta, auie manat enviar-les entà Kazan, e es sòns bens èren embaladi e prèsti. Era Emperairitz Elisabetha Alexeievna, damb eth patriotisme que la caracterizaue, auie responut as que li preguntauen se qué se dignaue dispausar, que non podie balhar ordes restacades as institucions estataus pr'amor que depenien der Emperaire; mès en çò que tanhie especiauments ada era, manifestèc que serie era darrèra en gésser de Sant Petersburg.

Eth 26 d'agost, eth madeish dia dera batalha de Borodino, Anna Pavlovna aufrie ua cauhada qu'era sua atraccion principau ère era lectura d'ua carta da Sa Eminéncia escrita damb era escadença dera enviada dera imatge de Sant Sergi ar Emperaire. Aguesta carta se jutjaue coma un modèu dera eloquéncia patriotica e religiosa. Eth madeish prince Vasili, qu'auie fama d'excellent lector (l'ac auie liejut ara Emperairitz), anaue a liéger aqueth document.

Se consideraue un art prononciar es paraules en votz nauta, cantaira, barrejant sorriscles angoniosi damb trendi mormolhs, totafèt ath marge dera sua significacion, de sòrta que per edart ua paraula coïncidie damb eth sorriscle e ua auta damb mormolh. Aguesta lectura, coma totes es cauhades d'Anna Pavlovna, qu'auie ua significacion politica. Acodirien ada era quauqui personatges importants que les calie avergonhar pera sua assisténcia ath teatre francés e ahiscar es sòns sentiments patriotics. Fòrça convidadi ja auien arribat. Mès Anna Pavlovna encara non vedie en sòn salon as persones que n'auie besonh; de manèra que, ajornant era lectura, prebotjaue convèrses generaus.

En Sant Petersburg era nauetat deth dia s'estaue ena malautia dera comdessa Bezujov. Uns dies abantes era comdessa auie queigut, còp sec, malauta, manquèc en diuèrses reünions que d'eres n'ère er ornament, e corrie era votz de qué non recebie ad arrés e qu'en sòrta des sòns celèbres doctors de Sant Petersburg, que normauments la visitauen, s'auie fidat a un mètge italian que la tractaue damb un nau e extraordinari metòde.

Arrés ignoraue qu'era malatia dera beròia comdessa ère deguda ara incomoditat de maridar-se ath còp damb dus òmes, e qu'es suenhs der italian s'estauen a evitar aguesta incomoditat. Mès en preséncia d'Anna Pavlovna arrés aurie gosat pensar en ua tau causa; qu'ei mès, arrés semblaue saber-se'n.

- *On dit que la pauvre comtesse est tres mal. Le medecin dit que c'est l'angine pectorale.*

- *L'angine? Oh, c'est une maladie terrible*!
- *On dit que les riveaux se sont reconciliés grace a l'angine…*

Era paraula *angine* qu'ère repetida damb gran plaser.

- *Le vieux comte est touchant a ce qu'on dit. Il a pleuré comme un enfant, quand le medecin lui a dit que le cas etait dangereux.*
- *Oh, ce serait une perte terrible. C'est une femme ravissante*.
- *Vous parlez de la pauvre comtesse*, didec Anna Pavolvna, en tot apressar-se. *J'ai envoyé savoir de ses nouvelles. On m'a dit qe'elle allait un peu mieux. Oh!, sans doute, c'est la plus charante femme du mond!,* contunhèc, arrint dera sua pròpia afogadura. *Nous appartenons a des camps differents, mais cela ne m'empeche pas de l'estimer, comme elle le merite. Elle est bien malhereux, higec.*

En tot supausar que damb aguestes paraules Anna Pavlovna auie quilhat leugèraments eth vel deth mistèri que curbie era malautia dera comdessa, un joen imprudent se permetec hèr veir era sua estranhesa per non auer estat cridadi mètges famosi e qu'era comdessa s'auesse botat enes mans d'un charlatan que podie administrar-li remèdis perilhosi.

- *Vos informations peuvent etre meilleres que les miennes*, didec de pic Anna Pavlovna damb empodoada acrimonia ath joen inexpèrt. *Mais je sais de bonne source que ce medecin est un homme tres savant e tres habile. C'est le medecin intime de la Reine d'Espagne.*

- E, dempús d'anequelir ath gausat damb aguestes paraules, Anna Pavlovna se virèc entà Bilibin, que, en un aute grop, arroncilhant eth front e premanint-se evidentaments a destibar-lo entà deishar anar *un mot*, parlaue des austrians.

- *Je trouve que c'est charmante*, didie en tot referir-se a ua nòta diplomatica que damb era auien estat retornades en Viena es bandères austrianes cuelhudes en Wittgenstein, *le heros deth Pretopol*, coma lo cridauen en Sant Petersburg.

- Qué didetz?, preguntèc Anna Pavlovna, costant atau un silenci entà qu'escotèssen *le mot*, qu'era ja coneishie.

Bilibin repetic es paraules textuaus dera oficina diplomatica qu'eth auie escrit:

- *L'Empereur renvoi les drapeaux austrichiens, drapeaux amis et egarés qu'il a trouvé hors de la route,* didec Bilibin, destibant eth front.

- *Charmant! Charmant*!, exclamèc eth prince Vasili.

- *C'est la route de Varsovie, peut-etre*, didec de pic e damb votz nauta eth prince Ipolit.

Toti se virèren entada eth, sense compréner çò que volie díder. Eth prince Ipolit campèc ath sòn entorn damb alègra suspresa. Tanpòc eth, coma es auti, comprenie eth significat des sues paraules. Pendent era sua carrèra diplomatica auie observat mès d'un còp qu'es frases prononciades sense vier a compde resultauen fòrça engenhoses; e plan per

aquerò, auie dit ara çò de prumèr que li venguec ena lengua. “Dilhèu resulte ben, e se non, ja ac aprairàn”, pensèc. E, plan que òc, en miei deth silenci incomòde que se costèc, entrèc ena sala aqueth personatge, non pro patriotic, qu’Anna Pavlovna desiraue convertir. Arrint a Ipolit e en tot menaçar-lo damb eth dit, convidèc ath prince Vasili a vier entara taula, li hec a vier dus candelabres, eth manuscrit e li preguèc que comencèsse a liéger. Toti sauvèren silenci.

- “Plan august Sobeiran e Emperaire, comencèc sevèraments eth prince Vasili, guardant a toti coma entà assegurar-se’n de qué arrés auie arren entà objectar. Non s’entenec ne ua soleta paraula. Era prumèra capitau deth regne, Moscòu, era naua Jerusalem, recep ath *sòn* Crist, soslinhèc era paraula *sòn*, coma ua mair que, amiant en braça as sòns fidèus hilhs, previe a trauèrs des tenèbres era esplendida glòria deth tòn emperi e cante afogada: Hosanna! Benedit sigues!”

Eth prince Vasili prononcièc aguestes darrères paraules damb votz plorosa. Bilibin examinaue atentiuament es sues ungles; d’auti semblauen treboladi e se preguntauen en qué consistie era sua colpa. Anna Pavlovna auancèc en un mormolh, coma hèn es vielhes damb es sues pregàries dera comunion: “Qu’aguest Goliat arrogant e audaç…”

Eth prince Vasili seguic liegint:

“Qu’aguest Goliat arrogant e audaç, vengut des frontères de França, entornège es tèrres de Russia damb es orrors dera mòrt. Era umila fe, coma era gorona deth David rus, esbauçarà de ressabuda eth cap de sòn orgulh sanguinari.

Aufrim a Sa Majestat aguesta imatge de Sant Sergi, eth secular defensor deth ben dera nòsta patria. Planhi qu’es mies exigües fòrces me priven deth plaser de contemplar e admirar eth vòste august ròstre. Lhèui entath cèu es mies umiles pregàries entà qu’er Omnipotent balhe fortalesa ara generacion des justi e complisque toti es desirs de Vosta Majestat”.

- *Quelle force! Quel Style*!, dideren toti, en laudança deth lector e der autor deth messatge.

Enventidi per aquera lectura, es convidadi d’Anna Pavlovna comentèren pendent longa estona era situacion dera patria, en tot hèr diuèrses suposicions sus era capitada dera batalha que s’aurie de liurar un d’aqueri dies.

- *Vous verrez se com deman*, aniversari der Emperaire, mos arriben bones naues. Que n’è era presentida, didec Anna Pavlovna.

II

Era presentida d'Anna Pavlovna se justifiquèc. Londeman, pendent era accion de gràcies en palai pr'amor de celebrar er aniversari der emperaire Alexandre, s'avisèc ena gleisa ath prince Volkonski qu'auie arribat un comunicat de Kutuzov. Qu'ère er infòrme escrit peth Plan Seren en bordalat de Tatarinovo, eth madeish dia dera batalha. Kutuzov escriuie qu'es russi non auien arreculat un solet pas, qu'es pèrtes franceses èren superiores as pròpies e qu'escriuie aqueth infòrme urgentaments en camp de batalha, sense conéisher encara es darrères donades. Aquerò supausaue era victòria. E de seguit, sense gésser deth temple, se balhèren es gràcies ath Creador pera sua ajuda.

Era presentida d'Anna Pavlovna s'auie complit e pendent tot eth maitin regnèc ena ciutat un alègre ambient de hèsta. Toti considerauen era victòria coma causa hèta e parlauen ja dera captura deth madeish Napoleon, deth sòn destronament e dera eleccion d'un nau cap entàs francesi.

Luenh deth camp de batalha e en aqueth ambient de vida cortesana, qu'ère de mau hèr qu'es hèts se vedessen en tota era sua plenitud e fòrça. Es eveniments generaus s'agropauen sense voler ar entorn d'un hèt particular. Eth principau plaser des cortesans s'estaue non tant en hèt dera victòria coma ena coïncidéncia de qué era notícia s'auesse arribat eth madeish dia der aniversari deth Sobeiran. Tot qu'ère coma ua suspresa ben artenhuda. En infòrme de Kutuzov se hège referéncia tanben as pèrtes russes: Tuchkov, Bagration, Kutaisov. Aguest qu'ère eth costat trist der eveniment que, en mon petersburgués, se concentraue ar entorn d'un eveniment: era mòrt de Kutaisov. Toti lo coneishien, er Emperaire l'estimaue, ère joen e atrasent.

Aqueth dia se didien toti, en trapar-se:

- Be n'ei de meravilhosa era coïncidéncia! Precisaments ena ceremònia d'accion de gràcies! E quina pèrta era de Kutaisov! Domatge!

- Qué vos didia jo de Kutuzov?, comentaue ara eth prince Vasili damb orgulh de profèta. Tostemps è tengut que sonque eth serie capable de véncer a Napoleon.

Mès a londeman non se receberen notícies dera armada e era gent comencèc a enquimerar-se. Es cortesans patien pera incertitud que se trapaue er Emperaire.

- En quina situacion se trape er Emperaire!, didien. E ja non vantauen coma era vesilha, senon que maudidien a Kutuzov, responsable dera ansietat imperiau.

Aqueth dia eth prince Vasili non se vantèc deth sòn *protegé* Kutuzov. Quan quauquarrés parlaue deth generau en cap, eth prince sauvaue silenci. E s'aquerò non ère pro, ena tarde d'aqueth madeish dia tot semblèc conjurar-se pr'amor de mantier as abitants de Sant Petersburg ena confusion e ena inquietud. Se difonec ua auta terribla notícia: era comdessa Elena Bezujov auie mòrt sobtaments, fulminada per aquera terribla malautia qu'eth sòn nòm ère tant agradiu de prononciar. Oficiauments se didie qu'era comdessa

Bezujov auie mòrt d'un atac agudent *d'angine pectorale*; mès enes cercles mès intims se condaue que *le medecin intime de la Reina d'Espagne* auie proporcionat ara beròia Elena petites dòsis de cèrt medicament entà costar un determinat resultat; mès qu'era, tormentada pes sospeches deth vielh comde e era manca de responsa deth sòn marit (aqueth malerós e dissolvut Pierre), que non auie contestat as sues cartes, prenec ua grana dòsi dera medecina prescrita e auie mòrt entre atròci patiments abantes de qué arrés podesse acodir ena sua ajuda. Se didie qu'eth prince Vasili e eth vielh comde voleren entamenar ua accion contra er italian, mès qu'eth auie mostrat cartes tan comprometentes entara malerosa defuntada que decidiren deishar-lo de seguit en patz.

Atau, donc, era convèrsa generau viraue ar entorn de tres eveniments tristi: era manca de notícies der Emperaire, era mòrt de Kutaisov e era mòrt d'Elena.

Ath tresau dia d'auer-se recebut er infòrme de Kutuzov, arribèc en Sant Petersburg un gran propietari de Moscòu e per tota era ciutat s'escampilhèc era notícia de qué Moscòu auie estat abandonada e ocupada. Qu'ère espaventós! En quina situacion se trapaue er Emperaire! Kutuzov ère un traïdor, e eth prince Vasili, pendent es *visites de condoleance* per çò deth decès dera sua hilha, asseguraue que non podie demorar ua auta causa de Kutuzov, aqueth vielh cèc e depravat que tant auie glorificat poc abantes (se li podie perdonar eth desbrembe de çò qu'enquia alavetz auie sostengut en atencion ath dolor pera mòrt dera sua hilha).

- Era soleta causa que m'estone ei que s'age podut fidar era sòrt de Russia a un semblable òme, didie.

Coma qu'era notícia non ère encara oficiau, se podie méter en dobte, mès a londeman arribèren es infòrmes de Rastopchin:

Un ajudant deth prince Kutuzov me hè a vier un messatge en tot demanar-me oficiaus de policia entà acompanhar ara armada entath camin de Riazan. Assegure qu'abandone Moscòu damb pena. Majestat: Er acte de Kutuzov decidís era sòrt dera capitau e deth nòste emperi. Rusia s'estrementirà en conéisher er abandonament dera ciutat qu'en era se concentre era grandesa de Russia e a on repausen es cendres des vòsti pair-sénhers. Seguirè ara armada. Ac è hèt evacuar tot. Non me rèste senon plorar era sòrt dera mia patria.

Recebut aguest infòrme, er Emperaire envièc, a trauèrs deth prince Volkonski, eth següent rescrit a Kutuzov:

Prince Mijail Ilarionovic: deth dia 29 d'agost non è auut cap infòrme de vos. Ça que la, er 1 de seteme eth generau governador de Moscòu me comuniquèc, de Yaroslav, era trista notícia de qué vos, damb era armada, auíetz decidit abandonar Moscòu. Podetz imaginar er efècte que m'a costat semblabla naua e eth vòste silenci aumente encara mès eth mèn estonament. Eth generau ajudant de camp, prince Volkonski, menaire deth present rescrit, amie era orde de qué vos l'informetz dera situacion que se trape era armada e des rasons que vos an possat entà ua decision tan trista.

III

Nau dies dempús dera queiguda de Moscòu arribaue en Sant Petersburg er enviat de Kutuzov damb era notícia oficiau der abandonament. Aguest enviat qu'ère eth francés Michaux, qu'ignoraue er idiòma rus mès que, *quoique etranger* (coma eth madeish didie), ère *russe de coeur e d'ame*.

Er Emperarie recebec de seguit ar enviat en sòn pròpi burèu deth palai de Kammeni-Ostrov. Michaux, que jamès auie estat en Moscòu abantes dera campanha e qu'ignoraue eth rus, se sentec esmoigut quan campèc dauant de *notre tres gracieux souverain* (sivans escriuec eth madeish) entà informar-lo der incendi de Moscòu, *dont les flammes eclairaient sa route.*

Encara qu'eth motiu deth *chagrin* deth senhor Michaux deuie èster desparièr deth qu'experimentauen es russi, quan siguec introdusit en cabinet der Emperaire presentaue un ròstre tan trist qu'aguest li preguntèc de seguit:

- *M'apportez-vous de tristes nouvelles, colonel*?
- *Bien tristes, Sire*: er abandonament de Moscòu, responec Michaux baishant es uelhs e alendant.
- *Aurait-on livré mon ancianne capitale sans se battre*?, preguntèc rapidaments er Emperaire damb eth ròstre rogit de pic.

Michaux comuniquèc damb tot eth respècte çò que l'auie encargat Kutuzov, ei a díder, qu'ère impossible mantier ua batalha enes entorns de Moscòu e non auie qu'ua solucion: pèrder era armada e era ciutat o solet aguesta. E eth generau en cap auie escuelhut aguesta darrèra.

Er Emperaire escotaue en silenci, sense guardar a Michaux.

- *L'ennemi, est-il entré en ville*?, preguntèc dempús.
- *Oui, Sir, et elle est en cendres a l'heure qu'il est. Je l'ai lassée toute en flammes,* responec decididaments Michaux.

Mès en campar ar Emperaire s'espauric de çò qu'auie dit. Eth Sobeiran comencèc a alendar prigondaments, eth pòt inferior li tremolèc e es sòns beròis uelhs blus s'aumpliren de lèrmes. Mès solet se tardèc un moment. Er Emperaire arroncilhèc es celhes, coma repotegant-se era sua pròpia feblesa e, lheuant eth cap, li didec a Michaux damb votz fèrma:

- *Je vois, colonel, par tout ce qui nous arrive, qu'era Providence exigís de grands sacrificis de nous… Je suis pret a me soumettre a toutes Ses volontés; mais, dites-moi, Michaux, comment avez-vous lassée l'armée, en voyant ainsi, sans coup ferir, abandonner mon ancianne capitale? N'avez pas perçut de decouragement?...*

En veir padegat a sa *tres gracieux soberain*, Michaux se padeguèc tanben; mès que non auie auut temps de premanir era responsa ara sua pregunta dirècta e principau der Emperaire, qu'exigie era madeisha franquesa.

- *Sire, me permetez-vous de vous parler franchement en loyal militaire?*, preguntèc entà guanhar temps.

- *Colonel, je l'exige toujours. Ne me cachez rien, je veux savoir absolument ce qu'il en est.*

- *Sire!*, didec Michaux damb un fin arridolet a penes perceptible, en tot auer artenhut a premanir era responsa jos era forma leugèra e respectuosa d*'un jeu de mots. Sire!, j'ai lassée toute l'armée, depuis les chefs jusqu'au dernier soldat, sans exception, dans un crainte epouvantable, effrayante…*

- *Comment ça?*, l'interrompec er Emperaire. *Mes russes se laisseront-ils abattre per le malheur?... Jamais!...*

Qu'ère aquerò çò que demoraue Michaux pr'amor d'introdusir eth sòn jòc de mots.

- *Sir, ils craignent seulement que Votre Majesté par bonté de coeur ne se laisse persuader de fair la paix. Ils brulent de combattre, et de prouver a Votre Majesté par le sacrifice de leur vie, combien ils lui sont devoués…*

- *Ah, vous me tranquillisez, colonel*, didec er Emperaire en tot recuperar era serenitat e ludentor des uelhs.

Hec uns copets ena espatla de Michaux; dempús, joquèc eth cap e sauvèc un brèu silenci.

- *Eh bien, retoumez a l'armée*, didec a Michaux, damb un gèst doç e majestuós en tot quilhar eth còth tan naut qu'ère. *E dites a nos braves, dites a tous nos bons sujets partout ou vous passerez, que quand je n'aurait plus aucun soldat, je me mettrai, moi-meme, ara tete de ma chere noblesse, de mes bons paisans et j'userai ainsi jusqu'a la derniere ressource de mon empire. Il m'en offre encore plus qu'es mes ennemis ne pensent,* didec eth Tsar cada còp mès encoratjat. *Mais se jamais fut ecrit dans les decrets de la Divine Providence que ma dynastie dut cesser de regner sur le trone de mes ancetres*, didec quilhant entath cèu es sòns beròis e esmoigudi uelhs blus, *alors, apres avoir epuisé tous les moyens qui sont en mon pouvoir, je me lasserai croitre la barbe jusqu'ici,* e senhalèc damb era man era mitat det pièch, *et j'irai manger de pommes de terre avec le dernier de mes paysans plutot que de signer la honte de ma patrie er de ma chere nation, dont je sais apprecier les sacrifices…*

Prononciades aguestes paraules damb votz esmoiguda, Alexandre se virèc, coma se volesse amagar a Michaux les lèrmes que surgentauen des sòns uelhs e se dirigic entath hons deth sòn gabinet. Aquiu s'estèc uns insttants, e dempús, damb longues camalhardades, tornèc entath costat de Michaux, e, damb alegria, li sarrèc eth braç per

dejós deth code. Eth beròi e doç ròstre deth Sobeiran estaue vermelh e es sòns uelhs ludien de resolucion e colèra.

- *Colonel Michaux, n'oubliez pas ce que je vous dis ici; peut-etre qu'un jour nous le rappelerons avec plasir…. Napoleon o moi,* didec Alexandre, en to hèr-se a vier era man en pièch. *Nous ne pouvons plus renger ensemble. J'ai appris le connaitre, il ne me tropera plus…*

E arroncilhant de nauèth es celhes, carèc.

En entener taus paraules e veir era expression de fèrma resolucion enes uelhs d'Alexandre, Michaux, *quoique etranger, mais russe de coeur e d'ame*, se sentec en tan solemne instant *enthousiasmé par tout ce qu'il venait d'entendre* (atau ac didec dempús), e damb es seguentes paraules exprimic es sòns pròpis sentiments e es deth pòble rus, que d'eth se sentie representant:

- *Sire, Votre Majesté signe dans ce moment la gloire de la nation et le salut d'Europe.*

Damb ua inclinacion de cap er Emperaire se didec adiu de Michaux.

IV

Quan era mitat de Russia ère conquistada e es abitants de Moscòu hugien entà províncies luenhanes, quan se movilizauen contunhi recrutaments de milicies en defensa dera patria, mos semble, as que non auem viscut en aquera epòca, que toti es russi, deth mès petit enquiath mès gran, s'ocupauen solet d'aufrir era sua vida entà sauvar ara patria o plorar era sua pèrta. Es narracions, es descripcions d'aqueth temps, sense excepcion, mos parlen de sacrificis, d'amor ara patria, de desesperacions, d'eroïsme e de dolor des russi. En realitat que non siguec atau. Que mos ac semble pr'amor que deth passat non vedem senon er interès istoric generau d'aqueth temps, sense avertir toti es interèssi particulars, umans, des òmes d'alavetz. Ça que la, en temps present, aguesti madeishi interèssi pesonaus prevalen tant, sus es generaus, qu'a viatges arriben a esfaçar-les complètaments. Era majoritat des òmes d'aquera epòca non prestauen cap atencion ara marcha generau des eveniments e se deishauen guidar pes sòns pròpis interèssi personaus e immediats; e sigueren precisaments eri es protagonistes mès eficaci des eveniments d'alavetz.

Es que sajauen de compréner era marcha generau des eveniments e sajauen influir en sòn desvolopament damb actes d'abnegacion e eroïsme èren es membres mens utils dera societat. Ac vedien tot ath revés, e guaire hègen damb era mielhor des sues intencions non èren senon pegaries sense cap de profit, coma ne sigueren es regiments de Pierre e Mamonov, que s'autrejauen ath sacatge des bordalats russi; atau sigueren es hilatures premanides pes daunes, que jamès arribauen enes heridi, eca.

E autanplan aqueri que se hègen veir peth sòn engenh e per exprimir es sòns sentiments, en parlar dera situacion de Russia, sense voler, metien enes sues paraules era tralha dera ficcion, dera enganha, dera censura inutila o dera colèra contra òmes acusadi d'accions qu'arrés n'ère colpable. Enes eveniments istorics s'a de enebir d'acodir as fruts der arbe dera sabença. Solet era actuacion insconscienta ei fructifèra, e er òme que represente un papèr enes eveniments istorics non compren jamès era sua importància. Se sage de comprener-les, vie malaut d'esterilitat.

Era transcendéncia des eveniments d'alavetz en Russia ère autant mès incomprensibla entà un òme coma mès apròp participaue en eri. En Sant Petersburg e enes províncies aluenhades de Moscòu, daunes e cavalièrs damb unifòrme de milicies se planhien deth destin de Russia e dera capitau, parlauen de sacrificis, eca. Mès ena armada qu'arreculaue mès enlà de Moscòu, lèu arrés parlaue ne pensaue ena ciutat, e campant es sues ahlames arrés juraue resvenjar-se des francesi; se pensaue solet ena pròcha sodada, ena pròcha etapa, en Matrioshka, era cantinèra, o en causes semblables…

Sense cap intencion de sacrificar-se, senon per un absolut edart, donques que la guèrra l'auie trapat en plen e perlongat servici, Nikolai Rostov prenie part dirècta ena defensa dera patria, e plan per aquerò vedie tot çò que se passaue alavetz en Russia sense amarum ne pesimisme. Se quauquarrés l'auesse preguntat se qué pensaue dera situacion de Russia, aurie responut que non auie besonh de pensar, qu'entad aquerò ja èren Kutuzov e es auti, mès auie entenut que s'anauen a curbir es baishes enes unitats, que

dilhèu i aurie luta pendent fòrça temps e que, sivans es circonstàncies, ère fòrça probable qu'eth obtenguesse eth comandament d'un regiment ath cap de dus ans.

Atau considerades es causes, non solet non se planhèc que lo manèssen a crompar shivaus entara division de Voronezh, çò que lo privaue de cuélher part ena batalha, senon que recebec era notícia damb gran plaser, plaser que non amagaue e qu'es sòns companhs d'armes comprenien perfèctaments.

Uns dies abantes dera batalha de Borodino, Nikolai recebec es sòs e es documents; diuèrsi ussars sigueren manadi per dauant, e eth, damb shivaus de pòsta, gessec entà Voronezh.

Solet qui s'a passat mesi seguidi en un ambient militar, de guerra, pòt compréner eth plaser de Nikolai Rostov quan gessec der airau dera armada damb es sòns ferratges, cars de viures e ambulàncies. Quan, luenh des soldats, des convòis e des lordes tralhes que hègen veir era preséncia d'un campament, vedec es bordalats damb *mujiks*, campanhardes, cases senhoriaus, camps a on peishien vegades, estacions de pòsta damb es sòns encargadi dormidi, siguec tanta era sua alegria coma se siguesse eth prumèr còp que vedie aguestes causes. Mès que mès li tiraue era atencion e li costaue intensa felicitat era preséncia de hemnes joenes e sanitoses sense que les rondegèssen ua dotzena d'oficiaus ath sòn entorn, hemnes satisfètes e desiroses de qué un oficiau, de camin, badinèsse damb eres.

En mielhor estat d'animositat possible, Nikolai arribèc de nets en Voronezh. En otèl demanèc tot aquerò qu'auie estat mancat pendent tant de temps ena armada; e londeman, dempús d'auer-se arrasat damb suenh e damb er unifòrme de galà, que non se metie de hège fòrça temps, venguec a presentar-se as autoritats.

Eth cap de milicies ère un generau que visiblaments lo divertien es sues ocupacions militares e era sua nauta gaduacion. Recebec a Nikolai damb mina sevèra (donques que se pensaue qu'en aquerò s'estaue eth trait principau deth servici militar) e damb paraules grèus, coma se n'auesse tot eth dret, interroguec ath joen, aprovant o desaprovant era marcha generau des evenients. Mès Nikolai ère tan content qu'aquera actitud li semblèc divertida.

Dempús deth cap de milicies, visitèc ath governador, un òme petit e inquiet, plan corau e simple.

L'indiquèc a Rostov es estables de shivaus a on poirie trapar çò que cercaue e li recomanèc a un negociant dera ciutat e, a vint quilomètres d'aquiu, a un propietari rurau qu'auie es mielhors shivaus. Ath delà, li prometec tot eth sòn supòrt.

- Ètz vos hilh deth comde Ilia Andreievic Rostov?, preguntèc. Era mia hemna ère plan amiga dera vòsta mair. Es dijaus recebi en casa, e coma qu'aué ei dijaus vos prègui que vengatz sense cap de ceremònia, didec eth governador en dider-se adiu d'eth.

Nikolai cuelhec, ara seguida, un coche de pòsta e, en tot hèr-se a vier ath sergent, recorrec es vint quilomètres que lo desseparauen deth propietari que l'auien

indicat. Aguest prumèr temps deth sòn sejorn en Voronezh resultaue alègre e aisit, coma se sòl passar quan un madeish ei ben dispausat e es causes li gessen redones e a gust.

Eth propietari que l'auien indicat a Nikolai ère un vielh celibatari, ancian oficiau de cavalaria e bon coneisheire de shivaus, caçaire e patron d'un vielh vodka centenari, d'un excellent vin de Tokai e d'un ua magnific estable de shivaus.

Dues paraules sigueren pro entà barrar eth negòci. Nikolai crompèc, per sies mil robles, dètz-e-sèt polins excellents, coma frairs bessons, sivans didie. Dempús deth dinar, qu'en eth hec es aunors, un shinhau mès des degudi, ath Tokai, Nikolai abracèc ath propietari, que ja tutejaue, e emprenèc era tornada per aqueth plan dolent camin.

Nikolai, d'un umor excellent, non cessaue d'ahiscar ath menaire pr'amor d'arribar a temps ena cauhada deth governador.

Se mudèc, se lauèc a consciéncia eth cap, se perhumèc e, damb un cèrt retard, mès damb era frasa: *Vaut mieux tard que jamais*, arribèc ena casa deth governador.

Que non se tractaue de cap balh, ne arrés auie dit que se bararie, mès toti sabien qu'Ekaterina Petrovna interpretarie ath clavicòrdi valsi e escoceses e que se dançarie. En tot tier en compde aquerò, toti auien vengut damb es sòns vestits de balh.

Era vida de províncies en 1812 qu'ère era madeisha de tostemp, damb er soleta diferéncia de qué era ciutat semblaue fòrça mès animada per çò dera preséncia de nombroses familhes riques de Moscòu, e se notaue, coma en tot çò qu'alavetz se passaue en Russia, ua especiau tendéncia a non balhar importància ad arren (aquerò de que "ei parièr", "que s'esbauce tot…"), e tanben qu'es convèrses de cada dia, tant de besonh ena societat e qu'abantes se restacauen ath temps bon o dolent e as amistats comunes, versauen ara sus Moscòu, era armada e Napoleon.

Es amassadi ena casa deth governador tanhien ara mielhor societat de Voronezh.

Qu'auie fòrça senhores, quauques ues d'eres auien coneishut a Nikolai en Moscòu, mès, des òmes, degun podie competir damb aqueth cavalièr dera crotz de Sant Jòrdi, ussar vengut entà crompar shivaus, qu'ère ath delà er amable e educat comde Rostov. Entre es òmes i auie un italian, presoèr, qu'auie estat oficiau dera armada francesa, e Nikolai se n'encuedèc de qué era preséncia d'aqueth presoèr aumentaue encara mès era sua importància d'eroi rus. Aquerò qu'ère, entada eth, coma un trofèu. Nikolai se n'encuedaue e li semblaue que toti considerauen dera madeisha manèra ath presoèr italian, qu'ada eth se mostrèc corau, damb dignitat e reserva.

Tanlèu campèc Nikolai damb eth sòn unifòrme d'ussar e era sua flaira a vin e a perhum e didec e entenec a díder diuèrsi còps *vaut mieux tard que jamais*, toti

l'enrodèren e totes es guardades se calèren en eth, e se sentec installat, còp sec, ena posicion de favorit generau que li corresponie per dret en províncies e l'ère tostemp agradiua; e que, ara, dempús ua longa privacion, l'embriagaue de plaser. Non solet enes arturades deth viatge, senon tanben enes aubèrges e ena casa deth gran propietari i auie sirventes que lo hègen er objècte des sues atencions. Tanben aquiu, ena hèsta deth governador i auie (atau li semblèc) un bon nombre de joenes daunes e polides senhoretes que demorauen damb impaciéncia que Nikolai se fixèsse en eres. Es ues e es autes hègen cocarèla damb eth, e es persones d'edat pensèren ja, deth prumèr moment, en maridar ad aguest galhard e rambalhaire ussar pr'amor de qué assetèsse eth cap.

Entre aguestes darrères se trapaue era esposa deth governador, que recebec a Nikolai coma a un dera familha, lo cridèc peth sòn prenom e lo tutegèc dès eth principi.

Ekaterina Petrovna, plan que òc, comencèc a interpretar valsi e escoceses, e atau comencèren es balhs, que pendent eri, Nikolai, damb era adretia que lo distinguie, sedusic ad aquera societat provinciana. Tirèc era atencion tanben era sua manèra desinvòlta de barar; eth madeish s'estonèc un shinhau de barar atau aquera net. Jamès ac auie hèt, e en Moscòu enquia e tot ac aurie considerat indecent e de *mauvais genre*. Mès aciu que sentie eth besonh de suspréner a toti damb quauquarren extraordinari, damb quauquarren que deuien creir normau ena capitau, maugrat que desconeishut encara en províncies.

Pendent tota era cauhada Nikolai mostrèc especiau atencion per ua dauna ròia de uelhs blus, grasseta e polida, esposa d'un foncionari dera província. Damb aguesta ingenua conviccion que mòstren es joens rambalhairi de qué es hemnes des auti son hètes entada eri, Rostov non se separaue d'aquera dauna, en tot mostrar-se, ath còp, plan simpatic e un shinhau complice deth marit. Ça que la, eth marit non semblaue participar d'aguesta opinion e s'esdegaue per mostrar-se hered damb Rostov. Mès era bontadosa ingenuitat de Nikolai ère tant illimitada que, a viatges, eth marit se deishaue influir sense voler pera alègra umor deth joen. Tath finau dera cauhada, totun, a mida qu'eth ròstre dera esposa s'alugaue mès, e se hège mès animat, eth deth marit semblaue hèr-se mès trist e seriós, coma s'era animacion siguesse comuna entada eri dus e era deth marit amendrisse ath temps qu'aumentaue era dera sua esposa.

V

Damb un arridolet que non s'esfaçaue des sòns pòts, seigut en sòn fautulh, Nikolai s'inclinaue entara ròia dauna e li prodigaue flataries mitologiques

En tot cambiar abilaments de postura e era posicion des sues cames, difonie era flaira deth sòn perhum, admiraue ara sua dauna e ada eth madeish, atau qu'era beròia forma des sues cames plan ajustades damb eth pantalon; Nikolai li didie ara ròia que desiraue sequestrar a ua senhora de Voronezh.

- A qui?

- Ei beròia, divina. Qu'a es uelhs…, e Nikolai guardèc ara sua companha, blus, boca de coralh, pèth plan blanca (contemplèc es sues espatles) e eth tòrs… de Diana.

Eth marit, taciturn, se les apressèc e li preguntèc ara sua hemna de qué parlauen.

- Ò, Nikita Ivanovic!, didec Nikolai en tot lheuar-se cavalerosaments. E, coma desirós de qué Nikita Ivanovic cuelhesse part des sues badinades, li fidèc eth sòn prepaus de sequestrar a ua ròia.

Eth marit arrie damb mina ombriua, era esposa alègraments. Era bontadosa governadora s'apressèc ada eri damb expression repotegaira.

- Anna Ignatievna que te vò vèir, Nikolai, didec, prononciant aguest nòm de manèra que Rostov comprenec que deuie tractar-se d'ua senhora plan importanta. Anem, Nikolai… Tu que m'as permetut que te crida atau, vertat?

- Ò! Òc, *ma tante*! De qui se tracte?

- D'Anna Ignatievna Malvintseva, qu'a entenut parlar de tu a ua neboda sua que li condèc se com la sauvères… Ac endonvies?

- Ò!, que son fòrça es qu'è sauvat!, didec Nikolai.

- Era sua neboda qu'ei era princessa Bolkonskaia… qu'ei aciu en Voronezh, damb era sua tia… vai, vai! Com te rogisses! Qu'ei que i a bèra causa?...

- Ne tansevolhe ac è pensat, *ma tante*.

- Plan, plan… *Oh! Comme tu es!*

Era governadora l'amièc entà ua anciana nauta e plan gròssa, qu'amiaue ua tòca blua e venguie d'acabar alavetz era sua partida de cartes damb es persones mès importantes dera ciutat. Qu'ère era senhora Malvintseva, ua veuda rica, sense hilhs, tia mairau dera princessa Maria, que tostemps s'auie estat en Voronezh. Quan Rostov s'apressèc ada era, Anna Ignatievna pagaue çò qu'auie perdut en jòc. Lo guardèc, clucant es uelhs, e seguic repotegant ath generau que l'auie guanhat en jòc.

- M’alègri de coneisher-vos, estimat!, li didec a Rostov en tot aufrir-li era man. Vos demori ena mia casa.

Dempús d’auer parlat dera princesa Maria e deh sòn defuntat pair, qu’evidentaments era senhora non estimaue guaire, e dempús d’auer entenut guaire Nikolai sabie deth prince Andrei (que tanpoc semblaue gaudir deth sua estimacion) se didec adiu d’eth repetint era invitacion de tier-li ua visita ena sua casa.

Nikolai ac prometec e se rogic de nauèth. Quan se parlaue dera pricessa Maria, Rostov se sentie coïbit e dilhèu temerós, causa que ne eth madeish sabie explicar-se.

Quan s’aluenhèc dera senhora Malvintseva, volec entornar en balh, mès era petita esposa deth governador metèc era sua grosseta man en braç de Nikolai, li didec qu’auie besonh de parlar-li e se lo hec a vier en un petit salon, que d’eth gesseren toti es qu’èren aquiu pr’amor de non destorbar-les.

- Sabes, *mon cher*, qu’ei un bon partit?, didec era governadora damb seriosa expression en sòn bontadós ròstre. Just çò que te manque. Vòs que m’ocupa der ahèr?

- De qui parlatz, *ma tante*?, preguntèc Nikolai.

- Vòs que demana, entà tu, era man dera princessa? Ekaterina Petrovna ditz que Lili serie mielhor; mès jo preferisqui ara princessa. Vòs? Sò segura de qué *ta maman* m’ac arregraïrà. Qu’ei un encantament de gojata! Non ei tan lèja.

- Plan que non, responec Nikolai, que semblèc ofensar-se d’aquera observacion. Mès, *ma tante*, jo sò un soldat; non m’impausi ad arrés ne refusi ad arrés, didec abantes de pensar en çò que didie.

- Mès encueda-te’n de qué non ei un jòc.

- Coma pòt èster un joc!

- Ò! Òc, contunhèc era esposa deth governador coma parlant damb era madeisha. Tanben te volia díder, *mon cher, entre autres. Vous etes trop assidu aupres de l’autre, a blonde*. Eth marit que ja hè pena…

- Ò, non! Qu’èm amics, didec ingenuaments Nikolai.

Non podie compréner qu’un divertiment tant alègre entada eth podesse desengustar a bèth un.

“Quina pegaria l’è dit ara hemna deth governador?, rebrembèc Nikolai, de pic, pendent eth sopar. Ara sajarà seriosaments de maridar-me. E Sonia?..”

E en dider-se adiu dera governadora, quan era, arrint, li didec de nauèth: “plan, bremba-te’n”, la cridèc a despart.

- Guardatz, era vertat ei que, *ma tante*…

- Qué vòs? Vène, seigam aquiu.

Nikolai sentec eth sobte besonh e eth desir de condar es sòns mès intims pensaments (que non aurie fidat ne a sa mair, ne a sa fraia, ne a un amic) ad aguesta hemna, lèu autrú ada eth.

Mès tard, quan rebrembaue aqueth aleujament inexplicable de sinceritat, non ahiscat, e qu'auie d'auer entada eth conseqüéncies tant importantes, Nikolai s'imaginaue (coma li semble tostemp ara gent) que tot s'auie passat per edart. E, ça que la, aquera arrincada de franquesa, amassa damb d'auti abondosi petiti eveniments, aurie entada eth e entara sua familha repercussions de grana nautada.

- Guardatz, *ma tante*. *Maman* hè temps que me vò maridar damb ua hemna rica, mès eth solet pensament de maridar-me per sòs me rebute.

- Ò! Òc, ac compreni, assentic era governadora.

- Mès era princesa Bolkonskaia qu'ei ua auta causa. Prumèr de tot, vos diderè era vertat: me shaute fòrça, senti ua grana simpatia per era, e dès que la trapè enes circonstàncies que sabetz, de manèra tant estranha, è pensat soent qu'aquerò siguec causa deth destin. Sustot, guardatz: *maman* pensaue en era de hège fòrça temps, mès enquia alavetz jamès auia auut era escadença de veder-la. E tant qu'era mia fraia Natasha siguec prometuda de sa frair, jo non podia pensar en maridar-me damb era. Ère de besonh que me la trapèssa precisaments quan s'acabaue de trincar eth compromís dera mia fraia e eth prince, e dempús de tot çò que s'a passat… Òc, ad arrés l'ac è dit ne l'ac diderè jamès. Solet a vos.

Era esposa deth governador, arregraïda, li sarrèc eth code.

- Coneishetz a Sonia, era mia cosia? L'estimi… Atau, donc, ja vedetz, que non se pòt ne parlar-ne d'aquerò, didec bastrusaments e rogint-se.

- *Mon cher, mon cher*. Com pòs parlar atau? Sonia que non a arren, e tu madeish dides qu'es ahèrs de ta pair van fòrça mau. E *ta maman*? Aquerò l'aucirà. Ath delà, se Sonia a còr, quina vida serà era sua? Ta mair ena desespèracion, era fortuna perduda… Non, *mon cher*, Sonia e tu que vos cau comprenè'c.

Nikolai sauvèc silenci. L'ère agradiu escotar aqueres conclusions. Après ua pausa, didec alendant:

- Totun aquerò, *ma tante*, que non pòt èster. E encara mos calerie saber s'era princessa m'estime. Ath delà, ei de dò. Ei que podem pensar en aguestes causes?

- Te penses, dilhèu, qu'ac harè de seguit? *Il y a maniere et maniere*, lo tranquillizèc era governadora.

- Be n'ètz de bona maridaira, *ma tante*!..., didec Nikolai punant era sua grasseta man.

VI

En arribar en Moscòu dempús eth sòn encontre damb Rostov, era princessa Maria trapèc ath sòn nebot damb eth preceptor e ua carta deth prince Andrei dispausant era sua marcha entà Voronezh, a on les receberie era tia Malvintseva. Es preocupacions deth viatge, era inquietud peth sòn frair e es déuers d'ua vida diferenta, damb naues persones ath sòn entorn, (ath delà dera educacion deth sòn nebot), semblèren estofar ena sua amna aqueth sentiment, semblable a ua temptacion, que l'auie tormentat pendent era malautia e dempús dera mòrt de sa pair; sustot, dempús er encontre damb Nikolai Rostov. Qu'ère trista. E ara, dempús d'un mes de vida tranquilla, sentie cada còp mès intensa era pena pera pèrta de sa pair, amassa damb era malerosa situacion que se trapaue Russia. Era princessa se sentie inquieta: eth pensament deth perilh qu'acaçaue a sa frair (eth solet èsser pròche que li restaue) la tormentaue sense pòsa. Ath delà d'aquerò, la preocupaue era educacion deth sòn nebot, ahèr qu'entada eth se sentie tostemp incapabla. Mès ath hons dera sua amna ère satisfèta d'era madeisha per auer estofat totes es cobejances personaus e es esperances restacades ara aparicion de Rostov.

Quan a londeman dera cauhada era esposa deth governador venguec en çò dera senhora Malvintseva, pr'amor de parlar des sòns projèctes damb era (en tot constar que s'enes actuaus circonstàncies non se podie pensar en un compromís oficiau se poirie arténher qu'amdús joeni se coneishessen mielhor); quan, recebuda era sua aprovacion, hec dauant dera princessa Maria er elògi de Nikolai Rostov e condèc que l'auie vist rogir-se en enténer parlar d'era, era princessa non sentec alegria, senon ua sensacion dolorosa: era sua armonia intèrna auie deishat d'existir e la senhorejauen de nauèth es desirs, es dobtes, es repotecs e es esperances.

Enes dus dies que se passèren entre aguesta notícia e era visita de Rostov, era princessa non deishèc de meditar ena conducta que li calie observat dauant d'eth. Uns còps, pensaue que non gesserie ena sala mentre eth s'estèsse damb era sua tia, donques que non ère oportun, damb un dòu tan rigorós coma eth sòn, recéber convidadi; d'auti còps, li semblaue qu'actuar atau serie ua grossieretat, dempús de çò que Rostov auie hèt per era; e d'auti, encara pensaue qu'era sua tia e era governadora auien projèctes restacadi damb era e Rostov (a viatges es sues guardades e paraules semblauen confirmar aguesta suposicion). O mèsalèu se didie que solet ua hemna tan pervèrsa coma era podie pensar causes atau, d'eres. Eres non podien desbrembar qu'ena situacion actuau, quan encara non auie deishat es vels deth dòu, eth noviatge equivalerie a ua ofensa ara memòria de sa pair. Era princessa Maria, supausant que veirie a Rostov, sajaue d'imaginar çò qu'eth li diderie e qué li poirie respóner. E aguestes paraules uns còps li semblauen heredes e d'auti cargades de sens. Ena convèrsa qu'anaue a mantier damb eth, cranhie, mès que mès, eth trebolament que podesse senhorejar-se d'era e tradir-la tanlèu lo vedesse.

Mès quan eth dimenge a vier, dempús dera missa, eth lacai anoncièc ena sala que venguie d'arribar eth comde Rostov, era princessa non mostrèc cap inquietud; solet es sues caròles se rogiren leugèraments e es sòns uelhs semblèren alugar-se damb ua lum naua e radianta.

- L’auetz vist vos, tia?, preguntèc era princessa tranquillaments, en tot estonar-se era madeisha d’auer tanta cauma e naturalitat.

Quan Rostov entrèc, era princessa joquèc eth cap, per un instant, pr’amor de dar ath visitaire temps entà saludar ara sua tia; dempús, quan Nikolai se dirigic ada era, lo lheuèc de nauèth e es sòns uelhs ludents se trapèren damb es de Nikolai. Damb un movement plen de dignitat e gràcia e un arridolet alègre, era princessa se lheuèc, aufric era sua man fina e delicada e, per prumèr còp ena sua vida, sonèren ena sua votz nòtes naues, prigondaments femenines. Mademoiselle Bourienne, qu’ère presenta, guardèc perplèxa ara princessa Maria. Era cocarèla mès expèrta que non aurie actuat mielhor en trapar-se damb un òme a qui volesse shautar.

“O ei qu’eth color nere l’està fòrça ben o a emberit sense que jo me n’encuedèssa. E sustot, quin tacte, quina gràcia!”, pensèc mademoiselle Bourienne.

S’era princessa Maria auesse estat capabla de reflexionar en aqueth instant, s’aurie demorat mès estonada qu’era madeisha mademoiselle Bourienne deth cambi costat en era. Dès que tornèc a veir aqueth atrasent ròstre estimat, ua naua fòrça vitau se senhoregèc d’era en tot hèr-la a parlar e actuar contra era sua volentat. Dès qu’entrèc Rostov eth sòn ròstre se transformèc en un virament de uelhs. Coma quan s’illumine de pic un fanau pintat, esberecat (qu’abantes semblaue ruste, escur e insignificant), e se revele damb estonanta beresa aguest complèx e artistic trabalh, atau se tranformèc de ressabuda eth ròstre dera princessa Maria. Per prumèr viatge s’exteriorizaue tota aquera activitat pura e espirituau qu’enquia alavetz auie estat eth motor dera sua vida. Tot eth sòn trabalh interior, eth sòn maucontentament d’era madeisha, toti es sòns patiments, es sues aspiracions entath ben, era sua docilitat e amor, eth sòn sacrifici, ludien ara en aqueri uelhs luminosi, ena delicada arridalha e en cada trait deth sòn doç ròstre.

Nikolai ac avertic tan claraments coma se l’auesse coneishut pendent tota era vida. Se n’encuedaue de qué er èsser qu’ère ath sòn dauant ère plan desparièr, plan mielhor de tot çò qu’enquia alavetz auie trapat e, sustot, mielhor qu’eth madeish.

Era sua convèrsa siguec de çò mès simpla e insignificanta. Parlèren dera guèrra, exagerant sense voler, coma hègen toti, eth pròpi dolor per aqueri eveniments. Se referiren ath sòn anterior encontre, encara que Nikolai sagèc de cambiar era convèrsa. Parlèren tanben dera excellenta esposa deth governador e des familhars de Nikolai e dera princessa Maria.

Era princessa Maria non didie arren de sa frair e sajaue desviar eth tèma quan era sua tia lo mentaue. Qu’ère evident que podie conversar sus es malastres de Russia; mès sa frair ère un tèma massa intim entath sòn còr e non podie ne desiraue parlar d’eth, coma de un aute quinsevolh. Nikolai se n’encuedèc, coma notaue damb ua sagacitat non acostumada en eth, totes es nuances deth sòn caractèr, que confirmauen cada còp mès era sua conviccion de trapar-se dauant d’un èsser diferent e extraordinari. Nikolai, madeish qu’era princessa, se rogie e se trebolaue quan li parlauen d’era, e enquia e tot quan solet pensaue en era, mès ena sua preséncia se sentie absoludaments liure. Non didie çò

qu’auie premanit per auança, senon çò que se l’acodie en aqueth instant, que tostemp resultaue oportun.

Pendent era brèu visita, coma se passe en totes es cases que i a mainatges, quan era convèrsa començaue a dequèir, Nikolai recorrec ath petit hilh deth prince Andrei: l’amorassèc e li preguntèc se volie èster ussar. Cuelhec ath petit en braça e joguèc alègraments damb eth, virant eth cap enta veir a Maria, que guardaue timida e erosa ath mainatge estimat, en braça der òme qu’estimaue. Nikolai avertic tanben aquera guardada, e comprenent, çampar, era sua significacion, se rogic de plaser e punèc ath mainatge.

Era princessa Maria non solie gésser de casa per çò deth sòn dòu, e Nikolai non credec convenent repetir es sues visites. Mès era esposa deth governador seguie entà dauant damb eth sòn projècte: comunicaue a Nikolai es causes vantairoses que d’eth didie era princessa e ath revés. Persutaue tà que Nikolai auesse ua explicacion damb era princessa Maria. E plan per aquerò, apraièc ua entrevista damb es dus joeni, qu’aurie lòc ena casa der arquebisbe abantes dera missa.

Rostov li didec ara esposa deth governador que non i aurie cap explicacion damb era princessa Maria, encara que prometec non mancar ena entrevista.

Coma en Tilsitt, a on Rostov non s’auie permetut méter en dobte se tot aquerò qu’es auti considerauen bon n’ère de vertat, ara, dempús ua brèu, mès sincèra, luta ente çò qu’era pròpia rason li dictaue e era docila submission as circonstàncies, alistèc çò darrèr e se deishèc amiar peth poder que l’arrossegaue (se n’encuedaue d’aquerò) irresistiblaments. Sabie que, dempús dera promesa hèta a Sonia, ua explicacion damb era princessa Maria serie çò qu’eth qualificaue coma ua fantonejada, e n’ère segur de qué jamès la cometerie; mès se’n sabie tanben (e, mès que saber-se’n, ac sentie ath hons dera sua amna) qu’en tot abandonar-se ara ath poder des circonstàncies e des persones que lo guidauen, non solet non hège arren de dolent senon que realizaue quauquarren plan, plan important, mès que quinsevolh acte sòn, enquia ara.

Après era entrevista damb era princessa Maria, encara qu’era sua vida seguie semblant era madeisha, toti es plasers de d’auti tempsi perdèren eth sòn encantament. Pensaue soent ena princessa; mès non coma pensaue abantes en totes es joenes qu’auie coneishut ena vida sociau, ne tanpòc coma en d’auti tempsi auie pensat damb tanta afogadura en Sonia. Coma lèu toti es joeni aunèsti, vedie en cada gojata ara sua futura esposa, en tot projectar-la ena sua imaginacion a totes es condicions dera vida conjugau: era blòda blanca, era esposa dauant deth *samovar* eth coche dera hemna, es mainatges, *maman* e papa, es sues relacions damb era, eca, e aguesta vision deth futur li costaue plaser. Mès quan pensaue ena princessa Maria, que damb era lo volien maridar, non podie per arren deth mon hèr-se ua idia dera sua futura vida matrimoniau; e se sajaue de hè’c, tot li semblaue confús e faus. Soent sentie angónia.

VII

Era terribla notícia dera batalha de Borodino, damb es pèrtes russes entre mòrts e heridi, e era notícia encara mès terribla der abandonament de Moscòu, arribèren en Voronezh tà mejans de seteme. Era princessa Maria venguie de saber-se'n, a trauèrs des jornaus, de qué eth sòn frair ère herit, e, sense cap notícia d'eth, se premanie entà gésser ara sua cèrca. Atau l'ac condèren a Nikolai, que non l'auie vist.

Dempús era notícia dera batalha de Borodino e der abandonament de Moscòu, Rostov se trapaue en Voronezh desengustat e engüejat, mès non per desesperacion, colèra, desirs de resvenja, o quinsevolh aute sentiment parièr. Totes es convèrses qu'entenie li semblauen madeish de fausses; non sabie quina opinion cuélher sus es eveniments e se n'encuedaue de qué solet en regiment començarie a veir es causes clares. Atau, donc, s'esdegaue a acabar era sua mission, era crompa de shivaus, e, sense cap motiu, s'anujaue soent damb er assistent e eth sergent que l'acompanhauen.

Pòqui dies abantes dera partença de Rostov se celebraue ena catedrala un *tedeum* damb motiu d'ua victòria, artenhuda pes tropes russes, e Nikolai acodic en temple. Se placèc darrèr deth governador e, sajant de sauvar er aspècte avient, s'abandonèc as mès diuèrsi pensaments. Quan acabèc er ofici religiós, era esposa deth governdor lo cridèc.

- As vist ara princessa?, preguntèc, en tot indicar-li damb eth cap a ua dauna vestida de nere qu'ère darrèr deth còr.

Nikolai arreconeishec de seguit ara princessa Maria, non tant peth sòn perfil, que se percebie dejós deth chapèu, senon peth sentiment de cautèla, temor e commiseracion que, de ressabuda, se senhoregèc d'eth. Era princessa Maria, absorbida evidentaments enes sòns pensaments, hège eth sòn darrèr senhau dera crotz abantes de gésser.

Nikolai contemplèc estonat eth sòn ròstre. Qu'ère eth que coneishie, eth qu'auie vist abantes, damb era madeisha expression de vida espirituau interiora, mès, illuminada aqueth dia damb ua lum desparièra. En aguesti traits i auie gravada ua esmoventa expression de pena, prèc e esperança.

Coma abantes l'auie arribat en preséncia de Maria, Nikolai, sense demorar eth conselh dera esposa deth governador, sense preguntar-se s'ère corrècte o non parlar damb era ena glèisa, s'apressèc e li didec qu'auie entenut parlar deth sòn dolor e participaue d'eth damb tota era sua amna. Sonque enténer era sua votz, ua lum plan viua aluguèc eth sòn ròstre, en tot illuminar ath còp eth sòn pròpi patiment e era sua alegria.

- Que voleria dider-vos ua causa, princessa, didec Rostov. S'eth prince Andrei Nikolaievic auesse mòrt, qu'aurie vengut enes jornaus, pr'amor qu'ei cap de regiment.

Era princessa lo guardaue sense compréner eth sens des sues paraules, mès, contenta pera expression de pietat que i auie en aquera cara.

- E me'n sai, per molti casi, qu'ua herida de casco de metralha (es jornaus parlen d'ua granada) o ei mortau de seguit o, peth contrari, ei leugèra, expliquèc Nikolai. Mos cau demorar çò de mielhor, e sò convençut…

Era princessa l'interrompec:

- Ò!, serie tan terr… e sense poder acabar, estofada pera emocion, damb un movement graciós (coma tot çò que hège ena sua preséncia), inclinèc eth cap, lo guardèc arregraïda e seguic ara sua tia.

Pera tarde Nikolai non anèc en nunlòc; se demorèc en casa pr'amor d'acabar es compdes damb es mercadèrs. Quan acabèc, qu'ère ja massa tard entà gésser e massa d'ora entà calar-se en lhet; pendent ua longa estona passegèc d'un costat en aute dera cramba, pensant ena sua vida, causa que l'arribaue soent.

Era princessa Maria auie costat en eth ua impression agradiua en Smolensk. Eth hèt de veder-la alavetz en taus especiaus circonstàncies e que sa mair pendent tant de temps li parlèsse d'era coma un excellent partit heren que la guardèsse damb mès atencion. Pendent eth sòn sejorn en Voronezh, aguesta impression non auie estat solet agradiua, senon plan fòrta.

Qu'ère impressionat pera particulara beresa morau qu'auie avertit en era. Mès li calie partir de Voronezh e non se l'acodie pensar damb tristor que perderie era oportunitat de veder-la. En sòn encontre damb era, aqueth maitin ena gleisa, (Nikolai se n'encuedèc d'aquerò) l'auie impressionat mès prigondaments de çò que podie preveir e desirar entara sua tranquillitat. Aqueth ròstre palle, delicat e trist, aqueri uelhs radiants, aqueri movements graciosi e pausadi e, mès que mès, era prigonda e trenda malenconia qu'exprimien es sòns traits l'enquimerauen e l'exigien era sua participacion.

Nikolai non toleraue enes òmes era manifestacion d'ua prigonda vida espirituau (per aquerò non l'ère simpatic eth prince Andrei) e solie qualificar-la menspredosaments de filosofia e sòmis. Mès ena tristor dera princessa Maria, que hège a veir era intensitat d'aqueth mon espirituau desconeishut entada eth, i trapaue ua atraccion irresistibla.

"Que deu èster ua gojata meravilhosa! Un vertadèr àngel! Per qué non sò liure? Per qué m'apressè damb Sonia?", pensaue.

E sense voler, comparèc as dues: era manca en ua e era abondor ena auta d'aqueri dons espirituaus que d'eri eth madeish ère mancat e que per aquerò tant estimaue. Sagèc d'imaginar-se se qué passarie se siguesse liure. Com demanarie era sua man, de quina manèra arribarie a èster era sua esposa? Mès que non s'ac podie imaginar. L'invasie era angónia e tot resultaue confús. De hège fòrça temps, ça que la, s'auie hèt ua idia dera sua vida damb Sonia e tot ère simple e clar, donques que ja ère pensat, non i auie arren d'imprevist en era, que coneishie pro ben. Peth contrari, be n'ère de dificil pensar en ua vida futura damb er princessa Maria, que non comprenie e solet estimaue!

Soniar damb Sonia auie estat tostemp alègre e mainadenc. Pensar ena princessa qu'ère dificil e enquia e tot li suscitaue un cèrt temor.

"Com pregaue!, rebrembèc. Ac hège damb tota era sua amna. Òc, aguesta ei era oracion que botge montanhes e sò convençut de qué es sues pregàries seràn escotades. Per qué non demani jo enes mies oracions çò qu'è de besonh? E qué ei çò qu'è de besonh? Libertat, trincar damb Sonia. Qu'auie rason era esposa deth governador quan didie

qu'era mia union damb Sonia solet harie a vier malastres, confusions… *maman* desengustada… es ahèrs dera casa… embolhs terribles! Ath delà, ne tansevolh l'estimi. Non, que non l'estimi coma cau. Mon Diu! Trè-me d'aguesta situacion sense gessuda", e comencèc a pregar de pic.

"Era oracion botge montanhes, ei vertat, mès s'a d'auer fe; que non ei causa de pregar coma ac hègem quan èrem petiti Natasha e jo entà qu'era nhèu se covertisse en sucre e dempús córrer entath pati pr'amor de verificar eth miracle. Non, ara que non demani foteses"; e en tot dider-se aquerò, deishèc era pipa e, damb es mans amassades sus eth pièch, s'arturèc duant dera icòna. Esmoigut peth rebrembe dera princessa Maria, preguèc coma non ac auie hèt de hège temps. Es uelhs se l'aumpliren de lèrmes e se li sarrèc era gòrja, quan entrèc Lavrushka damb uns papèrs.

- Estupid!, per qué entres quan non te cridi?, sorrisclèc Nikolai, cambiant còp sec d'actitud.

- Qu'ei eth governador, didec Labrushka damb votz miei adormida. Eth corrèu que s'a hèt a vier cartes entà vos.

- Plan, gràcies. Pòs gésser.

Nikolai cuelhec es cartes. Ua qu'ère de sa mair e era auta de Sonia. Arreconeishec es letres e dauric prumèr era de Sonia. Non auie liejut qu'ues linhes quan s'esblancossic de pic e es sòns uelhs se dauriren damb espant e alegria.

- Non, aquerò que non pòt èster!, sorrisclèc en votz nauta.

Incapable de tier-se seigut e quiet, passegèc pera cramba sense deishar era carta e liegent-la ath còp. La tornèc a liéger un e un aute viatge e, arroncihant es espatles, se posèc ath miei der estança, damb era boca dubèrta e es uelhs immobils. Aquerò que venguie de demanar ena sua oracion, damb era seguretat de qué Diu complirie eth sòn prèc, qu'ère ja ua realitat. Nikolai vedec en aquerò quauquarren insolit, que jamès aurie pogut demorar. E eth hèt de qué tot se complisse tan lèu semblaue demostrar-li que non procedie de Diu, que l'ac acabaue de demanar, senon d'un pur edart.

Aqueth problèma que semblaue insoluble e estacaue era sua libertat entà tostemp restaue resolvut damb aguesta carta inesperada, que çampar arrés auie provocat. Sonia l'escriuie qu'era pèrta de lèu toti es bens dera familha Rostov e eth desir exprimit diuèrsi viatges pera comdessa de qué eth sòn hilh se maridèsse damb era princessa Bolkonskaia, atau coma era heredor e eth silenci de Nikolai enes darrèri tempsi, tot aquerò, en conjunt, l'auie hèt a decidir a autrejar-li era complèta libertat en tot renonciar ara promesa que l'auie hèt.

"Que me resultaue plan penible pensar que posqui èster era encausa de desengusti e dissensions ena familha que tant m'a protegit, escriuie. Era soleta finalitat dera mia estimacion ei hèr erosi as qu'estimi. Vos prègui, Nikolai, que vos consideretz liure e sabetz-vo'n que, maugrat tot, arrés vos estimarà mès qu'era vòsta Sonia".

Aguesta carta, coma era de sa mair, venguie de Troitsa. Era comdessa, ena sua, li condaue es darrèri dies en Moscòu, era partença, er incendi dera ciutat e era pèrta de toti es bens. Higie qu'eth prince Andrei anaue damb eri en un convòi de heridi; er estat deth prince ère fòrça grèu, mès, sivans es mètges, encara i auie esperances; Sonia e Natasha lo suenhauen coma vertadères infermières.

Londeman, Nikolai visitèc ara princessa Maria e li mostrèc era carta de sa mair. Degun des dus hec era mendre allusion ath sens que podessen auer es paraules "Natasha lo suenhe", mès, gràcies ad aguesta carta, entre Nikolai e era princessa Maria s'establiren ues relacions lèu familhars.

A londeman, Nikolai acompanhèc ara princessa Maria enquia Yaroslavl e ara seguida gessie entà incorporar-se en sòn regiment.

VIII

Sonia auie escrit deth monastèri de Troitsa aquera carta que signifiquèc entà Nikolai era realizacion dera sua pregària.

Vaquí çò qu'auie costat aguesta carta:

Era comdessa ère cada còp mès encaborniada ena idia de qué eth sòn hilh se maridèsse damb ua joena rica e sabie que Sonia ère eth principau obstacle. Era vida de Sonia ena casa des Rostov se hège cada viatge mès penibla, mès que mès, dès que Nikolai escriuesse era carta qu'en era descriuie eth sòn encontre damb era princessa Maria en Bogucharovo. Era comdessa non deishaue passar ua escadença sense escridassar-la damb allusions ofensantes e crudèus.

Mès uns dies abantes de gésser de Moscòu, inquieta e esmoiguda per tot çò que se passaue, cridèc a Sonia e, en sòrta d'aclapar-la damb repotecs e exigéncies, li demanèc plorant que se sacrifiquèsse e trinquèsse eth sòn compromís damb Nikolai: aquerò pagarie eth deute contreigut damb aqueri que tant auien hèt per era.

- Non me demorarè tranquilla enquia que non m'ac ages prometut.

Sonia s'estarnèc en somics isterics; manifestèc qu'ère prèsta a hèr çò que se li demanèsse, mès non prometec arren; ath hons dera sua amna non n'ère decidida: li calie sacrificar-se pera felicitat dera familha que l'auie protegit e educat; que ja ère un costum sòn, sacrificar-se pes auti. Era sua posicion ena casa permetie hèr a veir es sòns merits pera via deth sacrifici; entada era qu'ère un abit e li shautaue de hè'c. Enquia alavetz sabie que toti es sòns actes d'abnegacion s'aumentauen dauant des auti e la hègen cada còp mès digna de Nikolai, qu'estimaue mès qu'ad arrés en aguesta vida. Mès ara eth sòn sacrifici s'estaue a renonciar ad aquerò que significaue entada era era recompensa de totes es abnegacions e eth sens madeish dera sua existéncia. Per prumèr viatge auec rancura contra es persones que l'auien recuelhut entà hèr-la a patir mès. Auec enveja de Natasha, que jamès auie sentut quauquarren semblable ne auie auut besonh de sacrificar-se, qu'exigie sacrificis as auti e que toti, ça que la, estimauen. Sentec tanben qu'eth sòn amor per Nikolai, tan pur e seren enquia alavetz, començaue a cambiar-se en ua passion violenta, ath marge des leis, dera vertut e dera religion. Influïda per aguesti sentiments, Sonia, acostumada ara simulaccion per çò dera sua dependéncia, responec ara comdessa damb paraules vagues, evitèc, a compdar d'aguest moment, parlar damb era e decidic demorar a Nikolai; non entà entornar-li era sua paraula, senon, peth contrari, entà unir-se ada eth entà tostemp.

Aqueri pensaments ombrius e penibles sigueren relegadi pes preocupacions e peth terror des darrèrs dies qu'es Rostov passèren en Moscòu. L'alegrèc trapar un aleugeriment ena sua activitat. Mès quan se'n sabec dera preséncia deth prince Andrei ena casa, maugrat era sincèra pietat que sentie per eth e per Natasha, se senhoregèc d'era un sentiment de supersticiosa alegria: que vedec en aguest eveniment era man de Diu, que non desiraue era sua separacion de Nikolai. Non ignoraue que Natasha seguie estimant ath prince Andrei, que jamès auie deishat d'estimar-lo e que, amassa de nauèth per aqueres terribles circonstàncies, se tornarien a estimar coma abantes. Atau, Nikolai non poirie

maridar-se damb era princesa Maria, per çò deth parentiu qu'era nòça de Natasha e eth prince Andrei establie damb eri. Maugrat er orror de tot çò que s'auie passat pendent es darrèrs dies de sejorn en Moscòu e es prumères jornades deth viatge, era sensacion de qué era Providéncia intervenguie enes sòns ahèrs personaus alegraue a Sonia.

Es Rostov heren era sua prumèra arturada en monastèri de Troitsa. Ena ostalaria deth monastèri les reservèren tres amples crambes, ua d'eres siguec assignada ath prince Andrei, que se trapaue fòrça mielhor aqueth dia. Natasha qu'ère damb eth. Ena cramba deth costat se trapauen es comdes conversant respectuosaments damb er abad, qu'auie vengut a saludar as sòns vielhs amics e protectors. Sonia ère damb eri, mès la tormentaue eth curiosèr de conéisher era convèrsa entre Natasha e Andrei. Entenie es sues votzes a trauèrs dera pòrta que se dauric de pic e Natasha, plan esmoiguda e sense fixar-se en religiós que s'auie lheuat pr'amor de saludar-la en to recuelher-se era ampla manja deth sòn abit, s'apressèc entà Sonia e la cuelhec deth braç.

- Qué te cau, Natasha? Vene aciu, didec era comdessa.

Natasha s'apressèc entà recéber era benediccion der abat, que li conselhèc demanar ajuda a Diu e as sants.

Quan er abad partic, Natasha amièc a Sonia ena cramba deth costat, a on non i auie arrés.

- Sonia, vertat que viuerà? Vertat que òc? Be ne sò d'erosa e malerosa, Sonia estimada! Tot qu'ei coma abantes: era soleta causa que voi ei que visque. Eth que non pòt… perque… perque… per… e Natasha s'estarnèc a plorar.

- Òc! Gràcies a Diu! Ac sabia! Viuerà!, sorrisclèc Sonia.

Esmoiguda, non mens que Natasha, peth sòn temor e es sòns pròpis pensaments, qu'ad arrés auie fidat, consolèc e punèc a Natasha sense deishar de plorar. "'Ò!, pro que visque!", pensèc. Dempús de plorar, secar-se es uelhs e parlar ua estona, ambdues s'apressèren ena pòrta dera cramba deth prince Andrei. Natasha la miei dauric damb suenh e pistèc eth cap. Sonia ère ath sòn costat.

Eth prince repausaue sus tres coishinères. Que i auie ua grana serenor en aqueth ròstre esblancossit; auie es uelhs barradi e era sua respiracion ère regulara.

- Ò!, Natasha, lèu sorrisclèc Sonia, agarrant peth braç ara sua cosia e hènt-se enlà dera pòrta.

- Qué? Qué se passe?, preguntèc Natasha.

- Qu'ei aquerò… aquerò… didec Sonia, plan palla e damb es pòts tremolosi.

Natasha barrèc era pòrta sense hèr sorrolh e se retirèc damb Sonia entara hièstra, sense compréner se qué li didie.

- T'en brembes d'Otradnoie, per Nadau, aqueth còp que per tu guardè eth miralh… t'en brembes de çò que vedí?...

Sonia parlaue damb expression solemna e plia de temor.

- Ò!, òc, didec Natasha damb es uelhs plan dubèrti, en rebrembar vagaments qu'en aquera escadença Sonia auie vist ath prince Andrei ajaçat.

- Te'n brembes? Lo vedí… e vos ac didí a tu e a Duniasha. Qu'ère estirat en un lhet, seguic, en tot lheuar eth dit en cada detalh. Qu'auie barrat es uelhs e ère caperat damb ua vana ròsa, damb es braci crotzadi…

A mida que parlaue se convencie cada còp mès de qué es detalhs visti ara èren es madeishi qu'auie *vist* alavetz. En aquera escadença, en Otradnoie, non auie vist arren e auie condat çò de prumèr que se l'auie acodit; mès tot aquerò endonviat aqueth còp li semblaue ara tan reau coma quinsevolh aute rebrembe. Non solet se'n brembaue auer dit qu'eth la guardèc arridolent e que lo caperaue quauquarren ròi, ara n'ère solide fòrça de qué ja alavetz auie dit e vist qu'era hlaçada ère de color ròsa, precisaments ròsa, e qu'auie es uelhs barradi.

- Òc, òc, color ròsa assentic Natasha, qu'ara credie brembar-se'n tanben de qué auie dit ròsa e consideraue aqueth hèt coma ua extraordinària e misteriosa prediccion. Mès, qué pòt significar?, preguntèc cogitosa.

- Ò!, que non ac sai! Ei tot tant estranh!, didec Sonia en tot hèr-se a vier es mans en cap.

Ath cap d'ua estona, eth prince Andrei hec a sonar eth timbre e Natasha entrèc ena cramba. Damb emocion e trendesa pòc frequents en era, Sonia s'estèc ath cant dera hièstra pensant en çò d'extraordinari que s'auie passat.

Aqueth dia trapèren ua escadença de manar correspondéncia ara armada e era comdessa escriuec ua carta ath sòn hilh.

- Sonia, non vas a escríuer a Nikilenhka?, didec en veir ara sua neboda que passaue apròp.

Era sua votz ère amortada e tremolosa e Sonia podec liéger en aqueri uelhs fatigadi, que la contemplauen a trauèrs des sues lunetes, tot çò qu'era comdessa volie díder damb aguestes paraules. Era sua guardada exprimie suplica, pudor per non auer de recórrer ara peticion, temor a ua negatiua e, en aguest darrèr cas, enemistat irreconciliabla.

Sonia s'apressèc ara comdessa, se metec de jolhs e li punèc era man.

- Òc, *maman*, l'escriuerè.

Se sentie esmoiguda, atrendida e impressionada per tot çò que se passaue aqueth dia e especiauments peth misteriós compliment dera prediccion. E ara, quan se'n sabie de qué per çò d'auer-se reprenut es relacions entre Natasha e eth prince Andrei, Nikolai non poirie maridar-se damb era princesa Maria, sentie damb alegria que li tornaue era capacitat de sacrifici que tan li shautaue e qu'auie constitusit tota era sua vida.

Conscienta d’auer realizat ua accion generosa, en tot interrómper diuèrsi còps era sua escritura pr’amor qu’es lèrmes velauen es sòns uelhs neri e velotadi, Sonia escriuec aquera esmoventa carta que tant auie estonat a Nikolai.

IX

En arribar en còs de garda, er oficiau e es soldats qu'auien detengut a Pierre lo tractèren damb ostilitat, mès damb respècte. Encara dobtauen de qui se tractaue (dilhèu ère un personatge important) e era actitud bellicosa que cueheren ère deguda ath recent esperfòrç damb eth en carrèr.

Mès londeman, quan se hec era relèva, Pierre se n'encuedèc de qué ja non auie era madeisha importància entàs soldats e oficiaus dera naua garda, que non vedie en aqueth òme, naut e gròs, jargat damb un caftan de *mujik* ath valent qu'auie pelejat tan desesperadaments damb eth saquejaire e damb es soldats dera patrolha, ne ath qu'auie prononciat aquera frasa solemna sus era sauvacion d'ua mainada. Ara solet vedien en eth ath numèro dètz-e-sèt des russi detengudi per orde des autoritats superiores. Çò que tiraue era atencion de Pierre ère era sua mina decidida, concentrada e cogitosa e eth sòn coneishement deth francés, que parlaue perfèctaments damb gran estonament des francesi. Aqueth madeish dia, maugrat aquerò, amassèren a Pierre damb es auti sospechosi pr'amor qu'un oficiau auie besonh dera cramba que l'auien lotjat ath principi.

Toti es russi, detengudi damb eth, qu'èren persones dera mès baisha condicion. En reconéisher en Pierre a un senhor, lo refusauen, mès que mès, per saber francés. Pierre entenie damb tristor se com hègen burla d'eth.

Ena net a vier Pierre se'n sabec de qué es detengudi (e eth damb toti, solide), serien jutjats coma incendiaris. Tath tresau dia de preson se lo heren a vier amassa damb es auti en ua casa a on les calec comparéisher dauant d'un generau de mostacha blanca, dus coronèls e uns auti francesi qu'amiauen un braçalet. Interroguèren a Pierre e as auti presoèrs damb aguesta clara exactitud que caracterize as èssers que se considèren per dessús des febleses umanes. Preguntèren as detengudi se qui èren, a on auien estat e per qué, eca.

Totes aqueres preguntes deishauen de cornèr çò d'essenciau der ahèr e non balhauen cap possibilitat de meter-lo en evidéncia; coma se passe tostemp enes tribunaus, er objectiu principau der interrogatòri ère mercar es vies qu'auie de fluir es responses der acusat, responses que l'auien d'amiar entara mèta desirada peth tribunau, ei a díder, era sua colpabilitat. Tanlèu er interrogat començaue a díder causes que non corresponien ad aguest objectiu, retirauen eth canalet e era responsa podie rajar per on volguesse. Pierre experimentèc, ath delà, çò que sòlen sénter es acusadi en quinsevolh procès: era estranhesa de qué li hessen totes aqueres preguntes. Se n'encuedaue de qué solet per complasença o per cortesia seguien aqueth procediment. Sabie qu'ère en poder d'aqueri òmes, qu'ère eth sòn poder çò que l'auie amiat enquia aquiu e çò que les balhaue eth dret a exigir responses. E sabie tanben qu'era finalitat de tot aqueth interrogatòri ère declarar-lo colpable. E coma qu'auien poder e eth desir d'acusar, er interrogatòri e eth judici qu'èren formules superflues. Qu'ère evident que totes aqueres responses les amiarien entara colpabilitat. Quan li preguntèren se què hège en moment dera sua detencion, Pierre responec damb un cèrt aire tragic que s'ocupaue d'amiar entà sa pairs a ua creatura *qu'il avait sauvé des flammes*. Per qué vos pelegéretz damb eth saquejaire?

Pierre responec qu'entà deféner a ua hemna, donques que quinsevolh òme li cau deféner a ua hemna ofensada e que… l'interromperen: çò que didie non auie arren a veir damb er ahèr. Entà qué auie anat en pati dera casa incendiada, a on lo vederen es testimònis? Responec que desiraue veir çò que se passaue ena ciutat. Lo tornèren a interròmper: que non se tractaue d'aquerò, senon per què ère en lòc der incendi. Li preguntèren un aute còp se qui ère, mès tanpòc volec respóner.

- Aquerò que non està ben. Non està ben, prenetz nòta, didec eth generau de mostacha e cara vermelhosa.

Tath quatau dia comencèren es incendis ena pòrta de Zubovski.

Amassa damb d'auti detengudi, se heren a vier a Pierre entà Krimski-Brod, en garatge dera casa d'un comerciant. En passar pes carrèrs Pierre sentec qu'eth hum qu'aumplie tota era ciutat l'estofaue; pertot se vedien ahlames. Pierre non comprenie encara eth sens de Moscòu en ahlames e contemplèc eth huec damb orror.

Passèc uns aute quate dies en garatge e pes soldats francesi se'n sabec de qué toti es detengudi èren en tot demorar era decision d'un mariscau, que se produsirie d'un moment en aute; non podec saber se quin mariscau ère. Plan que òc, entàs soldats un mariscau ère coma eth darrèr e un shinhau misteriós cadion dera potestat suprèma.

Aqueri prumèrs dies, enquiath 8 de seteme, data deth dusau interrogatòri, sigueren es mès penibles entà Pierre.

X

Eth 8 de seteme arribèc en garatge on èren es presoèrs un oficiau plan important, per çò des mòstres de respècte que lo saludèren es sentinèles. Aguest oficau, probablaments der Estat Major, passèc lista des detengudi russi; quan arribèc a Pierre lo cridèc *celui que n'avoue pas son nom*. Dempús de contemplar damb indolenta indiferéncia as presoèrs, ordenèc ar oficiau de garda que les vestissen decentaments e les apraièssen, donques que les anauen a amiar ena preséncia deth mariscau. Passada ua ora, arribèc ua companhia de soldats e amièc a Pierre e as auti tretze detengudi entath camp de Dievitchie Polie. Qu'ère un dia clar e soleiat dempús deth botarràs de pòc abantes; er aire semblaue extraordinàriaments blos. Eth hum der incendi non s'apegaue en solèr coma eth dia que Pierre gessec deth còs de garda dera pòrta de Zubovski, senon que se quilhaue en colomnes per aire transparent. Ja non se vedien ahlames, mès era humadissa pujaue pertot e tot çò que Pierre podie campar damb es sòns uelhs ère vengut en cendre. Aciu e enlà apareishien pardies, edificis esbauçadi e murs enneridi qu'entre eri a penes se tenguien de pè es humenejes. Pierre non podie arreconéisher es barris dera ciutat. De quan en quan vedie bèra glèisa intacta. Eth Kremlin, que non auie patit er incendi, ludie ena luenhor, blanc e enòrme, damb es sues tors e eth sòn campanau d'Ivan eth Gran. Mès pròcha, ludie alègra era copòla deth monastèri de Novodievichie, qu'es sues campanes trinhonauen damb especiau sonoritat. Pierre se'n brembèc qu'ère dimenge e era hèsta dera Nativitat dera Vèrge; mès que non restaue arrés entà hestejà'c. Tot qu'ère pardies e incendis. De quan en quan se crotzauen damb quauqui russi rosigadi e espauridi, que sajauen d'amagar-se en veir as francesi.

Qu'ère evident qu'eth nin rus ère esbauçat e arroïnat; mès Pierre avertic inconscientaments que, des.hèita era forma de víuer russa, s'instauraue un nau orde, un orde francés, totafèt desparièr e fèrm. Ac notèc en aspècte esdegat e alègre des soldats que lo susvelhauen e pera presència d'un naut foncionari francés que passèc en coche tirassat per dus shivaus, damb un soldat en sèti; ac notèc enes alègri sons dera musica d'un regiment qu'arribaue entada eri pera quèrra deth camp e, mès que mès, pera lista de nòms liejuda aqueth maitin ena preson per oficiau francés.

Uns soldats se heren a vier a Pierre damb dotzenes de d'autes persones d'un lòc en aute. Li semblaue qu'ataue se poirien desbrembar d'eth o confoner-lo damb es auti. Mès que non siguec atau: es sues responses pendent er interrogatòri tornauen entada eth quan lo cridauen *celui que n'avoue pas son nom*. Jos aguest nòm, qu'ara auie, l'amiauen entà bèth lòc, damb era indiscutibla seguretat, miralhada enes sòns ròstres, de qué autant eth coma es auti presoèrs èren precisaments es qu'auien de besonh e que les amiauen entath lòc avient. Pierre se vedie ada eth madeish coma ua insignificanta estera queiguda en engranatge d'ua maquina desconeishuda que foncionaue corrèctaments.

Damb es auti delinquents siguec amiat entara dreta deth camp de Dievitchie Polie, près deth monastèri, entà ua grana casa blanca entornejada per un ample jardin. Qu'ère eth palai deth prince Scherbatov, frequentat per Pierre en d'auti tempsi, e a on ara, sivans dedusic des convèrses des soldats, se lotjaue eth mariscau duc d'Eckmuhl.

Les amièren entath pòrge e aquiu, un a un, sigueren introdusidi ena casa. Pierre siguec eth siesau en entrar. Dempús de trauessar era galaria de veirines, eth vestibul e era anticramba que Pierre coneishie pro ben, lo heren a passar en un burèu long e baish de tet, qu'ena sua pòrta i auie un ajudant de camp.

Davout ère seigut ath hons dera estança, dauant d'ua taula, damb es lunetes botades. Pierre se l'apressèc. Davout, sense lheuar es uelhs semblaue consultar es papèrs qu'auie ath dauant e preguntèc en votz baisha:

- *Qui etes-vous*?

Pierre carèc: que non aie fòrça entà prononciar ua soleta paraula. Entà Pierre, Davout non ère simplaments un generau francés senon un òme famós pera sua crudeutat. En contemplar aqueth ròstre hered, que, coma eth d'un sevèr professor, auie adreitia entà demorar pendent bèth temps era responsa, Pierre sentec que cada segonda de dilacion li podie costar era vida. Mès que non sabie se qué díder, ne gosaue repetir çò qu'auie manifestat en sòn prumèr interrogatòri. Revelar eth sòn nòm e posicion sociau qu'ère perilhós e umiliant. Pierre sauvèc silenci e, abantes de qué auesse temps de cuélher ua decision, Davout lheuèc eth cap, se pugèc es lunetes, barrèc es uelhs e lo campèc fixaments.

- Coneishi ad aguest òme, didec damb votz monotòna e hereda damb era evidenta intencion d'espaurir a Pierre.

Era estrementida qu'abantes auie recorrut era esquia de Pierre se senhoregèc ara dera sua tèsta, en tot sarrar-la fòrtaments.

- *Mon general, vous ne pouvez pas me connaitre, je ne vous ai jamais vu…*

- *C'est un espion russe*, l'interrompec Davout, en tot virar-se entà un generau qu'ère damb eth ena sala e qu'era sua preséncia non auie avertit Pierre.

Davout separèc era vista. Pierre, damb ua sonoritat inesperada, comencèc a díder ara prèssa:

- *Non, monseigneur. Non, monseigneur*, didec, rebrembant de pic que Davout ère duc, *vous n'avez pas pu me connaitre. Je suis un officier militionnaire et je n'ai pas quitté Moscou.*

- *Votre nom*?

- *Besouhof.*

- *Qu'est-ce qui me prouvera que vous ne me mentez pas*?

- *Monseigneur!*, sorrisclèc Pierre, non damb votz ofensada senon suplicanta.

Davout lheuèc es uelhs e guardèc fixaments a Pierre. S'estèren en tot guardar-se er un ar aute pendent uns instants e aquerò sauvèc a Pierre. En aquera guardada, ath delà des condicions de guèrra e deth judici, s'establic entre ambdús òmes ua relacion umana. En

aqueth brèu instant, es dus senteren de manèra vaga ua infinita quantitat de causes: compreneren qu'ambdús èren hilhs dera umanitat, qu'èren frairs.

Abantes de lheuar es uelhs d'aqueth molon de papèrs qu'en eri se classificauen numericaments toti es actes e es vides umanes, Pierre non ère entà Davout senon ua circonstància; l'aurie manat fusilhar sense creir que cometie ua mala accion; mès ara auie vist en eth ar òme. Se demorèc un instant cogitós.

- *Comment me prouverez vous la verité de ce que vous me dites*?, tornèc a preguntar heredament.

Pierre s'en brembèc de Raballe, balhèc eth sòn nòm, eth deth sòn regiment e eth deth carrèr a on ère era casa.

- *Vous n'etes pas ce que vous dites*, repetic Davout.

Damb votz tremolosa e entrebracada, Pierre mentèc espròves dera vertat de çò que didie.

Mès en aqueth moment entrèc en burèu er ajudant de camp e li didec quauquarren a Davout. Era notícia semblèc alegrar-lo e comencèc a cordar-se era guerrera. Semblaue auer desbrembat totafèt a Pierre.

Quan er ajudant de camp li rebembrèc era preséncia deth presoèr, Davout arroncilhèc es celhes e hec un movement de cap indicant que se lo podien hèr a vier. Pierre ignoraue entà on, s'entara barraca o entath lòc d'execucion, que l'auien mostrat es sòns companhs quan passauen peth camp de Dievitchie Polie. Virèc eth cap e vedec qu'er ajudant preguntaue quauquarren.

- *Oui, sans doute*, responec Davout.

Mès Pierre non sabie se qué significaue aguest "oui".

Non se'n brembarie dempús a on auie anat, pendent guaire temps, e en quina direccion. En estat de complèta inconsciéncia e estupor caminèc damb es auti presoèrs enquia que toti se posèren e eth tanben.

Pendent tot aqueth temps solet lo preocupaue un pensament. Se preguntaue se qui ère eth que, a tot darrèr, l'auie condemnat a morir. Non èren es òmes que l'auien interrogat prumèr; degun d'eri semblaue volè'c e, sens dobte, degun auie autoritat entà hè'c. tanpòc podie èster Davout, que l'auie dirigit ua guardada plia d'umanitat. Ua menuta mès e Davout aurie comprenut qu'obrauen mau; era entrada der ajudant de camp ac metec a pèrder tot. Non ei qu'er ajudant li desirèsse cap de mau, mès que non podie deishar d'entrar. Qui ère, alavetz, eth qu'auie condemnat a Pierre e l'arrincaue era vida damb toti es sòns rebrembes, aspiracions, esperances e projèctes? Qui? E Pierre se n'encuedaue de qué non ère arrés.

Tot aquerò qu'ère eth resultat der orde establit e d'un ensems de circonstàncies.

Un certan orde qu'ère çò que l'aucie, li treiguie era vida e l'esbauçaue.

XI

Dera casa deth prince Scherbatov amièren as presoèrs a trauèrs deth camp de Dievitchie Polie, entara quèrra deth monastèri, enquia un uart a on i auie un pau. Darrèr deth pau se daurie ua trencada, damb era tèrra nauèth remoiguda. Près d'aquiu, un nombrós grop de gent demoraue en semicercle: pòcs d'eri èren russi, era majoritat èren soldats de Bonaparte: alemans, italians e francesi uniformadi de diuèrses manères. Enes dus costats deth pau formauen soldats de capòpes blues, espatletes ròies, garramaches e shacòs.

Dispausèren as condemnadi per orde de lista (Pierre ère siesau) e se les heren a vier entath pau. Es tambors redoblèren de pic en ambdús costats e Pierre sentec que, a despart d'aqueth son, quauquarren se l'estarnaue ena sua amna. Perdec era facultat de pensar e d'ordenar es sues idies. Sonque podie veir e enténer. Eth sòn solet desir ère que se complisse çò de mès lèu possible aquerò tan terrible que s'anaue a hèr. Pierre, virat entàs sòns companhs, les guardaue.

Es dus òmes qu'èren enes extrèms èren forçadi. Un qu'ère naut e prim; er aute moret, musculós, pelut e de nas camús. Eth tresaue ère un vailet d'uns quarante cinc ans, ben neurit, de peus grisi. Eth quatau un *mujik* plan beròi, de barba ròia e ampla e uelhs neri. Eth cincau un obrèr industriau coma de dètz-e-ueit ans, prim e esblancossit, jargat damb un devantau.

Pierre entenec qu'es francesi escambiauen impressions sus se com fusilhar-les, d'un en un o de dus en dus.

- De dus en dus, didec damb accent hered e indiferent er oficiau superior.

I auec un movement enes files des soldats e se podec veir que toti s'esdegauen, non coma hè era gent quan va a amiar a tèrme un acte que toti comprenen, senon coma entà méter finau lèu lèu a un prètzhèt de besonh, encara qu'ingrat e incomprensible.

Un foncionari francés, damb ua banda, s'apressèc ena fila pera dreta e liegec era senténcia en rus e en francés.

Dempús, quate soldats s'apressèren as presoèrs e, per orde der oficiau n'amièren a dus entath pau. Qu'èren es forçadi der extrèm dera hilada. Tant que se hègen a vier es sacs, es presoèrs campèren ath sòn entorn tau qu'ua fèra aculada obsèrve as caçaires que l'acacen. Un non hège senon senhar-se; er aute se grataue era esquia e estiraue es pòts damb ua potèla semblabla a ua arridalha. Es soldats les bendèren es uelhs, les botèren ath dessús es sacs e les estaquèren, ara prèssa, en pau.

Dotze soldats armadi de fusilhs gesseren des files damb ritme regular e fèrm e se posèren a ueit canes deth pau. Pierre virèc eth cap pr'amor de non veir aquerò. Còp sec sonèc ua desgarga que li semblèc mès fòrta qu'eth mès violent des pericles. Campèc entà aquiu: tot semblaue caperat de hum, e es francesi, esblancossidi e damb es mans tremoloses, hègen quauquarren ath cant dera trencada. Se heren a vier as dus següents. Madeish qu'es anteriors, guardauen damb era madeisha expression a toti, demanant silenciosaments e en bades que les defenessen, sense compréner ne creir, çampar, çò

que les demoraue. Que non s'ac podien creir pr'amor que solet eri sabien çò que representauen es sues vides, e les ère impossible creir e compréner que quauquarrés les ac arrinquèsse.

Pierre virèc eth cap madeish qu'abantes, entà non veir era execucion. De nauèth era espaventosa descarga heric es sùes aurelhes e tornèc a veir eth hum, era sang e es palli e espauridi ròstres des francesi que se botjauen ath costat deth pau, en tot possar-se es uns as auti damb es mans tremoloses. Pierre, alendant fatigosaments, guardèc ar entorn coma demanant se qué significaue aquerò. Totes es guardades que se trapèc hègen era madeisha pregunta.

Ena cara des russi e ena des soldats e oficiaus francesi se liegie eth madeish espant, er orror e era colpa interior qu'eth sentie. "Qui ei er autor de tot aquerò? Eri patissen madeish que jo. Alavetz, qui ac hè?". Se preguntèc Pierre pendent un instant.

- *Tirailleurs* deth 86º, entà duant!, cridèc quauquarrés.

Se heren a vier solet ath cincau presoèr, que hège parelha damb Pierre, que non comprenec que s'auie sauvat; qu'ada eth e as auti se les auien hèt a vier tà que presencièssen era execucion dera senténcia. Contemplaue çò que se passaue damb orror creishent, sense sénter alegria ne tranquillitat deguna. Eth cincau condemnat ère er obrèr deth devantau. Quan es soldas li botèren era man ath dessús, espaurit, hec un bot entà darrèr e s'agarrèc ath sòn vesin (Pierre s'estrementic e se separèc d'eth). Er obrèr que non podie caminar. Se lo heren a vier arrossegant, mentre cridaue. Quan arribèc en pau cessèc de ressabuda enes sòns crits. Li semblèc auer comprenut quauquarren. Comprenec, dilhèu, que cridaue en bades o qu'ère impossible qu'es sòns semblables l'aucissen. Se demorèc quiet dauant deth pau, e tant que demoraue que li botèssen era benda guardèc ath sòn entorn damb uehs ludents, coma ua bèstia herida.

Pierre se sentie incapable de clucar es uelhs e virar eth cap. Dauant d'aqueth cincau assassinat, eth sòn curiosèr e era sua emocion, madeish qu'era de toti es presents, arribèren naut de tot. Eth cincau condemnat semblaue tan tranquil coma es anteriors. Se secodic eth devantau e hereguèc er un contra er aute es sòns pès descauci.

Quan li bendèren es uelhs, eth madeish se hloishèc eth nud, que li hège mau en cogòt. Mentre l'estacauen ath pau sagnós, hec repè; aguesta postura li resultèc incomòda e alavetz se quilhèc e, dempús endreçar es cames, s'apuèc tranquillaments en pau. Pierre non deishaue de guardar-lo, sense pèrder un solet des sòns movements.

Que se deuec enténer era votz de comandament; deueren ressonar es trets de ueit fusilhs; mès, per mès que hège, Pierre non artenhèc rebrembar dempús s'auie entenut quauquarren. Solet se n'encuedèc de qué, en un virament de uelhs, s'abausonaue eth còs der obrèr, apareishie sang en dus lòcs, es còrdes se hloishauen e cedien jos eth pes deth còs e eth condemnat se seiguie en solèr damb es cames e eth cap en posicion forçada. Pierre se metec a córrer entath pau; arrés l'arturèc: uns òmes esblancossidi e espauridi hègen quauquarren ath torn der obrèr. A un soldat vielh e mostachut li tremolaue era maishèra en destacar es còrdes. Eth còs queiguec. Quauqui soldats, damb movements

rapids, mès bastrussi, arrosseguèren eth còs entà darrèr deth pau e lo lancèren ena trencada.

Toti sabien, çampar, qu'èren uns criminaus que les calie amagar es tralhes deth sòn crim çò de mès lèu possible.

Pierre campec ena trencada e vedec aquiu eth còs der obrèr, damb es jolhs quilhadi entath cap e ua espatla mès nauta qu'era auta, e aguesta espatla baishaue e pujaue convulsiuaments. Mès es palades de tèrra ja queiguien sus aqueth còs. Un soldat cridèc a Pierre damb votz irritada, furiosa e dolorosa que se hesse enlà d'aquiu, mès aguest non ac entenec: s'estèc ath cant deth pau e arrés lo tornèc a hèr enlà.

Quan era trencada siguec caperada de tèrra s'entenec ua votz de comandament. Amièren a Pierre entath sòn lòc e es tropes qu'auien format en ambdús costats deth pau heren repè e desfilèren dauant d'eth. Es vint-e-quate tiraires, damb es sòns fusilhs descargadi, s'incorporèren a pas rapid enes sòns lòcs tant qu'es companhies desfilauen ath sòn dauant.

Pierre guardaue ara, damb uelhs inexpressius, as tiraires, que, de dus en dus, gessien deth cercle. Toti, exceptat un, s'amassèren as sues companhies. Un joen soldat, palle coma un mòrt, damb eth shacò de costat e eth fusilh emparat en solèr, se demorèc dauant dera trencada caperada, en lòc a on auie tirat. Trantalhaue coma un embriac e daue passi entà dauant e entà darrèr, pr'amor de mantier er equilibri. Un vielh sosoficièr gessec des files, l'agarrèc deth braç e se lo hec a vier damb es auti. Era gentada de russi e francesi s'anèc dispersant. Toti caminauen en silenci damb eth cap clin.

- *Ça leur apprendra a incendier…*, comentèc un francés. Pierre se virèc entath qu'auie parlat; vedec qu'ère un soldat que volie padegar-se de bèra manèra per çò qu'auien hèt, mès que non podie. Sense acabar era frasa, eth soldat hec un gèst de desalend e se n'anec.

XII

Dempús des execusions, separèren a Pierre des auti e lo deishèren en ua petita glèisa lorda qu'auie estat saquejada.

En escurir, er oficiau de garda e dus soldats entrèren ena glèisa e informèren a Pierre de qué auie estat indultat e que lo transferien ena barraca des presoèrs de guèrra. Sense compréner ben çò que li didien, Pierre se lheuèc e seguic as soldats. L'amièren entà ues barraques bastides damb hustes miei usclades, troncs e pòstes, ath hons deth camp e lo placèren en ua d'eres.

Ena escurina ua vintea de persones entornegèren ath nauèth vengut. Pierre les guardèc sense compréner se qui èren, per qué èren aquiu e qué volien d'eth. Escotaue es paraules que li dirigien, mès que non les comprenie ne sabie explicar-les; non comprenie eth sòn sens. Responie as preguntes que li hègen mès que non se n'encuedaue de qui preguntaue ne com comprenerien es sues responses. Guardaue ad aqueri ròstres e figures e tot li semblaue madeish d'absurd.

Dès que presencièsse aquera tuada, cometuda per òmes que non volien aucir, sentie coma s'auessen arrincat deth sòn èsser un ressòrt qu'ac sostenguie tot, ac hège viu e coma se tot aquerò non siguesse ara senon un molon infòrme e absurd de tarcums. Qu'auie perdut era fe ena possibilitat d'apraiar eth mon e era umanitat (encara que non n'ère coscient) e era fe ena sua pròpia amna e en Diu. Ja abantes auie sentut çò de madeish, mès non de manèra tant intensa coma ara. Abantes, quan surgentaue ena sua amna un dobte semblable, era origina qu'ère ua errança pròpia. E Pierre sentie en çò de mès prigond dera sua amna qu'era manèra d'evitar era desesperacion e eth dobte s'estaue en eth madeish. Mès ara non auie consciéncia d'èster eth era encausa de qué eth mon s'esbaucèsse dauant des sòns uelhs, e se convertisse en tarcums absurdi; sentie que non ère en sòn poder recuperar era fe ena vida.

Ath sòn entorn, ena escurina, i auie quauques persones. Quauquarren d'eth, plan que òc, les interessaue enòrmaments. Li condauen quauquarren, li hègen preguntes, dempús se lo heren a vier en interior e, a tot darrèr, se trapèc en un cornèr dera barraca damb d'auta gent, que parlaue e arrie de pertot.

- E atau se passèc, frairs… aguest madeish prince que… (era paraule *que* siguec prononciada damb un accent especiau), didie ua votz en aute extrèm dera barraca.

Pierre, silenciós e immobil, seigut en un modelhon de palha ath cant dera paret, ja barraue, ja daurie es uelhs. Tanlèu les barraue, tornaue a veir eth ròstre terrible der obrèr, terrible, mès que mès, pera sua simplicitat; e es ròstres des que, a maugrat sòn, auien estat es sòns assassins, mès terribles encara per tòrt dera sua inquietud. Tornaue a daurir es uelhs e guardaue perdut ena escurina.

Ath sòn costat ère seigut un omenet arropit qu'era sua preséncia avertic ath principi pera intensa flaira a sudor qu'manaue d'eth en cada movement. Aqueth òme, ena escurina, hège quauquarren damb es sòns pès, e encara que Pierre non vedie eth sòn

ròstre endonvièc que l'estaue guardant sense deishar-lo de uelh. En acostumar-se ara escurina, Pierre comprenec qu'er òme se descauçaue. E era manèra coma ac hège tirèc era atencion de Pierre.

Dempús de deishar anar era còrda que curbie ua des sues cames, l'enrotlèc a consciéncia e se tenguec ara auta, guardant de quan en quan a Pierre. Mentre damb ua man penjaue ua còrda, damb era auta descordaue era dusau. Atau, damb movements segurs, precisi e agils, que se succedien rapids es uns as auti, venguec de descauçar-se e ac pengèc tot en ues estaques clauades ena paret, sus eth sòn cap; dempús treiguec ua guinhaueta, braquèc quauquarren, la barrèc e la botèc jos era coishinèra; se seiguec comòdaments, entornegèc damb es sòns braci es jolhs e tachèc era guardada en Pierre, que sentie quauquarren agradiu e sedatiu en toti aguesti movements rapids, en orde qu'auie plaçat es sues causes e enquia ena flaira d'aqueth òme; e tanben eth lo campaue fixaments.

- Ac auetz passat mau, senhor, vertat?, didec ath cap d'ua estona er omenet.

Ena sua votz cantaira i auie tanta doçor e simplicitat, que Pierre sentec vams de respóner; mès li tremolèc era maishèra e sentec lèrmes enes sòns uelhs. Er omenet sense balhar-li temps a Pierre de manisfestar eth sòn trebolament, seguic parlant damb era madeisha voz agradiua.

- Non t'aclapes, colom… damb aguesta amorassanta modulacion dera votz que parlen es vielhes campanhardes russes. Non t'aclapes, colomet; eth patiment ei cuert e era vida ei longa. Atau ei, amic mèn. Viuem aciu, gràcies a Diu, e arrés mos shòrde. Son tanben òmes, e n'a de bravi e de dolents.

E tant que parlaue se quilhèc sus es sòns jolhs, se metec de pè e s'aluenhèc estossegant.

- Òla! As tornat ja, briganda?, sonèc en aute extrèm dera barraca era madeisha votz amorassanta. Que tornèc era briganda! S'en brembe. Plan, plan, qu'ei pro.

E eth soldat hènt enlà deth sòn costat a ua gosseta que li sautaue en pièch, tornèc a sèir-se en sòn lòc. Entre es sues mans amiaue quauquarren estropat en un liròt.

- Tè, senhor, minjatz, didec, en tot tornar ath ton respectuós d'abantes e aufrir a Pierre ues truhes padenades. Tà dinar qu'auérem sopa. Mès es truhes son excellentes.

Pierre non auie tastat arren en tot eth dia e era flaira des truhes li semblèc plan agradiua. Balhèc es gràcies ath soldat e se metec a minjar.

- Atau non se mingen, arric eth soldat, en tot cuélher ua des truhes. Hè'c atau.

Treiguec de nauèth era guinhaueta, partegèc era truha en dues mitats, i metec sau, qu'amiaue en liròt, e les ac aufric a Pierre.

- Que son de tria, didec. Minja-les atau.

A Pierre li semblaue que jamès auie minjat arren mès esquist.

- Çò de mèn, que non ei arren didec. Mès per qué an fuselhat ad aguesti malerosi?... Eth darrèr deuie auer vint ans…

- Vai…, vai!... didec er omenet. Guairi pecats! Guairi pecats!... higec ara prèssa; e coma s'es paraules siguessen tostemps prèstes enes sòns pòts e gessessen sense voler, seguic: Com siguec, senhor, que vos demoréretz en Moscòu?

- Jamès me pensè qu'arribarien tan lèu. Me demorè per edart, responec Pierre.

- Mès, com t'an agarrat, colom? Ena tua casa?

- Non, que venguí a veir er incendi e aquiu m'agarrèren e me jutgèren per incendiari.

- A on i a tribunaus que ja injustícia, sentencièc er omenet.

- E tu, hè temps qu'ès aciu?, preguntèc Pierre, acabant de minjar era darrrèra truha.

- Jo? Eth dimenge passat me treigueren der espitau en Moscòu.

- Ès soldat?

- Òc, deth regiment d'Apsheron. Me consomie era fèbre. Non mos auien dit arren. En espitau deuíem èster uns vint òmes. Que non sabíem arren, non sospechàuem arren.

- E qué?, t'engüeges aciu?, preguntèc Pierre.

- Plan que m'engüegi, colomet! Me cridi Platon. Karataiev qu'ei un fausnòm, higec, plan que òc, entà facilitar era convèrsa damb Pierre. En regiment me cridauen "falconet". Com vòs que siga? Moscòu ei era mair de totes es ciutats. Com non vau a sénter tristor en veir tot aquerò! Mès eth vèrme se minge es caulets e se morís abantes qu'eth: aquerò diden es vielhs, higec ara prèssa.

- Com, com as dit?, preguntèc Pierre.

- Jo?, responec Karataiev. Digui que non se hèn es causes sivans eth nòste desir, senon sivans era volentat de Diu, sentencièc, en tot creir repetir çò qu'auie dit abantes; e de seguit contunhèc: alavetz, senhor, vos, auetz patrimòni? E casa? Ei a díder, que viuetz ena abondor. E auetz hemna? Es vòsti pairs viuen?, seguic preguntant.

E encara que Pierre non vedie ena escurina, avertic peth ton de votz qu'es pòts deth soldat se plegauen en un arridolet amorassant tant que li hège aqueres preguntes. Lo desengustaue, çampar, que Pierre non auesse pairs, e sustot, mair.

- Era hemna entath conselh, era suera entath respècte, mès que non i a arren mielhor qu'ua mair, didec. As hilhs?, seguic preguntant.

Era responsa negatiua de Pierre semblèc entristir-lo, e se pressèc a díder:

- Qu'ei parièr, encara ès joen. Diu vo les balharà, ja vieràn; çò de mès important ei víuer cossent…

- Ara que m'ei parièr, didec Pierre sense voler.

- Ep! Estimat amic!, repliquèc Platon. Arrés pòt èster sauvat dera preson e dera praubetat.

Se seiguec comòdaments e gargalhèc coma entà premanir-se entà un long discurs.

- Jo m'estaua ena mia casa, amic mèn, comencèc. Era propietat des senhors qu'ère rica; auie fòrça tèrres; es *mujiks* viuien ben, que non mos podíem plànher. Eth mèn pair trabalhaue ena sua pròpia parcèla, viuíem ben, coma vertadèrs cristians. Mès un bon dia…

E Platon Karataiev condèc ua longa istòria de com bèth dia venguec en un bòsc vesin entà talhar lenha e eth gardacaça l'auie susprenut en plia fasenda. Lo foetèren e condemnèren a servir ena armada.

- Donques que ja ves, estimat, didec damb ua votz transformada pera arridalha. Mos pensàuem qu'aquerò ère un malastre e resultèc ua sòrt. Se non auesse estat atau, l'aurie calut vier ath mèn frair ena armada, se jo non auessa pecat; e eth mèn frair mendre auie cinc hilhs, tant que jo non auia senon ara mia hemna. Mos neishec ua mainada, mès Diu se la hec a vier abantes de qué me castiguèssen. Quan siguí de permís me trapè que viuien mielhor qu'abantes, es estables plei de bestiar; es hemnes ena casa, es dus frairs guanhant dehòra; solet eth mendre, Mijailo, ère en casa. Eth pair didec: "Entà jo que toti es hilhs son parièrs. Quin que sigue eth dit nhacat, tostemp hè mau; e se non s'auessen hèt a vier a Platon, l'aurie calut vier a Mijailo". Mos cridèc a toti, de vertat, e mos botèc dauant des icònes. "Mijailo, didec eth mèn pair, vene aciu, ajulha-te dauant sòn, e tanben tu, hemna, e tanben es arrèhilhs. Ac auetz comprenut?", didec. Atau ei, estimat amic mèn. Eth destin escuelh e nosati jutjam tostemp: aquerò non està ben. Era nòsta felicitat, amic, qu'ei coma era aigua en ua cistalha; semble qu'ei plia, mès se la tres non rèste arren. Atau ei, e Platon se metec en sòn modelhon de palha.

Dempús uns instants de silenci se lheuèc.

- Me pensi que ja deues auer talents de dormir, vertat?, e se senhèc ara prèssa tant que gasulhaue: Senhor mèn Jesucrist, Sant Nicolàs, Frol e Lavr, Senhor mèn Jesucrist, perdona-mos e sauva-mos, acabèc. S'inclinèc enquia tocar eth solèr, se quilhèc, alendèc e se seiguec ena palha. Mon Diu, hè que dormisca coma ua pèira e me lhèua hèt un joenet, mormolhèc encara, tant que s'ajaçaue e caperaue damb era sua capòta.

- Quina oracion as pregat?, preguntèc Pierre.

- Com?, preguntèc Platon (lèu adormit). Qué sò pregat? Sò pregat a Diu. Tu non pregues?
- Òc, tanben jo pregui. Qué didies de Frol e Lavr?
- Donques qué!, responec damb vivacitat Platon. Que son es patrons des cavalaries. Tanben mos cau tier pietat des bèsties. A!, briganda! As tornat? Ja t'as escauhat, puta bòrnia…, didec passant era man peth lomb dera gosseta, que s'auie arraulit as sòns pès.

E, virant-se d'esponèra, s'esclipsèc.

Dehòra, ena luenhor, s'entenien crits e somics; entre es henerecles dera barraca qu'ère visible er incendi. Laguens, tot qu'ère silenci e escurina. Pierre se tardèc fòrça a esclipsar-se. Damb es uelhs dubèrti escotaue es mesuradi roncaments de Platon, estirat ath sòn costat, e sentie que tot aqueth mon abantes esbauçat surgentaue ara ena sua amna damb ua naua beresa, sus uns naui fondaments indestructibles.

XIII

Ena barraca que Pierre auie estat amiat e qu'en era s'estèc quate setmanes i auie vint-e-tres soldats, tres oficiaus e dus foncionaris.

Mès tard se'n brembaue de toti coma entoradi en ua sòrta de bromassa; tan solet Platon Karataiev quedèc entà tostemp ena sua memòria coma eth rebrembe mès viu e estimat, coma era personificacion de tot çò qu'ei rus, bontadós e redon. Londeman, quan Pierre podec veir ath sòn vesin, era prumèra impression de quauquarren redon se confirmèc pliaments. Tota era persona de Platon, damb era capòta francesa ajustada damb ua còrda, era casqueta e es *lapti*, ere redona, eth sòn cap qu'ère completaments redon, es espatles, enquia e tot es braci, que tenguie tostemps en posicion d'abraçar quauquarren, èren redons. Era madeisha impression costaue era sua arridalha e es sòns uelhs grani, castanhs e coraus.

Platon Karataiev passaue probablaments des cinquanta, en tot tier en compde es sòns racondes de campanhes qu'auie cuelhut part coma soldat. Que non sabie de cèrt era sua edat ne la podie precisar, mès es sues hilades de dents fòrts e blanqui, que mostraue quan arrie (çò que hège soent), èren sanes e ben sauvades. Ne en cap ne ena barba amiaue un solet peublanc, eth sòn còs semblaue elastic e, sustot, fèrm e resistent.

Eth sòn ròstre, maugrat es arrupes petites e redones, sauvaue ua expression innocenta e jovenila; era sua votz ère agradiua e melodiosa; mès era peculiaritat dera sua convèrsa s'estaue ena franquesa e er assopliment entà exprimir-se. Çampar, jamès pensaue çò qu'auie dit o anaue a díder e, plan per aquerò, ena sua manèra de parlar, rapida e sincèra, i auie ua irresistibla capacitat de persuasion.

Era sua fòrça fisica e era sua abiletat èren taus, pendent es prumèrs tempsi deth sòn empresonament, que semblaue desconéisher eth cansament e era malautia. Cada dia, en ajaçar-se didie: "Mon Diu, hètz que dormisca coma ua pèira e me lhèua coma un joenet". Peth maitin, en lheuar-se, quilhaue es espatles tostemp dera madeisha manèra e didie: "M'arroncilhè en ajaçar-me, m'estirarè en lheuar-me" E, plan, tanlèu s'ajaçaue, s'esclipsaue coma ua pèira; e en lheuar-se, sense pèrder ua segonda, se tenguie a quinsevolh prètzhèt, coma es mainatges qu'a penes lheuadi se meten a jogar. Qu'ac sabie hèr tot, ne massa ben ne massa mau: codinaue, hège pan, cosie, apraiaue bòtes, trabalhaue ena husta. Qu'ère tostemp ocupat e solet de nets se permetie entamenar quauqua convèrsa, que n'ère fòrça afeccionat, o cantar. Non cantaue coma eth que se'n sap de qué l'escoten, senon coma es audèths, pera soleta rason de qué auie besonh d'eméter sons, madeish qu'auie besonh d'estirar-se e de caminar. Es sòns sons èren tostemp delicadi, melodiosi, malancolics, lèu femenins, e eth sòn ròstre, quan cantaue, se tenguie plan seriós.

Dès qu'auie queigut presoèr, s'auie deishat creisher era barba e auie renonciat a toti es elements estranhs impausadi peth servici militar; sense encuedar-s'n, auie tornat ara anciana manèra de víuer deth campanhard. Didie:

- Eth soldat damb permís, des michons hè camises.

Non li shautaue parlar des ans passadi ena armada, encara que non se planhie d'era e repetie soent qu'en regiment jamès l'auien tustat. Quan condaue bèra causa, se referie lèu tostemp as vielhs e estimadi rebrembes dera sua vida de campanhard, de "cristian", didie. Es abondosi arrepervèris qu'ornauen era sua conversa non èren indigni ne indecents, coma es des soldats, senon populars; exprimidi en moments oportuns, semblauen insignificani e aquerien, de pic, un sens prigond.

Fòrça viatges se contradidie, mès es sues paraules tostemps resultauen acertades. Li shautaue parlar, e parlaue ben, apolidint es frases damb paraules coraus e damb senténcies endonviades per eth; aumens, aquerò li semblaue a Pierre. Mès era atraccion principau des sòns racondes s'estaue en qué es eveniments mès simples, que Pierre vedie sense prestar-les atencion, aquerien enes sòns pòts un caractèr solemne. L'agradaue enténer es condes (tostemp es madeishi) qu'enes cauhades condaue un soldat, mès sustot li shautauen es istòries dera vida reau. Arrie erós quan les escotaue; intercalaue, de quan en quan, bères paraules e hège preguntes entà dedusir era moralitat de çò que se didie. Karataiev non sentie era estimacion, era amistat, er amor coma les entenie Pierre, mès estimaue e viuie amistosaments damb tot çò que vedie e, mès que mès, damb es èssers umans, siguessen coma siguessen, qu'era vida auie botat en sòn camin. Estimaue ath sòn gosset, as sòns companhs, as francesi e a Pierre, qu'ère eth sòn vesin; mès Pierre sentie que, a maugrat dera corau trendesa que Karataiev li mostraue (que damb era tributaue, sense saber-se'n, eth respècte degut ara vida espirituau de Pierre), quan se desseparaue d'eth non s'entristie bric. E Pierre comencèc a experimenar eth madeish sentiment entà Karataiev.

Entàs auti presoèrs, Platon Karataiev qu'ère simplaments un soldat; lo cridauen Falconet o Platoshka, se burlauen bontadosaments d'eth, lo manauen entà diuèrsi encargues. Mès Pierre, lo rebrebaue tostemp incomprensible, tau coma l'auie vist era prumèra net: inconcebible, redon, era etèrna simplificacion dera simplicitat e dera vertat.

Platon Karataiev non sabie arren de memòria, exceptat era sua oracion. Quan començaue un raconde, semblaue non saber se com acabarie.

Quan Pierre, estonat a viatges peth significat des sues paraules, li pregaue que les repetisse, Platon non podie rebrembar çò qu'auie dit ua menuta abantes, dera madeisha manèra que non li podie explicar damb paraules era sua cançon preferida.

Didie en era "estimada", "bedoth" e "quina angónia era mia", mès era letra, per era madeisha, que non auie cap de sens. Eth non comprenie ne podie compréner era significacion des paraules separades deth raconde. Cada paraula, cada acte sòn, ère era manifestacion d'ua activitat desconeishuda entada eth, qu'ère era sua vida. Mès aguesta vida sua, tau coma se l'imaginaue, que non auie cap de sens coma vida individuau, solet significaue quauquarren coma part d'un tot qu'eth percebie de contunh. Es sues paraules e actes se desprenien d'eth damb era madeisha regularitat, precision e espontaneïtat qu'eth perhum qu'emane dera flor. Non podie comprèner ne eth sens ne era valor des sòns actes o paraules cuelhudes separadaments.

XIV

Era princesa Maria auie sabut per Nikolai que sa frair ère damb es Rostov en Yaroslav e, maugrat es conselhs dera sua tia, se predèc a partir damb eth sòn nebot immediataments. Non preguntèc ne l'interessaue saber s'aqueth viatge ère dificil o facil, impossible o possible. Eth sòn déuer non ère solet estar ath costat de sa frair, dilhèu a mand de morir, senon hèr tot çò de possible entà hèr-li a vier ath sòn hilh. E premanic era partença de Voronezh. S'explicaue era manca de notícies de sa frair en tot dider-se que deuie trapar-se massa fèble entà escríuer, o que dilhèu li semblaue excessiuaments long e perilhós eth viatge entada era e entath sòn hilh.

Era princessa qu'ac auec tot prèst en pòqui dies; hège eth viatge damb era enòrma carròça deth prince, que l'auie amiat enquia Voronezh, e l'acompanhaue un petit coche e diuèrsi cars. Mademoiselle Bourienne, Nikolenhla e eth sòn protector, era vielha hilhuquèra, tres puncèles, Tijon, un joen lacai e un aute mès, que l'acompanhaue per desir dera sua tia.

Qu'ère impossible de seguir era rota ordinària entà Moscòu, e eth desviaments obligat per Lipetsk, Riazan, Vladimir e Shuia ère massa long e de mau hèr, pr'amor que non i auie en aqueth trajècte shivaus de pòsta; e près de Riazan (a on sivans didien auien campat es francesi) eth camin poirie èster perilhós.

Pendent tan dificil viatge, mademoiselle Bourienne, Dessalles e es vailets dera princesa se demorèren estonadi dera sua energia e incessanta activitat. Se calaue en lhet era darrèra e se lheuaue era prumèra, e cap de trebuc ère pro entà arturar-la e gràcies ad aguesta activitat e energia, qu'encoratjaue as sòns companhs de viatge, quan acabèc era dusau setmana ja ère ara vista de Yaroslavl.

Es darrèrs dies deth sòn sejorn en Voronezh qu'auien estat es mielhors e es mès erosi dera sua vida. Ja non la tormentaue ne inquimeraue er amor per Nikolai Rostov. Aqueth amor qu'aumplie tota era sua existéncia, se hège part inseparable d'era madeisha e non lutaue ja damb es sòns sentiments. Era princesa Maria s'auie convençut, sense dider-s'ac jamès de forma clara ada era madeisha, de qué estimaue de vertat e de qué ère corresponuda. S'auie convençut d'aquerò ena darrèra entrevista damb Nikolai, quan eth venguec a veder-la pr'amor de dider-li qu'eth prince Andrei s'estaue damb es Rostov. Nikolai non auie mentat eth hèt de qué (en cas de garison deth prince) es relacions de un aute temps entre eth e era sua fraia Natasha poirien reprener-se; mès era princesa auie endonviat en sòn ròstre qu'ac sabie e qu'ac pensaue. E maugrat tot, era sua actitud entada era, tostemp trenda, atentiua e amorosa, non auie cambiat; enquia e tot s'aurie dit que l'alegraue eth parentiu damb era princesa Maria, donques que li permetie exprimir liuraments era sua amistat e amor. Atau pensaue a viatges era princessa. Sabie qu'estimaue per prumèr e per darrèr viatge ena sua vida; se sentie estimada e se consideraue erosa e tranquilla en aguest sens.

Mès aguesta felicitat d'ua part deth sòn esperit, luenh d'empachar-li sénter un intens dolor per sa frair, li permetec, gràcies ara sua tranquillitat animica, autrejar-se complètaments a maugrat tot. Autant viua ère era sua inquietud enes prumèrs dies dera

sua partença de Voronezh que guairi l'acompanhauen se convencèren (en veir eth sòn ròstre d'angónia e desesperacion) de qué queirie malauta abantes d'arribar. Mès sigueren, precisaments, es dificultats e es preocupacions deth viatge, que sajaue de solucionar febrilaments, es qu'aluenhèren pendent bèth temps eth sòn dolor e l'autregèren fòrces.

Coma se passe tostemp enes viatges, era princesa Maria non pensaue senon en çò que hège ath camin, desbrembant per aquerò eth sòn objectiu. Mès en apressar-se en Yaroslavl, en pensar que tot çò que demoraue ac vederie aquera madeisha net e non ath cap de diuèrsi dies, era sua inquietud venguec a èster maximala.

Eth lacai enviat entà Yaroslavl, entà saber-se a on parauen es Rostov e com estaue eth prince Andrei, gessec ar encontre deth coche ena entrada dera ciutat. S'espauric en veir eth terrible pallitge dera princesa Maria, pistant pera hiestreta deth coche.

- Que m'è informat de tot, Excelléncia, didec. Es Rostov s'estan ena plaça, ena casa deth mercadèr Bronnikov. Que non ei luenh, ei ena madeisha vòra deth Volga.

Era princesa campèc ath lacai damb expression interroganta e temerosa, sense compréner perqué non li responie ad açò mès important: er estat de sa frair. Mademoiselle Bourienne s'encarguèc de preguntà'c pera princesa:

- Com està eth prince?

- Sa Excelléncia ei ena madeisha casa qu'es comdes, didec eth vailet.

"Aquerò vò díder qu'ei viu", pensèc era princesa Maria; e preguntèc en votz baisha:

- Com està?

- Qu'ei ena madeisha situacion, sivans m'an condat es vailets.

Era princessa non volec preguntàr qué significaue "ei ena madeisha situacion". Se limitèc a guardar ath sòn nebot, aqueth mainatge de sèt ans que, seigut ath sòn dauant, se divertie en tot guardar era ciutat; dempús joquèc eth cap e non lo lheuèc enquia qu'era pesanta carròça, trantalhant e carrinclant, se posèc damb tarrabastalh. S'entenec eth bronit des estrius quan baishauen.

Se dauriren es portetes. Ara quèrra se vedie eth gran arriu; ara dreta, en pòrge, i auie quauqui vailets e ua joena de pèth rosada e longa trena nera, qu'arrie de manèra forçada e pòc agradiua, ena pensada dera princessa Maria. Qu'ère Sonia. Era princesa pugèc ara prèssa es escales e era gojata der arridolet forçat didec "per aciu, per aciu". En vestibul, ua hemna d'edat, de traits orientaus, gessec esmoiguda e precipitadaments ath sòn encontre. Qu'ère era comdessa. Abracèc ara princesa Maria e la punèc diuèrsi còps.

- *Mon enfant*!, didec. *Je vous aime e je vous connais depuis longtemps*.

A magrat dera sua emocion, era princesa Maria comprenec qui ère aquera senhora e que li calie dider-li quauquarren. Prononcièc ues frases de cortesia en francés (deth madeish estil qu'era comdessa) e preguntèc per sa frair.

- Eth doctor ditz que non i a perilh, assegurèc era comdessa, mès, ath còp, lheuèc es uelhs e deishèc anar ua alendada en contradiccion des sues paraules.

- A on s'està? Lo posqui veir? Posqui?

- De seguit, princessa, de seguit, estimada… e tachèc es uelhs en Nikolehka, qu'entraue damb eth sòn preceptor. Ei eth sòn hilh? Be n'ei d'encantador eth mainatge! Que i caberam toti, era casa ei ampla.

Era comdessa l'amièc entara sala. Sonia parlaue damb mademoiselle Bourienne; era comdessa amorassaue ath mainatge; eth vielh comde entrèc pr'amor de saludar ara princessa. Qu'auie cambiat fòrça dès qu'era princessa l'auesse vist per darrèr viatge. Alavetz ère un vielh vivaç, alègre e segur d'eth madeish; ara semblaue un ancian espaurit, qu'inspiraue pietat. Parlaue damb era princessa e non cessaue de guardar ath sòn entorn coma preguntant a toti s'ère aquerò que li calie hèr. Dempús eth desastre de Moscòu e era sua pròpia roïna, separat des condicions normaus d'existéncia, auie perdut era nocion dera sua pròpia valor e se sentie desplaçat ena vida.

A maugrat deth sòn solet desir de veir çò d'abans possible ath price Andrei e dera contrarietat que sentie de qué l'entretenguessen e laudèssen ath sòn nebot de manèra tant afectada, era princesa Maria se n'encuedaue de çò que se passaue e credec convenent someter-se ad aguestes naues condicions de vida. Sabie que ère de besonh e, encara que la shordèsse, non se sentie emmaliciada damb arrés.

Eth comde presentèc a Sonia ara princesa Maria.

- Aguesta qu'ei era mia neboda, non la coneishetz, vertat?

Era princessa guardèc a Sonia e, sajant d'amagar eth sentiment d'ostilitat que desvelhaue en era, la punèc. Que ja començaue a èster-li penible qu'er estat d'animositat de guairi l'enrodauen siguesse tan desparièr deth sòn.

- A on ei?, preguntèc un aute còp, en tot dirigir-se a toti.

- Qu'ei en embaish, responec Sonia rogint-se. Natasha l'acompanhe. Vien d'avisar-lo. Non ètz cansada, princessa?

Enes uelhs dera princessa pistèren lèrmes d'anug. Se virèc entà preguntar ara comdessa se podie baishar a veir a sa frair, mès en aqueth moment s'enteneren en aute costat dera pòrta uns passi leugèrs, rapids, lèu alègri. Era princessa se virèc e vedec a Natasha qu'entraue lèu corrent. Qu'ère era madeisha Natasha que tan pòc l'auie shautat ena sua visita de Moscòu.

Mès ua guardada siguec pro entà compréner qu'ara compartie pliaments eth sòn dolor e, plan que òc, ère amiga sua. Natasha se lancèc rapidaments entada era, l'abracèc e se petèc en somics, apuant eth sòn cap ena sua espatla.

Natasha ère en cabeç deth prince Andrei e en saber-se'n dera arribada dera princessa gessec sense hèr bronit dera cramba e correc ar encontre de Maria damb aqueri passi rapids qu'ara princessa li semblèren lèu alègri.

En entrar en salon, eth sòn ròstre esmoigut non exprimie senon amor, un amor infinit entath prince Andrei e entà sa fraia e entà guairi auessen relacion damb eth; qu'ère ua expression de pietat e patiment pes auti e un apassionat desir d'autrejar-se totafèt peth ben de toti. Ère evident qu'en aqueri moments non pensaue en era madeisha ne enes sues relacions damb eth.

Era sensibla princessa Maria ac endonvièc dès que la vedec entrar, e emparant-se ena sua espatla plorèc damb amarga alegria.

- Anem, anem a veder-lo, Maria, didec Natasha, en tot amiar-la entà ua auta cramba.

Era princessa Maria lheuèc eth ròstre, se shuguèc es uelhs e guardèc a Natasha. Sentie que per era ac saberie tot e tot ac comprenerie.

- Com…?, gessec de díder era princesa, mès s'arturèc.

Se n'encuedèc de qué damb paraules non se podie preguntar ne respòner. Eth ròstre e es uelhs de Natasha l'ac aurien de díder damb mès claretat e prigondor.

Natasha la guardèc, semblaue espaurida e indecisa, coma se non gausèsse díder tot çò que sabie. Li semblaue comprèner que dauant d'aqueri uelhs luminosi, que se calauen enquiath hons dera sua amna, non podie díder senon era vertat, tota era vertat que coneishie. Es pòts de Natasha s'estrementiren e diuèrses arrupes deformes campèren ar entorn dera sua boca. Se petèc en somics e amaguèc era cara entre es mans.

Era princessa Maria ac comprenec tot.

Seguie, totun, fidant e preguntèc damb paraules qu'en eres non credie:

- Com li va era herida? En quin estat se trape?

- Vos… vos… ac veiratz. Siguec tot çò que podec díder Natasha.

S'estèren ua estona en estatge inferior, ath costat dera cramba deth herit, pr'amor de deishar de plorar e entrar damb eth ròstre seren.

- Quin cors a seguit era malautia? Hè temps qu'empejorèc? Quan se passèc *aquerò*?, preguntèc era princessa.

Natasha condèc, qu'ara prumeria, et mau s'estaue ena fèbre e enes dolors, mès en monastèri de Troitsa tot aquerò auie cessat e eth mètge solet cranhie era gangrena. Tanben aguest perilh passèc de long. Quan arribèren en Yaroslavl, era herida auie començat a supurar (Natasha sabie pro ben tot çò restacat ara supuracion) e eth mètge auie explicat qu'era supuracion podie seguir un curs normau. Dempús auie tornat era fèbre, qu'eth mètge, aguest còp, consideraue mens perilhosa.

- Mès hè dus dies, comencèc Natasha, en tot contier es lèrmes a penes, se passèc de pic *aquerò*… Era encausa que non la sai, mès veiratz en quin estat se trape.
- Està aflaquit? Mès prim?, preguntèc era princessa.
- Non, que non ei aquerò… ei pejor. Ja ac veiratz. A!, Maria, qu'ei massa brave, non pòt, non pòt víuer, perque…

XV

Quan Natasha dauric era pòrta entà balhar pas ara princessa, aguesta sentie ja qu'es somics li sarrauen era gòrja. Maugrat toti es esfòrci entà padegar-se, sabie qu'en veder-lo non poirie tier es lèrmes.

Era princessa Maria auie comprenut çò que volie díder Natasha damb es sues paraules "hè dus dies l'arribèc aquerò"; comprenie qu'eth prince Andrei s'auie adocit e qu'aguesta doçor e atrendiment èren senhau de mòrt. En arribar ena pòrta vedec damb era imaginacion eth ròstre d'aqueth Andriushka qu'auie coneishut de mainatge; era sua cara doça e afectuosa, plia de trendesa, expression que tan pòqui viatges apareishie en eth e que plan per aquerò l'impressionaue tostemp. Sabie qu'ara li diderie paraules doces e trendes, coma es qu'auie dit sa pair ath morir, e qu'era non poirie tier-se e se petarie en somics. Mès abantes o dempús aquerò auie d'arribar, e entrèc ena cramba. Es plors l'estofauen cada còp mès, mentre que damb es sòns uelhs miòps distinguie eth còs e cercaue es traits de sa frair. Ara fin, vedec eth sòn ròstre e es sues guardades se trapèren.

Qu'ère estirat en un divan, enrodat de coishinères e vestit damb ua blòda folrada de pèth d'esquirò. Estaue plan prim e palle. Ua des sues mans, de blancor lèu transparenta, tenguie un mocador; damb era auta, s'apraiaue era sua fina mostacha, plan creishuda. Es sòns uelhs èren tachadi enes qu'entrauen.

Quan se trapèc damb aquera guardada era princessa Maria desrusquèc de pic eth pas.; sentec qu'es lèrmes se li secauen e qu'es somics cedien en sòn pièch; era expression deth ròstre e era guardada qu'auie susprenut li costèren ua estranha timiditat e la heren senter-se colpabla.

"Mès, de qué sò colpabla?", se preguntèc.

"De qué viues e penses enes causes dera vida, tant que jo…" semblèc responer-li aquera guardada hereda e sevèra.

En aquera guardada prigonda dirigida non entà dehòra senon entà laguens d'eth, i auie lèu ostilitat quan eth prince se virèc de man en man entara sua fraia e entà Natasha.

Punèc ara sua fraia coma hegen tostemps, man damb man.

- Bon dia Mary… Com as arribat enquia aciu?, preguntèc damb votz tranquilla e tant estranha coma era sua guardada.

S'auesse cridat desesperadaments, eth sòn crit non aurie costat ena princessa er orror que li costèc aquera votz.

- T'as hèt a vier, tanben, a Nikolenhka?, higec, damb era madeisha votz fèbla e pausada, en tot hèr un evident esfòrç entà rebrembar.

- Com te trapes ara?, preguntèc era princessa Maria, en tot estonar-se era madeisha de çò que didie.

- Aquerò, estimada, l'ac cau preguntar ath mètge, didec eth prince; e en tot hèr un visible esfòrç entà mostrar-se corau, higec damb un imperceptible movement des pòts (se vedie que non pensaue çò que didie): *merci, chere amie, d'etre venue*.

Era princessa Maria li sarrèc era man e eth arroncilhèc leugèraments es celhes en sénter aquera pression. Sauvèc silenci e era non sabec se qué díder. Comprenec se qué l'auie arribat dies endarrèr. Enes sues paraules, en ton dera sua votz e sustot ena hereda guardada (lèu ostil) s'avertie aguest aluenhament de totes es causes terrenaus, terrible entad aqueth qu'encara ei viu. Çampar, comprenie, hènt un esfòrç, tot çò restacat as que viuien, mès se notaue ath còp qu'aguesta dificultat non provenguie dera sua manca de capacitat entà compréner, se deuie a qué eth comprenie quauquarren qu'es auti, es que viuien, non comprenien ne podien compréner. E aquerò lo shurlaue totafèt.

- Ja ves de quina manèra mès estranha mos a arremassat eth destin, didec, trincant eth silenci e senhalant a Natasha. Era que me tie compde tot eth dia.

Era princessa Maria escotaue sense compréner çò que li didie. Com podie parlar atau, eth sensible e corau prince Andrei, dauant dera hemna qu'estimaue e l'estimaue? S'auesse esperances de víuer non aurie dit aquerò damb aguest ton hered e ofensant. Se non sabesse qu'anaue a morir, com non auie d'auer pietat d'era, com auie pogut parlar d'aquera manèra?

Solet ua explicacion ère possibla: que tot l'ère indiferent; pr'amor que quauquarren d'ua importància plan màger se l'auie revelat.

Era convèrsa seguie estant hereda, desordenada; s'interrompie en cada moment.

- Maria a passat per Riazan, didec Natasha.

Eth prince Andrei non semblèc notar que Natasha cridaue a sa fraia peth nòm. Natasha, que ja ac auie hèt abantes, se n'encuedèc ara per prumèr viatge.

- E qué?, didec eth prince.

- L'an condat que Moscòu a usclat complètaments, que…

Natasha s'arturèc: aquera conversa que non ère avienta; se vedie qu'eth prince hège, en vaganaut, esfòrci entà escotar.

- Òc, diden qu'a usclat. Qu'ei domatge, didec sense guardar ad arrés e apraiant-se distrèt era mostacha damb es dits.

- E tu, *Marie*, te trapères damb eth comde Nikolai, didec de pic eth prince Andrei, desirant, çampar, díder quauquarren agradiu entada eres. Qu'a escrit en aguesta casa en tot díder que tu li shautaues fòrça, seguic tranquilaments, damb simplicitat, sense compréner, çampar, era importància qu'es sues paraules auien entad aqueri èssers viui. Se tanben a tu te shautèsse… serie çò de mielhor… que vos maridèssetz, higec un shinhau mès ara prèssa, satisfèt d'auer trapat es paraules que l'auie costat cercar.

Era princessa Maria l'escotaue; entada era aguestes paraules non auien cap de sens, non hègen senon provar guaire luenh deth mon des viui se trapaue sa frair.

- Entà qué parlar de jo, didec damb votz fèrma, e guardèc a Natasha.

Era notèc era sua guardada, mès que non lheuèc es uelhs. Toti sauvèren silenci.

- Andrei, vòs… didec de pic, damb votz tremolosa, era princessa Maria. Vòs veir a Nikolenhka? T'a rebrembat tostemp.

Per prumèr còp eth prince Andrei diboishec un arridolet, mès era princessa, que coneishie tan ben es expressions deth sòn ròstre, comprenec orrificada que non ère un arridolet de jòia ne d'afeccion peth sòn hilh, senon un gèst de trenda burla entara princessa Maria, que, ena sua pensada, tenguie eth darrèr recurs entà entornar-lo ena vida.

- Òc, m'alegrarie fòrça veir a Nikolenhka. Està ben?

Quan amièren ath petit ena cramba deth prince Andrei, Nikolenhka contemplèc espaurit a sa pair e non plorèc pr'amor qu'arrés ac hège. Eth prince Andrei lo punèc, sense saber se qué dider-li.

Quan se heren a vier a Nikolenhka, era princessa Maria s'apressèc de nauèth ath sòn frair. Lo punèc e, sense poder tier-se, s'estarnèc a plorar. Eth la guardèc fixaments.

- Plores per Nikolenhka?

Era princessa Maria assentic damb eth cap sense deishar de plorar.

- Maria, sabes? Er Evang… mès s'interrompec de ressabuda.

- Qué dides?

- Arren. Que non mos cau plorar aciu, acabèc en tot guardar-la damb era madeisha heredor.

Quan era princessa Maria s'estarnèc a plorar, eth comprenec qu'ac hège peth petit Nikolushka, que se demorarie sense pair. Damb gran esfòrç, sagèc de tornar ena vida e botar-se en sòn punt d'enguarda.

"Òc, que les deu semblar penible, pensèc. E totun, be n'ei de simple! Es audèths deth cèu non sèmien, non sèguen es semiats, Diu Nòste Pair les balhe aliments", se didec, e aquerò ère çò que li volie dìder a sa fraia.

"Mès non, eres qu'ac comprenerien ara sua manèra. Non comprenerien arren. Non pòden compréner que toti aguesti sentiments que tant avaloren, toti aguesti pensaments que les semblen, que mos semblen tant importants, *non son de besonh*. Que non mos podem compréner." E sauvèc silenci.

Eth hilh deth prince Andrei auie sèt ans, a penes coneishie es letres, e non sabie arren. Patic fòrça dès aqueth dia, en to aquerir coneishements, dòts d'observacion e experiéncia. Mès encara qu'alavetz auesse sabut tot aquerò, non aurie pogut compréner milhor ne mès prigondaments aquera scèna entre sa pair, era princessa Maria e Natasha, que ne siguec testimòni. Ac endonvièc tot e sense plorar gessec dera cramba, s'apressèc silenciós a Natasha, que lo seguie, la guardèc timidaments damb es sòns uelhs beròis e cogitosi; eth sòn rosat pòt superior, un shinhau proeminent, s'estrementic, apuèc eth cap ena joena e se metec a plorar.

A compdar d'aqueth dia evitèc a Dessalles e ara vielha comdèssa, que lo hège objècte des sues amorasses, e s'estaue solet o s'apressaue timidaments ara princessa Maria e a Natasha, que semblaue estimar encara mès qu'ara sua tia, e, doçaments, damb timiditat, cercaue es sues amorasses.

Quan era princessa Maria gessec dera cramba de sa frair auie comprenut perfèctaments tot çò que l'auie dit eth ròstre de Natasha. Non tornèc a parlar damb era sus era esperança de sauvar-lo. En tot tornar-se, es dues, velhèc ath cant deth divan deth herit. Ja non ploraue, mès pregaue de contunh, en tot dirigir es sues pregàries ar Èsser etèrn e inconcebible qu'era sua preséncia ère tant evidenta, ara, ath cant deth moribond.

XVI

Eth prince Andrei sabie que s'anaue a morir, encara mès, notaue que se morie pòc a pòc e que ja ère miei mòrt. Experimentaue, mès que mès, ua sensacion d'aluenhament de totes es causes terrenaus e ua estranha e alègra leugeresa d'èsser. Sense temor ne prèssa demoraue serenaments çò que l'auie d'arribar. Aquera preséncia orribla, etèrna, desconeishuda e luenhana qu'era sua existéncia auie sentut pendent tota era sua vida, se l'apressaue ara enquia hèr-se leu comprensibla e tangibla pera estranha e gaujosa leugeretat der èsser.

Abantes auie cranhut era fin. Dus còps auie experimentat eth terrible e dolorós sentiment dera pòur a morir, qu'ara non comprenie. Eth prumèr viatge auie estat quan era granada sautèc ath sòn costat virant coma ua gaudrofa, tant qu'eth campaue es semiats, es arbilhons, eth cèu, e sabie qu'ère dauant dera mòrt. Quan se remetec dempús d'èster herit, ena sua amna, momentanèaments desliurada deth pes dera vida, neishec aquera flor d'amor perenne, liure, que non depenie d'aguest mon. E d'alavetz ençà, ja non auec pòur ara mòrt ne pensèc en era.

Pendent es ores deth dolorós isolament e semidelèri qu'auie patit dès que siguec herit, coma mès reflexionaue en aqueth nau principi d'amor etèrn que se l'auie revelat, autant mès renonciaue (sense encuedar-se'n) ara vida terrenau. Estimà'c tot e a toti, sacrificar-se tostemp per amor, significaue non estimar ad arrés, non víuer era vida terrenau. E a mida qu'apregondie en principi der amor, damb màger decision renonciaue ara vida e hège quèir eth terrible obstacle interpausat entre era vida e era mòrt quan non i a amor. E alavetz, quan en aguest prumèr temps se'n brembaue de qué auie de morir, se didie: "Qu'ei mielhor atau".

Mès, dès era net de Mitischi, quan en sòn semidelèri campèc dauant d'eth era hemna que desiraue e quan eth, sarrant era sua man contra es sòns pòts, vessèc doces lèrmes de felicitat, er amor a ua soleta hemna s'anèc apregondint imperceptiblaments en sòn còr; e de nauèth l'estaquèc ara vida. Acodien ena sua ment pensaments que lo tormentauen e l'aumplien d'alegria: rebrembaue er instant qu'auie vist a Kuraguin ena ambulància, mès que non podie experimentar de nauèth eth sentiment d'alavetz. Ua soleta question lo tormentaue: seguie viu o non aqueth òme? Mès que non gosaue prenguntà'c.

Era herida seguic eth sòn cors normau, mès çò que Natasha auie dit ara princessa Maria de qué "aquerò l'arribèc hè dus dies" siguec era darrèra luta morau entre era vida e era mòrt, e en era capitèc era mòrt. Qu'ère er inesperat reconeishement de qué valoraue encara era vida representada en amor de Natasha e era darrèra escometuda de pavor (ja superada) dauant de çò desconeishut.

Auie escurit. Coma de costum, dempús de sopar auec un shinhau de fèbre e es sòns pensaments èren extraordinàriaments lucids. Sonia ère seiguda ath cant dera taula. Eth s'auie adormit. De pic l'envasic ua sensacion de felicitat.

"A!, qu'ei era qu'a entrat!", pensèc.

E, plan que òc, Natasha auie entrat sense hèr bronit pr'amor de substituir a Sonia.

Dès que comencèc a suenhar-lo, eth prince experimentaue tostemp aguesta sensacion fisica dera sua preséncia. S'estaue seiguda en fautulh, de perfil ada eth, en tot amagar-li era lum dera candèla, e teishie ua micha. (auie aprenut a téisher dempús qu'un còp eth prince Andrei li didec qu'arrés suenhaue mielhor as malauts qu'es vielhes mainadères que hègen punt, e qu'aqueth trabalh resultaue solatjant entath malaut). Es sòns delicadi dits botjauen adreitaments es agulhes, qu'a viatges tustauen era ua damb era auta; eth prince podie veir plan ben eth perfil deth sòn ròstre, leugèraments inclinat e cogitós. Natasha hec un movement e eth camishèth queiguec des sòns jolhs. S'espauric; amaguèc era lum dera candèla damb era man e damb un gèst rapid, agil e silenciós s'inclinèc entà cuélher eth camishèth e tornèc ara sa postura anteriora.

Eth prince Andrei la guardaue sense botjar-se e notèc que, dempús d'aqueth movement, auie besonh d'alendar a plen paumon, mès cranhie de hè'c e ac hège en tot tier er alend.

En monastèri de Troitsa auien parlat deth passat e eth prince auie dit que, se sauvaue era vida, balharie gràcies etèrnes a Diu per aquera herida que les tornèc a júnher. D'alavetz non tornèren a mentar er avier.

"Podie o non podie èster atau?, pensaue ara, guardant-la e escotant eth leugèr rumor des agulhes d'acèr. Dilhèu mos a amassat eth destin de manèra tant estranha entà deishar-me morir?... Dilhèu se m'a revelat era vertat dera vida solet entà que jo me'n sàpia qu'è viscut ena enganha? Que l'estimi mès qu'arren en mon. Qué posqui hèr se l'estimi?", e gemeguèc, còp sec, sense voler, peth costum aquerit enes sues ores de patiment.

En entener-lo, Natasha deishèc er sua labor e, en veir es sòns uelhs ludents, s'inclinèc entada eth.

- Non dormitz?, preguntèc.

- Non, sò en tot guardar-vos de hè fòrça estona; avertí era vòsta arribada: arrés coma vos me balhe tan doça quietud… aguesta lum… Voleria plorar d'alegria.

Natasha s'apressèc mès ada eth. Eth sòn ròstre reludie exaltat e alègre.

- Natasha, vos estimi massa, mès qu'arrés en mon.

- E jo?, separèc eth ròstre un instant. Per qué, massa?, preguntèc.

- Per qué, massa…? Didetz-me era vertat de çò que pensatz, de çò que sentetz ena prigondor deth vòster èsser. Viuerè? Qué vos semble?

- Ne sò solide fòrça!. Ne sò segura!, lèu cridèc Natasha, en tot sarrar-li es dues mans apassionadaments.

Eth sauvèc silenci.

- Be ne serie de polit!, cuelhec era sua man e la punèc.

Natasha se sentie erosa e esmoiguda; mès se'n brembèc de qué aquerò ère enebit, qu'eth herit auie besonh de repaus.

- Mès, vos que non auetz dormit, didec, reprimint era sua alegria. Sajatz de dormir, se vos platz.

Eth prince abandonèc era sua man dempús de sarrar-la, era se seiguec de nauèth ath cant dera candèla e tot seguic coma abantes. Per dus viatges se virèc entà guardar-lo e se trapèc damb es sòns uelhs ludents. Alavetz s'impausèc un prètzhèt determinat ena sua labor de teisheira, prometent-se non guardar-lo enquia que l'auesse acabat.

Ath cap d'ua estona eth prince clucaue es uelhs e s'esclipsaue. Mès, eth sòn que non se tardèc guaire; se desvelhèc inquiet e banhat en ua sudor hereda.

Quan dormie seguie pensant en tot aquerò que lo preocupaue aqueri dies: era vida e era mòrt. *Era* sustot. Se sentie mès pròche ara *mòrt*.

"Er amor. Qué ei er amor?, pensaue.

"Er amor s'opause ara mòrt; er amor ei vida. Tot çò que compreni ac compreni perque estimi. Tot, tot existís solet perque estimi. Tot qu'ei estacat per amor solet. Er amor ei Diu; morir signifique que jo, ua particula der amor, entorni entara hònt comuna e etèrna". Qu'èren pensaments solatjants, o atau l'ac semblèc aumens. Mès que non èren senon pensaments.

Quauquarren mancaue en eri: èren unilateraus, personaus, cerebraus, les mancaue evidéncia. E seguie era madeisha inquietud e confusion. Se demorèc adormit.

En sòmi se vedec ena madeisha cramba a on ère reauments, mès non herit senon san. L'enrodauen fòrça persones insignificantes e indiferentes. Parlaue damb eres e discutie de causes inutiles. Se dispausaue e gésser de viatge. Eth prince rebrembaue confusaments que tot ère insignificant e que lo demorauen prètzhèts mès importants; mès seguie parlant, estonant as sòns audidors damb es sues frases uedes, engenhoses. De man en man, aqueri personatges despareisheren imperceptiblaments e solet restèc un problèma: eth problèma dera pòrta. Se lhèue, s'aprèsse entà passar eth flastièth e barrar-la. Tot depen de qué artenhe barrar-la. Camine, s'esdegue, mès es sues cames non se botgen e eth se'n sap de qué non aurà temps entà barrar-la; ça que la, tense dolorosaments totes es sues fòrces. Ua pòur espaventosa se senhorege d'eth. E aguesta pòur ei era pòur ara mòrt: darrèr dera pòrta que i a *era*. Mès en madeish moment qu'arribe arrossegant-se bastrussaments entada era, aquerò tan terrible posse deth costat opausat, sajant de passar ara fòrça. Quauquarren que non ei uman (era mòrt) pelege per entrar e ei de besonh arturar-la. Eth s'agarre ara pòrta, arremasse es sues darrères fòrces; ja non la pòt barrar, mès òc arturar-la aumens, encara qu'es sues fòrces son fèbles, maganhaires, e era pòrta pressionada per çò de terrible se daurís e se torne a barrar.

Ua auta pression d'aquiu. Es sòns esfòrci suberumans que son en bades e es dues huelhes dera pòrta se daurissen silenciosaments. *Era* entre e era ei era *mòrt*. E eth prince Andrei morís. Mès en moment de morir, se'n brembèc de qué ère en tot dormir, hec un esfòrç e se desvelhèc.

"Òc, ère era mòrt. È mòrt e m'è desvelhat. Era mòrt qu'ei eth desvelhar-se". Aguest pensament illumine de pic era sua amna: se lheuaue eth vel qu'enquia alavetz l'auie

amagat çò desconeishut. Se sentec desliurat d'aquerò qu'abantes estacaue era sua fòrça e experimentèc aquera estranha leugeretat que dès alavetz ja non l'abandonèc.

Quan se desvelhèc, caperat de sudor hereda, e se botgèc en divan, Natasha s'apressèc ada eth entà preguntar-li se qué li passaue. Eth prince non responec: non comprenie era pregunta e la guardèc damb uelhs estranhs.

Aquerò ère çò que s'auie passat dus dies abantes de qué arribèsse era princessa Maria. D'alavetz, sivans eth mètge, la fèbre auie aquerit mala mina. Mès Natasha non mostraue cap interès per çò que didie eth mètge: vedie toti aqueri terribles simptòmes moraus, indobtables entada era.

Entath prince Andrei, damb aqueth desvelhment deth sòn, comencèc er aluenhament dera vida. E, en comparèr damb era durada dera sua existéncia, non li semblaue mès lent qu'eth desvelhament deth sòmi en relacion damb eth temps que s'auie tardat eth sòmi.

Arren de terrible ne violent auie en aguest desvelhament relatiuaments lent.

Es sòns darrèrs dies e ores sigueren simples e tranquilles. Era princessa Maria e Natasha, que non se desseparauen d'eth, atau ac sentien. Ja non plorauen ne patien; e enes darrèri dies se n'encuedauen de qué non pensauen tant en eth (que ja non existie e les auie abandonat) coma en sòn rebrembe mès pròche: eth sòn còs. En ambdues ère tant intens aguest sentiment, qu'èr aspècte extèrn e terrible dera mòrt non influie en eres e considerauen inutil ahiscar eth sòn dolor. Non plorauen dauant d'eth ne dehòra dera sua preséncia, e tanpòc parlauen d'eth entre eres. Èren convençudes de non saber exprimir damb paraules tot aquerò que comprenien.

Es dues vedien se com, aluenhant-se d'eres, s'en.honsaue cada viatge mès prigondaments, lenta e tranquillament, non se sabie entà on, mès sabien qu'auie d'èster atau e qu'aquerò estaue ben.

Eth prince Andrei recebec es darrèri sacraments; toti s'apressèren entà dider-se adiu d'eth. Quan li heren a vier ath sòn hilh botèc es pòts en sòn front e se virèc, non perque li resultesse penible ne per pietat (era princessa e Natasha ac comprenien) senon pr'amor que supausaue qu'aquerò ère çò que d'eth exigien. E quan li demanèren que lo benedisse, ac hec, e guardèc ath sòn entorn coma preguntant se li calie hèr bèra causa mès.

Era princessa e Natasha sigueren presentes pendent es darrères contraccions deth còs abandonat peth sòn esperit.

- Ja se n'a anat?, didec era princessa Maria, quan eth còs immobil, estirat dauant d'eres, començaue a heredar-se.

Natasha s'apressèc, guardèc es uelhs sense vida e s'esdeguec a barrar-les. Mès que non les punèc, encara qu'apressèc es pòts ad aquerò qu'ère eth sòn mès pròche rebrembe.

"A on a anat? A on ei ara?...

Quan botèren aqueth còs, lauat e vestit, en taüt, sus ua taula, toti s'apressèren plorant, pr'amor de balhar-li eth sòn darrèr adiu.

Nikolenhka plorèc possat peth dolorós estupor qu’estarnaue eth sòn còr. Era comdessa e Sonia plorauen pensant en Natasha e qu’eth ja non existie. Eth vielh comde plorèc perque sentie que lèu tanben eth li calerie balhar aguest terrible pas.

Tanben era princessa Maria e Natasha plorèren ara; mès non per çò deth sòn dolor; plorèren pera ferventa commocion qu’aumplie es sues amnes dauant d’aqueth simple e solemne mistèri dera mòrt que venguien de presenciar.

DUSAU PART

I

Era rason umana que non pòt compréner eth conjunt des causes qu'originen cada fenomèn, mès eth besonh de coneisher-les qu'ei inerent ena natura der òme. Era rason umana, sense apregondir ena infinitud ne enes complexitats des condicions deth fenomèn, cadua d'eres, per separat, se pòt concéber coma encausa deth madeish, s'acuelh ara prumèra esperança, que sòl èster era mès intelligibla, e ditz: aguesta qu'ei era encausa.

Enes eveniments istorics (qu'en eri es objectius d'informacion son es actes umans) ei era volentat des dius que se presente coma prumèra encausa; e dempús era volentat des òmes qu'ocupen un lòc important ena istòria, que cridam eròis. Mès qu'ei pro d'apregondir en cada eveniment istoric (ei a díder, ena actuacion de tota era massa umana qu'actue en eth) entà convencer-se de qué era volentat des eròis, luenh de dirigir es accions dera massa, ei lèu tostemp dirigida. Poirie semblar que non a cap de valor compréner era significacion des eveniments istorics d'ua o de ua auta manèra; mès, entre es qu'afirmen qu'es pòbles d'Occident auancen entà Orient pr'amor qu'atau ac volec Napoleon e es que sostien que semblable eveniment se passèc pr'amor qu'atau li calie èster, i a era madeisha diferéncia qu'entre es qu'afirmauen qu'era Tèrra s'està quieta e toti es planetes viren ar entorn d'era e es que didien que non saben en qué se sostie era Tèrra mès saben qu'existissen leis que regissen es sòns movements e es des auti astres.

Non existissen ne pòden existir encauses d'un eveniment istoric, exceptat era encausa soleta de totes eres; mès existissen leis que govèrnen es eveniments, es ues desconeishudes e es autes qu'eth sòn sens començam compréner.

Era descubèrta d'aguestes leis solet ei possible se renonciam totafèt a cercar es causes ena volentat d'un solet òme, madeish qu'era descubèrta des leis que regissen eth movement des planetes non siguec possibla enquia qu'es òmes renoncièren ara idia dera movilitat dera Tèrra.

Dempús dera batalha de Borodino, dera ocupacion de Moscòu per enemic e er incendi dera ciutat, es istorians considèren qu'er episòdi fondamentau dera guèrra de 1812 siguec eth pas dera armada russa deth camin de Riazan ath de Kaluga, e d'aquiu entath camp de Tarutino, nomentat coma era marcha oblicua de Krasnia Pajra. Es istorians atribuïssen era glòria d'aguest hèt geniau a diuèrsi personatges e discutissen a qui li correspon en realitat eth merit. Tanben es istorians estrangèrs, enquia e tot es madeishi francesi, arreconeishen eth gèni des caps militars russi quan parlen d'aguesta marcha. Mès, per qué toti es escrivans que se tien ad aguesti tèmes, e damb eri es auti, admeten qu'aguesta marcha siguec ua iniciatiua geniau e prigonda d'ua soleta persona, que sauvèc a Russia e perdec a Napoleon? Qu'ei dificil de compréner. Prumèr de tot, ei dificil compréner en qué s'està era genialitat e prigondor d'aguest movement, donques que non ei de besonh guaire esfòrç intellectuau entà encuedar-se'n de qué era mielhor posicion d'ua armada (quan non se l'ataque) ei era qu'ei mès pròcha as aprovediments.

E quinsevolh, encara que sigue un mainatge de tretze ans, non massa intelligent, comprenerie aisidaments qu'en 1812 era posicion mès auantatjosa dera armada, dempús dera retirada de Moscòu, s'estaue en camin de Kaluga. Per tant, non se pòt comprèner, en prumèr lòc, se quini rasonaments an amiat as istorians entà veir era prigonda genialitat d'aguesta manòbra. En dusau lòc, encara resulte mès dificil compréner se com es istorians ven en era era sauvacion des russi e era derrota des francesi, pr'amor que semblabla marcha, realizada enes circonstàncies que la precediren, coïncidiren, e contunhèren, podec èster tan perilhosa entara armada russa coma providenciau entara francesa. E se, a compdar d'aguest movement, era sòrt des russi comence a mielhorar, de cap des manères podem dedusir qu'aguest movement ne siguesse era encausa.

Aguesta marcha de flanc, luenh d'aufrir auantatges, podec costar era pèrta de tota era armada russa e era sauvacion dera armada francesa se non i auesse auut d'autes circonstàncies. Qué s'aurie passat sense er incendi de Moscòu? Qué, se Murat non auesse perdut de vista as russi?, qué, se Napoleon non s'auesse estat inactiu? O se, en Krasnia Pajra, era armada russa, seguint eth conselh de Bennigsen e Barclay, auesse presentat batalha? E s'es francesi auessen atacat as russi quan aguesti arreculauen mès enlà de Pajra? E se Bonaparte, apressant-se a Tarutino, auesse atacat as russi encara que solet siguesse damb era dètzau part dera energia que despleguèc en Smolensk? E s'es francesi s'auessen dirigit entà Sant Petersburg?... en toti aguesti casi, era capitada dera marcha oblicua aurie pogut convertir-se en un desastre.

En tresau lòc, çò que mens se compren ei qu'es òmes qu'estúdien era istòria non volguen veir, exprèssaments, que non se pòt atribuir a ua soleta persona era mentada manòbra, qu'arrés auie previst jamès, e qu'era (madeish qu'eth repè en Fili) de hèt non siguec concebuda en sòn ensems per arrés, senon realizada pas a pas, un dempús der aute, menuta a menuta, desvolopada ath long d'ua incalculabla seria des mès diuèrses circonstàncies; e solet quan se realizèc ena sua integritat se convertic en un hèt preterit.

En conselh de Fili, era idia dominanta des caps russi ère, coma quauquarren que se supausaue, era retirada entà darrèr en linha dreta, ei a díder, peth camin de Nizhni-Novgorod. Era pròva d'aquerò son era majoritat de vòts qu'obtenguec aguesta idia en conselh e era coneishuda convèrsa, dempús deth conselh, entre eth generau en cap e Lanski, cap des servicis d'intendéncia. En sòn infòrme ath Plan Seren, Lanski comuniquèc qu'es aprovediments dera armada s'auien acumulat sustot ath long deth Oka, enes províncies de Tula e Kazan, e que, en cas de retirada entà Nizhni-Novgorod es resèrves de viures quedarien separades dera armada per ample cabau der arriu Oka, per çò que, mès que mès a principis der iuèrn, eth transpòrt que resulte impossible. Aguest siguec eth prumèr indici deth besonh de separar-se dera linha dreta, qu'abantes semblaue era mielhor entà Nizhni-Novgorod. Era armada se dirigic entath sud, peth camin de Riazan, cercant era proximitat as resèrves de viures. Mès tard, era inactivitat des francesi, que perdèren de vista ara armada russa, era preocupacion entà deféner era fabrica de Tula e, sustot, er auantatge de tier-se près de avitalhament obliguèren ara armada a baishar encara mès entath sud, en camin de Tula. Dempús d'auer passat, en un desesperat movement, de Pajra entath camin de Tula, es caps dera armada russa pensèren arturar-se en Podolsk e arrés s'imaginèc cuélher posicions en Tarutino, mès un

nombre infinit de circonstàncies e era aparicion des francesi, qu'abans auien perdut de vista as russi, es plans de batalha e, mès que mès, era abondor de viures en Kaluga obliguèren ara armada russa a desviar-se mès entath sud e passar entath centre des sues vies d'aprovediment, deth camin de Tula entath de Kaluga, de cap a Tarutino.

Atau coma non ei possible respóner ara pregunta de quan siguec abandonat Moscòu, arrés pòt saber en quin moment precís e per qui se decidic passar entà Tarutino. Solet quan arribèc era armada en Tarutino, degut as incompdables diferéncies numeriques, era gent comencèc a creir qu'ère çò que desiraue de hège fòrça temps.

II

Era celèbra marcha oblicua se limitèc ad aquerò: era armada russa, arreculant tostemp en sentit contrari ath dera invasion, un còp auec cessat er auanç des francesi, se hec enlà dera linha dreta seguida ara prumeria e, en non senter-se perseguida, se dirigic coma ère naturau entà on abondauen es viures.

Se mos imaginam ara armada russa desaprovedida, non ja de caps geniaus, senon simplaments coma tropes sense caps, aguesta armada non podie hèr ua auta causa que tornar de nauèth entà Moscòu, en tot hèr un gran torn pes lòcs a on i auie mès aprovediment e regions mès fertiles.

Eth pas deth camin de Nizhni-Novgorod entàs de Riazan, Tula e Kaluga ère autant logic qu'es saquejaires dera armada russa seguien aguesta madeisha direccion, e de Sant Petersburg exigien que Kutuzov amièsse es sues tropes entad aguest madeish camin. En Tarutino, Kutuzov recebec lèu ua censura der Emperaire per auer desviat es tropes entath camin de Riazan e li senhalèc era posicion, a on ja se trapaue quan arribèc era orde imperiau.

Arreculant ena direccion dera possada recebuda pendent tota era campanha, en tot includir era batalha de Borodino, quan era fòrça d'aguesta possada (sense receber-ne cap mès) despareishec, era majoritat dera armada russa cuelhec era posicion que l'ère naturau.

Eth merit de Kutuzov non s'està ena realizacion de manòbres geniaus, d'aguestes que se criden estrategiques, senon en auer comprenut, solet eth, eth significat des eveniments qu'anauen arribant. Siguec eth solet a compréner era importància dera inactivitat francesa, e solet eth seguic afirmant qu'era batalha de Borodino siguec ua victòria; eth, solet eth, qu'ena sua condicion de generau en cap s'aurie d'auer mostrat propici ar atac, tenguec toti es sòns recursi entà empachar qu'era armada russa siguesse emplegant-se en batalhes inutiles. Era fèra herida en Borodino jadie en quauqua part d'aqueri parçants a on l'auie deishat eth caçaire, que s'auie retirat. Mès ignoraue s'ère viua o mòrta o simplaments emboscada. E, de pic, s'enteneren es gemècs d'aguesta fèra.

Es gemècs dera fèra herida, dera armada francesa, eth crit que denonciaue era sua derrota, ère eth manament de Lauriston entath campament de Kutuzov damb era mission de prepausar era patz.

Napoleon, tostemp convençut de qué çò de bon non ère çò bon, senon aquerò qu'ada eth se l'acodie, escriuec a Kutuzov çò de prumèr que li venguec entath cap, encara que non auesse cap de sens:

Senhor prince Kutuzov: vos mani a un generau, ajudant de camp mèn, pr'amor d'expausar-vos quauqui ahèrs interesanti. Desiri que Sa Altesa balhe crèdit a guaire eth vos digue, mès que mès, quan vos exprimisque es sentiments d'estimacion e particulara consideracion que hè temps vos profèssi. Que non a cap mès objectiu aguesta carta. Prègui a Diu, senhor prince Kutuzov, que vos age ena sua santa e digna proteccion.

Moscòu 3 d'octubre de 1812.

Signat: Napoleon.

- Era posteritat me maudiderie se me considerèsse promotor de quinsevolh apraiament. Aguest ei er esperit actuau dera mia nacion, responec Kutuzov.

E seguic esdegant-se entà empedir era ofensiua dera armada.

Pendent eth mes qu'era armada francesa saquejaue Moscòu e es tropes russes s'estauen estacionades tranquillaments en Tarutino, se produsic un cambi ena relacion de fòrces (en esperit e en nombre), que per aquerò era preponderància passèc as russi. Maugrat qu'es russi desconeishien era posicion dera armada francesa e er quantitat des sòns efectius, tanlèu cambièc aguesta relacion de fòrces se hec evident eth besonh dera ofensiua en incompdables senhaus: eth manament de Lauriston, era abondor de viures en Tarutino, es notícies qu'arribauen de pertot sus era inactivitat e eth desorde des tropes franceses, es recrutes incorporadi enes regiments russi entà curbir es baishes, eth bon temps, eth prolongat repaus des soldats russi e era impaciència que normauments surgente enes tropes dempús un repaus, pr'amor d'amiar a tèrme aquerò entà qué auien estat arremassadi; a tot aquerò se somaue eth curiosèr per saber çò que se passaue ena armada francesa, donques qu'auien perdut eth contacte damb era hège ja temps, era audàcia qu'es auançades se botjauen ath cant des francesi plaçadi près de Tarotino, es notícies sus aisides victòries artenhudes contra er enemic per *mujiks* e guerrilhèrs, era enveja costada per aguesti hèts, eth vam de resvenja que borie ena amna de cada persona tant qu'es francesi s'estauen en Moscòu e sustot era consciéncia, vaga, mès existenta en cada soldat, de qué era relacion de fòrces auie cambiat e er auantatge s'estaue ara deth costat des russi. Tot aquerò hège de besonh era ofensiua.

E damb era madeisha exactitud d'un relòtge, qu'es sues campanes comencen a sonar quan era agulha hè un torn redon ena esfèra, tanben enes instàncies superiores eth cambi dera situacion costèc un movement accelerat, mormolhs e sons de campanes.

III

Era armada russa ère dirigida per Kutuzov e peth sòn Estat Major e, de Sant Petersburg, per Emperaire Alexandre. Abans de qué arribèsse era notícia der abandonament de Moscòu s'auie premanit en Sant Petersburg un plan, peth menut, de tota era campanha, que li siguec manat a Kutuzov, pr'amor de qué lo metesse en marcha. A maugrat de qué eth projècte s'estaue ena idia de qué Moscòu seguie en mans russes, er Estat Major l'aprovèc e lo metec en marcha. Eth Plan Seren se limitèc a suggerir qu'es actuacions subversiues a grana distància son tostemps dificiles d'executar. Pr'amor de véncer es dificultats existentes sigueren enviades naues ordes e naues persones encargades de susvelhar era actuacion deth generau en cap e d'informar ath respècte.

Ath delà, tot qu'auie cambiat enes comandaments dera armada. Les calèc substituir a Bagration, mòrt en combat, e a Barclay que s'auie retirat ofensat. Damb era màger seriositat se deliberaue se serie mielhor méter a A en lòc de B; a B en tot substituir a C, o, ath contrari a D en sòrta de A, eca, coma se tot aquerò podesse costar ua auta causa que non siguesse era satisfaccion de A e de B. Qu'èren màger que jamès es intrigues entre es diuèrsi partits, per çò dera ostilitat que Kutuzov mostraue contra Bennigsen, eth sòn cap d'Estat Major, e era preséncia de persones de confiança manades per Emperaire e es repetides substituicions.

A minaue eth terren a B; aguest eth de C, eca, en toti es cambis e combinacions possibles. Era encausa principau, mès unenca, d'aguestes intrigues e actuacions s'estaue ena campanha militara, que toti eri se pensauen dirigir. Mès era campanha seguie endauant independentaments d'eri, tau coma li calie desvolopar-se, ei a díder, sense coïncidir jamès damb çò que discurrien es òmes, senon coma ua conseqüéncia dera actuacion des masses. Totes aqueres combinacions s'entrecrotzauen e confonien, en tot èster, ena pensada des nautes esfères, ua imatge exacta de çò que calie hèr.

Prince Miljail Ilarionavic (escriuec eth 2 d'octobre er Emperaire en ua carta qu'arribèc ena sua destinacion dempús dera batalha de Tarutino): Dès eth 2 de seteme Moscòu ei en poder der enemic. Es vòstes darrèrs infòrmes son deth dia 20; dempús aguesta data non solet non s'a hèt arren contra er enemic pr'amor de desliurar era nòsta capitau senon que, sivans es vòsti darrèrs infòrmes, vos qu'auetz seguit arreculant: Serpujov ocupada per un destacament enemic, e Tula, damb era sua famosa fabrica e tan de besonh entara armada, se trape en perilh. Sivans me comunique eth generau Wintzingerode, un còs dera armada enemiga de dètz mil òmes auance peth camin de Sant Petersburg; un aute còs, tanben nombrós, marche entà Dmitrovo. Un tresau, auance entà Vladimir, e un quatau, de pro importància, se trape entre Ruza e Mozhaisk. Per çò de Napoleon, eth dia 25 ère en Moscòu. Cossent damb toti aguesti infòrmes, quan er enemic a dividit es sues fòrces e Napoleon, damb era sua Garda, se trape encara en Moscòu, ei possible qu'es fòrces franceses que sòn dauant vòste siguen tan nombroses que non vos permeten iniciar era ofensiua? Ath contrari, qu'ei probable qu'er enemic vos perseguisque damb destacaments o, coma molt, damb un còs plan inferior ara armada que vos auetz as vòstes ordes. Semble que, en tot profitar semblables circonstàncies, poiríetz atacar e anequelir ar enemic mès fèble que vos o, aumens,

obligar-lo a arrecular e sauvar enes nòstes mans ua importanta part des províncies qu'eth ocupe, aluenhant atau eth perilh de Tula e de d'autes ciutats der interior. Vos que seratz eth responsable s'er enemic artenh enviar fòrces importantes entà Sant Petersburg pr'amor de menaçar aguesta capitau, a on non an restat guaires tropes en tot tier en compde que damb era armada que se vos a fidat, vos auetz toti es mejans entà evitar aguest nau malastre, s'actuatz damb decision e diligéncia. Rebrembatz que dauant dera patria ofensada encara vos cau respóner dera queiguda de Moscòu. Ja sabetz per experiéncia enquia quin punt sò prèst tostemp a recompensar-vos, e vos asseguri qu'aguest desir non amendrirà; mès jo e Russia qu'auem eth dret de demorar de vos eth deleri, era fermetat e es capitades que promet era vòsta intelligéncia, eth vòste talent militar e eth valor des tropes que comandatz.

Abantes qu'arribèsse aguesa carta, que demostraue qu'en Sant Petersburg auie repercutit ja eth cambi costat en ambdues armades, Kutuzov ja non podec retier es sues tropes dera ofensiua e era batalha se produsic.

Eth 2 d'octobre un cosac cridat Shapovalov, qu'anaue en servici de reconeishement, aucic ua lèbe e ne heric ua auta; en seguiment der animau herit, s'en.honsèc en bòsc e estramunquèc damb era ala quèrra dera armada de Murat, qu'auie acampat aquiu sense cap precaucion. Shapovalov condèc alègraments as sòns companhs qu'auie estat a mand de quèir en mans franceses. Er abanderat des cosacs entenec eth sòn raconde e informèc ath sòn comandant.

Cridèren a Shapovalov e l'interroguèren. Es oficiaus cosacs volien profitar era escadença entà capturar quauqui shivaus; mès un d'eri, qu'auie coneishudi en naut comandament, condèc eth hèt a un generau der Estat Major, a on darrèraments era situacion ère fòrça tibada. Dies abans Ermolov auie pregat a Bennigsen qu'influisse en Plan Seren entà passar ara ofensiua.

- Se no vos coneishessa me pensaria que non desiratz çò que me demanatz, contestèc Bennigsen. Qu'ei pro que jo conselha quauquarren, tà qu'et Plan Seren hèsque çò de contrari.

Era notícia amiada pès cosacs e confirmada pes patrolhes de reconeishement demostrèc qu'es eveniments auien madurat definitiuaments. Era còrda tibada auie sautat, vibrèren es relòtges e sonèren es campanes. A maugrat deth sòn aparent poder, dera sua intelligéncia, dera sua experiéncia e deth coneishement des òmes, Kutuzov, en tot tier en consideracion er infòrme de Bennigsen (qu'ère facultat entà dirigir-se personauments ar Emperaire), er unanime desir des generaus, que, sivans se supausaue, ère tanben eth deth Sobeiran, atau coma es infòrmes des cosacs, ja non podec contier eth movement inevitable: ordenèc que se hesse çò qu'eth consideraue qu'ère inutil e perilhós, en tot benedíder eth hèt consumat.

IV

Er infòrme de Bennigsen sus eth besonh dera ofensiua e es notícies restacades ath flanc descubèrt des francesi sigueren es darrèrs indicis deth besonh d'ordenar era ofensiua, que se fixèc entath dia 5 d'octobre.

Eth dia 4 d'octobre, peth maitin, Kutuzov signèc era orde. Toll liegec era orde a Ermolov e li prepausèc que s'ocupèsse de cuélher es mesures avientes.

- Plan, plan, ara que non è temps, didec Ermolov, e gessec dera *isba*.

Era orde d'operacions, redigida per Toll, qu'ère excellenta; coma era d'Austerlitz, encara que non ère escrita en aleman: "*Dier erste Colonne marschirt*… en aguesta e en aquera direccion; *die zweite Colonne marschirt*…[1] en aguesta e en aquera direccion", eca. E en aqueth papèr totes es colomnes arribauen enes sòns lòcs ara ora indicada e destrusien ar enemic. Coma en totes es ordes d'operacions, es causes qu'èren fòrça ben previstes, e coma se passe tostemp, cap colomna arribèc a temps en punt mercat.

Quan s'aueren premanit fòrça exemplars dera orde, se cridèc a un oficiau, que siguec manat entà Ermolov pr'amor de qué aguest s'encarguèsse de distribuir-la e susvelhar eth sòn compliment. Eth joen lòctenent de cavalaria dera Garda, oficiau d'ordes de Kutuzov, content damb aquera importanta mission que se li fidaue, partic entath quartièr de Ermolov.

- Que non i é, li didec un ajudant.

Er oficiau se dirigic entath lòc de comandament d'un generau qu'Ermolov solie visitar soent.

- Que non i é; e eth generau tanpòc.

Er oficiau montèc a shivau e se dirigic entà un aute lòc.

- Non i é, a gessut.

"Quin engüeg! A veir s'encara serè jo eth responsable deth retard!", pensèc er oficiau.

Hec un torn a tot eth campament. Es uns li didien qu'auien vist a passar a Ermolov damb d'auti generaus; d'auti opinauen que, solide, aurie ja tornat.

Er oficiau, sense dinar, seguic cercant enquias sies dera tarde; mès Ermolov non apareshie per nunlòc e arrés li didie a on podie trapar-se. Prenec ara prèssa un mòs ena tenda d'un companh e entornèc entara avantgarda ara recèrca de Moloradovic, mès que tanpòc i ère. Li dideren aciu qu'auie anat entà un balh que daue eth generau Kikin, a on, solide, se traparie tanben Ermolov.

- E a on ei aquerò?

- Aquiu, en Echkino, didec un oficiau de cosacs senhalant ua casa senhoriau que s'aubiraue ena luenhor.

[1] Era prumèra colomna auance… era dusau colomna auance.

- Com! S’ei qu’està mès enlà des auançades!

- S’an manat dus regiments entà sostier era linha. Qu’an un vertadèr rambalh! Dus orquèstres e tres còrs!

Er oficiau depassèc es auançades e se dirigic entà Echkino. Ja de luenh, en apressar-se ena casa, podec enténer es alègres e afinades cançons des soldats.

Acompanhades de fiulets e de tumades de cimbals arribauen enes sues aurelhes es paraules: “Enes … prats… enes … prats…” estofades a viatges pes crits. Tot aqueth sarabat alegrèc ar oficiau, encara que, ath còp, cranhèc que l’acusèssen d’arrecular er autrejament dera importanta orde que se l’auie fidat. Ja èren es ueit. Baishèc en un bot e entrèc ena grana casa senhoriau, que se sauvaue intacta entre eth camp des russi e es francesi.

Es vailets anauen e venguien pes correders damb plates de minjars e vins. Es cantaires èren plaçadi jos es hièstres. Quan er oficiau siguec introdusit ena sala vedec còp sec as generaus mès famosi dera armada, qu’entre eri subergessie Ermolov pera sua estatura. Amassadi en semicèrcle, damb er unifòrme descordat e eth ròstre alugat pera animacion, arrien a arridalhades. Ath miei dera sala un beròi generau, mèsalèu baishet e damb eth ròstre tanben enventit, dançaue damb adretia eth *trepak*.

- A, a, a! Vai damb Nikolai Ivanovic! A, a, a!

Er oficiau comprenec qu’entrar en aqueth moment damb ua orde importanta qu’ère hèr-se encara mès colpable e decidic demorar. Mès un des generaus avertic era sua preséncia e en saber-se’n dera encausa dera sua venguda l’ac didec a Ermolov. Aguest, damb gèst d’anug, s’apressèc entar oficiau e dempús d’entener-lo, cuelhec eth document sense hèr comentaris.

- Cres que siguec per edart era sua desaparicion?, didec aquera net ar oficiau un companh der Estat Major, en tot referir-se a Ermolov. Non, qu’ac hec de bon voler, pr’amor de hastigar a Konovnisin. Ja veiràs eth rambalh que se formarà deman!

V

Londeman, eth ja malautís Kutuzov se lheuèc plan d'ora. Hec es sues oracions, se vestic e, damb era desagradiua sensacion d'auer de dirigir ua batalha que non i ère d'acòrd, pugèc en sòn coche e gessec de Letashevka, a cinc quilomètres de Tarutino, lòc a on les calie amassar-se totes es colomnes. Pendent eth viatge Kutuzov s'adormie e se desvelhaue en cada moment, atentiu a se s'entenien trets pera dreta, o s'era accion auie ja començat o non. Tot qu'ère en absoluda cauma. Despuntaue era auba d'un dia de tardor umit e gris. En apressar-se en Tarutino, Kutuzov vedec a quauqui cavalièrs que trauessauen eth camin, en tot hèr a vier as sòns shivaus entath beuradèr. Hec arturar eth sòn coche e les preguntèc de quin regiment èren. Es soldats pertanhien a ua colomna que li calie trapar-se ja fòrça luenh d'aciu, en ua emboscada. "Dilhèu ei un error", pensèc eth vielh generau en cap. Mès, mès entà dauant trapèc diuèrsi regiments d'infantaria damb es fusilhs plaçadi en pabalhon e es soldats, a miei vestir, talhant lenha e minjant. Hec cridar a un oficiau, que l'informèc de qué non auien recebut cap orde de meter-se en marcha.

- Mès, com?... comencèc a díder Kutuzov.

Carèc, ça que la, e hec cridar ath cap. Baishèc deth coche e damb eth cap clin, alendant dificultosaments se metec a caminar en silenci d'un costat en aute. Quan arribèc eth cap, qu'ère eth generau Eichen, der Estat Major, Kutuzov se rogic furiós, non perque er oficiau siguesse colpable, senon perque ja auie sus qui descargar era sua colèra. Tremolaue, semblaue estofar-se en paroxisme d'aquera furia qu'a viatges l'amiaue a redolar peth solèr. Se lancèc sus Eichen damb eth punh menaçaire e lo caperèc des mès grossièrs insults. Un aute oficiau, eth capitan Brozin, que d'arren n'ère colpable e se trapaue per edart en camin, patic era madeisha sòrt.

- Be n'ètz de brigands! Moritz-vos! Miserables!, cridaue Kutuzov damb votz rangolhosa, gesticulant e balancejant-se.

Que patie fisicaments. Eth, eth generau en cap, eth Plan Seren, coma toti lo cridauen, eth, que gaudie d'un poder coma arrés auie auut en Russia, metut en ridicul dauant de tota era armada!

"En vaganaut è pregat per aguest dia, en vaganaut è velhat tota era net reflexionant sus tot, se didie. Quan non èra senon un simple oficialet arrés aurie gosat burlar-se'n de jo d'aguesta manèra… E ara!"

Qu'auie era madeisha sensacion que s'auesse patit un castig corporau e l'ère impossible tier-se es crits de colèra e de dolor. Mès, lèu s'aflaquiren es sues fòrces; guardèc ath sòn entorn e, en tot encuedar-se'n de qué s'auie depassat parlant, pugèc en coche e hec repè en silenci.

Aguesta esfolissada de colèra non se repetic e Kutuzov, parpalhejant fèblaments, escotèc es desencuses e es justificacions de Bennigsen, Konovnitsin e Toll (Ermolov non se presentèc enquia londeman), que persutèren qu'eth dia a vier se realizarie era frustrada ofensiua. E Kutuzov li calèc acceptà'c de nauèth.

VI

Londeman es tropes se concentrèren enes bases de partença e pera net se meteren en marcha. Qu'ère ua net de tardor, damb bromes de color nere lilà, e non ploiguie: era tèrra ère umida, mès non hangosa, e es tropes auançauen en silenci. Solet s'entenie a viatges es fèbles secodides dera artilharia. Ère enebit parlar en votz nauta, humar e alugar huec; s'evitaue, en çò de possible, qu'es shivaus endilhèssen. Eth caractèr misteriós dera escometuda la hège mes atrasenta. Es soldats marchauen alègri; quauques colomnes s'arturèren, placèren es fusilhs en pabalhon e s'esteneren ena tèrra hereda, en tot supausar qu'auien arribat en lòc designat. D'autes (era majoritat) caminèren tota era net e, çampar, non arribèren a on les calie.

Solet eth comde Orlov-Denisov damb es sòns cosacs (eth destacament mens important) siguec en sòn lòc en moment oportun. Eth destacament s'arturèc en limit deth bòsc, ath cant deth caminòu que dès eth bordalat de Stromilovo arribaue enquia Dmitrovo.

En hèr-se dia desvelhèren ath comde Orlov e li heren a vier a un desertor deth camp francés: un sosoficiau polac deth còs dera armada de Poniatowski. Eth polac declarèc qu'auie desertat per senter-se menspredat en servici, donques qu'auie d'auer ascendut a oficiau de hège temps; ère eth mès valent de toti e plan per aquerò les abandonaue damb er in de resvenjar-se.

Declarèc que Murat hège jadilha a un quilomètre d'aciu e que se li balhauen cent òmes lo cuelherie viu. Eth comde Orlov-Denisov consultèc as sòns companhs. Era prepausa semblaue massa seductora entà renonciar ada era. Toti s'aufriren a anar-i e conselhauen de sajà'c. Dempús de fòrça discussions e consideracions, eth major generau Grekov decidic acompanhar ath sosoficiau damb dus regiments de cosacs.

- Plan, donc, escota!, didec eth comde Orlov ath sosoficiau. se mos as enganhat ordenarè que te pengen coma un goset. Se dides era vertat, te balharè cent *luises.*

Sense respóner ad aguestes paraules eth sosoficiau montèc a shivau damb aire decidit e seguic a Grekov, que ja ère prèst, e se perdec en bòsc. Eth comde Orlov, arraulit peth frescolenc maitin e inquiet pera responsabilitat que cuelhie, gessec deth bòsc enquia a on s'aubiraue eth camp enemic, qu'ara se diboishaue confús enes prumères lums deth maitin e des huecs luenhants que s'anauen escandint. Ara dreta deth comde Orlov, sus ua penent descubèrta, auien de campar es colomnes russes. Eth comde guardaue entad aquera part, mès, encara qu'auesse estat possible veder-les ena luenhor, es colomnes non apareishien. En camp francés començaue a auer movement; atau li semblèc ath comde e atau ac confirmèc er ajudant de camp que gaudie d'ua vista excellenta.

- Ò, que ja ei pro tard!, didec eth comde Orlov, sense deishar de guardar entath camp francés.

E coma se sòl passar quan se dèishe de uelh ara persona que s'a fidat, li semblèc evident totafèt qu'aqueth sosoficiau ère un traïdor, que l'auie engahat e qu'anaue a comprométer tot er atac pera manca d'aqueri regiments que deuien caminar qui sap entà on. Dilhèu ère possible apoderar-se de Murat ath miei de semblabla massa d'òmes?

- Que m’a mentit aguest brigand!, didec eth comde.
- Les podem hèr a tornar, didec quauquarrés dera acompanhada que, madeish qu’Orlov-Denisov, dobtaue dera capitada der ahèr ara vista deth camp enemic.
- È!, qu’ei vertat… Qué ne pensatz? Les deishem que hèsquen?
- Ordenatz que tornen?
- Que tornen! Que tornen!, didec de pic damb votz decidida eth comde Orlov, guardant eth sòn relòtge. Qu’ei tard, ja ei de dia.

Er ajudant se precipitèc a trauèrs deth bòsc ara cèrca de Grekov. Quan Grekov entornèc, eth comde Orlov, preocupat pera contraorde, pera vana demora des colomnes d’infantaria que non venguien d’arribar e pera proximitat der enemic (toti es soldats deth sòn destacaments pensauen madeish), decidic er atac. Cadun ocupèc eth sòn lòc; se senhèren e…” Que Diu mos age!”, exclamèc Orlov. En tot eth bòsc s’espargec er “òsca!” e es cosacs, ua centuria darrèr dera auta, coma es grans de horment que quèn ena saca, se lancèren encoratjadi damb es sues lances en cròc a trauèrs der arriuet, entath camp francés.

Ath crit desesperat e tremolós deth prumèr francés que vedec as cosacs, toti es que se trapauen en campament, es uns sense vestir, es auti miei adormidi, abandonèren canons, fusilhs, shivaus e hugeren ara desbandada.

S’es cosacs auessen perseguit as francesi, sense prestar atencion ad açò que se passaue ath sòn entorn e darrèr d’eri, aurien agarrat a Murat e a guairi èren damb eth. Aquerò desirauen es caps, mès que non ère possible hèr auançar as cosacs quan se trapauen dauant deth butin e des presoèrs. Arrés ne hège cabau des ordes. Capturèren mil cinc cents presoèrs, trenta ueit canons, quauques bandères e, çò qu’ère mès important entada eri; shivaus, seres, hlaçades e fòrça d’auti utisi. Qu’ère de besonh arturar-se; méter en lòc segur as presoèrs e es canons, repartir eth butin, pelejar-se es uns damb es auti. E a tot aquerò se tengueren es cosacs.

Es francesi, en veir qu’arrés les perseguie, se poderen reméter. S’amassèren en grops e comencèren a tirar. Orlov, tostemp ara demora des colomnes, non contunhèc eth sòn auanç.

Mentretant, cossent damb es ordes d’operacions: “Die erste Colonne marschirt”, eca. es regiments d’infantaria des colomnes arreculades, manades per Bennigsen e dirigides per Toll, gesseren sivans çò indicat e arribèren en un lòc, mès non en senhalat ena orde, senon en un aute. Coma de costum, eth bon umor des soldats, qu’auien gessut tant alègri comencèc a dequèir. S’entenien paraules de maucontentament, ère evidenta era confusion des comandaments; auancèren, mès, entà darrèr. Ajudants e generaus galaupauen d’un costat en aute, cridauen embestiadi, se pelejauen, didien que non anauen entà on les calie e qu’arribarien tard, eca. E, fin finau, vengueren de deishar qu’es causes anèssen sivans eth sòn curs. “Qu’arribaram en bèth lòc o aute”. E, plan, arribèren, mès non en lòc acordat. E es pòqui qu’acertèren ac heren massa tard entà,

sense cap de profit, meter-se a posita des bales enemigues. Toll, que hège en aguesta batalha eth madeish papèr que Weyrother en Austerlitz, galaupaue d'un costat en aute e en toti es lòcs se trapaue damb eth contrari de çò qu'ère previst ena orde. Se trapèc atau damb eth còs dera armada de Baggovot ath miei deth bòsc, ja auançat eth maitin, quan li calie auer trapat ja hège temps a Orlov-Denisov. Irritat e shordat peth fracàs, e en tot supausar qu'eth tòrt de tot l'auie d'auer quaquarrés, Toll repoteguec sevèraments ath cap deth còs en tot dider-li que se meritaue èster fusilhat. Baggovot, un vielh generau aguerrit enes batalhes, tostemp tranquil, cansat tanben de tantes arturades, confusions e ordes contradictòries, responec furiós (damb estonament de toti e en contradiccion damb eth sòn caractèr) en tot dider-li fòrça causes desagradiues.

- Non accèpti leçons d'arrés e sai morir damb es mèns soldats tan ben coma quinsevolh aute, didec.

E damb ua soleta division contunhèc era marcha.

En gésser en camp dubèrt jos es trets des francesi, eth coratjós e valerós Baggovot, senhorejat pera colèra, non s'arturèc a pensar se serie util o inutil intervier en aqueri moments e damb ua soleta division: seguic entà dauant en tot condusir as sòns òmes jos eth huec enemic. Eth perilh, es bombes e es bales qu'èren çò qu'auie de besonh en sòn estat d'animositat. Ua des prumères bales l'aucic; d'autes auciren a fòrça soldats e, sense cap de profit, era division s'estèc pendent bèth temps jos eth huec der enemic.

VII

Mentretant, ua auta colomna li calie atacar frontauments as francesi, mès ath comandament d'aguesta colomna i auie Kutuzov. Pro se'n sabie qu'arren, senon eth desorde, arribarie d'aquera batalha començada contra era sua volentat e sajaue, quan podie, contier as sues tropes, sense botjar-se deth lòc.

Kutuzov anaue silenciós en sòn shivalet gris e responie damb negligéncia a toti es que li prepausauen er atac.

- Vosati solet parlatz d'atacar e non vedetz que non sabem hèr manòbres complicades, li didec a Miloradovic, que li demanaue permís entà passar ara ofensiua.

- Aguest maitin non an sabut agarrar viu a Murat ne arribar a temps en punt de partença; ara que ja non i a arren a hèr, li responec a un aute.

Quan l'informèren de qué ena rèiregarda des francesi, a on sivans es cosacs non i auie arrés, se trapauen dus batalhons de polacs, guardèc de reuelh a Ermolov (que non li dirigie era paraula dès era vesilha).

- Toti demanen qu'ataquem, prepausen un ensems de projèctes, mès tanlèu coma començam se passe qu'arrés ei premanit e er enemic, avertit, cuelh es sues mesures.

Ermolov cluquèc es uelhs e arric leugèraments en enténer taus paraules. Comprenec qu'era tronada auie passat entada eth e que Kutuzov se limitarie ad aguesta insinuacion.

- Que se divertís a compde mèn, se didec, en tot tocar damb eth jolh a Raievski, qu'ère ath sòn costat.

Ath cap d'ua estona Ermolov s'apressèc entath Plan Seren e li didec respectuosaments:

- Encara èm a temps, Altesa. Er enemic non se n'a anat. Ordenatz qu'ataquem? De ua auta manèra, era Garda non veirà ne tansevolhe eth hum.

Kutuzov non responec arren; mès quan l'informèren de qué es tropes de Murat arreculauen, ordenèc er atac. Ça que la, cada cent passi ordenaue hèr ua pòsa de tres quarts d'ora.

Tota era batalha s'estèc ena accion des cosacs d' Orlov-Denisov. Era rèsta dera armada perdec inutilaments quauqui centenats d'òmes.

Aquera batalha li valec entà Kutuzov ua decoracion de diamants, Bennigsen ne recebec ua auta e cent mil robles; es auti, sivans eth grad de cadun, obtengueren tanben generoses recompenses. E dempús d'aguesta accion se heren naui cambis en Estat Major.

"Nosati tostemps hèm es causes ath revés", comentauen es oficiaus e generaus russi dempús dera batalha de Tarutino, coma se ditz ara quan se vò hèr veir que i a un estupid qu'ac hè tot ath revés mès que nosati actuaríem de ua auta manèra. Mès aqueri qu'ac

diden o non saben de qué parlen e s'enganhen de bon voler. Quinsevolh batalha, sigue era de Tarutino, era de Borodino o era d'Austerlitz, non arribe coma s'imaginen e sòns organizadors. Aguesta qu'ei era caracteristica essenciau.

Un numèro infinit de circonstàncies (donques qu'en cap aute lòc ei mès liure er òme qu'en camp de batalha, a on se tracte de viuer o de morir) influís ena marcha deth combat, que jamès se pòt conéisher abantes e jamès coïncidís damb era direccion d'ua soleta fòrça.

Se moltes fòrces actuen simultanèaments e de diuèrses parts sus un còs quinsevolh, era direccion que se botge aqueth còs non pòt coïncidir damb cap d'eres, senon qu'ei tostemp era direccion mieja, era mès brèu, qu'en mecanica s'exprimís pera diagonau deth paralelogram de fòrces.

S'enes descripcions des istorians, mès que mès des francesi, liegem qu'es sues guèrres e batalhes s'ajusten a un plan prealable, era soleta deduccion possibla ei que semblables descripcions non responen ara vertat.

Era batalha de Tarutino non artenhec, plan que òc, er objectiu previst per Toll: hèr entrar en accion as tropes sivans era orde d'operacions; o eth plan deth comde Orlov de capturar a Murat viu; o eth de Bennigsen e d'auti caps: destruccion fulminanta de tot eth còs dera armada enemiga; o eth der oficiau que desiraue distinguir-se en aquera accion; o eth deth cosac que sajaue de senhorejar-se d'un butin mès gran, eca. Mès s'er objectiu ère en realitat eth que s'artenhec e que constitusie alavetz eth desir de toti es russi (era expulsion des francesi de Russia e era destruccion dera sua armada), ei evident qu'era batalha de Tarutino, gràcies, precisaments, ad aguestes incoeréncies, siguec çò que calie en aqueth moment dera campanha. Qu'ei de mau hèr, lèu impossible, imaginar un aute resultat mès oportun qu'eth d'aguesta batalha: maugrat es sòns mendre recursi, en miei dera grana confusion, balhèc, damb pèrtes insignificantes, es mielhors resultats de tota era guèrra. Deth repè se passèc entar atac, se hec veir era feblesa des francesi e se balhèc eth còp qu'era armada de Napoleon demoraue entà iniciar era hujuda.

VIII

Napoleon entrèc en Moscòu dempús d'ua brilhanta victòria, era de Moskova: aguesta victòria que non aufrís cap de dobte, pr'amor qu'es francesi demoren senhors deth camp. Era armada russa arrecule e abandone era capitau. Moscòu, ben aprovedida, plia d'armes e municions e damb riqueses incalculables, què enes mans de Napoleon. Es tropes russes, dus còps inferiores en nombre as franceses, non realicen en cors d'un mes ne un solet assag d'atac. Era posicion de Bonaparte qu'ei era des mès brilhantes. Çampar, non ère de besonh èster geniau entà sauvar era posicion brilhanta que gaudie alavetz era armada francesa, entà atacar e anequilar es rèstes des tropes russes, concertar ua patz auantatjosa o, en cas d'ua negatiua, menaçar Sant Petersburg, entà tornar entà Smolensk o Vilna, o ben demorar-se en Moscòu. Solet s'auie de besonh dera causa mès simpla e aisida: non perméter qu'es tropes s'autregèssen ath sacatge, premanir en Moscòu ròba d'iuèrn sufisenta entà tota era armada e assegurar era distribucion des viures qu'auie ena ciutat, que (sivans es istorians francesi) n'aurie auut pro entà mès de sies mesi. Napoleon, eth mès gran des gènis, qu'auie poder absolut entà dirigir era armada, tau qu'afirmen es istorians, non ne hec cabau d'aquerò.

E non solet non ne hec cabau senon que, peth contrari, tenguec eth sòn poder entà causir, entre toti es mieis que l'aufrien, eth mès absurd e funèst. De tot çò que Napoleon podie hèr: passar er iuèrn en Moscòu, dirigir-se entà Sant Petersburg o entà Nizhni-Novgorod, arrecular, vier mès entath nòrd o mès entath sud peth madeish camin que seguirie dempús Kutuzov, alistèc çò de mès absurd e funèst, ei a díder, demorar-se en Moscòu, en tot perméter qu'es tropes saquegèssen era ciutat: dempús, trantalhant, gessec de Moscòu ar encontre de Kutuzov sense presentar batalha, virèc entara dreta, arribèc enquia Malo-Yaroslavets, e, un còp mès, sense sajar de daurir-se pas, seguic un itinerari desparièr deth seguit per Kutuzov, arreculant enquia Mozhaisk peth camin de Smolensk, entre regions debastades pera guèrra: que non se li podie acodir arren mès absurd e funèst, coma ac demostrèren es conseqüéncies.

Que s'imaginen es mès abils estratègs qu'eth sòn objectiu ère exterminar ara sua armada e qu'endonvien ua auta seria d'actuacions qu'agen amiat entath desastre a tota era armada francesa damb tanta adreitia e seguretat coma ac hec Napoleon, e que dèishen de cornèr, d'ignorar, tot aquerò que heren es tropes russes.

Qu'ac hec eth geniau Napoleon. Mès, afirmar que Napoleon perdec era sua armada pr'amor qu'atau ac volec o pr'amor qu'ère tan pèc, serie tant injust coma díder que Napoleon amièc es sues tropes entà Moscòu pr'amor qu'atau ac volec e pr'amor qu'ère plan intelligent e geniau.

En un e en aute cas, era sua actuacion personau non influie mès qu'era de quinsevolh soldat; coïncidie, arren mès, damb es leis que regien aqueth fenomèn.

Es istorians altèren era vertat quan asseguren qu'es energies de Napoleon s'aflaquiren en Moscòu, pr'amor qu'es resultats non justifiquèren era sua actuacion. Er Emperaire francés, coma auie hèt tostemp e harie dempús, en 1813, tenguec tota era sua sabença e totes es sues energies en benefici des sòns interèssi e es dera sua armada. Era actuacion

de Napoleon pendent aqueth temps non resulte mens estonanta qu'en Egipte, Italia, Austria o Prusia. Non sabem de cèrt enquia quin punt siguec geniau en Egipte, a on quaranta sègles contemplèren era sua granor, pera soleta rason de qué totes es sues granes hètes sigueren racondades per istorians francesi solet. Ne podem auer ua idia exacta deth sòn gèni en Austria e Prusia, donques que solet compdam damb informacions alemanes e franceses entà jutjar-lo, e eth hèt inexplicable de qué còssi dera armada sancèrs se renderen sense presentar batalha e es fortaleses queiguessen sense resistir sètges ei degut solet a qu'es alemans respectèren era sua genialitat coma era soleta explicacion des guèrres qu'aueren coma scenari eth sòn país. Mès, gràcies a Diu, es russi non an besonh d'arreconéisher eth sòn gèni entà amagar era sua pròpia vergonha. Es russi an pagat eth dret a jutjar es hèts simplaments, damb complèta claretat, e non son prèsti a cedir aguest dret.

Era sua actuacion en Moscòu siguec tant estonanta e geniau coma tostemp. Dès era sua entrada ena capitau enquia era sua gessuda, se succedissen ordes e projèctes. Que non l'afectèren era manca d'abitants ne er incendi dera ciutat. Jamès deishèc de preocupar-se deth ben dera sua armada, des accions der enemic, deth benèster deth pòble rus, dera direccion des ahèrs de París, ne tansevolhe des consideracions diplomatiques restacades damb es condicions d'ua patz pròcha.

IX

Deth punt d'enguarda militar, ara seguida dera sua entrada en Moscòu, Napoleon balhe ordes sevères ath generau Sebastiani pr'amor qu'obsèrve es movements dera armada russa; mane còssi dera armada pes desparières rotes e l'encargue a Murat que trape a Kutuzov. Ara seguida, ordene fortificar eth Kremlin e diboishe sus eth mapa de Russia un plan geniau dera pròcha campanha. Per çò dera activitat diplomatica, Napoleon hec cridar ath capitan Yakovlev, un òme arroïnat e esperrecat, que non sabie com gésser de Moscòu, e dempús d'explicar-li peth menut era sua pròpia politica e era sua magnanimitat, escriu ar emperaire Alexandre ua carta qu'en era considère qu'era sua obligacion ei informar ath sòn amic e frair de qué Rastopchin a governat mau Moscòu, e l'ac mane, damb Yakovlev, entà Sant Petersburg. Atau madeish, dempús d'expausar peth menut es sòns punts d'enguarda e era sua magnanimitat, mane ar ancian Tutolmin entà Sant Petersburg pr'amor de premanir es estrevistes.

Ena part juridica, immediataments dempús des incendis ordene era captura e era execucion des colpables; e entà castigar ath maudit Rastopchin hè a usclar es sues cases.

Deth punt d'enguarda administratiu, autrege a Moscòu ua constitucion, cree era municipalitat e hè proclamar eth seguent edicte:

Ciutadans de Moscòu:

Es vòsti malastres son crudèus, mès Sa Majestat er Emperaire e Rei desiren acabar-les. Terribles exemples vos an mostrat se com se castigue era desaubediéncia e es delictes. S'an cuelhut mesures sevères entà frenar es desordes e assegurar era salut publica. Ua pairau administracion, qu'es sòns membres alistaratz vosati madeishi, constituirà eth vòste Municipi, ei a díder, era administracion dera ciutat, qu'era sua mission serà era de suenhar-vos, tier en compde es vòsti besonhs e interèssi. Es sòns membres se distinguiràn pera ua banda vermelha crotzada en pièch e eth baile mostrarà, ath delà, un cinturon blanc. Dehòra deth temps dedicat ar exercici deth sòn cargue, non amiaràn senon un braçalet ròi en braç quèr.

Era policia dera ciutat demore constituida cossent es ancianes leis, e, gràcies ara sua actuacion, er orde que ja va mielhorant. Eth govèrn a nomentat ja a dus caps de policia e vint comissaris entà toti es barris dera ciutat, les arreconeisheratz peth braçalet blanc en braç quèr. Qu'an estat dubèrtes quauques glèises de diuèrsi cultes e, en eres, sense cap de trebuc, se celebraràn es servicis religiosi. Es vòsti conciutadans van tornant cada dia enes sues cases, e s'a balhat era orde de qué se les aufrisque ajuda e era proteccion que se meriten peth sòn malastre. Aguesti son es mejans previsti peth govèrn pr'amor de restablir er orde e padegar era vòsta situacion; mès, entà artenhè'c, ei de besonh qu'amassetz es vòsti esfòrci as sòns, que desbrembetz, s'ei possible, es patiments passadi, qu'amorassetz era esperança d'ua sòrt mens crudèu, que sigatz convençudi de qué ua mòrt inevitabla e vergonhosa demore a guairi atempten contra era vòsta seguretat personau e es bens qu'encara rèsten enes vòstes mans, bens que vos seràn sauvadi, perque aguesta ei era volentat deth mès gran e just des sobeirans. Soldats e ciutadans de quinsevolh nacion que sigatz, restablitz era confiança publica, hònt de benèster des

Estats, viuetz coma frairs, ajudatz-vos e protegitz-vos es uns as auti, amassatz-vos entà destruir es projèctes des brigands, credetz as autoritats militares e civius, e es vòstes lèrmes deisharàn de brotar.

Sus er aprovediment dera armada, Napoleon ordenèc a totes es tropes que recorressen, per torns, Moscòu, *a la maraude*, damb era finalitat de premanir viures sufisenti entara armada e assegurar eth sòn avitalhament futur. Per çò que hège as ahèrs religiosi, ordenèc *de ramener es popes*, e reactivar eth servici religiós enes glèises. Tanben manèc publicar era següenta crida sus es ahèrs comerciaus e sus er aprovediment des tropes:

CRIDA

Pacifics abitants de Moscòu, menestraus e obrèrs qu'eth malastre aluenhèc dera ciutat; vosati, campanhards, qu'un temor sense motiu vos tie esparjudi peth camp, escotatz: era cauma e er orde s'an restablit ena ciutat. Es vòsti paisans gessen des sòns refugis sense cap de temor, segurs d'èster respectadi. Quinsevolh acte de violéncia contra es sues persones o contra es sòns bens qu'ei immediataments castigat. Sa Majestat er Emperaire e Rei les protegís e entre vosati solet considère enemics as que non vòlen creir es sues ordes. Desire méter punt finau as vòsti malastres, remeter-vos enes vòsti larèrs e enes vòstes familhes. Vos cau correspóner ad aguesti prepausi benefics e tornar sense pòur ena vòsta ciutat. Ciutadans! Entornatz, fidadi, enes vòstes cases. Que non vos tardaratz a trapar mejans entà satisfèr es vòsti besonhs. Menestraus e obrèrs especializadi! Entornatz as vòsti mestièrs: es cases e es botigues, que protegissen patrolhes de seguretat, vos demoren; receberatz ua justa paga peth vòste trabalh. E, fin finau, vosati, es campanhards, gessetz des bòsqui a on auetz cercat refugi entà húger deth terror. Tornatz sense temor enes vòstes *isbes* totafèt segurs de qué seratz protegidi. Ena ciutat s'an daurit ja es mercats, e cada campanhard pòr hèr-se a vier eth sobrant des sòns viures e es productes dera tèrra. Eth govèrn a cuelhut es següentes mesures entà protegir era sua venda liura: 1º, a compdar d'aué, es campanhards e agricultors des entorns de Moscòu pòden damb tota seguretat amiar productes de totes es classes entas mercats de Mojovaia e Ojotni-Riad. 2º, aguesti viures seràn venuts ath prètz acordat entre venedor e crompador, mès s'eth venedor non recep eth prètz acordat, poirà hèr-se a vier era sua merça damb tota libertat. 3º, dimenge e dimèrcles de cada setmana son es dies fixadi coma dies de mercat, tropes en numèro sufisent se plaçaràn ath long de toti es camins, enquia ua cèrta distància dera capitau, pr'amor de protegir es cars des campanhards. 4º, es madeishes mesures garantizen era tornada des campanhards damb es sòns cars e shivaus entàs sues tèrres. 5º, se sajarà, sense pèrta de temps, de restablir es mercats ordinaris. Abitants dera ciutat e deth camp, obrèrs e menestraus, quinsevolh que sigue era vòsta nacionalitat, ètz cridadi a complir es pairaus disposicions de Sa Majestat er Emperaire e Rei entà contribuir ath benèster generau! Metetz enes vòsti pès eth respècte e era confiança e non vos tardetz d'amassar-vos a nosati.

Entà mantier er esperit dera armada e deth pòble se hègen constantes parades e se distribuien recompenses. Er Emperaire passejaue a shivau pes carrèrs e consolaue as sòns abitants e, maugrat es sues preocupacions pes ahèrs d'Estat, frequentaue es teatres, dubèrti per desir sòn.

Per çò que tanh ara benfasença, era mielhor vertut des soberirans, Napoleon hec tanben tot çò que depenie d'eth. Ordenèc escríuer sus es pòrtes des institucions d'assisténcia publica: "*Maison de ma mere*", que damb aquerò amassaue ath trende sentiment deth hilh era granor e era vertut deth monarca. Visitèc er asil des mainatges, balhèc a punar era sua man blanca as orfanèls sauvadi per eth e blaguèc magnanimaments damb Tutolmin. Dempús, sivans er eloquent raconde de Thiers, ordenèc pagar era sodada as tropes en moneda russa faussa, qu'eth madeish auie hèt estampar:

Damb un acte digne d'eth e dera armada francesa, hec distribuir ajudes as damatjadi pes incendis. Mès, coma qu'es viures èren massa valuosi entà èster autrejadi a estrangèrs, ena sua majoritat enemics, Napoleon s'estimèc mès autrejar-les sòs entà que s'aprovedissen, dehòra, d'aliments, e hec que se distribuissen robles de papèr.

Damb era finalitat de mantier era disciplina dera armada e méter fin ath sacatge dictèc ua orde darrèr de ua auta, en tot establir sevèrs castigs entàs infraccions deth servici e es actes de sacatge.

X

Mès, causa estranha, totes aguestes disposicions, projèctes e plans, que non èren pejors qu'es adoptadi en ocasions semblables, non arribauen ath hons dera question, senon que, coma es agulhes d'un relòtge separades deth sòn mecanisme, virauen arbitrariaments, sense objectiu, ath marge des engranatges.

Deth punt d'enguarda militar, aguest plan geniau de campanha que d'eth ditz Thiers "*que son genie n'avait jamais rien imaginé de plus profond, de plus habile et de plus admirable*" e damb motiu d'eth polemique damb Fain, en tot sajar de demostrar qu'eth plan siguec redigit eth 15 d'octobre e non eth dia 4, aguest plan jamès siguec realizat ne ac podie èster pr'amor qu'arren auie a veir damb era realitat. Era fortificacion deth Kremlin, qu'entad aquerò li calec esbauçar era *Mosquée* (atau cridaue Napoleon ara catedrala de Sant Basili, resultaue totafèt inutil. Eth plaçament de mines jos es sòns murs servic solet entà complir eth desir de Bonaparte de hèr crevar eth Kremlin en gésser de Moscòu. Qu'ère, entà didè'c atau, coma pataquejar eth solèr a on s'auie hèt mau eth mainatge.

Era persecucion dera armada russa, que tant preocupaue a Napoleon, siguec quauquarren inaudit. Es caps militars francesi perderen es tralhes de seishanta mil òmes e, sivans paraules de Thiers, solet gràcies ara traça e tanben ath geni de Murat siguec possible trapar aguesta armada perduda coma se siguesse ua agulha.

Per çò que hè ara diplomàcia, resultèren inutiles totes es pròves de magnanimitat e esperit de justícia hètes per Napoleon dauant de Yakovlev e Tutolmin, qu'ada eth li preocupaue especiauments era manèra de hèr-se a vier ua capòta e un car. Alexandre non recebec ad aguesti embaishadors ne responec as sòns messatges.

Deh punt d'enguarda juridic, dempús dera excucion des supausadi incendiaris, era auta mitat de Moscòu usclèc madeish qu'era prumèra.

Deth punt d'enguarda administratiu, era creacion dera municipalitat non arturèc eth sacatge e solet profitèc a determinades persones que formèren partida d'aqueth organisme e que, damb era desencusa de mantier er orde, saquegèren era ciutat e susvelhèren es sues causes pr'amor d'evitar que se passèsse madeish. Era question religiosa, tant aisidaments resolvuda en Egipte damb era visita ena mosqueta, no tenguec cap de resultat. Dus o tres *popes* trapadi en Moscòu sagèren de complir era volentat de Napoleon, mès un d'eri siguec boetejat per un soldat francés pendent er ofici, e un foncionari de Napoleon escriuec eth seguent infòrme sus er aute:

Eth prèire, que desnishè e convidè de nauèth a díder era missa, a netejat e barrat era glèisa. Aguesta net an tornat a esbauçar es pòrtes, an trincat es barrolhs, esbocinat es libres e cometut d'auti malahètes.

Enes ahèrs comerciaus, era crida dirigida as campanhards e menestraus non obtenguec cap de responsa. Que non existien aqueri menestraus especializadi, e es campanhards agarrauen e assassinauen as comissaris que se riscauen a aluenhar-se massa dera capitau damb aquera crida. Madeish nul ère er interès deth pòble e des tropes entath teatre. Es

que se dauriren en Kremlin e en çò de Pozniakov non se tardèren a barrar donques que panauen as actors.

Tanpòc era benfasença balhèc es resultats desiradi. Eth papèr moneda, faus o non, que negaue Moscòu non auie cap de valor. Es francesi que recuelhien eth butin, non volien senon aur. Non solet es bilhets faussi que Napoleon destribusie tan generosaments as que n'auien besonh, non auie cap de valor, senon que tanben er argent ère menspredat en comparèr damb er aur.

Mès er exemple mès estonant per çò dera manca d'eficàcia des ordes e disposicions der Emperaire entà arturar eth sacatge e restaurar era disciplina èren es infòrmes que recebie des caps dera armada:

Eth sacatge seguís ena ciutat, maugrat totes es ordes balhades entà arturar-lo. Encara non s'a restablit er orde e non i a ne tansevolh un solet comerciant que trafique legauments. Sonque es cantinèrs se permeten véner, e totun aquerò, se tracte d'objèctes panadi.

Eth mèn districte seguís estant cuelhut peth sacatge des soldats deth tresau còs, que, non pro contenti de desquilhar as malerosi refugiadi e panar-les çò de pòc que les rèste, arriben a herir-les a còps de sabre, tau qu'è vist en nombroses escadences.

Que non i a nauetat, es soldats contunhen panant e saquejant, 9 d'octobre.

Es panatòris e sacatges contunhen: i a en nòstre districte ua còlha de panaires que serie de besonh detier damb era cooperacion d'ua fòrta garda. 11 d'octobre.

Er Emperaire qu'ei fòrça desengustat perque, maugrat es sevères ordes entà acabar damb eth sacatge, non se ve senon grops de saquejaires dera Garda que tornen deth Kremlin. Eth desorde e eth sacatge entre eth personau dera Vielha Garda s'a tornat mès violent que jamès ager, pendent era net passada e aué. Er Emperaire ve damb sentiment qu'es mès selèctes soldats, destinadi ara Garda dera sua persona, que les calerie dar exemple de subordinacion, arriben ena sua desaubediéncia a panar enes cerèrs e es magazems premanidi entara armada. D'auti s'an relaxat enquiath punt de qué ja non ne hèn cabau des sentinèles ne des oficiaus de servici, e enquia e tot les escarnissen e pataquegen.

Eth gran mariscau de palai se planh viuaments de qué, maugrat es repetides proïbicions, es soldats seguissen en tot hèr es sòns besonhs en toti es patis e enquia enes hièstres der Emperaire.

Aquera armada, coma ua vegada sense pastor, caushigaue eth forratge que podie preservar-lo de morir de hame; se descompausaue e auançaue entara mòrt cada dia que passaue en Moscòu.

Mès que non se botjaue d'aquiu.

Sonque se metec en movement quan, còp sec, les cuelhec era pòur en saber-se'n dera captura de convòis en camin de Smolensk e era batalha de Tarutino. Era notícia dera batalha, que Napoleon coneishec sense demorar-s'ac pendent ua revista, ahisquèc ena

sua animositat eth desir de castigar as russi, coma ditz Thiers, e ordenèc gésser dera ciutat, ua orde que tota era armada exigie.

En gésser, corrent, de Moscòu, es soldats d'aquera armada se heren a vier damb eri toti es productes deth sacatge. Tanben Napoleon amiaue eth sòn *tresor* particular. En veir tot aqueth convòi qu'empachaue eth pas, ditz Thiers, Napoleon s'orrifiquèc, mès damb era sua grana experiéncia bellica non dèc era orde d'usclar toti es cars que sobrauen, coma auie hèt damb es d'un mariscau en apressar-se entà Moscòu. Contemplèc aqueth revolum de carrètes e carròces a on anauen es sòns soldats, didec que tot ère ben e qu'es veitures podien tier-se entath transpòrt de viures, malauts e heridi.

Era situacion dera armada ère semblabla ara d'un animau herit qu'a era presentida deth sòn finau e non sap se qué hèr. Estudiar es abiles manòbres de Napoleon e er objectiu perseguit dès era sua entrada en Moscòu enquia era destruccion dera sua armada ei madeish qu'estudiar eth significat des sauts e convulsions d'un animau herit de mòrt. Plan soent er animau herit, en enténer eth mès lleugèr bronit, se lance jos es trets deth caçaire, cor entà dauant, hè repè, e auance atau eth sòn pròpi finau. Napoleon, que hèc madeish jos era pression de tota era sa armada. Eth resson dera batalha de Tarutino qu'auie espaurit ara bèstia. Correc enquia meter-se a vista de nas, arribèc entà on ère eth caçaire, arreculèc e a tot darrèr, coma quinsevolh animau, correc peth camin mès perilhós e de mau hèr, en tot seguir ua tralha vielha e coneishuda.

Napoleon, que semble èster er organizador de tot aqueth movement (atau coma eth mascaron dera proa, entath sauvatge, ei era fòrça que dirigís eth vaishèt), pendent aguest periòde dera sua actuacion siguec semblable a un mainatge, que, tirassant des cordons der interior d'ua carroça, s'imagine que la dirigís.

XI

Eth 6 d'Octobre, plan d'ora, Pierre gessec dera barraca e en tornar s'arturèc ath cant dera pòrta pr'amor de jogar damb era longa gosseta lilà, de pautes cuertes e torçudes, que sautaue ath sòn entorn. Er animau s'estaue ena barraca, passaue era net damb Karataiev, a viatges anaue entara ciutat, mès tostemp tornaue. Probablaments jamès auie agut un patron, e ara tanpòc l'auie, coma tanpòc auie nòm. Es francesi la cridauen *Azor*; eth soldat des condes, *Femgalka*; Karataiev e es auti *Gris* e a viatges *Visli*. Eth hèt de non pertànher ad arrés e non auer nòm, raça ne color definit que non semblaue trebolar bric ara gosseta lilà, de coa emplumada e regda; es sues pautas torçudes hègen autant ben eth sòn servici que, soent, coma menspredant er usatge des quate, quilhaue graciosaments ua des pautes deth darrèr e corrie velòç damb es autes tres. Tot li costaue alegria: uns còps, sorrisclant de gòi se redolaue en solèr, d'auti se cauhaue ath solei, corsilhosa e seriosa, e, a viatges, se divertie sautant e jogant coma ua estera o ua palha.

Pierre amiaue ara ua camisa lorda e plia de traucs, soleta rèsta dera sua ròba de d'auti tempsi, cauçons de soldat estacadi en cauilhar damb còrdes, sivans eth conselh de Karataiev, un caftan e ua casqueta de *mujik*.

Pendent aguest temps auie cambiat fòrça fisicaments: non ère tan gras, encara que se vedie fòrt e robust, portadura pròpia dera sua familha. Era barba e era mostacha li caperauen era part inferiora deth róstre e es longui e esperluadi peus, plei de polhs, se retortilhauen ara en sòn cap formant ua sòrta de casqueta. Es sòns uelhs non auien auut jamès ua expression tan fèrma, serena, energica, coma decidida a tot. Era deishadesa d'abantes auie dat pati a ua energia tostemp prèsta ara activitat e ara resisténcia. Anaue descauç.

Pierre guardaue entàs camps, a on aqueth maitin auien campat cars e òmes a shivau, o a viatges viraue es uellhs ena luenhor, entar aute costat der arriu, o entara gosseta que jogaue a mossegar-lo; a viatges baishaue era vista entàs sòn pès nudi, qu'anaue metent en diuèrses postures, e botjaue es dits grani, gròssi e lordi; e tostemp que guardaue es sòns pès se diboishaue en sòn ròstre un arridolet alègre e animat. Era vista d'aqueri pès descauci li rebrembaue tot çò qu'auie viscut e comprenut en aqueri tempsi, e aguest rebrembe l'ère agradiu.

De hège uns dies eth temps ère caumat e luminós, damb leugères gibrades pes maitins; qu'ère çò que se cridaue er ostiuet de Sant Martin.

Dehòra, e ath solei, er aire ère tèbe, e aguesta tebessa, barrejant-se damb eth frescor saludable des gibrades maitiaus, encara sensible en aire, resultaue especiauments agradiua.

Per dessús de tot, sus es objèctes luenhants e sus es mès pròches, s'espargie ua magica lum cristallina que solet ei possible ena tardor. Ena luenhor se vedien es montes Vorobiovy, damb eth bordalat, era glèisa e ua grana casa blanca.

Es arbes nudi, eth sable, es pèires, es losats, era agulha verda dera glèisa, es cantoades dera luenhana casa blanca, subergessien en aire transparent damb magica e estranha precision e es sòns plan fini contorns.

Mès apròp se vedien es coneishudes pardies d'ua casa senhoriau miei usclada, ocupada pes francesi, es mates de lilàs, d'un verd escur, que creishien ath long deth brescat. Era madeisha casa esbauçada e lorda, repulsiua jos un cèu gris, ara illuminada per aquera lum immobila, de treslús radiant, se vedie beròia e padegaue era amna.

Un caporau francés, jargat damb negligéncia, era guerrèra descordada, ua casqueta de quartèr en cap e era petita pipa entre es dents, apareishec d'ua cantoada dera barraca e, guinhant amistosaments un uelh, s'apressèc entà Pierre.

- *Quel soleil, hein, monsieur Kiril*? (toti es francesi cridauen atau a Pierre). *On dirait le printemps.*

Eth caporau s'apuèc ena pòrta e aufric a Pierre era pipa, causa que hège tostemp e que Pierre jamès acceptaue.

- *Si l'on marchait per un temps comme celui-la…* comencèc.

Pierre li hec quauques preguntes sus çò que se didie dera campanha; eth caporau condèc que lèu totes es tropes anauen a gésser e qu'aqueth dia se demoraue era orde restacada as presoèrs.

Ena barraca qu'ère Pierre, un des soldats, Sokolov, se trapaue plan malaut e Pierre li didec ath caporau que serie de besonh hèr quauquarren per eth. Eth caporau l'assegurèc que podie èster tranquil, qu'auien ambulàncies e espitaus permanents, que n'ère solide fòrça que se balharie ua orde entad aquerò e que, en generau, tot çò que poirie passar ja ac auien previst es caps.

- *Et puis, monsieur Kiril, vous n'avez qu'a dire un mot au capitaine, vous savez. oh, c'est un… qui n'oublie jamais rien. Dites au capitaine quand ferai sa tournée, il fera tout pour vous…*

Eth capitan que parlaue eth caporau blagaue soent damb Pierre e lo hège objècte de fòrça mòstres de benvolença.

- *Vois-tu, Saint Thomas, qu'il me disait l'autre jour: Kiril, c'est un homme qui a d'instruction, qui parle français; c'est un seigneur russe qui a eu du maleurs, mais c'est un homme. Et il s'y entend, le… S'il demande quelque chose qu'il me le dise, il n y a pas de refus. Quand on a fait ses etudis, voyez-vous, on aime l'instruction e les gens comme il faut. C'est pour vous que je dis cela, monsieur Kiril. Dans l'affaire de l'autre jour, si ce n'etais grace a vous, ça aurait fini mal.*

Eth caporau seguic blagant ua estona e partic. Aqueth ahèr der "aute dia" qu'auie mentat eth caporau siguec ua peleja que sorgic entre es presoèrs e es soldats francesi, qu'en era Pierre artenhec padegar as sòn companhs. Quauqui presoèrs que l'auien vist parlar damb eth francés se l'apressèren entà demanar-li se qué l'auie dit. Tant que Pierre condaue es explicacions deth caporau sus era gessuda dera ciutat, un soldat francés, prim, auriolenc e maujargat s'apressèc ena pòrta dera barraca. Lheuèc era man entath front damb un timid e rapid gèst de salutacion e preguntèc a Pierre s'en aquera barraca

se trapaue eth soldat “Platoche”, que l’auie autrejat tela pr’amor de qué li cosesse ua camisa.

Ua setmana abans, es francesi auien recebut tela e cuer e encarguèren as presoèrs que les hessen bòtes e camises.

- Òc, qu’ei prèsta, falconet, didec Karataiev, gessent damb era camisa, suenhosaments plegada.

Per çò deth calor, e entà trabalhar damb mès comoditat, Karataiev anaue en calçotets e se caperaue damb ua camisa trincada e nera coma er esterlin. Amiaue eth peu estacat damb ua cinta, sivans eth costum des menestraus, e eth sòn ròstre semblaue encara mès redon e agradiu.

- Çò prometut qu’ei deute, didec Platon, arrint, tant que desplegaue era camisa qu’auie hèt. Te didí qu’estarie entath diuendres, e aciu que l’as.

Eth francés guardaue inquiet ath sòn entorn; fin finau, en véncer era sua pròpia indecision, se treiguec ara prèssa era guerrèra e cuelhec era camisa. Eth sòn còs nud, prim e auriolenc, anaue caperat solet per un shugardós e long justet de seda, damb flors estampades. Semblaue crànher que hessen burla d’eth e s’esdeguèc e meter-se era camisa. Degun des presoèrs didec ua soleta paraula.

- Que t’està perfèctaments, didec Platon en tot ajustar-la-se.

Eth francés quan auec trèt es braci e eth cap, sense lheuar es uelhs, se tenguec a guardar era sua camisa e a examinar es cosedures.

- Te cau saber, falconet, qu’aquerò non ei un talhèr. Non è es utisi de besonh e sense eri non se pòt aucir ne un pedolh, didec Platon damb redon arridolet, evidentaments satisfèt deth sòn trabalh.

- *C’est bien, c’est bien, merci, mais vous devez avoir de la toile de reste,* didec eth francés.

- Que t’estarà milhor quan te la botes sus eth còs, didie Karataiev, cada còp mès content dera sua òbra. T’estarà mielhor e te senteràs mès a gust…

- *Merci, merci, mon vieux, le reste*… repetic eth francés arridolent. *Mais le reste…*

Treiguec un bilhet e l’ac autregèc a Karataiev.

Pierre se n’encuedèc de qué Platon non volie compréner çò que li didie eth francés, e, sense meter-se ena covèrsa, seguic guardant-les. Karataiev balhèc es gràcies pes sòs e seguic admirant eth sòn trabalh. Eth francés persutaue en çò dera tela que sobraue e li demanèc a Pierre que tradusisse es sues paraules.

- Entà qué volerà es rèstes?, didec Karataiev. Que mos anarien fòrça ben entà uns cauçons. Ben, que Diu lo perdone, e damb eth ròstre trist treiguec deth pièch un petit paquet de parraquets e l’ac autregèc ath francés sense guardar-lo. Aciu que l’auetz, didec. E s’aluehèc entara barraca.

Eth francés contemplèc era tela; se demorèc cogitós, campèc interrogatiuaments a Pierre e, çampar, aquera guardada li didec quauquarren. Se rogic de pic e sorrisclèc damb votz cridaira:

- *Platoche, dites, donc, Platoche! Gardez pour vous.*

L'autregèc era tela, virèc era esquia e se n'anèc.

- Tà que veigues, didec Karataiev botjant eth cap. Diden que non son crestians, mès que tanben an era sua amna. Non en bades es vielhs solien díder: era man sudada ei generosa, era seca ei aganida. Eth ei nud e, totun, m'a balhat era tela… Karataiev arric cogitós, contemplant es parraquets, e carèc pendent un moment. Dempús didec: e es cauçons, amic mèn, que seràn de prumèra, e tornèc entara barraca.

XII

Pierre amiaue quate setmanes detengut. E, encara qu'es francesi li prepausèren passar dera barraca des soldats entara des oficiaus, se demorèc a on l'auien botat eth prumèr dia.

Ena ciutat incendiada e victima deth sacatge, Pierre lèu arribèc en limit extrèm des privacions suportables per òme; mès gràcies ara sua fòrta constitucion, ara sua salut, que d'era enquia alavetz jamès se n'auie ocupat, e mès que mès, pr'amor qu'aguestes privacions s'auien produsit de forma tant insensibla que non podie precisar quan comencèren, tenguec eth sòn malastre non solet sense esfòrç, senon enquia damb alegria. E precisaments en aguest temps artenhec era serenitat e era satisfaccion pròpia que tant auie desirat abantes en vaganaut. Ath long de tota era sua vida auie cercat pertot aguesta tranquillitat, aguesta conformitat damb eth madeish que tant l'auie estonat enes soldats, pendent era batalha de Borodino. L'auie cercat ena filantropia, ena maçonaria, enes distraccions dera vida mondana, en vin, en sacrifici eroïc e en romantic amor a Natasha. La cercaue ena sua ment, enes sòns pensaments, mès totes aqueres cèrques e assagi l'enganhèren. E ara, sense pensà'c, trapaue aguesta serenitat e conformitat damb eth madeish a trauèrs solet der temor ara mòrt, a trauèrs des privacions e de çò qu'auie comprenut de Karataiev.

Es terribles moments viscudi pendent era fuselhada des sòns companhs semblèren esfaçar dera sua imaginacion e deth sòn rebrembe es idies e pensaments penibles qu'abantes li semblauen importants. Ara que non se l'acodie pensar en Russia, ne ena politica, ne en Napoleon. Se n'encuedaue de qué arren de tot aquerò l'afectaue, que non l'auien consultat, e plan per aquerò, non podie jutjar aguesti hèts. "Russia e er ostiu, ne amic ne alliat", repetie es paraules de Karataiev, paraules que li costauen ua estranha tranquillitat. Eth sòn prepaus passat d'aucir a Napoleon e es calculs sus eth numèro cabalistic dera Bèstia der Apocalipsi li semblauen ara incomprensibles e enquia ridiculs. Era sua colèra anteriora contra era sua hemna e era angónia de veir eth sòn nòm tirassat pera hanga se les imaginaue mainadencs e divertidi. Qué li podie importar qu'aguesta hemna, aquiu en Sant Petersburg, amièsse era vida que li shautaue? A qui podie interessar, e mens qu'ad arrés ada eth madeish, qu'eth nòm deth presoèr siguesse comde Bezujov?

Ara rebrembaue soent era sua convèrsa damb eth prince Andrei e coïncidie ena pensada deth sòn amic, encara que comprenie de manèra un shinhau desparièra eth pensament de Bolkonski. Eth prince Andrei pensaue e tenguie que non existís senon era felicitat negatiua, mès qu'ac didie damb ua dèisha d'amarga ironia. En tot didè'c, semblaue exprimir era conviccion de qué totes es aspiracions ara felicitat positiua pròpies der èsser uman non son, en eth, entà que siguen satisfètes, senon entath sòn torment. Pierre, ara bona fe, arreconeishie era justesa d'aquera idia: entada eth, era felicitat suprèma e indiscutibla der òme ère alavetz era absència de patiment, era satisfaccion de toti es besonhs e, plan per aquerò, era libertat d'escuélher era pròpia ocupacion, ei a díder, era manèra de víuer. Solet aquiu, per prumèr viatge, comprenec totafèt eth plaser de minjar quan s'a hame, de béuer quan s'a set, de dormir quan s'a dromilhon, de cauhar-se quan

hè hered e de parlar damb quauquarrés quan s'a talents de parlar e d'escotar ua votz umana. Era satisfaccion des pròpis besonhs (ua bona alimentacion, era netetat, era libertat), ara, quan n'ère mancat de tot aquerò, li semblaue a Pierre era felicitat perfècta, e era eleccion d'ocupacion, ei a díder, dera sua pròpia vida, quan aguesta eleccion ère tan limitada, li semblaue tant aisit que li hège desbrembar qu'er excès de comoditats esbauce eth plaser de satisfèr-les, e, ua grana libertat entà causir es ocupacions qu'eth, personauments, deuie as sòns coneishements, riqueses e posicion sociau, hège lèu impossible e esbauçaue, ath còp, aguest besonh e aguestes possibilitats.

Toti es sòmis de Pierre s'orientauen ara de cap ath moment d'èster de nauèth liure; e, ça que la, pendent tota era sua vida, Pierre rebrembarie e parlarie damb afogadura d'aqueth mes de preson, d'aqueres sensacions irrepetibles, intenses, fòrtes e gaujoses; e, mès que mès, dera absoluda serenitat dera sua amna, era sua plia libertat interna que jamès auie sentut abantes.

Quan eth prumèr dia deth sòn empresonament gessec dera barraca a punta de dia e contemplèc es crotzes e es copòles encara escures deth monastèri de Novodievichie, vedec era arrosada dera gelada nueitiua sus era èrba polsosa, es montanhes de Vorovioby e es bòsqui dera ribèra der arriu que se perdien ena luenhor; quan sentec era amorassa der aire frescolenc e entenec eth crit des corbassi qu'abandonauen Moscòu a trauèrs deth camp, e quan, còp sec, surgentèc per orient era lum deth dia e hec era sua aparicion eth solei a trauèrs des bromes e miralhèren es copòles, es crotzes, era arrosada, era luenhor e er arriu jos aguesta radianta lum, Pierre experimentèc ua naua sensacion d'alegria e de fòrça.

E aguesta sensacion non l'abandonèc ja pendent tot eth temps deth sòn empresonament, senon que, ath contrari, anèc creishent en eth a mida qu'es dificultats dera sua vida aumentauen.

Eth sentiment d'èster prèst a tot, d'èster moraumentsalèrta, se mantenguec en Pierre mès fèrmaments encara, pera nauta opinion qu'ath cap de pòc temps deth sòn ingrès ena barraca se formèren d'eth toti es sòns companhs. Era sua coneishença de lengües, eth respècte que li professauen es francesi, era sua simplicitat, que hège qu'autregèsse tot çò que li demanauen (recebie, coma oficiau, tres robles ara setmana), era fòrça que demostrèc dauant des soldats en tot clauar puntes ena paret dera barraca damb eth punh, era bontat que mostraue as sòn companhs, era sua capacitat, incomprensibla entada eri, d'estar-se seigut e immobil, calat enes sòns pensaments, sense hèr arren, lo convertien dauant des soldats en un èsser un shinhau misteriós e superior. Es madeishes qualitats qu'auien estat un trebuc entada eth en ambient a on auie viscut abantes (era fòrça, eth mensprètz des comoditats dera vida, era distraccion, era simplicitat) lo convertien ara, entre aqueri òmes, en ua sòrta d'eròi. E Pierre se sentie obligat per aguesta opinion.

XIII

Era retirada des francesi de Moscòu comencèc era net deth 6 ath 7 d'octobre. Desmontauen es codinères e es barraques, cargauen es cars e, es tropes e convòis, se metien en movement.

Tàs sèt deth maitin un convòi de francesi damb unifòrme de campanha, damb es sòns shacòs, fusilhs, morralets e enòrmes saques formèc dauant des barraques e pertot s'esteneren ath long deth barracon animades votzes parlant en un francés claufit d'insults.

Ena barraca toti èren prèsti, vestidi e cauçadi, demorant era orde de gésser. Sonque Sokolov, eth soldat malaut de dissenteria, palle, prim e uelhimacat, non ère vestit ne cauçat; seigut ena sua jaça, gessudi es uelhs, guardaue interrogatiuaments as sòns companhs, que non li hègen cabau, e gemegaue damb votz baisha, mès seguida. Çampar, non ère autant peth dolor coma pera pòur e era pena de demorar-se solet.

Pierre, cauçat damb ues sabates que l'auie hèt Karataiev, damb un tròç de cuer que se hec a vier un francés entà que li metesse mieges sòles, estacades damb ues còrdes, s'apressèc entath malaut e se metec acocolit ath sòn dauant.

- Ep! Sokolov! Non te penses que se'n van deth tot! Aciu qu'an un espitau e dilhèu te vage milhor qu'a nosati, li didec.

- Ò, mon Diu!, qu'ei era mia mòrt! Mon Diu!, gemeguèc damb mès fòrça eth soldat.

- Vau a preguntar-les ara madeish, didec Pierre.

Se lheuèc e se filèc entara pòrta dera barraca. En aqueth moment s'apressaue damb dus soldats eth caporau que, era vesiha, l'auie aufrit a Pierre ua pipa. Autant eth caporau coma es soldats vestien tanben unifòrme de campanha, damb es sòns morralets e shacòs damb eth barbilhon dejós, çò que cambiaue pro es sòns coneishudi traits.

Qu'anauen a barrar era pòrta per orde deth comandant, mès abantes de començar era marcha les calie hèr un recompde des presoèrs.

- *Caporal, que fera-t'on du malade*?, preguntèc Pierre.

Mès tanlèu coma comencèc a mentà'c ja se preguntaue s'aqueth òme ère eth caporau que coneishie o un aute òme; tan desparièr lo vedie en aqueri moments. Ath delà, ath còp que prononciaue aguestes paraules, ressonèc pes dus costats un redoblament de tambors. Eth caporau arroncilhèc es celhes, gasulhèc insults sense cap de sens e barrèc d'un còp era pòrta. Era barraca demorèc lèu ena escurina; eth redoblament des tambors estofaue es gemiments deth malaut.

"Qu'ei aquiu… Qu'ei aquiu un aute còp!", se didec Pierre, e un sobte caudheired li recorrec era esquia. En ròstre tan desparièr deth caporau, en bronit, en tapatge excitant e ensordidor des tambors, auie arreconeishut aguesta fòrça misteriosa, despietadosa, qu'obligue as òmes, maugrat era sua volentat, a aucir as sòns semblables, era madeisha

fòrça brutau qu'auie vist actuar enes execucions. Qu'ère inutil auer pòur, sajar d'evitar aguesta fòrça e hèr supliques as qu'èren es sòns esturments. Ara, Pierre ac sabie: ère de besonh demorar e tier paciéncia. Non tornèc ath costat deth malaut, ne tansevolhe lo guardèc. Silenciós, damb es celhes arroncilhades, se demorèc ath cant dera pòrta dera barraca.

Quan se tornèc a daurir era pòrta e es presoèrs s'apilerèren ena gessuda, en tot sarrar-se es uns contra es auti coma ua vegada d'anhèths, Pierre se dauric camin e s'apressèc entath capitan que, sivans era afirmacion deth caporau, ère prèst a hèr quinsevolh causa per eth. Tanben eth capitan vestie er uniforme de campanha e en sòn ròstre impassible se liegie tanben "aquerò" que Pierre auie arreconeishut enes paraules deth caporau e en redoblament de tambors.

- *Filez, filez*, didie eth capitan, guardant de mala encolia as presoèrs que passauen dauant sòn.

Pierre sabie qu'era sua temptatiua serie en bades, mès s'apressèc.

- *Eh bien, qu'est-ce qu'il y a*?, didec eth capitan, en tot guardar-lo heredaments, coma se non lo coneishesse.

Pierre parlèc deth malaut.

- *Il pourra marcher, que diable*!, mormolhèc eth capitan.

E sense guardar a Pierre, seguic dident: *Filez, filez*.

- *Mais non, il est a l'agonie…* comencèc Pierre.

- *Voulez-vous bien*?, cridèc eth capitan emmaliciat.

Tam, tam, tam, tam, tam, tronauen es tambors. Pierre comprenec qu'era fòrça misteriosa s'auie apoderat ja totafèt d'aqueri òmes e qu'ère inutil parlar-les.

Es oficiaus presoèrs sigueren desseparadi des soldats e se les ordenèc vier dauant. Es oficiaus, qu'entre eri se trapaue Pierre, èren uns trenta; es soldats, lèu tres cents.

Es oficiaus presoèrs, gessudi de d'autes barraques, qu'èren entà Pierre persones desconeishudes, anauen toti milhor jargadi qu'eth e lo campauen ada eth e as sues sabates damb mensfidança, coma a un estranh. Non luenh de Pierre caminaue un gròs comandant, que semblaue gaudir dera estimacion generau de toti es sòns companhs. Vestie un vèsta d'interior tartara, ajustada damb ua tovalhòla; eth sòn ròstre, auriolenc e holat, exprimie mala encolia. Tenguie damb ua man era bossa de tabac qu'amiaue en pièch e damb era auta s'emparaue en un chiboc turc. Eth comandant alendaue pesadaments, idolaue e s'emmaliciaue damb toti, donques que se pensaue que lo possauen e qu'auien prèsa quan non i auie cap de motiu entad aquerò e que mostraue estonament quan non i auie arren de qué estonar-se.

Un aute oficiau, menut e escanaulit, blagaue damb toti e hège cabales sus a on les amiauen e sus quina distància les calerie recórrer aqueth dia.

Un foncionari de bòtes de feutre e unifòrme d'intendéncia anaue d'un lòc en aute, contemplaue era ciutat incendiada e comentaue en vòtz nauta quines parts dera capitau auien usclat e quina ère era part que se vedie.

Un aute oficiau, d'origina polaca, per çò deth sòn accent, discutie damb er intendent, en tot demostrar-li que s'enganhaue en nomentar un o un aute barri de Moscòu.

- Entà qué discutir?, didie emmaliciat eth comandant. Qu'ei madeish que sigue eth barri de Sant Nicolàs o eth de Sant Blas. Tot qu'a usclat e pro… Per qué possatz? Qu'ei que non auetz pro lòc?, se virèc coleric entà quauquarrés que venguie ath sòn darrèr e que ne tansevolhe l'auie tocat.

- Ò! Ò! Qué an hèt! Qu'ei orrible!, s'entenie díder as presoèrs pertot, que vedien ara es destruccions der incendi. Zamoskvorechie, Zubovo, eth Kremlin… Non rèste ne era mitat de Moscòu! Ja vos didia jo qu'usclaue tot Zamoskvorechie. Aciu qu'ac auetz.

- Donques se se'n saben de qué a usclat, entà qué parlar mès sus er ahèr? mormolhaue eth comandant.

En crotzar eth barri de Jamovniki (un des pòcs que non auien usclat en Moscòu) e passar per dauant dera glèisa, tot eth grop de presoèrs se hec entà un costat entre exclamacions d'orror e de repulsion.

- Qué brigands! Be ne son d'eretges! Qu'ei un mòrt, òc, un mòrt… l'an enlordit damb quauquarren.

Tanben Pierre s'apressèc ena glèisa a on se trapaue er objècte de taus exclamacions, e vedec confusaments quauquarren apuat en paredau. Pes paraules des sòns companhs, que vedien milhor qu'eth, comprenec que se tractaue d'un cadavre botat de pès, qu'eth sòn ròstre ère mascarat damb esterlin.

- *Marchez, sacré nom!... Filez… trente mille diables*!... sorrisclèren colerics es convòis francesi e, a còps de pau, dispersèren eth grop de presoèrs que guardaue ar òme mòrt.

XIV

Pes carrerons de Jamovniki, es presoèrs auancèren solet damb es sòns gardes e darrèr venguien es forgons e cars que les apertiegen. Mès, en apressar-se enes magazèms d'intendéncia se trapèren ath miei d'ua grana colomna d'artilharia qu'auançaue damb dificultat barrejada damb veïculs particulars.

Ena entrada deth pònt s'arturèren toti, demorant que daurissen pas es qu'anauen dauant. Es presoèrs vedien, madeish ath sòn dauant que darrèr, hilades interminables de d'auti convòis. Ara dreta, en lòc a on eth camin de Kaluga vire ath lont de Neskuchni entà pèrder-se ena luenhor, s'alinhauen incompdables hilades de soldats e cars. Qu'èren es fòrces deth còs de Beau-Harnais, qu'auien gessut en prumèr lòc. Dempús, ath long dera aurèra der arriu e sus eth pònt Kammeni, auançauen es tropes e es convòis deth mariscau Ney.

Es tropes de Davout, qu'en eres anauen es presoèrs, passèren Krimski-Brod, se posèren e tornèren a auançar: pertot s'anauen apilerant cada còp mès cars e òmes. Dempús de tier mès d'ua ora a recórrer es pòqui centenats de passi que separauen eth pònt deth carrèr de Kaluga, quan arribèren ena plaça a on eth carrèr Zamoskvoretskaia s'amasse damb Laluzhskaia, es presoèrs, sarradi, les calec arturar-se e estar-se atau pendent ores. Pertot s'entenie eth tarrabastalh confús e seguit, semblable as ondades deth mar, que se barrejauen eth carrinclar des arròdes, es caushigades des shivaus e es incessants crits e renecs des òmes. Pierre, sarrat contra eth mur d'ua casa usclada, escotaue aqueth tarrabastalh, confonut ena sua imaginacion damb eth redoblament des tambors.

Quauqui oficiaus presoèrs, entà veder-i mielhor, pugèren en mur dera casa qu'ath sòn costat se trapaue Pierre.

- Guaira gent! Guaira gent!... Enquia e tot ath dessús des canons!, didien. Guarda, amien pèths… Brigands! Ac an panat tot… Guarda, guarda ad aguest que vie darrèr, en car… Se hè a vier ues icònes, solide. Que deuen èster alemans. E eth nòste *mujik* que non se demore cuert. Qué brigands! An cargat tant qu'a penes pòden auançar. Se hen a vier enquia e tot un cabriolet. E aqueth qu'ei seigut enes males! Mon Diu! Se pelegen!...

- Fot-li en morre, en morre! Atau vam a estar-mos aciu tot eth dia. Guardatz, guardatz! Solide ei deth madeish Napoleon!... Quini shivaus! Amien blason e corona. Qu'ei coma ua vertadèra casa damb arròdes. Les a queigut ua saca e non se n'an encuedat. Un aute còp tornen a pelejar-se… Aquiu que va ua hemna damb un mainatge… e non ei lèja. Plan que òc, a tu que te deisharàn passar… Guarda non se ve era fn… Son gojates russes… vos ac juri: gojates russes… Guardatz guaire ne van de tranquilles ene sòns coches.

De nauèth, madeish qu'ena glèisa de Jamovniki, ua ondada de curiosèr generau possèc a toti es presoèrs entath camin. Pierre, gràcies ara sa estatura, podec veir per dessús de toti es caps çò que tiraue eth curiosèr des presoèrs: en tres coches, ath miei de males, anauen, plan sarrades es ues contra es autes, quauques hemnes apolidides, pintades e vestides de colorets, que cridauen damb votz agudenta.

Dès que Pierre sentec de nauèth era preséncia dera fòrça misteriosa, ja arren li semblaue estranh ne terrible: ne eth cadavre damb eth ròstre mascarat d'esterlin, ne aqueres hemnes que s'esdegauen a vier sense saber entà on, ne er aspècte de Moscòu usclat. Tot çò qu'ara vedie non li costaue cap impression; s'aurie dit qu'era sua amna, en tot premanir-se entà ua luta dificila, refusaue quinsevolh sensacion que podesse aflaquir-la.

Passèren es coches des hemnes. Darrèr, de nauèth, uns auti cars e hilades de soldats; de nauèth forgons e soldats, carròces, males e un aute còp soldats. De quan en quan campauen quauques hemnes.

Mès Pierre, que non vedie figures isolades, solet avertie eth sòn movement.

Toti aqueri òmes e shivaus semblauen possadi per ua fòrça invisibla. Pendent ua ora, que Pierre non deishèc d'observar-les, acodien de contunh de diuèrsi carrèrs damb eth madeish in d'auançar-se çò de mès lèu pòssible. Tumauen es uns contra es auti, s'emmaliciauen, arribauen as mans; en tot mostrar es dents blanqui e arroncilhant es celhes, escambiauen es madeishi escarnis. E en toti es ròstres i auie aguesta expression de decidida energia, de hereda crudeutat, que peth maitin auie campat en ròstre deth caporau quan comencèc a sonar eth tambor.

Auançaue ja era tarde; eth cap deth convòi acorropèc as sòns òmes e, en miei de crits e discusions, se calèc entre es autes colomnes; es presoèrs, enrodadi per toti es cantons, gesseren atau en camin de Kaluga.

Caminèren ara prèssa, sense pòsa, e s'arturèren solet ara ora deth crepuscul. Placèren es cars près es uns des auti e es òmes se premaniren entà hèr jadilha. Toti semblauen inquiets e emmaliciats. Pendent long temps s'enteneren escarnis, crits furiosi e peleges. Ua carròça que seguie ath convòi des presoèrs tumèc damb un car deth convòi e lo trauquèc en sòn timon. Diuèrsi soldats correren entath car, de diuèrses direccions, es uns comencèren a còps damb es shivaus deth coche, en tot sajar de hèr-les virar, tant que d'auti se calèren en ua peleja. Pierre vedec qu'un aleman demoraue grèuments herit d'un còp de sabre en cap.

Arturadi ath miei deth camin, en crepuscul hered d'un dia de tardor, toti aqueri èssers semblauen auer eth madeish sentiment d'un desagradiu desvelhar dempús dera prèssa que les impausaue era hujuda e eth precipitat movement que les possaue non se sabie entà on. Quan s'arturèren, soldats e presoèrs semblèren comprèner qu'eth lòc entà on les amiauen ère desconeishut e les calerie patir un ensems de penúries.

En aguesta arturada es gardes tractèren as presoèrs pejor encara qu'ena gessuda de Moscòu. Per prumèr viatge balhèren as captius carn de shivau.

Dès oficiaus enquiath darrèr des soldats, se notaue en toti ua sòrta de colèra personau entà cada presoèr, sentiment que desplaçaue ara es coraus relacions d'abantes.

Era irritacion pugèc de punt quan, ara ora de passar lista as presoèrs, se trapèc qu'ena confusion dera gessuda de Moscòu auie hujut un soldat rus que simulaue dolors de vrente. Pierre vedec se com un francés pataquejaue a un presoèr pr'amor que s'auie desseparat deth camin e entenec es repotecs qu'eth capitan, amic sòn, hège a un

sosoficiau per auer deishat escapar ath soldat, en tot menaçar-lo damb un conselh de guèrra. As paraules deth sosoficiau, de qué er hugitiu ère malaut e non podie seguir, responec eth capitan qu'auie era orde de tuar as que s'arreculauen.

Pierre sentec qu'aquera fòrça fatau que jos eth sòn emperi siguec enes ores dera execucion e qu'auie despareishut pendent era captivitat lo cuelhie de nauèth. Sentec pòur, mès se n'encuedèc que dera madeisha manèra qu'aguesta fòrça fatau sajaue d'estronhar-lo, ena sua amna creishie e cuelhie vams ua auta fòrça independenta d'era: era enòrma fòrça dera vida.

Coma toti, sopèc ua sopa de haria de blat e carn de shivau e conversèc damb es sòns companhs.

Arrés parlaue de çò qu'auien vist en Moscòu, ne der anament des francesi, ne dera orde de tirar contra aqueth que s'arreculèsse, que les auien comunicat. Toti Semblauen especiauments animadi e alègri, coma se volessen d'aguesta sòrta opausar-se ar empejorament dera situacion. Blagauen de rebrembes personaus, des diuèrsi hèts pendent era marcha, sense deishar qu'era parlòta derivèsse ena situacion que se trapauen.

Eth solei s'auie cogat hège temps; s'aluguèren en cèu quauques esteles e eth ròi resplendor deth plen, coma eth reflèx d'un incendi luenhant, s'estenec peth cèu; era enòrma bòla ròia se balançaue en aquera grisa penombra coma se siguesse magica. Clarejaue en aquera ora vespertina, abantes qu'era net ac aumplisse tot. Pierre se lheuèc e, entre es fogairons, se dirigic entara auta part deth camin, a on, sivans l'auien dit, se trapauen es soldats presoèrs. Qu'auie talents de conversar damb eri. Mès un sentinèla francés l'arturèc e li manèc que se'n tornèsse.

Ac hec, mès que non tornèc damb es sòns companhs senon que s'apressèc entà un car desatalat, que près d'eth non i auie arrés. Arropic es cames, se deishèc quèir damb eth cap clin sus era tèrra hereda ath cant dera arròda deth car e s'estèc long temps immobil e cogitós. S'estèc atau mès d'ua ora sense qu'arrés lo shordèsse. De ressabuda s'estarnèc en ua arridalha bravassa, tan sonora e solitària que hec virar-se a toti es qu'èren apròp.

- A, a, a!, arrie. E seguic parlant damb votz nauta damb eth madeish: Que non m'a deishat passar. Me detengueren e embarrèren. Me tien presoèr. A qui? A jo! A jo! Qu'an presoèra ara mia amna immortau!... A, a, a!

A truca d'arrir se l'aumpliren es uelhs de lèrmes.

Un òme s'apressèc entà veir de qué arrie aqueth òme estranh e gran. Pierre carèc, se lheuèc, s'aluenhèc deth curiós e guardèc ath sòn entorn.

Er enòme *vivac*, tant animat abantes per crepitar de fogairons e es innombrables votzes umanes, s'anaue amortant. Es lums ròies deth huec, aciu e enlà, s'escandien amortesides. Naut de tot, eth plen ac dominaue tot damb era sa claretat. Camps e bòsqui, abantes invisibles, se vedien ara pertot. E mès enlà des bòsqui e des camps pròchi restaue era infinita luenhor oscillanta, illuminada e atrasenta. Pierre quilhèc es uelhs entath cèu e contemplèc es esteles. "Tot aquerò qu'ei mèn, tot ei en jo, tot aquerò sò jo

madeish, pensèc. E eri capturèren tot aquerò e ac embarrèren en ua barraca tapiada damb pèces de husta!” Arric e venguec a amassar-se damb es sòns companhs entà dormir.

XV

Enes prumeri dies d'octobre un nau parlamentari de Napoleon autrejaue a Kutuzov ua carta damb prepauses de patz; qu'ère faussaments datada en Moscòu, donques que Napoleon se trapaue alavetz en vielh camin de Kaluga, non luenh deth plan generau rus. Kutuzov responec madeish qu'ara prepausa amiada per Lauriston. Se limitaue a díder que de patz non se'n podie parlar.

Pòc dempús, Dolojov, que comandaue ua partida de guerrilhèrs ara quèrra de Tarutino, informèc qu'auien apareishut tropes en Fominskoie: qu'ère era division de Broussier que, isolada der ensems dera sua armada, poirie èster anequelida aisidaments. Soldats e oficiaus tornauen a exigir activitat. Es generaus der Estat Major, ahiscadi peth rebrembe dera victòria de Tarutino, tan facilaments artenhuda, persutèren que Kutuzov acceptèsse era prepausa de Dolojov. Eth Plan Seren non credie en besonh de cap ofensiua. S'arribèc en ua mesura intermieja: manèren a un petit destacament entà Fominskoie pr'amor d'escométer a Broussier.

Per un estranh edart, aguesta mission que, coma se sabec dempús, ère era mès de mau hèr e importanta, siguec fidada a Dojturov, ar indecís e pòc sagaç Dojturov, qu'arrés lo consideraue capable de projectar plans de batalha, ne de galaupar vigorosaments ath cap des regiments, ne semiar de crotzes es bataries, eca…; Dojturov, que trapam en totes es batalhes entre Russia e França, d'Austerlitz enquia 1813, tostemp aquiu a on era situacion ère dificila. En Austerlitz demorèc eth darrèr ena restanca d'Auhest, amassant as regiments e sauvant tot çò que podie quan es auti hugien e non demoraue un solet generau ena rèiregarda. Malaut, damb fèbre, arribe en Smolensk damb vint mil òmes e defen era ciutat dauant de tota era armada de Napoleon. En Smolensk, ena pòrta de Malajovski, a penes auie artenhut a clucar es uelhs lo desvelhen es canonades e, gràcies ada eth, era ciutat resistís pendent un dia sancèr. Ena batalha de Borodino, quan Bagration què mòrt e es tropes russes deth flanc quèr son anequelides ena proporcion de nau a un e tot eth huec dera artilharia francesa ei concentrat aquiu, se mane precisaments ar indecís e pòc perspicaç Dojturov, que damb Kutuzov s'esdegue a reparar eth sòn error d'auer manat a un aute. E eth petit e modèst Dojturov vie en flanc quèr, e Borodino ven a èster eth principau timbre de glòria dera armada russa. Que son molti es eròis glorificadi en vers e en pròsa, mès lèu arren se ditz de Dojturov.

De nauèth lo manen entà Fominskoie e d'aquiu entà Malo-Yaroslavets, eth lòc a on se desvolòpe era darrèra batalha contra es francesi e a on comence sens dobte eth desastre complèt der enemic. E de nauèth mos descriuen es glòries de fòrça gènis e eròis d'aqueth periòde dera campanha, e pòc o arren se ditz de Dojturov, e çò que se ditz qu'ei d'origina dubtosa. Aguest silenci sus era sua persona pròve mielhor qu'arren es sues vertadères qualitats.

Qu'ei evident qu'un òme qu'ignòre eth foncionament d'ua maquina se pense qu'era colpabla dera sua arturada ei era estera queiguda per edart en engranatge. Un òme ignorant dera sua estructura non pòt compréner que non ei era petita estera era colpabla, senon eth petit mecanisme transmissor que vire silenciosaments e constituís un des sòns elements mès importants.

Eth 10 d'octobre, eth madeish dia que Dojturov, dempús d'auer hèt era mitat deth camin que lo separaue de Fominskoie, s'arturèc en bordalat d'Aristovo e se premanie a complir exactaments es ordes recebudes, tota era armada francesa, qu'auie arribat damb un movement convulsat ena posicion ocupada per Murat (çampar, damb era intencion de presentar batalha), de pic, sense cap de motiu, virèc entara quèrra, entath camin nau de Kaluga, e desboquèc en Fominskoie, a on enquia alavetz solet i auie Broussier. Dojturov auie jos eth sòn comandament, ath delà des tropes de Dolojov, es dus petits destacaments de Figner e Seslavin.

Er 11 d'octobre, tath ser, Seslavin se presentèc en Aristovo damb un soldat dera garda francesa capturat per eri. Eth presoèr condèc qu'es tropes vengudes aqueth dia en Fominskoie èren era avantgarda de tota era grana armada, que tanben ère aquiu Napoleon, qu'auie gessut de Moscòu hège quate dies. Aquera madeisha tarde, un vailet, vengut de Borovsk, expliquèc qu'auie vist entrar ena ciutat fòrça tropes. Es cosacs deth destacament de Dorojov informauen de qué era Garda francesa marchaue en direccion tà Borovsk. De totes aguestes informacions resultaue evident qu'aquiu a on se pensauen que i auie ua soleta division i ère tota era armada francesa venguda de Moscòu en ua direccion imprevista, peth vielh camin de Kaluga. Dojturov non volie iniciar cap accion, donques qu'en aguestes condicions non vedie clar quin ère eth sòn déuer. L'auien ordenat qu'ataquèsse Fominskoie. Mès abantes se tractaue solet de Broussier, e ara se trapaue aquiu tota era armada francesa. Ermolov desiraue anar ara sua, mès Dojturov persutèc en besonh de recéber naues ordes deth Plan Seren. E decidiren enviar un infòrme ar Estat Major.

Alistèren entad aguesta mission a un oficiau intelligent, cridat Boljovitinov, que, ath delà d'autrejar eth messatge escrit, amiaue er encargue d'explicar es hèts de paraula. Tara mieja net, Boljovitinov recebie era orde verbau e eth document, e gessec, acompanhat d'un cosac e damb shivaus de refresc, en direccion ar Estat major.

XVI

Qu'ère ua net de tardor escura e tèba. Ploiguie de hège quate dies. Dempús d'auer cambiat dus còps de shivaus e recorrut a galaup trenta quilomètres en ua ora e mieja per un camin hangós, Boljovitinov arribèc en Letashevka tàs dues deth maitin. Baishèc en un bot dauant dera *isba* que sus eth sòn reishat i auie escrit: "Estat Major". Deishèc eth shivau ath suenh deth cosac e entrèc en vestibul escur.

- Eth generau de servici, lèu! Qu'ei plan, plan urgent!, didec Boljovitinov a bèth un que se lheuèc alendant ath miei deth vestibul escur.

- Qu'ei malaut; hè tres dies que non dormís, responec er assistent, en tot sajar d'intercedir peth sòn patron. Desvelhatz abantes ath capitan.

- Qu'ei fòrça urgent. De part deth generau Dojturov, didec Boljovitinov entrant pera pòrta qu'auie trapat a paupes.

Er assistent passèc prumèr e desvelhèc a quauquarrés.

- Excelléncia! Excelléncia! Un corrèu!

- Qué? Qué se passe? De qui?, preguntèc ua votz somnolenta.

- De part de Dojturov e d'Alexie Petrovic. Napoleon qu'ei en Fominskoie, didec Boljovitinov, sense veir ena escurina ara persona que parlaue, mès supausant per çò dera votz que non ère Kinovnitsin.

Er òme que desvelhèc badalhèc e s'estirèc.

- Que non voleria desvelhar-lo, didec cercant a paupes quauquarren. Qu'ei malaut. Dilhèu non siguen senon rumors.

- Aciu qu'auetz eth document, repliquèc Boljovitinov. Qu'è era orde d'autrejar-lo de seguit ath generau de servici.

- Demoratz un moment; vau a alugar… A on, puta, auràs metut era candèla?, didec ar ordenança que s'estiraue.

Qu'ère Scherbinin, er ajudant de camp de Konovnitsin. Ja la traparè, ja la traparè, higec.

Er assistent pataquejaue era pèira de huec, tant que Schebernin cercaue eth candelèr.

- Quina porcaria!, sorrisclèc damb hàstic.

Ath resplendor de bues, Boljovitinov vedec eth ròstre joen de Scherbinin, que tenguie era candèla, e en cornèr dera entrada a un òme adormit: qu'ère Konovnitsin.

Quan era lum dera esca se hec roienca, Scherbinin aluguèc era candèla (deth candelèr hugeren quauques cuques que se la minjauen) e se demorèc guardant ath messatgèr. Boljovitinov ère caperat de hanga e se netejaue era cara damb era manja.

- Qui infòrme?, preguntèc Scherbinin cuelhent era envolòpa.

- Que son informacions segures, responec Boljovinitov. Es presoèrs, es cosacs e es exploradors, toti diden madeish.

- Que non podem hèr arren, mos cau desvelhar-lo, didec Scherbinin, en tot apressar-se ar òme que dormie damb era sua casqueta de net e caperat damb ua capòta.

- Piotr Petrovic!

Konovnitsin non se botgèc.

- Ar Estat Major!, didec eth capitan arrint, segur de qué aguestes paraules lo desvelharien.

E, plan que òc, se lheuèc momentanèaments un cap damb casqueta de dormir. Eth beròi ròstre de Konovnitsin, de traits energics, caròles alugades pera fèbre, sauvèc pendent uns instants era agradiua impression deth sòmi tant aluenhat dera realitat que viuie; ça que la, s'estrementic e aguest ròstre reviuec era sua expression de fermetat e serenitat.

- Qué se passe? De qui ei?, preguntèc sense esdegar-se, parpelejant pera lum.

Escotèc era informacion deth corrèu, cuelhec era envolòpa e la dauric. Tanlèu auec liejut er infòrme, botèc en solèr es sòns pès estropadi en miches de lan e comencèc a cauçar-se: se treiguec era casqueta, s'alisec es possi e se botèc era casqueta.

- T'as tardat guaire a arribar? Anem de seguit entara casa deth Plan Seren.

Konovnitsin comprenec de seguit qu'era notícia ère plan importanta. E non auie temps a pèrder. Ère bona o dolenta era naua? Non s'ac preguntèc ne se parèc a pensà'c. Que l'ère parièr. Non consideraue damb era inteligéncia e damb eth rasonament tot çò qu'auie relacion damb era guèrra, senon de ua auta manèra. Qu'auie era prigonda conviccion (jamès exprimida) de qué tot acabarie ben, mès que non s'ac auie de creir ne plan mens parlar-ne; era soleta causa de besonh qu'ère complir eth cometut. E ac hège en tot méter en eth tota era sua fòrça.

Piotr Petrovic Konovnitsin, plaçat solet entà sauvar es aparences entre es cridadi eròis de 1812: es Barclay, Raievski, Ermolov, Platov e Miloradovic, gaudie, madeish que Dojturov, dera reputacion d'un òme de capacitat e sabença limitades. Coma Dojturov, non se posaue a hèr plans de batalha, mès se trapaue tostemp aquiu a on era situacion ère mès critica. Dès qu'auie eth cargue de generau de servici, dormie tostemp damb era pòrta dubèrta e auie balhat orde de qué lo desvelhèssen quan arribèsse un corrèu o un emissari. Pendent es batalhes se botaue tostemp a posita des bales enemigues, causa que li repoteguae Kutuzov, que cranhie aluenhar-lo d'eth. Madeish que Dojturov, Konovnitsin ère un d'aguesti imperceptibles engranatges que, sense trebucs ne rambalhs, constituissen es elements essenciaus dera maquina.

En gésser dera *isba*, ena net umida e escura, Konovnitsin arroncilhèc es celhes, per çò, d'un costat, deth mau de cap, cada viatge mès intens, e der aute pera desagradiua idia deth revolum qu'aquera notícia costarie en nin der Estat Major; pensèc, mès que mès, en

Bennigsen, que, dès Tarutino, ère a mòrt damb Kutuzov. S’imaginèc era interminabla seria de suggeréncies, discussions, ordes e contraordes que suscitarie era notícia. E aguesta presentida li resultaue penibla, encara que la considerèsse inevitabla.

Plan que òc, Toll, que li comuniquèc de passa era notícia, comencèc a expausar de seguit ath generau, que viuie damb eth, es sues pròpies consideracions. Konovnitsin, que sauvaue silenci e ère cansat, li calec rebrembar-li qu’auien d’anar ena casa deth Plan Seren.

XVII

Coma toti es vielhs, Kutuzov dormie pòc pes nets. Pendent eth dia solie endormiscar-se soent, mès de nets, estirat sense despolhar-se sus eth lhet, passaue eth temps meditant sense agarrar eth sòn.

Tanben en aqueth moment, estirat en sòn lhet, ère desvelhat, emparada ena man eth pesant cap regat de cretes, damb eth sòn unenc uelh dubèrt e tachat ena escurina.

Dès que Bennigsen, er òme de mès influéncia en Estat Major e eth solet que mantenguie correspondéncia dirècta damb er Emperaire, l'evituae, Kutuzov semblaue mès tranquil, donques qu'arrés l'obligaue ara, a lançar es sues tropes entà ofensiues inutiles. Pensaue qu'era leçon dera batalha de Tarutino e çò que s'auie passat era vesilha d'aquera jornada, de tan dolorós rebrembe entada eth, acabarien costant efècte.

"Que les cau comprèner que passant ara ofensiua amiam es de pèrder. Temps e paciéncia son es mies vertadères guides", se didie. Sabie que non s'auie d'arrincar der arbe era poma verda; en madurar, eth frut que què eth solet, mès, se s'arrinque quan ei verd, se hè a maubé eth frut e er arbe, e era soleta causa que s'obtie ei dentariga. Coma expèrt caçaire, sabie qu'èra fèra ère herida, ena mesura que la podie herir tota era fòrça russa, mès encara non se sabie s'era herida ère o non mortau. Dempús dera embaishada de Lauriston e dera visita de Barthelemy, e cossent damb er infòrme des guerrilhèrs, Kutuzov n'ère lèu segur de que n'ère. Mès encara li calien mès pròves: s'auie de demorar.

"Vòlen apressar-se corrent entà veir se com l'an aucit. Demoratz, ja ac veiratz. Tostemp manòbres! Tostemp ofensiues!, pensaue. Entà qué? Solet entà subergésser! Coma s'era guèrra siguesse ua diversion! Que se retiren ad aguesti mainatges que inutilaments se les demane qu'expliquen com arribèc era peleja: era soleta causa que les interèsse ei demostrar que se saben tustar. E ara que non se tracte d'aquerò! E be ne son d'abiles es manòbres que me prepausen toti eri! Preven dues o tres possibilitats (e se'n brembèc deth plan generau de Sant Petersburg) e se pensen que ja ac an calculat tot, quan en realitat es possibilitats son infinites!"

Hège un mes que Kutuzov meditaue sus s'era herida costada as francesi en Borodino ère o non mortau. D'un costat, es francesi auien ocupat Moscòu e, de un aute, Kutuzov sentie, damb tot eth mau de morir, qu'eth terrible còp desparat per eth e peth pòble rus mejançant totes es sues fòrces auie d'èster mortau. Ça que la, auie besonh de pròves; les demoraue de hège un mes, e a mida qu'eth temps passaue se tornaue cada còp mès impacient, se comportaue coma es generaus joeni que les repotegaue eth sòn anament: pensaue en totes es possibilitats, damb era soleta diferéncia de qué non hège cap tipe de plan, e qu'es possibilitats non èren entada eth dues o tres, senon milèrs. Coma mès meditaue, mès èren es ipotèsis: s'imaginaue tota sòrta de movements dera armada francesa, o aumens ua part d'eri: ja entà Sant Petersburg, ja de cara, ja pes sòns flancs. Admetie (e aguest ère eth sòn temor mès gran) que Napoleon se decidisse a combater-lo damb es sues pròpies armes, en tot demorar-se en Moscòu e demorar-lo aquiu; tanben pensaue ena tornada dera armada francesa entà Yujnov e Medin. Era soleta causa que

non prevedec siguec çò que s'estaue passant: es movements veements e convulsi dera armada de Napoleon enes onze dies dempús dera gessuda de Moscòu, movements que hègen possible aquerò que Kutuzov, alavetz, non gausaue ne tansevolhe pensar: era destruccion totau dera armada francesa.

Er infòrme de Dojturov sus era division de Broussier, es notícies des guerrilhèrs sus es calamitats que patie era armada de Napoleon, es rumors restacadi as preparatius entà gésser de Moscòu, tot confirmaue era suposicion de qué er enemic ère desgahonat e se premanie entà húger. Mès aquerò non èren senon suposicions que podien semblar importantes entàs joeni, mès non entà Kutuzov, que damb era sua experiéncia de setanta ans sabie enquia quin punt s'auie de hèr cabau des rumors e com es òmes que desiren quauquarren son capables d'apraiar es notícies de sòrta que semblen confirmar es sòns desirs; e sabie tanben qu'en taus casi s'omet de bon voler tot çò que les contraditz. E, quan mès ac desiraue, mens se permetie de credè'c; aguest problèma ocupaue totes es poténcies deth sòn esperit. To çò d'aute ère entà Kutuzov eth compliment abituau dera vida vidanta: es discussions damb es membres der Estat Major, es cartes a Mme Stael, qu'escriuie de Tarutin, era lectura de romans, era distribucion de recompenses, era correspondéncia damb Sant Petersburg, eca. Mès era destruccion des francesi, solet prevista per eth, qu'ère eth sòn mès intim e solet desir.

Era net der 11 d'octobre ère estirat, damb eth cap emparat ena man, e pensaue en aquerò.

Ena estança vesia s'enteneren es passi de Toll, Konovnitsin e Boljovitinov.

- Èp! Qui ei?, exclamèc eth generau en cap. Entratz! Qué i a de nauèth?

Tant qu'un lacai alugaue es candèles, Toll comuniquèc era notícia a Kutuzov.

- Qui l'a hèt a vier?, preguntèc Kutuzov damb ua expression de hereda serenitat qu'estonèc a Toll quan venguec era lum.

- Que non i a cap de dobte, Altesa.

- Que passe! Crida-lo!

Kutuzov se seiguec en lhet; li penjaue ua cama e apuaue ena auta, doblegada, eth gròs vrente. Entrebadèc eth solet uelh, pr'amor de veir mielhor ath corrèu, coma se volesse lièger en sòn ròstre çò qu'ada eth lo preocupaue.

- Conda, conda, amic, didec a Boljovitinov damb era sua tranquilla votz senila, tant que se crotzaue era camisa sus eth pièch.

- Aprèssa-te, aprèssa-te mès. Quines son aguestes notícies que m'amies? E! Napoleon a gessut de Moscòu? Ei vertat? E?

Boljovitinov repetic tot aquerò qu'auie ordes de condar.

- Lèu, lèu, parla mès lèu, non me hèsques patir… l'interrompec Kutuzov.

Boljovitinov auie condat çò que sabie e carèc, ara demora des ordes deth Plan Seren. Toll sagèc de díder quauquarrem, mès Kutuzov l'interrompec. Sagèc de parlar, mès eth sòn ròstre se contreiguec, agitèc era man en direccion a Toll e se virèc d'esponera, entath cornèr sagrat dera isba, nera d'icònes.

- Mon Diu! Creator mèn! Tu qu'as escotat es nòstes pregàries…, didec, damb votz tremolosa, amassant es mans. Russia qu'ei sauvada! Gràcies, Senhor mèn!, e se petèc en somics.

XVIII

A compdar d'aguest moment, enquiath tèrme dera campanha, tota era actuacion de Kutuzov s'estèc a emplegar guairi mejans auie a posita (era autoritat, era astúcia, es supliques) entà contier as sues tropes, d'ofensiues, de tumades e de manòbres inutiles contra un enemic ja moribond.

Dojturov auancèc entà Malo-Yaroslavets, mès Kutuzov non esten era rèsta dera armada e ordene avacuar Kaluga, en tot considerar plan possible era retirada mès enlà d'aguesta ciutat.

Kutuzov se replegue de pertot, mès er enemic, sense demorar era sua retirada, hè repè, en sentit contrari.

Es biografs de Napoleon non descriuen era sua abila tactica en Tarutino e en Malo-Yaroslavetz e hen conjectures sus çò que s'aurie pogut passar se Napoleon auesse artenhut penetrar enes riques províncies deth meddia.

Mès, ath delà de qué arren l'empachaue auançar entad aqueres regions (donques qu'era armada russa li cedie eth pas), aguesti istorians desbremben que ja arren podie sauvar ara armada de Napoleon, donques qu'amiauen en eri madeishi es gèrmes inevitables dera pròpia roïna. Per qué, aguesta armada, en tot auer trapat abondosi viures en Moscòu, non les sabèc sauvar e acabèc caushigant-les? Per qué, quan arribèc en Smolensk, en sòrta d'organizar era arremassada de viures, se tenguec ath sacatge? Per qué pensèc que poirie remeter-se ena província de Kaluga, poblada pes madeisi russi qu'en Moscòu e damb era madeisha capacitat d'incendiar çò qu'usclaue?

Aquera armada ja non podie remeter-se en nunlòc. Dès era gessuda de Borodino e eth sacatge de Moscòu amiaue damb era es gèrmes quimics dera sua descomposicion.

Es soldats qu'enquia alavetz auien format era armada napoleonica corrien ara, ara desbandada damb es sòns caps. Corrien ja sense saber entà on anar. De Napoleon ath darrèr soldat non desirauen qu'ua causa: gésser çò de mès lèu possible d'aquera situacion desesperada que toti n'auien ua vaga consciéncia.

Solet per aquerò, en Conselh celebrat en Malo-Yaroslavetz, quan es generaus simulauen discutir e cadun emetie era sua opinion, aquerò dit peth candid soldat Mouton venguie a resumir, en pòques paraules, çò que pensauen toti. Mouton auie dit qu'ère de besonh anar-se'n çò de mès lèu possible, barrant atau totes es boques, e arrés, ne tansevolhe Napoleon, objectèc quauquarren dauant d'ua vertat unanimaments admetuda.

A maugrat de qué toti se'n sabien deth besonh d'anar-se'n, encara restaue era vergonha d'arreconéisher eth hèt de qué les calie húger, vergonha que sonque podie èster vençuda per un impuls exterior, que surgentèc en moment oportun. Siguec çò que cridèren es francesi *le Hourra de l'Empereur*.

Londeman deth Conselh, plan d'ora, Napoleon, hènt veir eth desir de passar revista as sues tropes e inspectar eth passat e eth futur camp de batalha, cavauquèc damb ua ludenta acompanhada de mariscaus e escotes peth centre dera formacion militara.

Quauqui cosacs, que romauen ar entorn d'un possible butin, estramunquèren damb Napoleon e sigueren a mand de capturar-lo. Se non ac heren siguec pr'amor qu'es francesi èren destinadi a sauvar-se per aquerò que siguec era sua perdicion: eth butin, que sus eth se lancèren es cosacs aciu, madeish qu'en Tarutino, sense hèr atencion as persones; e Napoleon artenhec a hùger.

Quan se demostrèc que *les enfants du Don* auien estat a mand d'agarrar ar Emperaire en miei dera sua armada, se hec evident que ja arren podie demorar-se e que eth solet recurs ère escapar sens pèrta de temps peth camin mès cuert e mès coneishut. Napoleon, que, damb era sua bodena d'òme vengut ja ena quarantena, auie perdut era agilitat e era audàcia d'abantes, comprenec aqueth avertiment e, jos era influéncia dera pòur costada pes cosacs, compartic de seguit era pensada de Mouton e, sivans diden es istorians, ordenèc era retirada peth camin de Smolensk.

Eth hèt de qué Napoleon coïncidisse damb Mouton e qu'es tropes comencèssen era retirada non demóstre qu'eth ac auesse ordenat, senon qu'es fòrces qu'influien ena armada e la possauen entath camin de Mozhaisk actuauen tanben sus Napoleon.

XIX

Quan er òme se botge, tostemp cèrque er objectiu d'aguest movement. Entà recórrer mil quilomètres cau pensar que i a quauquarren de bon dempús d'aguest recorrut, e a besonh dera esca d'ua tèrra prometuda pr'amor d'auer fòrces e poder botjar-se.

Pendent era invasion francesa era tèrra prometuda entad aqueri òmes ère Moscòu, e pendent era retirada era sua pròpia patria. Mès era patria qu'ère massa luenh, e entà un òme que recor mil quilomètres ei totafèt de besonh que posque dider-se, en tot desbrembar era mèta finau: "Aué harè quaranta quilomètres, arribarè en un lòc a on posca repausar e hèr jadilha". E alavetz, ara prumeria, aguest lòc de repaus substituís er objectiu finau e concentre en eth madeish toti es desirs e esperances. Aguesta aspiracion, que se manifèste en cada òme per separat, aumente quan se tracte d'ua multitud.

Entàs francesi qu'arreculauen peth vielh camin de Smolensk, era mèta finau, era patria, ère massa luenh; er objectiu pròche, qu'entada eth convergien toti es desirs e esperances ère Smolensk. E non perque es soldats demorèssen trapar aquiu viures en abondor e tropes de refresc: arrés les auie dit tau causa (ath contrari, toti es nauti caps, e Napoleon eth prumèr, sabien qu'aquiu s'arrarien es viures), senon que solet aguesta idia, aumentada enòrmaments entre era multitud, podie balhar-les era energia de besonh entà botjar-se e tier es privacions deth moment. Atau, autant es que s'en sabien coma es qu'ac ignorauen sajauen d'enganhar-se ada eri madeishi e se pressauen entà Smolensk coma se siguesse era tèrra prometuda.

Un còp en camin generau, es francesi, damb extraordinària energia e rapiditat inausida, correren de cap ara mèta imaginada. Ath delà d'aguesta tendéncia comuna, que convertie ara multitud de soldats en un solet òme e les balhaue màger energia, i auie un aute mejan capable de balhar-les coesion: eth sòn nombre. Era enòrma massa d'òmes, coma ena lei fisica dera gravetat, tiraue as atòms isoladi dera gent. Se botjauen, damb era sua massa de cent mil òmes, coma se siguesse un regne.

Toti aqueri òmes non desirauen senon ua causa: quèir presoèrs e desliurar-se atau de tanti orrors e malastres. Totun aquerò, d'un costat, era fòrça dera atraccion generau entar objectiu de Smolensk les amiaue ena madeisha direccion, e de un aute, un còs dera armada armat non se podie rénder a ua companhia; e encara qu'es francesi profitauen quinsevolh escadença entà separar-se es uns des auti, e trapèssen normau quinsevolh pretètx entà autrejar-se ar enemic, aguestes escadences non gessien a cada pas. Eth pròpi numèro e era rapiditat deth movement en files barrades les treiguie aguesta possibilitat e entàs russi resultaue mès dificil, senon impossible, arturar eth movement entamenat pes francesi damb grana energia. Era usura mecanica deth còs dera armada non podie accelerar, mès enlà d'un cèrt limit, eth procès en marcha dera sua descomposicion.

Que non se pòt hóner de còp ua grana bòla de nhèu; i a un limit de temps, qu'abantes d'eth, cap temperatura pòt hóner era nhèu: coma mès gran sigue eth calor, mès s'enduresís era nhèu restanta.

Entre es caps militars russi, degun, exceptat de Kutuzov, ac comprenec. Quan se vedec claraments qu'es tropes franceses hugien entà Smolensk, comencèc çò previst per Konovnitsin era net der 11 d'octobre. Toti es nauti caps dera armada volien distinguir-se: toti volien atacar, cercar, destrusir as francesi. Toti exigien era ofensiua.

Solet Kutuzov tenguie totes es sues fòrces, non massa granes entà un generau en cap, a empachar er atac.

Que non podie dider-les çò que didem aué nosati: entà qué presentar batalha?, entà qué interceptar camins e pèrder soldats?, entà qué aguest anequeliment inuman d'uns malerosi? Entà qué, tot aquerò, quan ja de Moscòu entà Viazna, sense cap de combat, a despareishut era tresau part d'aguesta armada? Les didie tot çò que li dictaue era sua sabença d'ancian, aquerò que podien compréner, les parlaue deth pònt d'argent, mès eri se n'arrien d'eth, lo calomniauen, l'intrigauen, se hègen es valents dauant dera fèra mòrta.

Enes entorns de Viazma es generaus Ermolov, Miloradovic, Platov e d'auti, que se trapauen apròp des francesi, non poderen resistir era temptacion de separar e anequelir dus còssi dera armada enemiga. Anoncièren era sua decision a Kutuzov, mès en sòrta de manar-li un infòrme li heren a vier ua envolòpa damb ua huelha de papèr en blanc.

E, maugrat toti es esfòrci de Kutuzov entà arturar era ofensiua, ataquèren, damb era intencion d'empedir eth camin as francesi. Es regiments d'infantaria (sivans diden) anèren entath combat damb bandes de musica e rampelades; auciren e perderen milèrs d'òmes.

Ça que la, çò que se ditz separar, non separèren ne anequeliren ad arrés. Era armada francesa, barrant mès es sues files per çò deth perilh, seguic, en tot honer-se de contunh, era sua funèsta marcha entà Smolensk.

TRESAU PART

I

Era batalha de Borodino, damb era ocupacion de Moscòu e era subsequenta hujuda des francesi, sense naues batalhes, qu'ei un des hèts mès instructius dera istòria.

Toti es istorians son d'acòrd en admèter qu'era activitat exteriora des Estats e des pòbles, enes sues tumades mutuaus, se manifèste enes guèrres; e qu'era fòrça politica d'aguesti Estats e pòbles aumente o amendrís en relacion dirècta as sòn mager o mendre capitades militares.

Per estranhs que semblen es racondes des isorians que mos conden se com un rei o un emperaire, en conflicte damb un aute emperaire o rei, amasse ara sua armada, lute contra er enemic, artenh ua victòria e aucís a tres, cinc o dètz mil òmes, e plan per aquerò somet a un Estat de milions d'abitants; per incomprensible que sigue eth hèt de qué era derrota d'ua armada, era centesima part des fòrces de tot un pòble, l'obligue a someter-se, toti es eveniments istorics (atau que les coneishem) confirmen era exactitud de qué es capitades mès o mens granes dera armada d'un pòble contra un aute son era encausa, o aumens, signes essenciaus de qué aumenten o amendrissen es fòrces des nacions. Era armada artenh ua victòria e de seguit aumenten es drets deth país victoriós, en detriment deth vençut. Ua armada patís ua derrota e de seguit, sivans era sua importància, eth pòble se ve desaprovedit de certans drets; e s'era derrota ei complèta, era somission tanben n'ei.

Atau se passe, sivans era istòria, dès es temps mès ancians enquias nòsti dies. Totes es guèrres napoleoniques confirmen aguesta règla: era derrota des tropes austrianes hè que Austria se veigue privada des sòns drets e, ça que la, aumente es de França en Jena e Auerstad acabe damb era existéncia independenta de Prusia.

Mès en 1812 es francesi obtien ua victòria e conquisten Moscòu; dempús, sense naues batalhes, non ei Russia era que dèishe d'existir, senon tota ua armada de sies cent mil òmes e, damb era, tota era França de Napoleon. Qu'ei impossible acomodar taus eveniments as règles dera istòria e díder que dempús sera batalha de Borodino eth camp rèste en poder de Russia, ne que dempús dera ocupacion de Moscòu i auesse combats que d'eri gessec destruida era armada napoleonica.

A compdar dera victòria francesa en Borodino non i auec ua soleta batalha campau, ne tansevolhe de cèrta importància; e, ça que la, era armada francesa deishèc d'existir. Qué vò díder aquerò? Se se tractèsse dera istòria de China, dideríem que non ei un fenomèn istoric (acostumat recurs des istorians quan quauquarren non s'ajuste as sues règles). S'auesse estat ua guèrra brèu, damb era participacion de pòques tropes, que poiríem acceptat eth hèt coma ua excepcion. Mès er eveniment se produsic ara vista des nòsti pairs, qu'entada eri se decidie alavetz era vida o era mòrt dera patria, e se tractaue dera guèrra mès grana de totes es coneishudes…

Eth periòde de campanha de 1812, dera batalha de Borodino enquiara expulsion des francesi, demòstre qu'ua batalha guanhada non condicione, ne plan mens, era conquista, ne tansevolh ei un indici permanent dera conquista. Demòstre qu'era fòrça que decidís

era sòrt des pòbles non s'a de cercar enes conquistadors, ne tansevolhe ena armada o e enes batalhes, senon en quauquarren desparièr.

Quan es istorians francesi descriuen era situacion que se trapen es tropes franceses abantes d'abandonar Moscòu, afirmen que tot ère ara ora ena Grana Armada, exceptat dera cavalaria, dera artilharia e dera intendéncia, e que tanben mancaue ferratge entàs shivaus e eth bestiar. Arren podie botar remèdi ad aguesta manca, pr'amor qu'es *mujiks* des entorns usclauen eth sòn hen abantes qu'autrejar-lo as francesi.

Era batalha guanhada non dèc es acostumadi resultats, pr'amor qu'es *mujiks* Karp e Vlas, après era entrada des francesi en Moscòu, arribauen damb es sòns cars entà saquejar era ciutat e non mostrauen, en generau, sentiments personaus massa eroïcs, tau qu'un nombre infinit de *mujiks*, semblables ada eri, non se hègen a vier eth hen entà Moscòu enquia e tot a cambi d'un bon prètz, senon que s'estimuen mès usclar-lo.

Imaginem a dus òmes que, cossent damb totes es règles dera escrima, s'escometen en un düel a espada; eth combat s'alongue; de ressabuda, un des adversaris, en senter-se herit, compren que non se tracte d'un jòc, senon dera sua vida, e abandone alavetz era espada, agarre eth prumèr garròt que trape a man e comence a tier-lo contra eth sòn enemic. Imaginem, ara, qu'eth concurrent herit, que, senadaments, aliste eth mejan mès simple e eficaç entà acabar damb eth sòn enemic, siguesse fidèu as tradicions dera cavalaria e en sòn desir d'amagar era realitat persutèsse en auer vençut damb era espada cossent damb totes es règles dera escrima. Be n'ei d'aisit d'imaginar era confusion e eth desordre qu'aurie costat semblabla descripcion deth düel!

França ère er adversari qu'exigie ua luta cossent es règles dera escrima; Russia siguec qui substituic era espada peth garròt. E es que sagen d'explicà'c tot jos es règles dera escrima son es istorians qu'an descrit aqueri eveniments.

Dempús der incendi de Smolensk comencèc ua guèrra que non a comparèr possible damb cap auta des coneishudes enquia alavetz. Er incendi des ciutats e des bordalats, era retirada dempús des combats, era batalha de Borodino seguida d'un nau replegament, er incendi de Moscòu e era caça de saquejaires, era intercepcion des convòis, era guèrra de guerrilhes, tot que se hège ath marge des règles.

Atau ac sentec Napoleon; e dempús que, en arturar-se en Moscòu, ena acitud corrècta der escrimaire, se trapèc damb eth garròt quilhat en sòrta dera espada der adversari, non deishèc de planher-se dauant de Kutuzov e der emperaire Alexandre de qué era guèrra se hège contra totes es règles (coma s'existissen règles entà aucir as òmes). A maugrat des planhs des francesi pera non observança des règles, e a maugrat de qué quauqui russi de superior condicion credessen vergonhós, non se sap per qué, atacar damb garròts, partidaris de pelejar sivans es nòrmes *en quarte* o *en tierce* e tirar abilaments ath hons *en prime*, eca. eth garròt dera guèrra populara seguic quilhant-se e aclaplant damb tota era sua fòrça terribla e majestusoa; e sense tier en compde gusti e règles, damb ingenua simplicitat encara que damb totau racionalitat e sense parar-se a pensar en arren, seguic pataquejant as francesi enquia acabar damb er invasor.

Laudat sigue eth pòble que, non coma es francesi de 1813 que saludauen sivans totes es règles der art, virant era espada e autrejant-la pera ponhada ath sòn magnanim vencedor, laudat sigue aguest pòble qu'en moment dera pròva, sense preguntar se com actuarien es auti sivans es règles en un cas semblable, agarre sense trantalhar eth prumèr garròt qu'a a man e pataquège ar enemic enquia qu'eth sentiment d'ofensa e resvenja dèishe pas ena sua amna ath mensprètz e ara pietat!

II

Ua des mès evidentes e auantatjoses desviacions des cridades règles dera guèrra, qu'ei era accion d'òmes isolats contra masses compactes. Accions d'aguesta sòrta se manifèsten tostemp enes guèrres de caire popular. Que se'estan en aquerò: en sòrta d'acarar-se multitud contra multitud, es òmes se dispèrsen, ataquen isoladaments e hugen tanlèu ataquen es fòces majors, entà reprèner un aute atac ena prumèra escadença que se presente. Aquerò heren es guerrilhèrs en Espanha; aquerò heren es montanhards deth Caucas e es russi en 1812.

Que s'a cridat ad aguest tipe de guèrra, guèrra de guerrilhes, e se cre qu'aguest nòm explique ja era sua importància. Totun, aguesta manèra de lutar non solet non se correspon a cap de règla senon qu'ei absoludaments contraria ara coneishuda règla tactica, que toti admeten coma infalibla. Sivans aguesta règla, eth qu'ataque li cau concentrar totes es sues tropes pr'amor d'èster, en moment deth combat, mès fòrt qu'er adversari.

Era guèrra de guerrilhes (tostemp afortunada, coma ac demòstre era istòria) contraditz dirèctaments aguesta règla.

Semblabla contradiccion ei deguda a qu'era sciéncia militara identifique era fòrça des tropes damb eth sòn nombre. Era sciéncia militara ditz que guairi mès òmes participen ena luta, màger ei era sua fòrça. *Les gros bataillons ont toujors raison*.

Damb semblabla afirmacion, era sciéncia militara se retire ara mecanica qu'estúdie es còssi en movement en tot basar-se solet ena sua relacion damb es sues masses, e afirmar qu'es sues fòrces son parières o non, sivans siguen parières o non es sues masses.

Era fòrça (quantitat de movement) qu'ei eth producte dera massa pera velocitat.

Er orde militar, en trapar ena istòria infiniti exemples demostratius de qué era massa des tropes non coïncidís damb era sua fòrça e que petiti destacaments vencen a d'auti superiors en numèro, acabe per admèter a racacòr era existéncia d'aguest factor desconeishut e sagen de desnishar-lo ben, ena disposicion geometrica, sigue en armament o sigue en gèni des caps militars, en èster aquerò çò de mès frequent. Ça que la, era aportacion d'aguest coeficient a un des factors non artenh resultats coïncidents damb es hèts istorics.

Que serie pro, totun, renonciar ara faussa opinion, admetuda entà acontentar as eròis, sus era eficàcia des disposicions cuelhudes peth naut comandament pendent era guèrra entà trapar era inconeguda *x*.

Era inconeguda *x* ei era morau dera armada; ei a díder, eth màger o mendre desir qu'an de combàter e expausar-se ath perilh toti es òmes que la compausen, sense hèr-ne cabau deth hèt de saber se lutaràn comandadi per gènis o non, en tres o dues linhes, damb garròts o fusilhs de trenta trets per menuta. Aqueri qu'an mès in de pelejar se placen tostemp enes mès auantatjoses posicions entara batalha.

Era morau dera armada qu'ei eth factor que, multiplicat pera massa, produsís era fòrça.

Era mission dera sciéncia consistís precisaments en determinar e exprimir era importància d'aguesta morau, d'aguest factor desconeishut.

Aguest problèma non se resolverà enquia que deishem de substituir de forma arbitraria era *x* inconeguda damb es condicions qu'en eres se manifèste, ei a díder: es ordes deth cap militar, er armament, eca, en tot considerar-les coma era expression deth valor deth multiplicador; e mos cau cuélher ad aguest ena sua integritat, ei a díder, coma era volentat màger o mendre de lutar e expausar-se ath perilh. Sonque alavetz, un còp botadi ena equacion es hèts istorics coneishudi, poiram demorar definir era inconeguda *x*, en tot comparar cas per cas es sòns valors relatius.

Dètz òmes, dètz batalhons, dètz divisions, que luten contra quinze òmes, batalhons o divisions, les vencen, o sigue, qu'an hèt presoèrs o an balhat mòrt a toti es sòns compausants e ath còp eri n'an perdut a quate. Ei a díder, un costat n'a perdut quate, e er aute, quinze: per tant, 4 ei egal a 15, ei a díder: $4x=15y$, d'a on $x:y=15:4$. Aguesta equacion non mos da eth valor dera inconeguda, senon era relacion entre dues inconegudes. Se l'aplicam as diuèrses unitats istoriques cuelhudes isoladaments (batalhes, campanhes, periòdes de guèrra), obtieram series de numèros qu'en eres les cau existir leis que pòden èster desnishades.

Era règla tactica, que sivans era s'a d'actuar damb es masses entar atac, e en orde dispersat entara retirada, confirme, sense voler, era vertat de qué era fòrça d'ua armada depen dera sua morau. Entà hèr-se a vier a uns òmes jos es bales cau màger disciplina qu'entà defener-se d'un atac, disciplina que tostemp ei eth resultat d'un movement de masses. Mès aguesta nòrma, que non tie en compde era morau dera armada, resulte lèu tostemp faussa, e contraditz sustot era realitat quan era morau dera armada ei en auça o en depression, coma se passe en totes es guèrres nacionaus.

En retirar-se es francesi en 1812, encara que, d'acòrd damb era tactica, les auire calut defener-se en grops dispersadi, se sarrèren en masses compactes seguint es règles dera tactica, perque era morau dera armada ère tan baisha que solet era massa podie sostier-les. Peth contrari, es russi, segontes era madeisha nòrma, les aurie calut atacar en massa, quan en realitat se dispersèren, pr'amor qu'era sua morau ère tan nauta qu'es individús isoladi non auien besonh d'ordes entà bàter as francesi ne les calie èster obligadi a expausar-se ath patiment e ath perilh.

III

Era atau cridada guèrra de guerrilhes comencèc damb era entrada der enemic en Smolensk.

Abantes de qué aguesta guèrra siguesse acceptada oficiauments peth govèrn rus, milèrs d'enemics (saquejaires, arreculadi, patrolhes destacades ara cèrca de ferratge) auien mòrt a mans des cosacs e campanhards, qu'aucien ad aqueri òmes instintiuaments, madeish qu'es gossets acaben damb un gosset rabiós.

Denós Davidov, damb eth sòn instint rus, siguec eth prumèr a comprèner era importància d'aquera terribla arma que, sense seguir es règles der art militar, anequelie as francesi. Ada eth li correspon era glòria d'auer realizat es prumèrs assagi de regular aguest metòde de guèrra.

Eth prumèr destacament guerrilhèr de Davidov siguec creat eth 24 d'agost, e ara seguida se n'organizèren fòrça d'auti. Autant coma auançaue era campanha, autant màger se hège eth nombre d'aqueri destacaments.

Es guerrilhèrs anequelien ara grana armada per parts. Recuelhien es huelhes que queiguien der arbe sec dera armada francesa e non pòqui viatges baçacauen eth tronc. En octobre, quan es francesi corrien entà Smolensk, se compdauen ja per centenats es partides, d'importància e caracteristiques diuèrses. Quauques ues auien cuelhut toti es metòdes d'ua armada regulara, damb infantaria, artilharia, Estat Major e cèrtes comoditats possibles ena vida de campanha. D'autes qu'èren còssi especiaus de cosacs e cavalaria; existien tanben petits grops mixti, d'infants e de cavalièrs o es formadi per campanhards e propietaris, qu'arrés coneishie. Cèrt sacristan, convertit en cap d'ua d'aguestes partides, hec ath long d'un mes centenats de presoèrs; e era hemna d'un *staroska*, cridada Vasilisa, aucic a centenars de francesi.

Es darrèrs dies d'octobre sigueren es mès intensi en aguesta guèrra de guerrilhes. Qu'auie passat ja aqueth prumèr periòde qu'es pròpis guerrilhèrs, estonadi dera sua audàcia, cranhien a cada moment quèir en mans der enemic, èster enrodadi per eth e s'amaguaen en bòsc, sense lèu desmontar des sòns shivaus. Era campanha auie aqueric ja nuances mès clares e toti sabien perfèctaments çò que podien hèr damb es francesi e enquia quin limit podien riscar-se. Ara, solet es caps de destacaments importants que, damb es sòns Estats Majors, sivans es règles, se tenguien a distància e perseguien as francesi, credien encara impossibles fòrça causes. Totun, es petits grops guerrilhèrs que de hège temps s'auien lançat en camp e seguien ar enemic plan près, trapauen plan factible aquerò qu'es caps des destacaments grani non gausauen ne tansevolh pensar. E es cosacs e campanhards, que oishinauen entre es francesi, ac credien tot possible.

Eth 22 d'octobre, Denisov, cap d'un grop de guerrilhèrs, se trapaue damb tot eth sòn destacament en çò de mès agitat dera campanha. Dempús eth maitin, ère damb era sua partida en marcha, a trauèrs des bòsqui qu'enrodauen eth camin, en tot seguir a un gran convòi francés damb cavalaria e presoèrs russi. Aguest convòi s'auie separat dera rèsta dera armada e, damb ua fòrta escota, sivans es notícies d'exploradors e presoèrs, se filaue de cap a Smolensk. Non solet Denisov, senon tanben Dolojov (que figuraue

tanben coma comandant d'ua petita partida), que seguie d'apròp a Denisov atau coma a d'auti caps de destacaments grani, damb er Estat Major, qu'auien botat era guardada en aqueth convòi. Toti coneishien era sua existència e, coma didie Denisov, èren ara demora.

Dus caps de destacaments grani, un polonés e un aute aleman, cadun peth sòn costat e lèu ath còp, prepausèren a Denisov que s'amassèsse ada eri pr'amor d'atacar eth convòi.

- Non, amics, que mos apraiaram solets, se didec Denisov, dempús de liéger era invitacion.

E l'escriuec ar aleman que, a maugrat deth sòn in de trapar-se jos es ordes de tan gloriós e celèbre generau, se vedie obligat a refusar tau aunor donques que se trapaue ja jos eth comandament deth generau polonés. Ath polonés l'escriuec madeish, en tot dider-li que ja ère jos es ordes der aleman.

Denisov auie era intencion, sense informar-ne as sòns caps superiors, d'amassar-se a Dolojov entà atacar e conquistar eth convòi damb es sues redusides fòrces. Eth convòi auie gessut eth 22 d'octobre deth bordalat de Mikulino entà Shamshevo. Ara quèrra i auie grani bòsqui, qu'a viatges arribauen enquiath bòrd deth camin e d'auti se desseparauen mès d'un quilomètre. Ja calant-se ena espessor, ja campant enes sòn limits, Denisov auancèc pendent tot eth dia damb es sòs òmes sense deishar de uelh as francesi.

Peth maitin, non luenh de Mikulino, en un lòc a on eth bòsc s'apressaue en camin, es cosacs deth grop de Denisov s'auien apoderat de dus forgons francesi blocadi ena hanga. Qu'èren cargadi de seres de montar e se les heren a vier entath bòsc. Dempús d'aquerò, enquiara tarde, eth grop seguic, sense atacar, as francesi. Que les calie deishar-les apressar en Shamshevo sense espaurir-les. Aquí s'amassèren damb Dolojov, que li calie arribar entara serada pr'amor d'escambiar opinions ena casa deth gardacaça (a un quilomètre deth bordalat); en hèr-se dia pensauen lançar-se inesperadaments contra es francesi, per ambdús flancs, hèr presoèrs e retirar-se ath còp.

Darrèr, a dus quilomètres de Mikulino, a on eth bòsc enrodaue eth camin, deishèren un grop de sies cosacs encargadi d'avisar immediataments s'apareishien naues colomnes franceses.

Dera madeisha manèra, dauant de Shamshevo, Dolojov camparie eth camin entà saber a quina distància se trapauen es autes tropes enemigues.

Se supausaue qu'èren mil cinc cents es òmes qe susvelhauen eth convòi. Denisov compdaue damb dus cents òmes e Dolojov madeish. Mès a Denisov non l'enquimeraue era superioritat numerica deth contrari. Era soleta causa qu'auie de besonh saber ère damb quin tipe de tropes se traparie. Entad aquerò li calie capturar ua *lengua* (ei a díder, a bèth un dera colomna enemiga). En atac deth maitin, entà desblocar es dus forgons, tot s'auie hèt tant ara prèssa que non restèc viu ne un solet francés: sonque un gojat, un tamborinaire, sauvèc era vida, mès que non podie díder arren en concret sus es tropes que formauen era colomna.

Denisov pensaue qu’ère perilhós atacar per dusau viatge; que non ère oportun enquimerar a tota era colomna; plan per aquerò, manèc entà Shamshevo a un *mujik* deth sòn grop, Tijon eth Desdentat, pr’amor de qué capturèsse, s’ère possible, a quinsevolh des forrièrs francesi destacadi en pòble.

IV

Qu’ère un dia tèbe e plujós de tardor. Eth cèu e er orizon presentauen eth madeish color d’aigua trebla. A viatges semblaue baishar era broma; a viatges ploiguie damb granes gotes inclinades. Denisov, damb eth sòn *burka* e e era sua rajanta casqueta caucasiana de pèth, montaue un prim shivau de raça, de costats en.honsadi. Madeish eth qu’eth sòn shivau (que torçaue eth cap e contreiguie es aurelhes) s’arropien jos era pluja. Denisov guardaue preocupat entà dauant. Eth sòn prim ròstre, caperat per ua barba nera, espessa e cuerta, semblaue emmaliciat. Ath sòn costat cavaucaue, tanben damb *burka* e casqueta caucasiana, en un fòrt e ben neurit polin deth Don, un capitan de cosacs, companh de Denisov.

Eth tresaue cavalièr, eth capitan de cosacs Lavaiski, damb madeisha vestimenta, ère un òme naut, lis coma ua taula, ròi, de ròstre blanc, uelhs petiti e clars. Madeish era sua fesomia que tota era sua persona e portadura auien ua expression de cauma e satisfaccion pròpia. Encara que siguesse impossible definir quina ère era particularitat deth cavalièr e deth sòn shivau, a prumèr còp de uelh se vedie que Denisov se sentie incomòde e molest pera aigua. Qu’ère un òme qu’auie montat en un shivau. Eth capitan cosac, ça que la, se mostraue tan tranquil e satisfèt coma tostemp. Ère un òme que formaue un tot damb era sua cavalaria, un èsser unenc de fòrça duplicada.

Dauant d’eri, calat enquias uassi, marchaue eth guida, un *mujik* que vestie caftan gris e casqueta blanca.

Un shinhau entà darrèr, sus un prim shivau *kirguiz* de longa coa, longues crins e morre sagnós, auançaue un joen oficiau damb era capòta blua dera armada francesa.

Ath sòn costat venguie un ussar, qu’amiaue ena gropa a un gojat francés, damb er unifòrme trincat e ua casqueta de dormir blanca. Damb es mans arraulides de hered, eth gojat s’agarraue ar ussar, estornejaue es pès descauci pr’amor d’entrar en calor e guardaue ath sòn entorn estonat, damb es celhes arroncilhades. Qu’ère eth tamborinaire qu’auien agarrat aqueth maitin.

Darrèr, sus eth camin umid e irregular deth bòsc, auançauen en hilades de tres o de quate es ussars, seguidi des cosacs; quauqui uns amiauen *burka*; d’auti vestien capòta francesa, e non pòqui se caperauen eth cap damb hlaçades. Es shivaus, autant es baiards coma es marrons, semblauen neri pera pluja. Es sòns costat despedien bugàs e, jos es crins banhadi, es còthi semblauen extraordinàriaments primi. Autant es ròbes coma es seres e brides èren banhades e viscoses coma era tèrra e es huelhes queigudes que caperuen eth camin. Es òmes, arropidi, sajauen de non botjar-se, pr’amor de templar era aigua que les chaupaue, en tot evitar qu’era naua, hereda, que corrie jos es sues seres, es sòns johs e còthi entrèsse laguens dera ròba. Entre es cosacs auançauen dus forgons, tiradi per shivaus francesi damb aparelhs cosacs, que hègen carrinclar es arrames e en.honsauen, espocant, es arròdes enes basses.

En evitar ua bassa, eth shivau de Denisov s’apressèc tant en un arbe qu’eth cavalièr se metec un còp en jolh.

- Diables!, sorrisclèc Denisov furiós, ensenhant es dents, e descarguec tres foetades sus era bèstia, en tot espocar-se de hanga e plapar as sòn camarades.

Denisov qu'ère de mala encolia per çò dera pluja e era hame (arrés auie minjat dès eth maitin) e, mès que mès, pr'amor que non auie cap de notícia sus Dolojov ne auie tornat er òme qu'auie gessut ara cèrca d'un francés.

"Qu'ei pòc probable qu'ajam ua escadença coma aguesta entà apoderar-mos deth convòi. Atacar solets qu'ei riscar massa; e s'ac deisham entà un aute dia, quinsevolh partida grana mos pòt préner eth butin dauant des nòsti nassi", pensaue sense deishar de guardar entà dauant, damb era esperança de veir ar enviat de Dolojov.

En arribar en ua clarulha, en un punt a on se podie veir ua extensa superfícia entara dreta, Denisov s'arturèc.

- Que vie bèth un!, didec.

Eth capitan de cosacs guardèc ena direccion que Denisov indicaue.

- Que son dus: un oficiau e un cosac. Mès que non pensi ena *plausibilitat* de qué sigue eth lòctenent coronèl, didec eth capitan, amic d'emplegar paraules desconeishudes entàs cosacs.

Es cavalièrs despareisheren en ua baishada, mès que non se tardèren a aparéisher. Dauant venguie un oficiau de peu esperluat, banhat enquias uassi, que foetejaue era sua cavaladura entà que se tenguesse ath galaup e amiaue es pantalons recuelhudi per dessús des jolhs. Lo seguie un cosac, que trotaue quilhat sus es estrius. Er oficiau ère plan joen, lèu un mainatge, auie eth ròstre roienc e ample, de uehs viui e alègri. S'apressèc entà Denisov e l'aufric ua envolòpa banhada.

- De part deth generau, didec. Desencusatz er estat qu'arribe…

Denisov, arroncilhant es celhes, cuelhec era envolòpa que l'autrejaue eth joen oficiau e la dauric.

- Didien qu'ère perilhós, perilhós…, didec er oficiau virant-se entath capitan tant que Denisov liegie eth messatge. Encara que Domarov e jo, e senhalèc ath cosac, venguíem prèsti. Qu'amiam cadun dus pisto… Qui ei?, preguntèc en veir ath joen tamborinaire francés. Un presoèr? Auetz entrat ja en combat? Li posqui parlar?

- Rostov! Petia!, cridèc Denisov, que venguie de liéger era missiua. Mès, per qué non m'as dit qu'ères tu?, e damb un arridolet l'aufric era man.

Er oficiau ère, plan que òc, Petia Rostov.

Pendent tot eth camin venguie pensant ena manèra de comportar-se dauant de Denisov tau que li corresponie a un adult e a un oficiau, sense mentar entad arren era amistat de d'auti tempsi. Mès tanlèu Denisov se virèc entada eth, arridolent, eth sòn ròstre s'illuminèc, se rogic d'alegria e desbrembèc eth ton oficiau qu'auie decidit mostrar.

Condèc se com auie artenhut passar peth costat des francesi, çò d'erós que se sentie per auer recebut aguesta mission e qu'auie intervengut ja en ua batalha, enes entorns de Viazma, qu'en era s'auie distinguit un cèrt ussar.

- Encantat de veder-te!, l'interrompec Denisov, qu'eth sòn ròstre cuelhec era sua actitud cogitosa.

- Milail Feoklitich, se virèc entath capitan. Qu'ei un aute còp er aleman. Eth, qu'ei ath sòn servici.

E l'expliquèc eth contengut dera carta que Petia Rostov l'acabaue d'autrejar: eth generau aleman persutaue entà qué s'amassèssen per çò d'atacar ath convòi.

- Se non ac hèm deman, mo' lo treiràn dauant des nòsi pròpis nassi.

Tant que Denisov conversaue damb eth capitan, Petia, un shinhau confús peth sòn ton hered, qu'atribuie as sòns pantalons rebussadi, sagèc de baishar-les-se per dejós dera capòta, de sòrta qu'arrés ac vedesse, e sajant d'auer er aspècte mès marciau possible.

- Qu'a sa Excelléncia quauqua orde entà jo?, preguntèc a Denisov en tot hèr-se a vier era man ena visèra, entornant entath jòc d'ajudant de generau, qu'entada eth s'auie premanit. O me calerà demorar en vòste destacament?

- Ordes?... didec cogitós Denisov. Poiries demorar-te aciu enquia deman?

- Ò, se vos platz!... Me posqui demorar damb vos?, exclamèc Petia.

- Mès, t'ordenèc eth generau que tornèsses de seguit?, preguntèc Denisov. Petia se rogic tot.

- Que non m'a ordenat arren. Me pensi que me posqui demorar, responec Petia en ton interrogatiu.

- Plan, d'acòrd, didec Denisov.

E, en tot virar-se de cap as sòns subordinadi, ordenèc qu'eth destacament anèsse entath lòc fixat en bòsc entath repaus, a on harie jadilha; ar oficiau deth shivau *kirguiz* (que hège d'ajudant) lo manèc ara cèrca de Dolojov, entà saber-se'n a on se trapaue e s'acodirie aquera net. Mentretant, eth, acompanhat de Petia e deth capitan, s'apressarie ena termièra deth bòsc, pera part de Shamshevo, damb era finalitat de campar era posicion des francesi, qu'atacarien londeman.

- Èp!, barbut!, li didec ath campanhard que hège de guida. Amia-mos entà Shamshevo.

Denisov, Petia e eth capitan, seguidi de quauqui cosacs e der ussar qu'amiaue ath presoèr, torcèren de cap ara quèrra, trauessèren un barranc, e se filèren de cap ara termièra deth bòsc.

V

Qu'auie deishat de plòir, baishaue era broma e des arrames des arbes queiguien gotes d'aigua. Denisov, eth capitan de cosacs e Petia seguien ath *mujik* guida, que, damb casqueta de dormir, cauçat damb *lapti*, caushigaue leugèr e sense bronit sus es huelhes e es arrames banhades, en tot amiar-les entara termièra deth bòsc.

Arribadi en bòrd d'ua baishada, eth *mujik* s'arturèc damb es sues cames torçudes, guardèc ath sòn entorn, se dirigic entà un grop d'arbes pro espaciadi; se posèc ath cant d'un gran casse, encara caperat de verd, e damb mina misteriosa cridèc damb era man as oficiaus.

Denisov e Petia s'apressèren. Deth lòc a on se posèc eth *mujik* se vedien es francesi. Ara seguida deth bòsc, sus un petit ticolet, s'estenie un camp de blat. Ara dreta, en aute costat d'un esquiu barranc, se vedie un petit bordalat damb era sua casa senhoriau, de losat esbauçat. Pertot, (en petit bordalat, en casalon senhoriau, en jardin, ath cant des potzi e der estanh, e en tot eth camin qu'anaue deth pònt enquiath bordalat, a ua distància que non passarie de cinc cents mètres) podie veder-se entre era broma un revolum d'òmes. S'entenien claraments es crits proferidi en lengua estranha entà ahiscar as shivaus que pujauen damb cars, pala ensús, e es cridadisses des uns e des auti.

- Hètz-vos a vier ath presoèr, didec Denisov, en votz baisha, sense deishar de uelh as francesi.

Eth cosac se botèc en tèrra, agarrèc ath gojat e s'apressèc damb eth entà Denisov, que, senhalant as francesi, preguntèc quina sòrta de tropes èren. Eth gojat, damb es mans arraulides ena pòcha, arroncilhèc es celhes e guardèc espaurit a Denisov. A maugrat eth sòn desir de díder tot çò que sabie, se confonie enes responses e se limitaue a confirmar çò que li preguntauen. Denisov, damb es celhes arroncilhades, se hec enlà deth gojat e, en to virar-se entath capitan, li hec a saber era sua pensada.

Petia botjaue damb rapiditat eth cap, guardant tanlèu ath gojat francés, coma a Denisov, as cosacs, ath bordalat plen d'enemics, ath camin, sajant de qué arren important se l'escapèsse.

- Vengue o non Dolojov, mos cau anar contra eri… è?, didec Denisov damb uelhs ludents.

- Eth lòc qu'ei avient, confirmèc eth capitan.

- Manaram ara infantaria peth fonzau, pes paluns, seguic Denisov; s'arrossegaràn enquiath jardin. Vos , damb es vòsti cosacs, atacaratz d'aquiu estant (e indiquèc eth bòsc que i auie darrèr deth bordalat). E jo gesserè d'aciu damb es mèns ussars. E eth senhau, un tret…

- Non se poirà vier peth fonzau, eth terren ei un hanhàs e s'en.honsarien es shivaus, observèc eth capitan. Mos calerà vier mès entara quèrra.

Tant que parlauen atau, a mieja votz, en fonzau près der estanh sonèc un tret, dempús un aute, e apareishec un hum blanc; s'enteneren es crits unanims, çampar alègri, de centenats de gòrges, provientes des francesi qu'èren ena pala. Denisov e eth capitan heren repè. Èren tant apròp que se pensèren qu'èren eth motiu des crits e des trets. Mès ne es trets ne es crits se referien ada eri. Pera part baisha, a on èren es hanhassi, corrie un òme vestit damb quauquarren vermelh. Qu'ère evident qu'es trets e es votzes des francesi anauen contra eth.

- Qu'ei eth nòste Tijon!, sorrisclèc eth capitan.
- Òc, qu'ei eth!
- Be n'ei de brigand!, didec Denisov.
- S'escaparà!, opinèc eth capitan des cosacs, en tot entrebadar es uelhs.

Er òme que cridauen Tijon arribèc en arriuet e se lancèc en eth, damb tau violéncia qu'era aigua esposquèc pertot. Despareishec per un instant e dempús, complètaments nere, gessec dera aigua a quate pautes e s'aluenhèc ath mès córrer. Es francesi que s'auien lançat ena sua persecucion s'arturèren.

- Qu'ei fòrça adreit! didec eth capitan.
- Qu'ei ua bèstia!, comentèc Denisov shordat. Qué deu auer hèt enquia ara?
- Qui ei?, preguntèc Petia.
- Un mautaire. Lo manè ara cèrca d'ua *lengua*.
- A, òc!, didec Petia; e botgèc afirmatiuaments eth cap as prumères paraules de Denisov, encara que non auie comprenut arren dera explicacion.

Tijon eth Desdentat ère un d'aguesti òmes mès utils ena partida. Ère un *mujik* deth bordalat de Prokovskoie, près de Gzhat. Quan Denisov arribèc en aguest lòc, cridèc coma tostemp ath *starosta* e li preguntèc quines notícies auien des francesi; eth *staroska* li responec, coma ac hègen toti damb era intencion de justificar-se, que non sabie arren. Mès quan Denisov l'expliquèc que pretenie atacar as francesi e tornèc a preguntar s'auien campat per aquiu saquejaires enemics, eth *staroska* responec que òc, que n'auie campat quauqu'un, mès que, en lòc, solet Tijon eth Desdentat se preocupaue d'aguestes causes.

Denisov hec cridar a Tijon, laudèc era sua actuacion e li didec, en preséncia deth *staroska*, quauques paraules sus era fidelitat ath Tsar, ara patria e ar òdi contra es francesi que les calie sénter es hilhs de Russia.

- Nosati que non hèm arren dolent as francesi, didec Tijon, intimidat, çampar, pes paraules de Denisov. Es gojats e jo mos auem divertit un shinhau damb eri.

Qu'ei vertat qu'auram escampat un vintenat de saquejaires, mès, ath delà d'aquerò, non auem hèt cap de mau…

Londeman, quan Denisov, que ja se n'auie desbrembat d'aqueth *mujik*, gessec de Petrosvkoie, l'anoncièren que Tijon volie amassar-se ath destacament e demanaue que l'admetèssen. Denisov se lo hec a vier.

Ara prumeria Tijon non hège senon es pesants trabalhs de lenhaire, d'amiar aigua, d'espelar es shivaus mòrts, eca; mès que non se tardèc guaire a mostrar eth sòn assopliment entara guerrilha; pes nets, ara cèrca de preses, tostemps tornaue damb armes e unifòrmes francesi, e quan l'ac manauen capturaue presoèrs. Denisov desliurèc a Tijon de toti es sòns trabalhs; l'amiaue damb eth quan anaue de reconeishença e l'enrotlèc coma cosac.

A Tijon non li shautaue montar a shivau, anaue tostemp a pè, sense arrecular-se jamès des cavalièrs. Es sues armes se redusien a un mosquet, qu'amiaue mèsalèu coma trufaria, ua piòsha e ua destrau, que d'era se servie coma eth lop se servís des sòns dents, que madeish li servissen entà trèir es piudes dera sua pèth qu'entà trincar es uassi mès durs. D'un solet còp esmiejaue un soc, o ben, agarrant era destrau peth cap, ahilaue fines verguetes e talhaue culhères de husta. Ena partida de Denisov, Tijon auie arribat a ocupar un lòc plan especiau. Quan ère de besonh amiar a tèrme quauquarren plan perilhós e desagradiu (ja siguesse possar damb era espatla un car ensorrat ena hanga, o trèir pera coa a un shivau der hanhàs, espelar-lo o aucir-lo, o ben meter-se entre es francesi e caminar cinquanta quiomètres ath dia), toti senhalauen arridolents a Tijon.

- Qu'arren li pòt arribar ad aguest diable, damb era fòrça qu'a, didien d'eth.

Bèth còp, un francés, que Tijon volie hèr presoèr, lo heric d'un tret de pistolet enes parts mòfles dera esquia. Aquera herida, que Tijon se guaric intèrna e extèrnaments solet damb vodka, siguec objècte de trufaries en tota era partida, qu'ada eres eth se prestaue damb plaser. Es cosacs li didien:

- Qué, frairet, hè mau, è? Ès torçut?

E Tijon, en tot se tòrcer e hèr mimaròtes, simulaue anug e lançaue es mès divertidi renecs contra es francesi. Un solet efècte auec era herida en eth: pòqui viatges se hège a vier presoèrs.

Qu'ère er òme mès util e valerós dera partida. Arrés auie desnishat mielhores escadences qu'eth, entà atacar ar enemic, arrés auie hèt mès presoèrs ne aucit a mès francesi; plan per aquerò ère era diana de totes es badinades des cosacs e ussars, causa qu'eth permetie damb plaser.

Tijon auie estat manat per Denisov entà Shamshevo ara cèrca d'un presoèr que li servisse d'informador. Mès, siguesse perque non s'auie acontentat damb agarrar a un solet francés, siguesse perque s'auesse descuedat pera net, es francesi, sivans podec avertir Denisov de naut estant, l'auien descubèrt.

VI

Dempús d'auer parlat ua estona damb eth capitan de cosacs sus er atac de londeman, ja decidit dempús d'auer vist d'apròp ar enemic, Denisov hec repè.

- Plan, amic, ara vam a secar-mos, li didec a Petia.

En arribar ena garida deth bòsc, Denisov s'arturèc e guardèc atentiuaments ath sòn entorn.

Ath hons, entre es arbes, s'apressaue, damb pas long seguit, un òme de longues cames, jargat damb ua giqueta cuerta, *lapti* e casqueta de cosac; amiaue eth fusilh penjant ena espatla e ua destrau ena cinta. En veir a Denisov, er òme lancèc quauquarren entre eth matarràs, se treiguec era casqueta banhada e s'apressèc ath sòn cap.

Qu'ère Tijon.

Eth sòn ròstre, arropit e gravat de picòta, de uelhs petiti e estrets, ludie de satisfaccion e d'alegria. Lheuèc eth cap e, coma tient-se er arrir, guardèc fixaments a Denisov.

- Plan, donc, per a on romères perdut?

- Per a on? Qu'anè a cercar francesi, responec decididaments Tijon damb votz de baish, mès cridaira.

- Per qué t'as metut entre eri de dia? Animau! E per qué non n'as agarrat a degun…?

- Çò que se ditz agarrar, que l'agarrè…

- A on ei?

- Mès l'agarrè abantes dera auba, contunhèc Tijon, separant es pès cauçadi damb *lapti*, e me lo hi a vier en bòsc. Me n'encuedè que non servie e pensè agarrar-ne un aute de mielhor.

- Quin brigand, didec Denisov ath capitan. Per qué non te lo heres a vier?

- Per qué me calie cargar damb eth?, l'interrompec Tijon damb vivacitat e emmaliciat. Que non servie entada arren… Dilhèu non sai jo çò qu'auetz de besonh?

- Quina bèstia!... plan, e qué?

- Anè a cercar-ne ua aute… M'arrossegué atau en bòsc e me botè d'aguesta manèra.

E Tijon, de pic, se lancèc rapìdaments sus eth vrente, entà hèr veir se com ac auie hèt.

- N'arribèc un, l'agarrè atau, e hec un guimbet rapid e fòrça agil. "Anem, li didí, a veir ath coronel". Se metec a cridar: qu'èren quate e se me meteren ath dessús damb es sues espadetes. Alavetz jo treiguí era destrau, "Tà qué cridar tant, didí,

que Crist vos age!”, esclamèc Tijon sense deishar de botjar es braci, damb es celhes arroncilhades e eth pièch quilhat.

- Òc, òc, que ja auem vist de naut estant se com t’escapaues pes basses, didec eth capitan entrebadant es uelhs.

Petia sentie vams d’arrir, mès se tenguie coma ac hègen es auti. Es sòns uelhs passauen ara prèssa deth ròstre de Tijon ath deth capitan e d’aguest a Denisov, sense acabar de compréner qué significaue tot aqueth ahèr.

- Que non te hèsques eth pèc, didec Denisov, gargalhant encolerit. Per qué non te heres a vier ath prumèr?

Tijon se gratèc era esquia damb ua man e eth cap damb era auta, e de pic eth sòn ròstre s’illuminèc damb un arridolet bravàs e ludent, que mostraue eth uet d’un dent (per aquerò lo cridauen eth Desdentat). Denisov arric, mès Petia s’estarnèc en ua arridalhada alègra repetida peth madeish Tijon.

- Que ja vos expliquè que non servie entada arren, didec Tijon. Anaue mau enjargat… Entà qué me calie hèr-lo-me a vier? E, ath delà, qu’ère un insolent. Va e me ditz: “Non i anarè! Sò hilh d’un generau!”

- Qué bèstia!, l’interompec Denisov. Auia besonh d’interrogar-lo…

- Que ja ac hi jo!, repliquèc Tijon. Didec que non sabie arren, qu’èren fòrça, mès que non valien entad arren. Damb un esternut, didec, les haratz presoèrs a toti, acabèc guardant decidida e allègraments es uelhs deth sòn cap.

- Manarè que te balhen un centenat de foetades, atau apreneràs a non her eth pèc, didec sevèraments Denisov.

- Mès, per qué vos emmaliciatz? Que sò hart de veir es vòsti francesi. Demoratz qu’escurisque e vo’n harè a vier tres, s’ac voletz.

- Plan! Anem!, didec Denisov, e s’estèc en silenci e arropit enquia arribar ena casa deth garda.

Tijon caminaue ath sòn darrèr e Petia entenie se com es cosacs se n’arrien d’eth e damb eth, a prepaus des bòtes qu’auie lançat en matarràs.

Quan acabèren es arridalhes suscitades pes paraules e er arridolet de Tijon, Petia comprenec qu’auie aucit a un òme e se sentec violent. Guardèc ath gojat presoèr e quauquarren li sarrèc eth còr. Mès aquerò non se tardèc qu’un instant. Credec de besonh lheuar eth cap, encorajar-se e preguntar ath capitan, damb mina importanta, sus er atac de londeman, pr’amor de non desmeritar dera companhia que se trapaue.

Trapèren en camin ar oficiau, que, per orde de Denisov, auien anat a cercar. Er oficiau l’informèc que Dolojov non se tardarie a arribar e que dera sua part tot anaue ara ora.

Denisov se n’alegrèc fòrça, cridèc a Petia e li didec:

- Tè, ara parla-me de tu.

VII

En gésser de Moscòu deishant ara sua familha, Petia s'incorporec ath sòn regiment e ath cap de pòc temps siguec nomentat oficiau d'ordenaça d'un generau que comandaue un important destacament. D'alavetz ença, e mès que mès dempús dera sua entrada ena armada d'operacions, que damb era auie participat ena batalha de Viazma, Petia se trapaue en un estat erós d'alègra excitación en pensar que ja ère un adult e damb eth temor de pèrder bèra escadença de veir un cas de vertadèr eroïsme. Se sentie erós per tot çò que vedie e experimentaue ena armada, mès ath còp cranhie que çò vertadèr, çò mès eroïc, auesse lòc quan eth non i siguesse. E tota era sua obstinacion s'estaue en arribar çò de mès lèu possible en aqueri lòcs a on non i ère.

Quan eth 21 d'octobre eth sòn generau exprimic eth desir de manar a quauquarrés entath destacament de Denisov, Petia sollicitèc tu per tu aquera mission qu'eth generau no li podec remir. Mès en tot rebrembar era sua hòla actuacion ena batalha de Viazma, quan, en sòrta de vier peth camin que se li manaue, s'auie dirigit entara linha de huec, a posita des bales enemigues, e en auer tirat dus còps damb eth pistolet, l'enebic damb tota era fòrça deth morir que participèsse en cap accion de Denisov. Aguesta ère era rason que se rogisse quan Denisov li preguntèc se podie demorar-se.

Abantes d'arribar ena termièra deth bòsc, Petia credie qu'eth sòn déuer ère entornar de seguit damb es sòns; mès quan vedec as francesi, quan coneishec a Tijon e se'n sabec de qué aquera net se produsirie er atac, damb era rapiditat entà cambiar d'opinion, pròpia des sòns ans, pensèc qu'eth sòn generau, qu'enquia alavetz respectaue tant, non ère senon un aleman que non valie arren, que Denisov, eth capitan de cosacs e Tijon èren uns eròis e serie vergonhós abandonar-les en un moment dificil.

Escurie quan Denisov, Petia e eth capitan arribèren ena cabana. Ena penombra se destacauen es shivaus seradi e es ombres des cosacs e ussars que bastien ara prèssa petites barraques e alugauen eth huec ath hons d'un barranc (pr'amor qu'es francesi non vedessen eth hum). En vestibul dera petita *isba* un cosac damb es braci nuds espartie un anhèth. Laguens i auie tres oficiaus deth destacament de Denisov que premanien era taula en tot tier entad aquerò ua pòrta. Petia se treiguec er unifòrme banhat pr'amor de qué l'ac sequèssen e de seguit ajudèc as oficiaus enes preparatius deth sopar.

Ath cap de dètz menutes, sus era taula caperada per un tovalhon apareishec eth vodka, ua carabassa de rom, pan blanc e anhèth padenat damb sau.

Seigut entre es oficiaus, espartie damb es mans, que per eres s'esguitlaue eth greish, eth saborós anhèth. Qu'ère en plia forma e exaltada euforia mainadenca, cuelhut per un trende sentiment d'amor entà toti e convençut, per tant, de qué es auti sentien madeish entada eth.

- Alavetz, se qué pensatz, Vasili Dmitrievic, li didec a Denisov, vos semble ben que me demora un dia mès damb vos?

E sense demorar responsa contunhèc:

- Me manèren entà informar-me, e jo que m'informi… Solet voleria que vos me deishéssetz vier aquiu a on i age mès… en çò de principau. Que non è besonh de decoracions, mès voleria…

Petia sarrèc es dents e guardèc ath sòn entorn, damb eth cap naut e estornejant es mans.

- A on i age mès… en çò de principau… repetic Denisov, arridolent.

- Era soleta causa que vos demani ei que me balhetz un destacament petit a on posca comandar, seguic Petia. Per qué non? A!, cercatz ua guinhaueta?, preguntèc a un oficiau, que volie bracar un tròç d'anhèth.

E treiguec era sua petita guinhaueta, qu'er oficiau balhèc granes laudances.

- Demoratz-vos damb era, se voletz. Que n'è d'autes… didec Petia, rogint-se. Mon Diu! Que me n'auia desbrembat de tot!, sorrisclèc de pic. Qu'è ues panses excellentes, sense granetes... En regiment i a un nau cantinèr que mos hè a vier causes formidables. Ne crompè dètz liures… Que sò acostumat a minjar quauquarren doç… Ne voletz?

E Petia correc entath vestibul, a on ère eth sòn assistant cosac, e tornèc damb ua bossa que deuie auer cinc liures de panses.

- Minjatz-ne, senhors, minjatz-ne… Capitan, auetz de besonh ua cafetèra? Ne crompè ua de plan bona ath nòste cantinèr. Qu'a causes formidables. E ei fòrça aunèst, qu'ei mès important. Vo'la manarè sense manca. Solide que se vos auràn acabat a vosati es pèires de huec… aquerò que se sòl passar. Jo n'è portat. Aquiu que n'è, e senhalec era bossa, un centenat. Les crompè a plan bon prètz. Que podez demorar-vos es que volgatz… totes, se voletz… e se braquèc, rogit, temerós d'auer parlat massa.

S'arturèc a pensar se non aurie cometut bèra auta pegaria; en tot rebrembar es eveniments deth dia, eth sòn pensament s'arturèc en joen francés.

"Nosati qu'èm fòrça ben, mès, com deu estar eth? A on se l'auràn hèt a vier? L'auràn balhat minjar? Dihèu l'an mautractat". Mès en tot pensar enes pèires de huec cranhèc díder arren.

"E se preguntèsse per eth?, seguic ath sòn laguens. Mès dideràn que sò un mainatge qu'a pietat de un aute mainatge. Deman les demostrarè quina sòrta de mainatge sò! Serà vergonhós preguntar per eth?, pensaue Petia. Mès, que m'ei parièr!" Se rogic un aute còp, guardant damb un cèrt trebolament as oficiaus que dilhèu se n'arririen d'eth, e preguntèc:

- Non poiríem cridar ath gojat presoèr e balhar-li quauquarren de minjar…? Dilhèu…

- Òc, que hè pena eth gojat!, didec Denisov, que, per çò que semble non trapaue arren de vergonhós ena pregunta. Que lo hèsquen a vier. Se cride Vincent Bosse.

- Lo cridarè jo, didec Petia.

- Crida-lo, crida-lo!, que hè pena eth gojat!, repetic Denisov.

Petia ja ère ath cant dera pòrta quan Denisov didec aquerò. S'esguitlèc entre es oficiaus e s'apressèc ada eth.

- Deishatz-me que vos abraça! Qué ben, qué ben!

Abracèc a Denisov e gessec ara prèssa. Ja de dehòra cridèc:

- Bosse! Vincent!

- Per qui demanatz, senhor?, preguntèc ua votz ena escurina.

Petia responec qu'auie besonh deth gojat francés capturat aqueth maitin.

- A! Visenni!, didec eth cosac.

Es cosacs auien cambiat ja eth nòm de Vincent peth de Visenni; es *mujiks* e es soldats lo cridauen Visenia; en ambdús casi, eth nòm, derivat de *viesna*, primauèra, semblaue convier as pòqui ans deth gojat.

- Que s'està escauhant aquiu, ath cant deth huec. Ep! Visenni! Visenia! Visenia!, s'entenec ena escurina, entre es arridalhes des soldats.

- Qu'ei un gojat plan esdegat, didec un ussar qu'ère ath costat de Petia. Hè pòc que l'auem balhat de minjar. Be n'auie de hame!

Ena escurina s'enteneren passi e, pastissejant ena hanga damb es sòns pès nudi, eth tamborinaire s'apressèc ena pòrta.

- *Ah, c'est vous*! didec Petia. *Voulez vous manger? N'ayez pas peur, on ne vous fera pas de mal,* higec damb timiditat, heregant corauments era sua man. *Entrez, entrez.*

- *Merci, monsieur*, responec eth gojat damb votz tremolosa, lèu mainadenca; e comencèc a netejar-se en lumedan es pès lordi.

Petia desiraue dider-li fòrça causes, mès que non gausèc. Trebolat, s'auie quedat ath sòn costat en vestibul; ena escurina sarrèc era sua man.

- *Entrez, entrez*, repetic gasulhant corauments.

"Qué poiria hèr per eth?", se preguntaue. Dauric era pòrta e deishèc passar dauant ath gojat.

Quan aguest auec entrat ena *isba*, Petia sagèc de sèir-se luenh d'eth, donques que li semblaue umiliant dedicar-li massa atencion. Ça que la, paupaue es sòs qu'amiaue ena pòcha e se preguntaue indecís se serie vergonhós autrejar-les-ac ath gojat.

VIII

Dempús deth tamborinaire francés, que per orde de Denisov mestrèren vodka e anhèth e vestiren damb un caftan rus pr'amor de non amiar-lo damb es presoèrs e que se demorèsse en destacament, era atencion de Petia se vedec tirada pera arribada de Dolojov.

Ena armada auie entenut a parlar fòrça der extraordinari valor de Dolojov e dera sua crudeutat damb es francesi; plan per aquerò, dès era entrada de Dolojov ena *isba*, sense deishar-lo de uelh, cuelhec un aire d'importància, damb eth cap plan naut, pr'amor de non semblar indigne de semblabla companhia.

Er aspècte de Dolojov estonèc a Petia per çò dera sua simplicitat.

Denisov, jargat ara caucasiana, se deishaue créisher era barba e en sòn pièch penjaue ua imatge de Sant Nicolàs eth Miraculós; eth sòn lengatge e tot eth sòn anament mostraue era sua especiau condicion; Dolojov, peth contrari, qu'en d'auti tempsi auie amiat en Moscòu vestits perses, ara se presentaue coma eth mès elegant oficiau dera Garda. Auie eth ròstre arrasat suenhosaments; amiaue ua magnifica levita d'oficiau dera Garda, damb era crotz de Sant Jòrdi en trauc e se caperaue damb ua casqueta ordinària. Se treiguec era sua *burka* chaupada, que deishèc en un cornèr, s'apressèc entà Denisov e, sense saludar ad arrés, comencèc a hèr-li preguntes sus era situacion. Denisov l'expliquèc es intencions qu'auien sus eth convòi enemic es grani destacaments, era mission de Petia e era sua responsa as dus generaus. Dempús condèc çò que sabie deth destacament francés.

- Aquerò està ben, mès mos calerie saber de quines tropes se tracte e guairi òmes son, comentèc Dolojov. Mos calerà apressar-mos. Que non podem lançar-mos a un atac sense saber eth nombre cèrt. A jo que me shaute hèr es causes ben. Non volerà quauqu'un d'aguesti senhors vier damb jo en camp contrari? Me sò hè hèt a vier un unifòrme francés.

- Jo, jo!... jo que vierè damb vos! cridèc Petia.

- Tu que non t'i cau vier, intervenguec Denisov, e se virèc entà Dolojov. Ada eth que non l'ac permeterè ne peth mau de morir.

- Aguesta que ne vau quate!, exclamèc Petia. Per qué non i posqui anar?

- Perque non.

- Ò, non! Desencusatz-me, mès… per qué?... per qué?... I anarè, òc, qu'ei tot, i anarè e pro. M'amiaratz damb vos?, preguntèc, en tot virar-se entà Dolojov.

- Per qué non?... Responec distrètaments Dolojov, tant que contemplaue ath joen tamborinaire francés.

- Hè temps qu'ei aciu aguest gojat?, preguntèc dempús a Denisov.

- Que l'agarrèrem aué, mès non se'n sap d'arren. Que l'è aciu damb jo.

- Plan, e as auti, a on les botes?, preguntèc Dolojov.

- Com a on? Que les autregi contra rebut, didec Denisov, en tot rogir-se de pic. Vos posqui assegurar que non è ne ua soleta mòrt sus era mia consciéncia. Dilhèu te semble de mau hèr enviar damb escota a trenta o tres cents presoèrs ena ciutat e non plapar er aunor deth soldat?

- Quan s'a dètz-e-sèt ans, coma eth comdet, que se pòden díder aguestes pegaries, mès ara tua edat te calerie auer-les ja deishat, acabèc Dolojov damb hereda ironia.

- Jo que non digui arren, solet digui que voi vier damb vos, repetic Petia damb timiditat.

- Òc, frair, que ja ei era ora de desbrembar semblables amabilitats, contunhèc Dolojov, que semblaue experimentar un especiau plaser en tractar aqueth ahèr qu'irritaue a Denisov. Per qué t'as quedat, per exemple, damb aguest gojat?, preguntèc botjant eth cap. Perque te hè pena? Que ja coneishem aguesti rebuts… N'envies cent e n'arriben trenta! Que se morissen de hame o se les aucís. En aguest cas que vau mès non hèr presoèrs.

Eth capitan de cosacs, miei clucant es sòns uelhs clars, hège gèsti d'aprobacion damb eth cap.

- Qu'ei parièr. Non se pòt rasonar atau. Non voi hèr-me responsable de degun. Tu dides que moriràn. Ça que la, non serà eth mèn tòrt.

Dolojov se metec a arrir:

- Non auràn dat eri vint viatges era orde de capturar-me? E se mos agarren a tu e a jo, a maugrat de tot eth tòn esperit cavaleresc, mos penjaràn en un pin. Carèc pendent uns instants. Dempús didec: Mès anem entà çò que mos cau. Que vengue eth mèn cosac damb es causes: qu'è dus unifòrmes francesi. Vies damb jo?, preguntèc a Petia.

Tant que Dolojov e Denisov discutien sus çò que les calie hèr damb es presoèrs, Petia se sentec incomòde e nerviós, mès que non comprenec ben se qué didien. "Se gent tan destacada e famosa coma eri, pensen atau, ei qu'atau li cau èster, pensaue. E, sustot, Denisov non a de creir que li vau a perméter que me balhe ordes. Vierè en camp des francesi damb Dolojov. S'eth pòt, jo tanben poirè"

A totes es exortacions de Denisov entà que non i anèsse, Petia responec qu'auie eth costum de pensar ben es causes e que jamès sentie pòur pera sua persona.

- Pr'amor que, reconeisheratz, didec, que se non sabem damb exactitud guairi son es enemics, riscam centenats de vides; en cambi, s'actuam ara non correram cap

de perilh senon nosati dus solets. Ath delà, ac desiri damb tota era mia amna e i anarè tu per tu. Non m’arturetz, serie pejor…

IX

Jargadi damb capòta e shacòs francesi, Petia e Dolojov gesseren enquia ua dralha que d'era estant Denisov inspectèc eth camp enemic; en plia escurina gesseren deth bòsc e baishèren entath talvèg.

Dolojov ordenèc ath cosac que les acompanhaue que s'estèsse aquiu ara demora e a tròt long cuelhec eth camin qu'amiaue entath pònt: Petia, damb era amna en suspens, anaue ath sòn costat.

- Se mos ataquen non me balharè viu; qu'è un pistolet, gasulhèc.
- Non parles en rus, li didec ara prèssa e en votz baisha Dolojov.

En aqueth moment, entre es ombres s'entenec era votz de "qui ei aquiu" e eth sorrolh d'un fusilh. Era sang acodic en ròstre de Petia, qu'en un virament de uelhs metec era man en pistolet.

En pònt campèc era ombra d'un sentinèla.

- *Lanciers du 6º*, didec Dolojov, sense cambiar era marcha deth sòn shivau.
- *Mot d'ordre*?
- *Dites, donc, le colonel Gerard est-il ici*?, preguntèc.
- *Mot d'ordre*?, didec eth sentinèla sense respóner, en tot barrar-les eth pas.
- *Quand un oficier fait sa ronde, les sentinelles ne demandent pas le mot d'ordre, cridèc Dolojov anujat…* en tot hèr a vier eth shivau sus eth sentinèla, que se hec enlà pr'amor de deishar liure eth camin, Dolojov seguic ath pas pala ensús.

En avertir era ombra nera d'un òme que trauessaue eth camin, l'arturèc e li preguntèc a on ère eth cap e es oficiaus. Er òme, un soldat damb eth morralet ena esquia, s'arturèc, s'apressèc fòrça ath shivau de Dolojov, tocant-lo damb era man, e expliquèc damb simpla cordialitat qu'eth cap e es oficiaus se trapauen naut de tot dera pala, ara dreta, en pati d'ua granja (atau cridèc ara casa senhoriau).

Per aqueth camin, qu'en ambdús costats des fogairons venguien es convèrses en francés, Dolojov virèc de cap ath pati dera casa senhoriau.

Passèc eth portau, baishèc en un bot e s'apressèc entà un gran fogairon ahlamant, qu'ath sòn entorn èren seigudi quauqui òmes que parlauen en vòtz plan nauta. Quauquarren borie ena marmita, e un soldat damb casqueta de dormir e capòta blua, ajulhat, remenaue eth contengut damb ua bagueta. Era lum deth huec illuminaue eth sòn ròstre.

- *Oh, c'est un dur a cuir*, didec un des oficiaus seigudi ena penombra, en aute costat deth fogairon.
- *Il les fera marcher, les lapins*, comentèc arrint un aute.

Es dus carèren, guardant ena escurina, atentius as passi de Dolojov e Petia, que s'apressauen damb es sòns shivaus en huec.

- *Bonjours messieurs*!, didec claraments e damb votz nauta Dolojov.

Es oficiaus se tengueren ena ombra e un d'eri, naut e de long còth, en tot hèr-se enlà deth fogairon s'apressèc entà Dolojov.

- *C'est-vous Clement*? didec. *D'ou diable…*

Mès en veir que s'enganhaue, non acabèc e, arroncilhant es celhes, saludèc a Dolojov e li preguntèc se qué desiraue.

Dolojov l'expliquèc qu'eth e eth sòn companh cercauen eth pròpi regiment; e virant-se entà toti preguntèc se bèth un sabie quauquarren deth *6º de lancèrs*.

Arrés sabie arren. Petia credec notar qu'es oficiaus les guardauen damb ostilitat e maufidança. Toti carèren pendent ues segondes.

- *Si vous comptez sus la soupe du soir, vous venez trop tard*, didec damb un arridolet contengut ua votz en aute costat deth huec.

Dolojov responec qu'auie minjat e qu'aquera madeisha net les calie seguir entà dauant. Fidèc es shivaus a un soldat que susvelhaue era marmita e se seiguec ath cant deth huec, près der oficiau de còth long.

Aguest seguic guardant a Dolojov sense deishar-lo de uelh e tornèc a demanar-li de quin regiment ère. Dolojov, hènt veir que non ac auie entenut, aluguèc ua pipa francesa qu'auie trèt dera pòcha e preguntèc as oficiaus s'auie cosacs peth camin.

- *Es brigands sont partout*, responec un oficiau seigut ena part opausada deth fogairon.

Dolojov didec qu'es cosacs, probablaments, èren perilhosi entàs arreculadi coma eth e eth sòn companh, e higec en ton interrogatiu que non gausarien atacar destacaments grani.

Arrés contestèc.

"Ara se n'anirà", pensaue de contunh Petia, que, de pès dauant deth huec, seguie tota era convèrsa.

Mès Dolojov començaue de nauèth a conversar, gausèc preguntar dirèctaments guairi òmes auie cada batalhon, guairi batalhons èren e guairi presoèrs amiauen.

- *La vilaine affaire de trainer ces cadavres apres soi. Vaudrai mieux fusiller cette canille.*

E s’estarnèc en ua arridalha fòrta, tant estranha que Petia auec era impression de qué es francesi desnisharien era enganha e, sense voler arreculèc un shinhau deth fogairon.

Arrés responec as paraules ne ara arridalha de Dolojov e un oficiau francés, invisible ena ombra (ère estirat, caperat damb era capòta), s’incorporèc e gasulhèc quauquarren ar aute. Dolojov se lheuèc e cridèc ath soldat qu’auie fidat es shivaus.

“Les haràn a vier o non?”, pensèc Petia, en tot apressar-se sense voler a Dolojov.

Que heren a vier es shivaus.

- *Bonjours messieurs*, didec Dolojov.

Petia volec díder “*bonsoir*”, mès que non podec badar boca. Es oficiaus gasulhauen entre eri. Dolojov, fòrça tranquil, se tardèc a sautar sus eth shivau, que semblaue inquiet; dempús, ath pas, crotzèc de nauèth eth portau. Petia anaue ath sòn costat, desirant virar-se entà veir s’es francesi corrien ath sòn darrèr, mès que non gausèc.

Un còp dehòra, Dolojov non cuelhec eth camin d’abantes, senon que seguic ath long deth pòble. En un lòc s’arturèc entà escotar.

- Entenes?, didec.

Petia arreconeishec votzes russes e vedec ath cant des fogairons es neres siloetes des presoèrs.

Ja de baishada, ath costat deth pònt, Petia e Dolojov passèren per dauant deth sentinèla que, sense badar boca, seguic emmaliciat era sua garda, d’un costat en aute. A tot darrèr, arribèren en talvèg a on les demoraue eth cosac.

- Plan, ara adishatz. Avisa a Denisov que serà a punta de dia, ath prumèr tret, didec Dolojov.

E volec seguir entà dauant; mès Petia l’agarrèc deth braç.

- Ò!, be n’ètz d’eròi! Qué ben! Qué magnific! Com vos estimi!

- Plan, plan…, didec Dolojov.

Mès Petia non lo deishaue partir, ena escurina vedec qu’eth joen s’inclinaue entada eth pr’amor de punar-lo. Dolojov li balhèc un punet, se metec a arrir e, hènt repè, despareishec ena net.

X

En tornar ena casa deth garda, Petia trapèc a Denisov en vestibul. Qu'ère inquiet e furiós damb eth madeish per auer deishat partir ath gojat.

- Gràcies a Diu!, sorrisclèc en veder-lo arribar. Gràcies a Diu!, repetic tant qu'entenie eth raconde afogat de Petia. Qu'eth diable t'age!, peth tòn tòrt non è pogut clucar un uelh en tota era net! Ara, ajaça-te; encara poderam hèr un sòn enquia que hèsque dia.

- Non, s'encara non è dromilhon, didec Petia. Que me coneishi pro ben, se m'adormisqui, tot s'aurà acabat. Ath delà, sò acostumat a non dormir abantes dera batalha.

Petia s'estèc pendent bèth temps ena *isba* rebrembant damb alegria toti es detalhs dera expedicion e imaginant, esdegat, çò que se passarie a londeman. Dempús, en veir que Denisov dormie, gessec dehòra.

Era escurina qu'ère complèta en pati. Era ploja auie cessat, mès es arbes seguien gotejant. Ath cant dera casa s'aubirauen es neres siloetes des barraques des cosacs e es perfils des shivaus, estacadi es uns damb es auti. Ena part deth darrèr i auie dus cars e diuèrsi shivaus; en barranc s'escandie era darrèra claror d'un fogairon. Quauqui cosacs e ussars non dormien. Aquiu e enlà, acompanhant eth bronit des gotes que queiguien des arrames e eth minjaquejar des shivaus, s'entenien votzes mormolhantes.

Petia gessec deth vestibul, guardèc ath sòn entorn ena escurina e s'apressèc enes cars. Quauquarrés roncaue dejós d'eri e entornejant-les i auie shivaus seradi que minjauen civada; ena escurina, Petia, arreconeishec ath sòn shivau, que li daue eth nòm caucasian de *Karabaj*, encara qu'ère d'Ucraïna; s'apressèc ada eth.

- Plan, Karabaj! Deman que haram un bon papèr!, didec, en tot flairar eth sòn alend e punar-lo.

- Non dormitz, senhor?, preguntèc eth cosac seigut jos eth car.

- Non!... Qu'ès tu Lijachov? Vengui d'arribar ara. Qu'auem visitat as francesi…

E Petia condèc peth menut ath cosac non solet era famosa expedicion, senon es motius d'auer anat en campament francés, donques que s'estimaue mès riscar era sua vida que hèr es causes ara bimbòla.

- Que serie milhor que dormíssetz ara, didec eth cosac.

- Non, non; que ja i sò acostumat, repliquèc Petia. A prepaus… as besonh de pèires de huec? Que me n'è hèt a vier fòrça. Se ne vòs quauques ues, te les posqui balhar.

Eth cosac gessec deth dejós deth forgon pr'amor de veir milhor a Petia.

- Que sò acostumat a hè'c tot damb fòrça orde, seguic Petia. Que n'a que non se premanissen e hèn es causes de quinsevolh manèra e dempús se'n planhen. Aquerò non me shaute.

- Qu'auetz rason, assentic eth cosac.

- Voleria demanar-te un favor, amic: me vòs ahilar eth sabre?... Qu'ei que se m'a esmossat… cranhèc mentir e se corregic: Que jamès l'è ahilat… Ac pòs hèr?

- Plan que òc.

Lijachov se lheuèc, cerquèc enes sòns hardèus e ath cap de pòc temps Petia entenie eth bronzinadís der acèr contra era pèira. Pugèc en car e se seiguec en bòrd, tant qu'eth cosac, dejós, ahilaue eth sabre.

- Dòrmen es boni gojats?, preguntèc Petia.

- Es uns òc e es auti non.

- E eth gojat, se qué hè?

- Visenni? qu'ei aquiu, estirat en vestibul. S'adormís de pòur… Mès ara se lo ve content.

Petia carèc ua estona, atentiu a toti es rumors. S'enteneren es passi de quauquarrés ena escurina e apareishec ua siloeta nera.

- Qué ahiles?, preguntèc un òme en tot apressar-se en forgon.

- Qu'ei entath senhor. Ahili eth sòn sabre.

- Bona causa, didec er òme, que Petia cuelhec per un ussar. Auetz vosati era taça?

- Qu'ei aquiu ath cant dera arròda.

Er ussar cuelhec era taça.

- Lèu harà dia, didec badalhant, e s'aluenhèc.

Petia deuie saber qu'ère en bòsc, ena partida de Denisov, a un quilomètre deth camin, seigut sus un car capturat as francesi qu'ah sòn costat i auie quauqui shivaus estacadi, que jos eth forgon se trapaue eth cosac Lijachov qu'ahilaue eth sòn sabre, qu'aquera plapa nera dera dreta ère era casa deth garda e era ròia de mès entà baish, ara quèrra, ère eth fogairon a mand d'escandir-se, qu'er òme qu'auie vengut a cercar era taça ère un ussar damb desirs de béuer, mès Petia non sabie arren d'aquerò ne ac volie saber. Qu'ère un un regne magic a on arren ère semblable ara realitat.

Era grana plapa nera podie èster era casa deth garda, mès dilhèu siguesse ua tuta qu'amiaue entà çò de mès prigond dera tèrra. Era plapa ròia dilhèu siguesse eth huec, mès que podie èster eth uelh d'un monstre enòrme. Dilhèu siguesse cèrt qu'ère seigut

sus un forgon, mès tanben ère possible que siguesse en çò de mès naut d'ua tor, terriblaments nauta, tan nauta que se queiguesse en solèr aurie de besonh d'un dia sancer, dilhèu un mes, sense arribar jamès, tostemp volant e volant. Dilhèu jos eth car i auie un simple cosac cridat Lijachov, mès que tanben poirie èster que se tractèsse d'un òme extraordinari, eth milhor e eth mès valeròs deth mon, desconeishut entà toti. E er ussar qu'auie vengut a cercar aigua e ara baishaue entath barranc, dilhèu siguesse en realitat un ussar assedegat que dempús se n'anèc en barranc o dilheu ua aparicion que jamès auie existit.

Arren de çò qu'ara podie veir Petia podie estonar-lo. Qu'ère en un regne magic a on tot ère possible.

Guardèc entath cèu e li semblèc tan magic coma era tèrra; s'auie esclarit e sus es cimalhs des arbes es bromes corrien rapides deishant ath descubèrt es esteles. A viatges eth cèu semblaue net e sense plapes. D'auti, s'aurie dit qu'aguestes plapes èren brometes neres. En escadences eth cèu se quilhaue plan naut per dessús deth sòn cap; en d'autes baishaue autant que podie tocar-se damb era man.

Se li clucauen es uelhs e comencèc a penequejar.

Es gotes seguien queiguent; se parlaue en votz baisha. Es shivaus endilhauen e s'escometien entre eri. Quauquarrés roncaue. Eth sabre fiulaue sus era pèira d'ahilar. E de ressabuda Petia entenec un còr armoniós qu'executaue un imne desconeishut, tranquil e solemne. Petia auie un sentit musicau semblable ath de Natasha e superior ath de Nikolai; mès jamès auie estudiat musica ne s'auie interessat per era. E, plan per aquerò, era melodia qu'auie acodit de pic ena sua ment e sonaue cada còp damb mès fòrça ère entada eth naua e atrasenta. Eth tèma ritmic creishie, passaue d'un esturment en aute. Qu'ère çò que se cride ua *fuga*, encara que Petia non auie era mès alunhada idia de çò qu'ère. Cada esturment, ja siguesse semblable a un violon o as trompetes, encara que plan mès perfècte e pur qu'aguesti, tocaue era sua part e abantes d'acabar-la se honie era melodia damb eth següent esturment que l'iniciaue, e damb eth tresau, eth quatau, e toti venguien d'amassar-se en un imne plan solemne e mistic, fòrça trionfau e victoriós.

"A!, mès se sò en tot soniar!, se didec Petia en tot inclinar-se entà dauant. Sone enes mies aurelhes… Dilhèu sigue era mia musica. Un aute còp sone, seguís, musica mia, seguís…"

Cluquèc es uelhs. De diuèrsi lòcs, coma venguent de luenh, comencèren a surgentar sons tremolosi; se perdien, se honien e de nauèth formauen toti, un solet imne tranquil e solemne. "A!, be n'ei de beròi aquerò! Enteni tot çò que voi e coma ac voi!, se didec Petia. E sagèc de dirigir tot aqueth còr esturmentau immens.

"Ara, leugèr, leugèr, lèu damb sordina" E es sons l'aubedien. "Ara fòrt, alègre, encara mès alègre, mès vams". E dès ua prigondor desconeishuda se quilhauen *in crescendo* sons solemnes. "Ara que s'amassen es votzes", ordenèc Petia. E s'enteneren es votzes,

prumèr es des òmes e dempús es des hemnes. Semblauen vier de luenh e anèren creishent e creishent en solemne e pausat esfòrç. Petia se sentie erós, e espaurit dauant d'aquera beresa subernaturau.

Damb era marcha trionfau e solemna se honie era cançon e es gotes seguien queiguent, eth sabre fiulaue ena pèira… es shivaus se pelejauen e endilhauen de nauèth, mès sense interròmper era musica e ahigent-se ada era.

Petia non sabie se guaire s'auie tardat aquerò. Sentie un gran plaser, l'estonaue eth hèt d'entener-lo e solet planhie non auer ad arrés entà poder-lo hèr participant des sòns sentiments.

Lo desvelhèc era votz corau de Lijachov:

- Que ja està, Excelléncia. Damb eth, que podetz esmiejar a un francés.

Petia dauric es uelhs.

- Ja hè dia, de vertat que ja hè dia!, sorrisclèc.

Es shivaus, abantes invisibles, se diboishauen ara enquiara coa, e a trauèrs des arrames despolhades arribaue ua lum blanquinosa. Petia baishèc deth car en un bot, treiguec un roble dera pòcha e l'ac balhèc a Lijachov, brandic eth sòn sabre entà sajar-lo e lo metec ena gaina.

Es cosacs desligauen as shivaus e les sarrauen es cingles.

- Aquiu qu'ei eth cap, didec Lijachov.

Denisov gessie dera casa. Cridèc a Petia e li manèc que se premanisse.

XI

Cadun s'encarguec de seguit deth sòn shivau, li sarrèc era cingla e ocupèc eth sòn lòc. Denisov s'estaue ath costat dera garida, balhant es darrères ordes. Era infantaria passèc ath dauant, pastissejant ena hanga e despareishec rapida entre es arbes, en tot profitar era broma maitiau. Eth capitan de cosacs balhèc ordes as sòns. Petia, impacient per meter-se en marcha, tenguie des brides ath sòn shivau. S'auie lauat damb aigua hereda e eth sòn ròstre usclaue, especiauments es uelhs; un caudheired li recorrie era esquia. Tot eth sòn còs s'estrementie damb un tremor rapid e regular.

- Tot ei prèst?, preguntèc Denisov. Que venguen es shivaus.

Quan les heren a vier, Denisov s'emmalicièc damb eth cosac pr'amor qu'era cingla deth sòn ère hloisha. Dempús montèc. Quan Petia metec eth pè en estriu, eth sòn shivau sagèc de nhacar-li era cama, coma hège tostemp, mès eth montèc agilaments, sense sénter eth pes deth sòn còs, guardèc as ussars que ja s'auien metut en marcha ath sòn darrèr e s'apressèc entà Denisov.

- Vasili Dmitrievic… vos demani per Diu… que me fidetz un comandament, didec.

Denisov semblaue auer-se desbrembat de Petia. Lo guardèc.

- Era soleta causa que te demani, didec damb serenitat, ei que m'aubedisques en tot e non te metes a on non te cau.

Dempús, pendent tot eth camin, Denisov s'estèc en silenci sense dirigir-li era paraula. Clarejaue en camp quan arribèren ena termièra deth bòsc. Denisov escambièc ues paraules en votz baisha damb eth capitan e es cosacs desfilèren dauant d'eth e de Petia. Quan passèren toti, Denisov esperonèc ath shivau e venguec pala enjós. Entre esguitlades, en tot apuar-se enes sues pautes deth darrèr, es bèsties damb es sòns cavalièrs baishèren entath talvèg. Petia anaue ath costat de Denisov. Era tremolor deth sòn còs anaue en aument. Era lum qu'ère mès intensa e solet era broma amagaue es objèctes ena luenhor. Quan arribèren baish, Denisov se virèc e hec un gèst damb eth cap ath cosac qu'ère ath sòn costat:

- Eth senhau!, didec.

Eth cosac, quilhèc eth braç e sonèc un tret. Còp sèc s'entenec eth galaupar des shivaus qu'anauen dauant, crits pertot e naui trets.

En madeish moment de començar eth galaup des shivaus e es prumèrs crits, Petia li floquèc ua foetada ath sòn shivau e, a tot galaup, sense hèr-ne cabau de Denisov que lo cridaue, sajant d'arturar-lo, se lancèc entà dauant. Li semblaue qu'en instant de dar eth senhau s'auie hèt complètaments de dia. Correc entath pònt darrèr des cosacs. En arribar, estramunquèc damb un arreculat e seguic entà dauant. Quauqui òmes, plan que

òc, francesi, crotzèren eth camin de dreta a quèrra. Un d'eri queiguec ena hanga, as pès deth shivau de Petia.

Près d'ua *isba* s'arremassèren diuèrsi cosacs en tot hèr quauquarren. Ath miei deth grop s'entenec un terrible sorriscle. Quan arribèc aquiu çò de prumèr que vedec Petia siguec eth ròstre d'un soldat francés, esblancossit e tremolant era sua maishèra inferiora, que tenguie era asta d'ua lança afustada en sòn pièch.

- Òsca!... Que ja les auem!... gojats!... cridèc Petia mentre eth sòn shivau galaupaue a to córrer ath long deth carrèr.

Dauant s'entenien trets. Es cosacs, es ussars e es rosigadi presoèrs russi, qu'acodien corrent d'ambdús costats deth camin, cridauen de manera incoerenta. Un francés joen de ròstre rogit e coleric, damb capòta blua e cap descubèrt, se defenie des ussars damb era baioneta. Quan arribèc Petia eth francés ja auie queigut. "Que torni a arribar tard", se passèc pera sua ment; e correc entath lòc a on èren mès abondoses es fusilhades. Es trets venguien deth pati dera casa senhoraiu a on auie estat pera net damb Dolojov. Es francesi se defenien darrèr dera barralha deth jardin e, botadi entre es nombrosi e espessi arbilhons, tirauen contra es cosacs que s'auie amassat près deth portau. En apressar-se Petia vedec entre eth hum dera povora a Dolojov, que, damb ròstre palle, de tint verdós, cridaue:

- Hètz repè! Demoratz ara infantaria!

- Demorar?... Òsca!, cridèc Petia.

E sense demorar un instant se metec ath galaup entath lòc d'a on venguien es trets e a on eth hum dera povora ère mès intens.

Sonèc un tret. Fiulèren ues bales uedes en aire e d'autes acertèren en objectiu. Es cosacs e Dolojov heren irrupcion en pati darrèr de Petia. Ath miei dera humadissa quauqui francesi lançauen es sues armes e d'auti gessien des arbilhons entàs cosacs o hugien pala enjós en direccion der estanh. Petia seguie galaupant peth pati dera casa, e en sòrta de tier es brides botjaue estranhaments es braci e s'inclinaue cada còp mès. Er animau s'arturèc de pic, en estramuncar damb un fogairon lèu amortat e Petia queiguec pesadaments sus era tèrra umida. Es cosacs vederen com s'estrementien es sòns braci e cames, encara qu'eth cap seguie immobil. Ua bala l'auie trauessat.

Dempús d'auer parlamentat damb un oficiau superior francés, qu'auie gessut dera casa damb un mocador estacat ena espada en tot hèr veir que se rendien, Dolojov baishèc deth shivau e s'apressèc a Petia, que seguie immobil damb es braci estiradi.

- Qu'ei acabat!, didec arroncilhant es celhes, e gessec ar encontre de Denisov, qu'en aqueth moment arribaue ena pòrta.

- Mòrt?, cridèc Denisov, en veir de luenh eth còs de Petia en aquera postura sense vida que tan ben coneishie.

- Qu’ei acabat!, repetic Dolojov, coma se li costèsse un gran plaser prononciar aguestes paraules. E se filèc damb pas rapid entàs francesi, qu’èren enrodadi de cosacs a pè. Que non haram presoèrs!, cridèc a Denisov.

Denisov non responec; s’apressèc a Petia, baishèc en tèrra e damb es mans tremoloses virèc entada eth eth ròstre ja palle deth joen, tacat de sang e de hanga.

“Que sò acostumat a minjar quauque doç… son ues paraules excellentes… Minjatz, senhors, minjatz…” rebrembèc.

Es cosacs se virèren estonadi en enténer aqueth bronit, semblable ar idòl d’un gosset, que damb eth Denisov se separèc deth cadavre, s’apressèc ena barralha e s’apuèc en era.

Entre es presoèrs russi desliuradi per Dolojov e Denisov i auie Pierre Bezujov.

XII

Dès er abandon de Moscòu es comandaments francesi non auien cuelhut cap decision sus eth grop de presoèrs qu'entre eri se trapaue Pierre. Eh 22 d'octobre ja non anauen damb es tropes e eth convòi qu'auien gessut de Moscòu. Es cosacs s'auien senhorejat, ja enes prumères etapes, dera mitat deth convòi de viures qu'amiauen; era auta mitat se les auie auançat; des soldats de cavalaria que mancauen de shivaus non ne demoraue degun: toti qu'auien despareishut. Era artilharia, qu'enes prumèrs dies se vedie ath cap, siguec ara substituida per enòrme convòi deth mariscau Junot, susvelhat per tropes de Westfalia. Darrèr deth grop de presoèrs marchaue un convòi d'equipaments de cavalaria.

A compdar de Viazma, es tropes franceses, qu'enquia alavetz auien auançat en tres colomnes, èren a penes un grop desorganizat. Es indicis deth desorde, observadi per Pierre ena prumèra arturada dempús de Moscòu, arribauen ara ena maximala expression.

Es dus costats deth camin apareishien semiadi de shivaus mòrts. Es arreculadi de d'autes unitats, damb es sòns rosigadi unifòrmes, uns còps s'amassauen ara colomna e d'auti se demorauen darrèr.

En escadences, pendent era marcha, se produsien fausses alarmes e es soldats deth convòi cuelhien es sòns fusilhs e tirauen e hugien precipitadaments, tumant es uns contra es auti. Dempús se tornauen a amassar e se repotegauen era pòur passada en bades.

Es tres conglomeradi qu'auançauen amassa (era cavalaria, es presoèrs e es bagatges de Junot) formauen encara un conjunt unenc, maugrat que cadun d'eri s'amendrie rapidaments.

Es cent vint cars dera prumeria, auien estat redusidi a seishanta; es auti sigueren capturadi pes russi o abandonadi peth camin. Madeish s'auie passat damb eth convòi de Junot, que tres cars d'eth, ath delà, restèren en poder des soldats arreculadi deth còs de Davout. Pes convèrses des alemans Pierre se'n sabec qu'era garda botada entad aguesti bagatges ère màger qu'era des presoèrs. Un soldat aleman auie estat fusilhat per orde deth pròpi mariscau pr'amor que se li trapèc ua culhèra d'argent que pertanhie a Junot.

Des tres grops, eth des presoèrs ère eth qu'auie amendrit mès sensiblaments. Des tres cents cinquanta òmes qu'auien gessut de Moscòu, ne quedaue ja mens de cent. Es presoèrs shordauen ara escota mès qu'es bagatges deth mariscau e es seres de cavalaria. Es soldats comprenien qu'es arnescs e es culhères de Junot podien servir entà bèra causa; mès qu'uns soldats ahaimadi e arraulidi de hered les calesse susvelhar a uns russi tanben ahaimadi e arraulidi, lèu moribonds, que non hègen senon arrecular era marcha (e qu'ada eri auie era orde de fusilhar-les, se s'arreculauen), qu'ère quauquarren non solet incomprensible senon odiós. E coma que cranhien, enes condicions que se

trapauen, abandonar-se ara pietat entàs presoèrs e empejorar damb aquerò era sua pròpia situacion, es gardes se mostrauen especiauments sevèrs e durs.

En Dodogobuzh, tant qu'es soldats (dempús d'embarrar as presoèrs en un estable) anauen a saquejar as sòns pròpis depausi, quauqui soldats russi dauriren un pas per dejós dera paret sajant de húger; mès, susprenudi pes francesi, sigueren fusilhadi en un virament de uelhs.

Que hège ja temps que s'auie deishat de complir era orde dada en Moscòu de qué es oficiaus presoèrs siguessen desseparadi des soldats. Toti es que podien caminar ac hègen amassa, e Pierre, dempús de dues etapes, s'amassèc damb Karataiev e damb era gosseta lilà de pautes torçudes que l'auie alistat coma patron.

Tath tresau dia dera gessuda de Moscòu, Karataiev requeiguec damb era fèbre que l'auie tengut en espitau; e a mida qu'eth mau s'agreujaue Pierre s'anèc aluenhant d'eth. Non sabie per qué, mès dès que Karataiev s'anaue aflaquint li calie hèr un gran esfòrç entà apressar-se ada eth. Quan entenie es leugèrs gemècs que solie eméter quan s'ajaçaue e flairaue eth sòn hedor, cada còp mès intens, Pierre se hège enlà çò de mès luenh possible e non pensaue en eth.

Estant presoèr e viuent ena barraca, Pierre comprenec, non de forma racionau senon damb tot eth sòn èsser, damb tota era sua vida, qu'er òme siguec creat entà èster erós, qu'era felicitat s'està en un madeish, ena satisfaccion des besonhs naturaus der èsser uman, e que toti es malastres non provien dera manca, senon der excès. Se'n sabec de qué en mon non i a arren reauments espaventós, que non existissen situacions qu'en eres er òme sigue absoludaments erós e liure, mès que tanpòc i son es qu'en eres un se sent deth tot malerós o mancat de libertat. Comprenec que i a un limit enes patiments e un limit ena libertat, e qu'aguesti limits son plan pròchi; qu'er òme que patís, perque en sòn lhet de ròses s'a doblegat un petal, patís madeish que quan dormís sus era tèrra nuda e umida, en tot sénter hered en un costat e calor en aute. Aprenèc que quan se metie es ajustades sabates de balh patie madeish qu'ara, descauç (hège temps qu'eth sòn caucèr s'auie trincat) e damb es pès plei de bambolhes. E aprenec, a tot darrèr, que quan se pensèc que se maridaue pera sua pròpia volentat damb era sua esposa non ère mès liure qu'ara, quan l'embarrauen pes nets en un estable.

De totes aguestes causes que dempús cridèc patiment, mès qu'alavetz a penes sentie, çò de pejor qu'èren es pès descauci, excoriadi e caperadi de nafres. (Era carn de shivau ère neuridosa e saborosa; eth salitre dera povora tengut en sòrta de sau enquia e tot resultaue agradiu; non hège un hered excessiu; de dia, pendent era marcha, sentie tostemp calor e pera net s'alugauen es fogairons; es pedolhs que se l'avalauen l'escauhauen eth còs). Era soleta causa penibla, ara prumeria, qu'èren es pès.

Tath dusau dia de marcha, en contemplar es sòns pès caperadi de bambolhes ena claror deth huec, Pierre se pensèc que non poirie caminar bric mès; mès quan toti se lheuèren, tanben ac hec eth, encara que coishejant; e dempús, un còp escauhat, caminèc sense

patir, encara que pera tarde es sòns pès aueren un aspècte plan mès penible. Mès non les guardaue e pensaue en d'autes causes.

Solet alavetz comprenec Pierre eth poder dera fòrça vitau der òme e aguesta saludabla capacitat de cambiar era atencion, inerenta en èsser uman, que coma era valva de seguretat des caudères dèishe gésser er excès de bugàs quan era pression depasse un cèrt limit.

Non vedie ne entenie quan fusilhauen as arreculadi, a maugrat de qué ja auien mòrt d'aquera manèra mès d'un centenat de presoèrs. Non pensaue en Karataiev, que perdie fòrces dia a dia e que non se tardarie sens dobte a patir era madeisha sòrt. Plan mens pensaue encara en eth madeish. Coma mès de mau hèr se hège era sua situacion, mès temible er avier, autant mès acodien ena sua ment, ath marge des circonstàncies, diuèrses idies alègres e tranquillizadores, rebrembes e imatges.

XIII

Eth 22 d'octobre, tà meddia, Pierre pujaue ua hangosa e eslissanta pala, damb era atencion botada enes sòns pès e enes alteracions deth terren. De quan en quan viraue era vista entàra gent que l'enrodaue e que ja li ère familhar; dempús, campaue de nauèth es sòns pès. Ua e ua auta causa que l'ère madeish familhar e coneishuda. Era cambalièra e lilacèa *Soeri* corrie erosa per un costat deth camin e, coma entà hèr veir era sua pròpia adretia e guaire n'ère de contenta, quilhaue a viatges ua des sues pautes deth darrèr e corrie damb es autes tres, dempús damb es quate escometie as corbashi plaçadi sus era carrònha, sense deishar de ganholar. *Sieri* semblaue mès neta e alègra qu'en Moscòu. Pertot se vedie carn: rèstes d'animaus e enquia de cadavres umans en diuèrsi gradi de descomposicion; es va-e-veni dera gent mantenguien aluenhadi as lops; atau, donc, *Sieri* podie minjar tot çò que volesse.

Ploiguie dès eth maitin e quan semblaue qu'era ploja ère a mand de cessar e s'esclaririe, ath cap d'ua brèu interropcion tornaue eth bategat. Era tèrra, complètaments chaupada, non podie absorbir mès aigua e es torns deth camin se convertiren en torrents.

Pierre caminaue guardant entàs costats; compdaue es sòns passi de tres en tres en tot deblegar es dits. Dirigint-se entara ploja didie ath sòn laguens: "Mès fòrt, plan mès!"

Li semblaue que non pensaue en arren, mès ath hons deth sòn esperit se passaue quauquarren plan important e consolador. Qu'ère era deduccion prigonda e espirituau dera sua convèrsa era vesilha damb Karataiev.

Pendent eth repaus dera net anteriora, tremolant ath cant deth fogairon escandit, Pierre se lheuèc pr'amor d'apressar-se ena mès pròcha, plan alugada. Aquiu que i ère seigut Platon, damb era tèsta estropada en ua capòta coma se siguesse ua casubla; condaue damb era sua votz tranquilla e agradiua, encara que fèbla per tòrt dera malautia, ua istòria ja coneishuda de Pierre. S'auie passat ena mieja net, ère eth moment que Karataiev acostumaue a gésser dera sua crisi febrila e ère mès encoratjat. En apressar-se en fogairon Pierre entenec era votz malautissa de Platon, contemplèc eth sòn ròstre esblancossit, illuminat peth huec, e sentec ua desagradiua ponchada en còr. S'espauric dera sua pròpia pietat damb aqueth òme e aurie volut partir, mès que non i auie cap aute fogairon e Pierre, sajant de non guardar-lo, venguéc de sèir-se.

- Com te va era salut?, preguntèc.

- Quina salut?, didec eth malaut. Se ploram era malautia, Diu non mos enviarà era mòrt, e contunhèc eth raconde interromput. E atau se passèc, frair, contunhèc Platon damb un arridolet en sòn ròstre prime e palle e ua ludentor especiau e alègra enes uelhs.

Pierre coneishie era istòria, Karataiev l'ac auie condat sies còps ada eth solet e tostemp damb un particular sentiment d'alegria. Ça que la, la seguic d'aurelha aquera net coma se siguesse naua. Se sentec contagiat damb eth tranquil entosiasme que, çampar, experimentaue Karataiev en tot condar-la. Era istòria s'estaue en un vielh mercadèr que

viuie damb era sua familha en sant temor de Diu e que bèth dia gessec damb un companh sòn, plan ric, en romieuatge entara tumba de Sant Macario.

Ambdús mercadèrs s'arturèren en ua auberja pr'amor de hèr jadilha, mès a londeman eth mercadèr ric apareishec esgorjat: l'ac auien panat tot e eth guinhauet sagnós se trapèc jos eth coishin deth sòn amic. Jutgèren ath mercadèr pietós, lo foetèren, mutilèren es sues fòsses nasaus (sivans mane era lei, condaue Karataiev) e lo manèren ena preson.

- E vaquí, frair mèn, Pierre auie arribat en aguest moment, que passèren dètz ans o mès. Eth vielh seguie ena preson, tranquil, sense hèr arren de dolent e non demanant a Diu senon era mòrt. Plan, donc: ua net es condemnadi s'amassèren, coma nosati ara; eth vielh ère damb eri. Alavetz cadun d'eri parlèc de per qué patie condemna e de qué ère colpable dauant de Diu. E cadun se metec a condar: aguest qu'a aucit a un òme; er aute a dus; eth de mès enlà costèc un incendi; eth quatau ei un sirvent que hugec deth sòn patron, e atau toti. Fin finau li preguntèren ath vielhet: "E tu, pairin, per què ès condemnat?" Jo, estimadi fairs mèns, patisqui pes mèns pecats e pes pecats des auti. Que non è aucit ad arrés, non è panat jamès, afavorí as que n'auien besonh. Jo, estimadi frairs mèns, èra mercadèr e auia granes riqueses"… E condèc tot tau que s'auie passat. "Que non patisqui per jo, didec, Diu qu'ac a volut. Sonque me hè dò pera mia hemna e es mèns hilhs!". E eth vielh se petec en somics. E se passèc qu'entre eri i auie eth qu'auie aucit ath mercadèr. "A on se passèc aquerò? Quand? En quin mes?", preguntèc eth vertadèr colpable; e volec saber-se'n de toti es detalhs. Eth sòn còr se li sarrèc. A tot darrèr s'apressèc entar ancian e queiguec de jolhs ath sòn dauant. "Patisses peth mèn tòrt, vielhet!, didec. Vos juri qu'aguest òme ei innocent. Jo aucí ath sòn companh mentre dormie e jo botè eth guinhauet jos eth coishin quan ère adormit. Pairin, perdona-me en nòm de Crist".

Karataiev sauvèc silenci; guardèc eth huec damb un arridolet erós e tidoèc era lenha. Dempús seguic era sua istòria:

- Eth vielhet li didec: "Qu'ei Diu que te perdonarà. Nosati èm toti pecadors dauant d'eth. Jo patisqui pes mèns pecats".

E tornèc a plorar amaraments. E qué pensatz que se passèc dempús?, seguic Karataiev, damb eth ròstre cada còp mès illuminat per un arridolert exaltat, coma se manquèsse per condar çò mès interessant e tot eth sentit dera sua istòria. Er assassin se presentèc as autoritats e didec: "Qu'è aucit a sies persones (ère un gran maufactor), mès d'arrés è tanta pietat coma d'aguest vielhet; que non voi que patisque per jo". Ac expliquèc tot, ac escriueren e manèren es papèrs a on corresponie; eth lòc ère luenh, e tant qu'es papèrs anauen e venguien e tant qu'escriuien çò que les calie escríuer, passèc eth temps. Er ahèr arribèc enquiath Tsar, qu'ordenèc botar en libertat ath mercadèr e balhar-li ua bona recompensa que s'acordèc. Quan se recebec eth papèr heren cridar ath vielh. "A on ei er ancian que patís condemna en tot èster innocent? Qu'a arribat ua orde deth Tsar". Lo cerquèren pertot (era maishèra de Karataiev tremolèc). Mès Diu que ja l'auie perdonat, eth vielh s'auie mòrt. E vaquí tot, amics, acabèc Karataiev.

E pendent fòrça temps s’estèc en silenci sense deishar d’arrrir guardant entà dauant.

Que non ère era istòria en era madeisha çò qu’aumplie eth còr de Pierre d’un sentiment confús e erós, senon eth sens misteriós d’aquera afogada alegria que ludie en ròstre de Karataiev, eth sens amagat d’aguesta alegria.

XIV

- *A vos places*!, cridèc còp sec ua votz.

Entre es presoèrs e soldats dera garda i auec un movement d'alègra agitacion e demora de quauquarren agradiu e solemne. Pertot s'entenien votzes de comandament e, ena quèrra, deishant entà darrèr as presoèrs, passèren uns cavalièrs ath tròt, ben jargadi e montadi en magnifics shivaus. En toti es ròstres i auie aguesta expression forçada que se sòl veir enes persones quan se'n saben de qué son apròp des caps superiors. Heren enlà as presoèrs, amassadi en grop, deth camin a on formèren es soldats dera garda.

- *L'Empereur! L'Empereur! Le marechal! Le Duc.*

Tanlèu desfilèc era ben neurida escota, ath miei d'un enòrme sorrolh passèc ua carròça atalada en hilada per shivaus grisi. Pierre aubirèc eth ròstre repausat, beròi, gròs e blanc d'un òme damb tricòrni. Qu'ère un des mariscaus. Era sua guardada s'arturèc ena figura de Pierre; e en gèst que damb eth arroncilhèc es celhes e virèc eth ròstre, Pierre credec notar era pietat e eth desir d'amagar-la.

Eth generau que dirigie eth convòi, damb era cara ròia e espaurida, esperonaue ath sòn escanaulit shivau e galaupaue darrèr dera carròça. Quauqui oficiaus s'auien amassat e es soldats les enrodèren. Toti mostrauen era madeisha excitación e inquietud.

- *Qu'est-e qu'il a dit? Qu'est-ce qu'ol a dit?,* entenie Pierre.

Mentre passaue eth mariscau, es presoèrs se tengueren amassadi e Pierre vedec a Karataiev, qu'encara non auie vist aqueth maitin. Estropat damb era sua capòta ère seiguec ath cant d'un bedoth e s'emparaue en eth. Ath delà dera emocion gaujosa deth dia anterior quan condaue era istòria des immeritadi patiments deth mercadèr, alugaue eth sòn ròstre ua tranquilla solemnitat. Guardèc a Pierre damb es sòns uelhs bontosi, redons e umitejadi en lèrmes, e, çampar, lo cridaue, pr'amor de dider-li quauquarren. Mès Pierre cranhie massa per eth madeish. Hec veir que non auie notat aquera guardada e se desseparèc rapidaments.

Quan es presoèrs se meteren en movement un aute còp, Pierre guardèc entà darrèr. Karataiev s'auie seigut ath bòrd deth camin, ath cant d'un bedoth; dus francesi parlauen plan près. Pierre non volec guardar mès; coishejant, comencèc a pujar era pala.

Ena sua esquia, en lòc a on ère seigut Karataiev, sonèc un tret. Pierre l'entenec pro ben, mès ath còp se'n brembèc de qué non auie acabat de calcular es etapes que li restauen entà arribar en Smolensk, causa qu'en era s'auie entretengut abantes de qué passèsse eth mariscau. Contunhèc es sòns calculs. Dauant sòn passèren ath córrer dus soldats francesi; eth fusilh d'un d'eri encara humejaue. Qu'èren plan esblancossidi; un d'eri virèc timidaments era cara entà Pierre, que desnishèc ena expression des sòns ròstres quauquarren semblable ad açò qu'auie vist en joen soldat pendent era sua execucion. Pierre guardèc ath soldat e rebrembèc qu'ère eth madeish que dus dies abantes auie

deishat usclar era sua pròpia camisa tant que la secaue en fogairon e guaire se n’auien arrit d’eth.

Era gosseta comencèc a ganholar en lòc a on auie estat Karataiev.

“Per qué deu ganholar aguesta pèga?”, pensèc Pierre.

Es companhs de Pierre tanpòc se virèren en enténer eth tret e es idòls dera gosseta; mès en toti es ròstres i auie era madeisha expression sevèra.

XV

Eth convòi, es presoèrs e es bagatges deth mariscau s'arturèren en bordalat de Shamshevo. Toti s'arremolinèren ar entorn des fogairons. Pierre s'apressèc en un d'eri, mingèc carn de shivau padenada, s'estirèc d'esquia en solèr e de seguit s'esclipsèc, damb eth madeish sòn que s'auie senhorejat d'eth en Mozhaisk, dempús dera batalha de Borodino.

De nauèth se barregèren es eveniments reaus e imaginaris; e quauquarrés, dilhèu eth madeish o ua auta persona, li suggerien pensaments identics as d'alavetz.

"Era vida qu'ac ei tot. Era vida ei Diu. Tot se botge e se desplace, e aguest movement ei Diu. Tant que i a vida existís eth plaser de conéisher era divinitat. Estimar era vida qu'ei estimar a Diu. Çò de mès benaurat e de mau hèr ei estimar aguesta vida damb es sòns patiments, damb es sues immeritades tortures."

"Karataiev!", rebrembèc.

E de ressabuda acodic ena sua memòria, damb tota luciditat, un tranquil mèstre desbrembat hège temps, qu'auie estat eth sòn professor de geografia en Suissa. "Demora", didec era ancian, en tot mostrar-li eth glòb terrèstre. Qu'ère ua esfera oscillanta dotada de movement e sense dimensions. Tota era sua superfícia ère formada per gotes amassades estretaments es ues damb es autes; aguestes gotes se botjauen d'un lòc en aute, se desplaçauen; quauques ues se honien en ua soleta, mentre qu'ua se dividie en moltes. Cada gota sajaue d'agrandir-se, ocupar mès espaci, mès es autes, qu'amiuen era madeisha temptatiua, la sarrauen, a viatges la trincauen e a viatges se honien damb era.

- Vaquí era vida, didec er ancian méstre.

"Be n'ei de clar e simple tot aquerò!, pensèc Pierre. Com ei possible que non ac aja comprenut abantes? En centre s'està Diu, e cada gota sage d'agranir-se pr'amor de reflectí'c mielhor. S'agranís, s'amasse a d'autes, se sarre e s'esbauce, se hon prigondaments e torne a rebrotar. Karataiev, per exemple, se desagreguèc e a despareishut."

- *Vous avez compris, mon enfant*?, didec eth mèstre.

- *Vous avez compris, sacré nom*!, cridèc ua votz.

E Pierre se desvelhèc.

S'incorporèc. Un soldat francés, que venguie de hèr enlà deth sòn lòc a un de rus, ère ajocat ath cant deth huec e codie un tròç de carn trauessat damb ua gansa. Es sues mans, de dits bracs, roienques, peludes e regades de venes, hègen virar era gansa damb rapiditat. Eth ròstre, auriolenc e ombriu, de celhes arropides, ère claraments visible ara lum des brases.

- *Ça lui est bien egal. Brigand! Va*!, idolèc en to virar-se de cap ath soldat qu'ere ena sua esquia.

E sense deishar de hèr torns damb era gansa guardèc ombriuaments a Pierre, que se hec enlà, en tot campar era ombra. Eth presoèr rus expulsat peth francés s'auie seigut près deth fogairon e amorassaue quauquarren. Pierre arreconeishec ara gosseta lilacèa de Karataiev que, botjant era codena, ère ath cant deth soldat.

- A!, Qu'ès aquiu?, mormolhèc Pierre. E Plan… mès que non acabèc.

De pic, s'en brembèc de tot, dera guardada de Platon seigut ath pè der arbe, deth tret, des idòls dera gosseta, des ròstres colpables des dus francesi que passèren dauant sòn, deth fusilh humejant encara, dera abséncia de Karataiev. Ère a mand de compréner qu'auien aucit a Platon, mès en aguest instant, e Diu se'n sap com, s'en brembèc d'ua tarde d'ostiu que passèc damb ua beròia polonesa en balcon dera sua casa de Kiev, e sense estacar es rebrembes deth dia, sense trèir conclusions, Pierre cluquèc es uelhs, e es scénes dera natura d'ostiu s'amassèren damb eth rebrembe d'uns banhs, d'ua esfèra liquida en movement. E eth madeish s'en.honsaue laguens dera aigua, que s'anaue amassant sus era sua tèsta.

Abantes de hèr dia lo desvelhèren trets e crits. Quauqui francesi passèren per dauant de Pierre ath mès córrer.

- *Les cosaques*!, cridèc un, e ua menuta dempús un grop de cares russes enrodaue a Pierre.

Se tardèc a compréner çò que se passaue. Pertot s'entenie era alègra clamor des sòns companhs.

- Frairs! Amics! Estimats frairs!, cridauen entre somics es vielhs soldats, en tot abraçar as cosacs e as ussars.

Aguesti entornejauen as presoèrs e s'esdegauen a aufrir-les ròba, sabates, aliments. Pierre, seigut ath miei de toti, somicaue e non podie prononciar ua soleta paraula. Abracèc ath prumèr soldat que se l'apressèc, en tot punar-lo sense deishar de plorar.

Dolojov, ath cant deth portau dera casa esbauçada, contemplaue eth pas des francesi, ja desarmadi, que, jos era impression de çò que s'auie passat, parlauen entre eri a granes votzes, mès es sues convèrses cessauen en passar per dauant de Dolojov, que, pataquejant-se era tija dera bòta damb eth foet, les guardaue damb uelhs hereds e enveiradi, que non prometien arren de bon. Der aute costat i auie un des cosacs de Dolojov, que compdaue es presoèrs e senhalaue cada grop de cent damb ua rega de greda ena pòrta.

- Guairi?, li preguntèc Dolojov.

- Que ja n'auem dus cents, responec eth cosac.

- *Filez, filez*, didie Dolojov, qu’auie aprenut aguesta expression des francesi. Quan es sòns uelhs se trapauen damb es d’aqueri òmes, s’illuminauen damb ua ludentor crudèu.

Denisov, damb ròstre ombriu, descaperada era tèsta, seguie as cosacs que se hègen a vier en ua hòssa escavada en jardin eth cadavre de Petia Rostov.

XVI

A compdar deth 28 d'octobre, quan comencèren es prumèrs gèus, era hujuda des francesi aqueric un caractèr mès tragic: es uns morien geladi, d'auti s'usclauen enes fogairons e d'auti, jargadi damb perisses, contunhauen era hujuda en cars e coches, amiant eth butin panat per Emperaire, es reis e es ducs. Mès, de hèt, eth cors dera hujuda e dera descomposicon dera armada francesa non cambièren en arren dès era gessuda de Moscòu.

De Moscòu enquia Viezma, des setanta tres mil òmes dera armada francesa (descompdada era Vielha Garda, que pendent tota era campanha non hec senon saquejar), non ne quedaue que trenta sies mil (d'aguesti non passarien de cinc mil es mòrts pendent era campanha). Aqueth qu'ère eth prumèr tèrme dera progression, que podie determinar matematicaments çò que se passarie dempús. Era armada francesa s'anec disolvent e despareishent ena madeisha proporcion de Moscòu enquia Viazma, de Viazma enquia Smolensk, de Smolensk enquiath Berezina, e deth Berezina enquia Vilna, independentaments deth hered mès o mens intens, dera persecucion enemiga, des obstacles quilhadi en sòn camin e de totes es autes condicions agarrades ua a ua. Dempús de Viazna, es tres colomnes se honeren en ua massa confusa e seguiren atau enquiath finau. Berthier escriuie ath sòn Emperaire (e pro mo'n sabem de guaire luenh dera vertat demoren es caps en desnishar era situacion dera armada):

Creigui un déuer informar a Vòsta Majestat sus er estat des vòstes tropes enes diuèrsi còssi dera armada, sivans e pogut observar de hè dus o tres dies en diuèrsi lòcs. Es tropes son lèu en desbandada. Eth nombre de soldats que seguissen as sues bandères qu'ei en ua proporcion d'un quatau, coma molt, en lèu toti es regiments; es auti marchen isoladaments, en direccions desparières e ath sòn pròpi compde, damb era esperança de trapar viures e desliurar-se dera disciplina. En generau toti guarden a Smolensk coma eth lòc a on poirien remeter-se. Aguesti darrèrs dies s'obsèrve que fòrça soldats lancen es cartochères e es armes. En semblable estat des causes, er interès deth servici de Vòsta Majestat exigís, siguen quini siguen es vòsti darrèrs punts d'enguarda, que tota era armada s'amasse en Smolensk e que se la comence a aleugerir des non combatents, autant coma des òmes descavalgadi, des bagatges inutils e deth materiau d'artilharia, que ja non sauve era proporcion damb es nòstes actuaus fòrces: mos calen es viures e que se les balhe bèth dia de repaus. Fòrça an mòrt en aguesti darrèrs dies ath long deth camin e enes campaments. Aguest estat de causes se va agreujant e ei de crànher que, se non se bote lèu remèdi, non pogam èster patrons des nòstes tropes en cas de combat.

9 de noveme,

a trenta *verstas* de Smolensk.

Arribadi en Smolensk, que s'imaginaen coma ua tèrra prometuda, es francesi s'aucien es uns as auti pr'amor d'apoderar-se des viures, saquejauen es sòns pròpis magazèms de viures e, quan ja non restèc arren, contunhèren era hujuda.

Auançauen sense saber entà on anauen ne per qué ac hègen. Mens qu'arrés ac sabie eth geniau Napoleon, donques qu'arrés li balhaue cap tipe d'orde. Ça que la, autant er Emperaire coma era sua acompanhada seguien observant es costums d'abantes: s'escriuien cartes, infòrmes e *ordres du jour*, se tractauen es uns as auti damb es titols de *Sir, Mon Cousien, Prince d'Eckmuhl, roi de Naples*, eca. Mès es sues ordes e infòrmes qu'èren papèr banhat. Arrés les hège complir, donques qu'arren se podie complir, e a maugrat des titols de *sire, e altesa e coisin*, que s'autrejauen, comprenien toti qu'èren praubi e ignòbli, colpables de fòrça mauvestats qu'ara pagauen. Simulauen mostrar ua grana preocupacion pera armada, mès cadun non pensaue senon en eth madeish e ena manèra de húger çò de mès lèu possible e sauvar-se.

XVII

Era actuacion des tropes russes e franceses pendent aqueth periòde de campanha, ena retirada de Moscòu entath Niemen, que se semble ath jòc dera garia cega: se benden es uelhs a dus jogaires e un d'eri tòque de quan en quan ua campaneta pr'amor d'avertir ad aqueth que l'a d'agarrar. Ara prumeria, eth jogaire perseguit tòque era campaneta sense temor, mès quan se sent en perilh hug deth contrari, en tot sajar de non hèr bronit, encara que soent, en tot creir que se pòt escapar d'eth, què enes sues mans.

Ara prumeria, es tropes de Napoleon balhèren encara quauques senhaus de vida: qu'ère aqueth prumèr periòde, quan seguien eth camin de Kaluga; mès dempús, en passar Smolensk, comencèren a húger en tot amortesir damb era man eth batalh dera campaneta; e soent, credent que s'escapauen des russi, queiguien en sues mans.

Era rapida hujuda des francesi e era rapida persecucion des tropes russes aueren coma conseqüéncia er agotament des shivaus, que hec impossible era existéncia de patrolhes de cavalaria, mejan principau entà conéisher era posicion der enemic. Ath delà, per çò des continús e rapids cambis de posicion d'ambdues armades, es informacions artenhudes non podien arribar a temps. S'eth dia 2 se sabie qu'er enemic ère en determinada localitat, eth 3, quan se podie entamenar ua accion, ja auie gessut d'aquiu, se trapaue a dues jornades e era sua posicion ère totafèt desparièra.

Ua armada hugie e era auta la perseguie. Ena gessuda de Smolensk, es francesi qu'auien ath sòn dauant fòrça camins desparièrs e calie supausar qu'en estar-se ena ciutat pendent quate dies acabarien en tot saber-se'n d'on ère er enemic, premanirien un plan auantatjós o sajarien quauquarren nauèth. Mès, après era arturada de quate dies, tornèren a córrer coma abantes; non virèren ne entara dreta ne entara quèrra, e, sense manòbra ne cap de rason, alistèren eth camin vielh e pejor, eth de Krasnoie e Orsha, que per eth auien vengut.

En tot pensar-se qu'eth sòn enemic ère ath sòn darrèr, e non dauant, es francesi corrien alongant es files e separant-se es uns des auti a ua distància de vint-e-quate ores. Ath cap de tot corrie er Emperaire; lo seguien es reis e, a tot darrèr, es ducs. Era armada russa, en tot supausar que Napoleon virarie entara dreta, entar aute costat de Dnieper (era soleta solucion rasonabla), virèc tanben entara dreta e desboquèc en camin generau de Krasnoie. Aquiu, coma en jòc dera garia cèga, es francesi se trapèren damb es avantgardes russes. Era suspresa e era pòur les heren arturar, mès que non se tardèren a tornar a húger, en tot abandonar a guairi les seguien. Atau, calant-se entre es tropes russes, passèren pendent tres dies, ua dempús dera auta, unitats isolades dera armada francesa: prumèr eth virrei, dempús Davout e a tot darrèr Ney. Que s'auien abandonat es uns as auti, en tot deishar en camp tot eth bagatge dera tropa, era artilharia e era mitat des tropes. Se botjauen solet de nets, en tot desviar-se entara dreta, en semicèrcle, pr'amor d'evitar as russi.

Ney, que venguie en darrèr lòc (maugrat era sua desesperada situacion, o, dilhèu, per era, per voler castigar eth solèr que s'auie hèt mau), s'entretenguec a hèr volar es murs

de Smolensk, qu’ad arrés shordauen. Ney, damb eth sòn còs dera armada de dètz mil òmes, artenhec a Napoleon en Orsha damb solet mil soldats; auie deishat toti es canons, totes es sues tropes e, de nets, entre es bòsqui, comencèc furtivamenst era sua hujuda a trauèrs deth Dnieper.

Dempús d’Orsha, era carrèra seguic peth camin de Vilna, jogant coma abantes ara garia cèga, damb era armada perseguidora. Se trapèren de nauèth en Berezina. Fòrça periren estofadi; d’auti se renderen: Mès es qu’artenheren trauessar er arriu seguiren corrent. Eth cap suprèm se botèc ua perissa de pèth, cuelhec sèti en ua luja e partic solet, abandonant as sòns. Qui podec, partic tanben; qui non podec, se rendec o ben aumentèc eth nombre des mòrts.

XVIII

Se diderie qu'en aquera campanha de hujuda des francesi (qu'en era heren tot çò de besonh entà non preservar era sua vida, e que cap movement, dès era desviacion deth camin de Kaluga enquiara hujuda deth cap suprèm, non a cap de sens) non ei possible qu'es istorians qu'atribuissen es actes dera massa ara volentat d'un solet individú trapen quauquarren de senat. Donques qu'ac trapen: es istorians an escrit montanhes de libres sus aguesta retirada e pertot se referissen as ordes de Napoleon, as sòns prigonds plans, as manòbres que realizèc era sua armada e as geniaus projèctes des sòns mariscaus.

Mos expliquen en diuèrses e prigondes consideracions era inutila retirada per ua rota devastada, quan en Malo-Yaroslavets se l'aufrie ara armada francesa un camin bon e liure entà un parçan ric, semblable ath qu'alistèsse mès tard Kutuzov entà perseguir-lo. Damb semblables arguments se mos hè veir era retirada de Smolensk entà Orsha e er eroïsme de Napoleon en Krasnoie, a on, sivans mos diden, se premanie a dar ua batalha qu'aurie dirigit eth madeish e a on, passejant damb un baston de bedoth, didec:

- *J'ai assez fait l'Empereur, il est temps de faire le general*.

Ça que la, seguic era sua hujuda en tot abandonar ara sua sòrt es parts dispersades dera sua armada que se trapauen ath darrèr.

Se mos explique dempús era granor d'amna des mariscaus, mès que mès, de Ney: granor que s'està en arribar de nets pes bòsqui entornejant eth Dnieper, presentant-se en Orsha sense bandères, sense artilharia e solet damb era dètzau part des sues tropes.

E, fin finau, es istorians descriuen coma quauquarren gran e geniau era hujuda deth gran emperaire, abandonant ara sua gloriosa armada. Autanplan aguesta darrèra hujuda, qu'ena vida vidanta calerie cridar-se eth darrèr grad d'infamia, e que d'era enquia un mainatge s'avergonharie, enquia e tot aguesta accion se ve justificada pes istorians.

E quan non ei possible seguir alongant tant elastics hius deth rasonament, quan aguesta actuacion ei tan claraments opausada ad açò que tota era umanitat sòl enténer coma digne e enquia just, apareish alavetz, en pòts d'istorians, era sauvadora concepcion dera granor. Çampar, era granor excludís tota possiblitat de mesurar eth ben e eth mau. Entath gran eth mau, que non existís: cap de viletat se pòt atribuir ad aqueth qu'ei gran.

"*C'est grand*!", diden es istorians, e, per tant, non i a ben ne mau; solet i a "*le grand*" e çò de "*non grand*". Çò de "*grand*" ei eth ben; çò de "*non grand*", eth mau. *Grand*, sivans eri, ei era qualitat d'aguesti èssers especiaus que criden eròis. E Napoleon que hugie entà çò de sòn caperat damb era sua perissa e abandonant as sòns moribonds companhs, òmes toti que (sivans era sua pròpia opinion) auie amiat, eth madeish, en aguest lòc, trape damb aquerò de "*c'est grand*", e se demore tranquil.

- *Du sublime* (vedie quauquarren *sublime* en eth madeish) *au ridicule il n'y a qu'un pas,* didie.

E dempús de cinquanta ans toti repetissen: *Sublime! Grand! Napoleon le Grand! Du sublime au ridicule non y a qu'un pas!*

E arrés pense qu'eth hèt de considerar era granor coma era mesura deth ben e deth mau ei era confession dera sua nullitat, dera sua infinita petitesa.

Entà nosati, que possedim era mesura deth ben e deth mau balhada per Crist, arren i a mès incommensurable. Que non existís granor a on non i a bontat, simplicitat e vertat.

XIX

Quin rus, en liéger era descripcion deth darrèr periòde dera campanha de 1812, non a experimentat un penible sentiment de despièit, contrarietat e confusion? Qui non s'a preguntat per qué non sigueren capturadi e anequelidi toti es francesi, quan tres armades, damb fòrces superiores, les enrodauen e quan eri madeishi, desorganizadi e mòrti de hame se rendien en massa e quan (ac diden es istorians) er objectiu des russi s'estaue precisaments a detier, barrar eth pas e capturar a toti es francesi?

Com, aguesta armada russa, inferiora en nombre ara francesa, en tot auer balhat batalha en Borodino, dempús d'entornejar ar enemic per tres costats damb era finalitat de capturar-lo, non ac artenhec? Ei possible qu'es francesi auessen tant enòrme prestigi dauant des russi que, autanplan enrodant-les damb fòrces superiores non podessen vencer-les? Com se podec passar?

Era istòria (aquera que se balhe ada era madesha aguest nòm) respon qu'aquerò se passèc pr'amor que Kutuzov, Tormazov e Chichagov, atau coma d'auti, heren o non heren aguestes o aqueres manòbres.

Mès, per qué non les heren? Per qué non sigueren jutjadi e castigadi, s'èren colpables d'auer empedit era realizacion der objectiu assenhalat? Mès, autanplan admetent que Kutuzov, Chichagov, eca. siguessen es causants deth revés des russi, ei incomprensible: per qué, enes condicions que se trapauen es sues tropes en Krasnoie e en Berezina (en ambdús casi es tropes russes èren superiores en nombre), non capturèren ara armada francesa damb es sòns mariscaus, es sòns reis e eth sòn Emperaire, quan ère aguest precisaments er objectiu des russi?

Era explicacion que se balhe ad aguest estranh fenomèn (era madeisha que tien es istorians militars russi) se circonscriu a Kutuzov, qu'acusen d'auer empedit era ofensiua; acusacion mancada de basa, donques que mo'n sabem pro ben de qué era volentat de Kutuzov non auie pogut contier er atac des sues tropes en Viazma e en Tarutino.

Per qué era madeisha armada russa que damb fòrces inferiores artenhie era victòria de Borodino dauant d'un enemic en plen vigor, ara, en Krasnoie e Berezina, quan es sues fòrces èren superiores as deth contrari, resultaue vençut pera desorganizada armada francesa?

S'er objectiu des russi ère talhar era retirada e capturar a Napoleon e as sòns mariscaus, podem afirmar que, luenh d'arténher aguesta mèta, heren mèuca de manèra penibla en totes es iniciatiues entà artenher-la; aguesta ei era rason de qué eth darrèr periòde dera campanha sigue presentat justaments pes istorians francesi coma ua succession de victòries e de qué era interpretacion des istorians russi, en autrejar-se tanben era capitada, sigue absoludaments faussa.

Forçadi pera logica, es istorians militars russi vien sense voler en aguesta conclusion, e a maugrat des sòns aperaments lirics ara valor, ara leiautat, eca. se ven obligadi a

cohessar qu'era retirada des francesi dempús Moscòu ei semiada de diuèrses victòries de Napoleon e derrotes de Kutuzov.

Mès, se deisham de cornèr er amor pròpi nacionau, avertiram qu'aguest rasonament se contraditz ada eth madeish, donques qu'era seria de victòries napoleoniques amièc as francesi a ua derrota totau tant qu'es derrotes des russi amièren ara destrucion totau der enemic e ara liberacion dera sua patria.

Era origina d'aguesta contradiccion s'està en hèt de qué es istorians estúdien es eveniments a trauèrs des cartes des sobeirans e des generaus, a trauèrs d'infòrmes, documents, eca., qu'admeten era existéncia d'un projècte faus que jamès existic en darrèr periòde dera guèrra de 1812: er assag de capturar e agarrar a Napoleon damb es sòn mariscaus e armades.

Semblable objectiu non existic ne podie existir, perque ère mancat de sens e aurie estat impossible d'arténher: ère mancat de sens, perque, en prumèr lòc, era armada desorganizada de Napoeon hugie de Russia çò de mès lèu possible, ei a díder, hège çò que podie desirar quinsevolh rus. Per qué, alavetz, les calie èster de besonh diuèrses operacions contra un enemic que desiraue anar-se'n?

En dusau lòc, qu'ère absurd talhar eth camin a uns òmes que tenguien totes es sues energies a húger.

En tresau lòc, qu'ère absurd pèrder fòrces pròpies enta anequelir ua armada que s'anaue dissolent per era madeisha, sense cap de causa extèrna, e en taus proporcions que, sense trapar cap obstacle en sòn camin, artenhec era frontèra damb ua centesimala part de toti es sòns efectius.

En quatau lòc, eth madeish desir de capturar ar Emperaire, as reis e ducs qu'aurie estat asenat: era realizacion de semblable desir aurie destorbat en grana manèra era accion des russi, coma arreconeishen es mès abils diplomatics dera epòca (J. Maistre e d'auti). E mès asenat aurie estat eth desir de capturar a totes es tropes franceses, quan es russes s'auien redusit ara mitat abantes de Krasnoie e quan, entà susvelhar as presoèrs, s'auie auut de besonh de divisions sancères e es soldats russi non podien tostemp recéber era sua racion completa e es presoèrs ja capturadi se morien de hame.

Aguest sabent projecte de capturar a Napoleon e ara sua armada se retire ath plan der ortalan que entà hèr enlà deth sòn uart ar animau qu'a maumetut es sues plantes cor entà empachar-li era gessuda e comence a pataquejar-lo ena tèsta. Solet era colèra justificarie aguesta reaccion. Mès ne tansevolh aquerò se poirie díder des autors de tau projècte, donques que no èren sues es plantes maumetudes per enemic.

E ath delà d'asenat, eth projècte de barrar eth camin a Napoleon e ara sua armada qu'aurie estat impossible.

Impossible, mès que mès, perque (e atau ac demòstre era experiéncia) eth movement des colomnes a cinc quilomètres deth camp de batalha non coïncidís jamès damb eth

plan premanit per aunça, e era probabilitat de qué Chichagov, Kutuzov o Wittgenstein s'amassèssen en lòc e en temps establit ère tan petita qu'equivalie a çò d'impossible. Atau ac pensaue Kutuzov, e quan recebec eth projècte objectèc qu'es actes de sabotatge a grana distància jamès balhen es resultats desiradi.

Qu'ère impossible, ath delà, perque entà travar es fòrces dera inèrgia que se retiraue era armada francesa aurie estat de besonh compdar damb fòrça mès tropes des qu'auien es russi.

De un aute costat, ère impossible pr'amor qu'era expression militara "talhar" non a cap de sens. Se pòt talhar un tròç de pan, mès que non se pòt talhar a ua armada. Talhar ua armada (barrar-li eth pas) qu'ei absoludaments impossible, pr'amor que tostemp rèste fòrça espaci en entorn que se pòt depassar e tostemp està era net, quan non se ve arren, que d'aquerò porien convencer-se'n es sabents militars damb es exemples de Krasnoie e Berezina. Tanpòc se pòt capturar ad arrés se non ei qu'er interessat consentisque que lo capturen, madeish que non podem agarrar ua irongleta se non ei qu'era se bote ena nòsta man. Se pòt capturar ad aguest que se rend, coma es alemans, sivans totes es règles dera estratègia e dera tactica. Mès, damb tota rason, es francesi non i èren d'acòrd, pr'amor qu'era madeisha mòrt per hame e hered les demoraue autant ena preson coma ena hujuda.

E sustot, ère impossible eth projècte perque, dès qu'eth mon ei mon, jamès existiren guèrres en condicions tan terribles coma era de 1812, e es russi, qu'entà perseguir as francesi meteren en jòc totes es sues fòrces, non podien hèr arren mès sense anequelir-ser ada eres madeishes.

Pendent era marcha dera armada russa de Tarutino entà Krasnoie se perderen, entre malauts e arreculadi, cincuanta mil òmes: ei a díder era poblcion d'ua grana capitau de província. Era mitat dera armada despareishec sense entrar en combat.

E ei precisaments en parlar d'aguest periòde dera campanha quan es tropes, sense caucèr e sense ròba d'iuèrn, damb viures insufisenti, sense vodka, hènt jadilha mesi sancers ena nhèu a temperatures de quinze grads dejós de zèro, damb solet sèt o ueit ores de lum e longues nets; quan non se pòt mantier era disciplina, quan es òmes s'estan enes domenis dera mòrt non ues pòques ores, coma ena batalha, senon mesi sancèrs, en luta contunha damb era hame e eth hered, quan cada mes perís era mitat dera armada, ei precisaments en aguest temps, en parlar d'aguest periòde, quan es istorians diden que Miloradovic li calie auer realizat ua marcha oblica, que Tormasov li calie auer anat en tau lòc, que Chichagov l'aurie calur desplaçar-se entà tau uate (damb era nhèu peth dessús des jolhs) e que Fulano aurie abatut e interceptat… eca….eca.

Es russi, redusidi ara mitat, hègen tot çò que podien e les calie hèr entà artéher un objectiu digne d'un pòble; e non son colpables de qué uns auti russi, ben acomodadi enes sòns tèbi lotjaments, prepausèssen plans impossibles.

Totes aguestes estranhes e ara incomprensibles contradiccions entre es hèts e es racondes des istorians se deuen a qué es que descriuen aguesti eveniments heren istòria des polides paraules e des beròis sentiments d'un o de un aute generau, en sòrta d'atier-se as hèts.

Es paraules de Miloradovic, es recompenses recebudes per aguest o aqueth generau, es sòns pròpis projèctes, les semblen fòrça interessants; mès es cinquanta mil òmes que s'anèren quedant enes espitaus o enes cementèris ne tansevolhe les interèssen, perque non son er objècte des sòns estudis.

E, ça que la, ei pro separar-se des infòrmes e plans generaus, ei pro damb estudiar eth movement d'aqueri centenats de milèrs d'òmes que cuelheren part dirècta e immediata enes eveniments, entà que toti aguesti problèmes que semblen insolubles trapen, aisida e simplaments, ua solucion indiscutibla.

Er objeciu de talhar eth pas a Napoleon, empedir que s'amassèsse ara sua armada, non existic senon ena imaginacion d'ua dotzena d'òmes. Que non podie existir pr'amor qu'ère asenat e irrealizable. Aquerò s'artenhec, en prumèr lòc, per eth madeish, donques qu'es francesi hugien e non restaue senon deishar-les liure eth camin; en dusau lòc, pes accions des guerrilhes, que deimauen ar enemic; e, en tresau lòc, perque ua grana armada russa seguie es passi des francesi, prèsta ath combat en cas de qué s'arturèssen.

Era armada russa li calie actuar coma un soriac sus er animau que cor. E eth bon majorau sap qu'eth soriac entà naut, coma ua menaça, ei mielhor que pataquejar eth cap der animau que hug.

QUATAU PART

I

Quan er òme ve morir a un animau s'apodère d'eth eth temor. Aquerò qu'eth ei, era sua pròpia esséncia despareish dauant des sòns uelhs e dèishe d'existir; mès, s'en sòrta d'un animau se tracte d'un semblable, e d'un èsser que s'estime, alavetz, ath delà deth terror qu'inspire era extincion dera vida, se còste un esquinçament, ua herida mortau que, coma era fisica, pòt arribar a aucir e se pòt guarir, mès tostemp resulte dolorosa, sensibla a quinsevolh contacte exterior inoportun.

Natasha e era princessa Maria ac senteren es dues madeish ena mòrt deth prince Andrei. Aclapades morauments, clucauen es sòns uelhs pr'amor de non veir suspenuda sus eres era espaventosa broma dera mòrt, non gausauen guardar era vida cara a cara. Protegien es sues dubèrtes herides de quinsevolh contacte ofensiu e dolorós. Çò que siguesse, un coche que passaue ara prèssa peth carrèr, era mencion deth repais, era pregunta d'ua puncèla sus eth vestit que li calie premanir e, encara pejor, era expression pòc sentuda e faussa dera condolença, remoiguie dolorosaments es sues herides, les semblaue ua ofensa e trebolaue aqueth de besonh silenci qu'ambdues sajauen d'escotar eth grèu e terrible còr qu'encara ressonaue enes sues imaginacions, empedint-les apregondir en luenhant e misteriós infinit que, per un instant, s'auie dubèrt ath sòn dauant.

Mentre èren soletes non patien ne sentien cap ofensa. Parlauen pòc entre eres, e quan ac hègen ère sus causes sense importància. Era ua e era auta refusauen madeish tot aquerò qu'auesse relacion damb er avier.

Adméter era possibilitat d'un futur les semblaue ua ofensa ara sua memòria. Encara damb màger suenh evitauen enes sues convèrses tot çò que se restacaue ath defuntat. S'imaginauen que çò de viscut e sentut per eres non se podie exprimir damb paraules e que quinsevolh mencion peth menut dera vida d'Andrei violaue era granor e era santetat deth mistèri que, per un instant, se les auie revelat.

Era constanta resèrva que s'impausauen ada eres madeishes enes sues convèrses, era omission de tot aquerò que podie referir-se ara sua persona, es perpetues interrupcions quan s'apressauen en limit de çò que non se podie díder, evocauen, ena sua ment, damb màger claretat e puretat, çò que sentien.

Mès era tristor pura e plia ei tant impossibla coma era plia e pura alegria. Convertida en patrona unenca dera sua sòrt e en unstitutritz e educadora deth sòn nebot, era princessa Maria siguec era prumèra a abandonar, per imperatiu dera vida, aqueth mon de dolor qu'auie viscut pendent es dues prumères setmanes. Auie recebut cartes des sòns familhars que li calie respóner, era cramba de Nikolenhka ère umida e eth mainatge començaue e tossir; Alpatik arribèc en Yaroslavl damb un infòrme sus diuèrsi ahèrs e eth conselh d'entornar entà Moscòu, ena sua casa de Vozdvishenka, qu'auie quedat intacta e non exigie senon leugères reparacions. Era vida non s'arturaue e ère de besonh víuer. Per penible que li siguesse gésser d'aqueth estat d'isolament mistic qu'auie viscut

enquia alavetz, e per mès que sentesse e l'avergonhèsse auer de deishar soleta a Natasha, es ahèrs dera vida reclamauen era sua colaboracion e, encara sense voler, s'autregèc ada eri. Verificaue es compdes damb Alpatik, demanaue conselh a Dessalles sus era educacion deth sòn nebot, daue ordes e premanie era tornada entà Moscòu.

Natasha demoraue soleta, e dès qu'era princesa Maria s'ocupèc a premanir eth viatge sajaue d'evitar-la.

Era princessa li demanèc ara comdessa que deishèsse vier damb era a Natasha entà Moscòu e es pairs consentiren damb alegria, perque vedien amendrir de dia en dia es fòrces dera sua hilha e èren convençudi de qué eth cambiament d'aires e es conselhs des mètges moscovites contribuirien ara sua recuperacion.

- Que non vierè entà nunlòc, repliquèc Natasha en enténer aquera prepausa. Sonque vos demani que me deishetz tranquilla.

E gessec ara prèssa dera cramba en tot tier-se a penes es lèrmes, costades mès peth despièit e era colèra que peth dolor.

Dès que se sentec abandonada pera princessa Maria e soleta damb era sua pena, Natasha s'estaue era màger part deth temps ena sua cramba, sus un divan, damb es cames doblegades, remenant e trincant quinsevolh causa damb es dits fini e nerviosi, tachada era guardada en çò prumèr qu'auesse ath sòn dauant. Aguest isolament la fatigaue, la tormentaue, mès que l'ère de besonh. Tanlèu entraue quauquarrés ena sua cramba se metie rapidaments de pès, cambiaue era sua actitud e expression, cuelhie un libre o ua labor de cosedura e semblaue demorar impacienta qu'er inoportun se n'anèsse.

Credie èster tostemp a mand de compréner aqueth problèma superior as sues fòrces qu'en eth concentraue eth sòn esperit.

Tà finaus de deseme, damb un vestit de lan nera, era trena recuelhuda de quinsevolh manèra, eth ròstre aflaquit e esblancossit, Natasha, estirada en divan, campaue era pòrta, arropint e desarropint era punta deth cinturon.

Guardaue entar aute costat dera vida, entà on eth se n'auie anat.

E era auta vida, qu'abantes jamès i auie pensat e qu'enquia alavetz li semblaue tan luenhana e incredibla, ère ara çò de mès pròche, intim e comprensible d'aguesta existéncia, a on solet restaue eth uet e era destruccion, o eth patiment e era angónia.

Campaue entath lòc a on, coma se'n sabie, auie estat eth; mès sonque lo podie rebrembar, tau coma l'auie vist en Mitischi, en Troitsa, en Yaroslavl.

Vedie eth sòn ròstre, entenie era sua votz, repetie es sues paraules e es qu'era madeisha l'auie dit, e enquia e tot d'autes endonviades que les aurie podut díder alavetz.

Lo vedie, estirat en un fautulh, era sua giqueta de velot, eth cap emparat ena man prima, palla, damb eth pièch en.honsat e es espatles quilhades. Vedie es sòns pòts fèrmaments

sarradi, es sòns uelhs ludents, e ua petitu arrupa qu'apareishie e despareishie en sòn front blanc.

Ua cama li tremòle lèu impercetiblaments. Natasha se'n sap de qué eth lute damb un dolor terrible: "Mès, com ei aguest patiment? Per qué? Be n'ac hè de mau! Qué sent?", pense. Eth se n'encuede que lo guarde damb atencion, lhèue es sòns uelhs e, sense arrir, ditz:

"Çò de pejor ei estacar-se entà tostemp a bèth un que patís. Qu'ei un martiri perpetual". E bote en era ua escrutadora guardada. Natasha, coma tostemp, respon sense reflexionar. "Aquerò que non pòt durar tostemp. Non se passarà. Vos guariratz deth tot".

Ara lo torne a veir e experimente de nauèth es sentiments d'alavetz. Rebrembe era guardada intensa, trista e sevèra coma responsa as sues paraules e compren eth repotec e era desesperacion que i auie enes sòns uelhs.

"Reconeishí, pense Natasha, qu'aurie estat terrible que l'auesse calut patir tostemp. Alavetz responí aquerò, pr'amor qu'aurie estat orrible entada eth, e eth ac comprenec de ua auta manèra: pensèc qu'aurie estat orrible *entà jo*. Alavetz encara volia víuer, auia pòur ara mòrt. E ac didí d'aquera manèra brutau e estupida! Non ac pensaua, pensaua tot çò de contrari. S'auessa dit çò que pensaua l'auria dit que s'eth siguesse en tot morir-se tostemp dauant es mès uelhs, seria erosa s'ac compari damb aquerò que sò ara! Ara!... e ara ja non i a arren, ne arrés. Ac sabie eth? Non, que non ac sabie, ne ac saberà jamès. E ara, aquerò, ja jamès, jamès se poirà remediar" Un aute còp repetie eth es madeishes paraules, mès ara Natasha responie, ena sua imaginacion, de manèra desparièra. L'interrompie e didie: "Qu'ei terrible entà vos, mès non entà jo. Sabetz que sense vos arren i a entà jo ena vida e patir ath vòste costat ei era mia felicitat". E eth cuelhie era sua man, l'ac sarraue coma ac auie hèt aquera terribla tarde, quate dies abantes dera sua mòrt. E ena sua imaginacion repetie Natasha d'autes trendes paraules, paraules d'amor qu'alavetz aurie pogut díder: "T'estimi… T'estimi a tu, t'estimi…", e se retorcie es mans, sarrant es dents damb un esfòrç convulsiu.

Ua doça tristor l'envasie e es uelhs se l'aumplien ja de lèrmes. Mès, còp sec, se preguntaue: "A qui li didi aquerò? A on ei? E qui ei eth, ara?" Ua crudèu e dura perplexitat velaue de nauèth era sua vision: damb es celhes arroncilhades guardaue tu per tu entà on eth auie estat. Li semblaue que d'un moment en aute desnisharie aqueth mistèri… Mès en madeish instant que s'anaue a revelar çò d'incomprensible, eth bronit violent deth picapòrt dera pòrta en daurir-se heric dolorosaments era sua audida. Rapidaments, sense precaucions, damb mina espaurida, entrèc era puncèla Duniasha.

- Lèu, vietz…, didec Duniasha damb ua expression d'espant en ròstre. Vietz a vier ath vòste pair… Un malastre. Piotr Ilic… ua carta… didec somicant.

II

Ath delà deth desir de separar-se de toti, Natasha experimentaue alavetz un sentiment especiau d'aluenhament que l'aluenhaue especiauments des sòns. Sa pairs, Sonia, l'èren tan pròchi, tan familhars, ère tant acostumada ada eri, qu'es sues paraules e es sòns sentiments li semblauen ua ofensa entath mon que viuie darrèraments. Non solet se mostraue indiferenta, senon qu'enquia les guardaue damb ostilitat. Escotèc es paraules de Duniasha, que parlaue d'un malastre, e de Piotr Ilic, mès que non arribèc a comprener-les.

"Quin malastre les a pogut arribar?, pensèc. Entada eri tot seguís coma abantes, normau, immudable e tranquil".

Quan entrèc ena sala sa pair gessie ath mès córrer dera cramba dera comdessa damb eth ròstre contreigut e banhat en lèrmes. Cercaue refugi en ua auta estança pr'amor de balhar plia libertat as plors que l'estofauen. En veir a Natasha botgèc desesperadaments es mans e se petèc en somics covulsius que deformauen era sua cara redona de traits doci.

- Pe… Petia!... Entra, entra… era… era te cride!...

E plorant coma un mainatge s'apressèc entà ua cagira, damb era rapiditat que li permetien es sues fèbles cames, se deishèc quèir en era e amaguèc eth ròstre entre es mans.

Natasha sentec, còp sec, coma s'ua secodida electrica recorresse eth sòn còs. quauquarren sarrèc eth sòn còr damb un dolor insuportable. Li semblèc que bèra causa se trincaue en era e se morie. Mès sentec tanben qu'aqueth patiment la desliuraue de ressabuda dera proïbicion de víuer que pesaue sus era. Ara vista de sa pair, en enténer a trauèrs dera pòrta es terribles e inumans sorriscles de sa mair, se'n desbrembèc de seguit deth sòn pròpi dolor e d'era madeisha. Correc entà sa pair, mès eth, botjant fèblaments era man, senhalèc era pòrta dera cramba dera sua hemna. Era princessa Maria gessec d'aquera estança, plan esblancossida, era maishèra tremolosa; cuelhec era man de Natasha e li didec quauquarren. Natasha non la vedie, ne escotaue arren. Damb pas rapid arribèc ena pòrta, s'arturèc un instant, coma lutant damb era madeisha, e correc entara sua mair. Era comdessa, estirada en un fautulh, contreiguda de manèra estranha e incomòda, pataquejaue era sua tèsta contra era paret. Sonia e diuèrses puncèles la tenguien deth braç.

- Que vengue Natasha! Natasha!, cridaue era comdessa. Qu'ei mentida, mentida… Eth que mentís, cridaue refusant a guairi l'enrodauen. Anatz-vo'n toti!, qu'ei mentida! Que l'an aucit! A, a, a!... Ei mentida!

Natasha apuèc un jolh en fautulh, s'inclinèc entara sua mair, l'abracèc e, damb ua fòrça inesperada, la lheuèc, virèc entada era eth ròstre de sa mair, en tot abraçar-la sarradaments.

- Maireta!... Estimada!... Que sò aciu, mama… estimada mia!, gasulhaue, sense arturar-se ne ua segonda.

Non deishaue a sa mair, pelejaue trendaments damb era: demanèc ues coishinères e aigua; descordèc e estarnèc eth vestit dera comdessa.

- Estimada maireta, maireta mia, colometa… mormolhaue sense pòsa, punant-li eth cap, es mans, eth ròstre e sentent córrer es lèrmes a còps de caudèr, en tot hèr-li gatalhèues en nas e enes caròles.

Era comdessa sarrèc era man dera sua hilha, cluquèc es uelhs e se padeguèc pendent un moment. Còp sec, damb inesperada rapiditat, se metec de pès, campèc ath sòn entorn damb uelhs hòraviadi e, en veir a Natasha, sarrèc eth sòn cap damb tota era sua fòrça; dempús virèc entada era aqueth ròstre deformat peth dolor, lo contemplèc longaments.

- Natasha, tu m'estimes, preguntèc en votz baisha e confiada. Natasha, non m'enganharàs? Me dideràs tota era vertat?

Natasha la guardaue damb es uelhs plei de lèrmes; en sòn ròstre non i auie qu'ua suplica de perdon e d'amor.

- Estimada mia, maireta, repetie, en tot desplegar tota era fòrça deth sòn amor entada era pr'amor d'aleugerir de bèra manèra eth dolor que la sarraue.

Un còp mès, en aquera estèrla luta contra era realitat, era mair se remie a creir ena possibilitat de seguir viuent ara qu'eth sòn hilh preferit s'auie mòrt ena flor dera edat. Preferie húger d'aguesta realitat e refugiar-se en mon dera lhocaria.

Natasha non rebrembarie dempús com se passèren aqueth dia e era net a vier. Pendent tota era net non cluquèc un uelh, non se desseparèc dera sua mair. Aqueth amor de Natasha, pacienta, tenaç, que non ère ua explicacion ne ua consolacion senon un aperament entà seguir viuent, entornejaue de contunh ara comdessa pertot. Tara tresau net era comdessa se padeguèc ua estona e Natasha, apuada en braç deth fautulh, cluquèc es uelhs.

Que i auec ua carrinclada en lhet de sa mair. Era joena dauric es uelhs; era comdessa, seiguda en lhet, parlaue doçament:

- Be ne sò de contenta de qué ages vengut! Que seràs cansat. Vòs un tè?

Natasha s'apressèc.

- Que te veigui mès naut e mès òme, seguie era comdessa, cuelhent era man dera sua hilha.

- Maireta, se qué didetz…!

- Natasha, eth que ja non i é, ja non i é mès!... e abraçant ara sua hilha, era comdessa s'estarnèc a plorar per prumèr viatge.

III

Era princessa Maria ajornèc eth sòn viatge. Sonia e eth comde sajauen de substituir a Natasha, mès en vaganaut. Vedien que solet era podie evitar que sa mair queiguesse en ua desesperacion pròcha ara holia. Pendent tres setmanes, sense gésser d'aquera estança, Natasha viuec damb sa mair; dormie ena madeisha cramba, en un fautulh, la hège minjar e béuer, parlaue damb era de contunh, perque solet era sua votz trenda e amorassanta la tranquillizaue.

Era herida en còr dera mair non podie cicatrizar. Era mòrt de Petia se li hec a vier era mitat dera sua vida. Tath mes de recebuda era notícia, aquera hemna, enquia alavetz energica, e coratjosa, as sòns cinquanta ans, gessec dera sua cramba convertida en ua vielha miei mòrta e sense cap interès pera vida. Mès era madeisha herida que lèu aucic ara comdessa resuscitèc a Natasha.

Un còp cicatrize era herida prigonda e s'amassen es sòns bòrds, autant era psiquica coma era fisica, per estranh que semble, cicatrizen tanben interioraments gràcies ara possada dera fòrça vitau.

Atau se guaric era herida de Natasha. Era credie acabada era sua vida. Mès er amor entara sua mair la hec a veir qu'era esséncia dera sua vida, er amor, encara ère viua ena sua amna. Er amor se desvelhèc e damb eth era vida.

S'es darrèri dies deth prince Andrei l'auien apressat ara princessa Maria, aguest nau malastre les amassèc encara mès. Era princessa, qu'auie arreculat era sua marcha, suenhèc pendent tres setmanes a Natasha coma se siguesse ua mainada malauta. Es darrères setmanes passades ath cant de sa mair que l'auien minat es sues fòrces.

Un viatge, a mieja tarde, era princessa Maria, en campar que Natasha tremolaue de fèbre, se la hec a vier entara sua cramba e la hec ajaçar-se en sòn lhet. Passèc es ridèus e se dispausèc a gésser, mès Natasha la cridèc.

- Que non è dromilhon. Demora-te damb jo, *Marie*.
- Qu'ès cansada. Saja de dormir.
- Non, non. Per qué m'as hèt a vier aciu? Mama preguntarà per jo.
- Qu'està fòrça mielhor. Aué a estat parlant tanben d'eth, repliquèc era princessa.

Ena penombra dera cramba Natasha s'estèc en tot campar eth sòn ròstre.

"Se retire ada eth?, pensaue. Òc e non. Mès qu'ei especiau: autú, naua, totafèt desconeishuda. E m'estime. Qué i a ena sua amna? Ei tot bontat. Mès… com ei, com pense, que opine de jo? Òc, ei meravilhosa."

- Masha, didec en tot cuelher-la timidaments pera man. Masha… non te penses que sò dolenta. Vertat que non? Guaire t'estimi! Sigam amigues, fòrça amigues!

E, abraçant-la comencèc a punar es mans e eth ròstre dera princessa, avergonhada e contenta per aguestes manifestacions d'estimacion.

Dès aguest dia anèc creishent en eres aguesta amistat apassionada e trenda que solet se trape entre hemnes. Se punauen de contunh, se didien paraules coraus, passauen amassa era màger part deth temps. S'ua d'eres gessie, era auta s'estaue inquieta e la cercaue sense tardar-se. Amassa qu'èren mès d'acòrd, damb eres madeishes, que soletes, separades era ua dera auta. Eth sentiment que les junhie qu'ère excepcionau, mès fòrt qu'era amistat, perque admetien era possibilitat de víuer s'èren amassa.

A viatges s'estauen ores sanceres en silenci; d'autes, ja ajaçades, parlauen enquiara maitiada. E es sues convèrses virauen, mès que mès, ar entorn deth passat. Era princessa condaue era sua mainadesa: parlaue de sa mair, de sa pair e des sòns sòmis; Natasha, qu'abantes non comprenie, ne s'interessaue per aquera vida de fidelitat e somission, era poesia dera abnegacion cristiana, ara, gràcies ara sua estima per era, estimèc tanben eth sòn passat e comprenec aguest aspècte dera vida qu'abantes li semblaue incomprensible. Que non pensaue aplicar ara sua existéncia aguesta somission e aguest sacrifici, donques qu'ère acostumada a cercar d'autes hònts d'alegria, mès comprenie e estimaue, en un aute èsser, tota aquera vertut, abantes incomprenuda. Ath temps, entara princessa Maria es racondes dera mainadesa e dera adolescéncia de Natasha qu'ère coma era revelacion d'un aspècte dera vida abantes incomprensibla: era fe ena vida e enes plasèrs dera existéncia.

Jamès parlauen d'eth pr'amor de non trebolar, sivans les semblaue, damb paraules, es nòbles sentiments que les junhien.

E aguest silenci auec coma resultat que, de man en man, sense ne tansevolh sospechà'c, comencèren ea desbrembar-lo.

Natasha estaue tan prima, tan palla e fèbla que toti parlauen dera sua salut, e aquerò les agradaue. Mès a viatges s'apoderaue d'era non ja era pòur ara mòrt senon ara malautia, ara feblesa e ara pèrta dera sua beresa; en escadences examinaue atentiuaments es sòns braci, estonada pera sua primesa, o ben, pes maitins, contemplaue en miralh aqueth ròstre alongat que li semblaue digne de pietat. Pensaue qu'atau deuie èster, e ath còp auie pòur e se sentie trista.

En bèra escadença pugèc precipitadaments es escales, alendant fatigosaments, e ara seguida, sense èster-ne conscienta, endonvièc un pretèxt e les tornèc a baishar e pujar a tot córrer, pr'amor de mesurar es sues fòrces e observar-se.

Un aute còp cridèc a Dushiana e era sua votz vibrèc. La seguic cridant, encara qu'era puncèla ja acodie; qu'ère era madeisha votz de timbre grèu qu'auie cantat en d'auti tempsi, e s'escotèc ada era madeisha.

Natasha non sabie, ne aurie creigut, que jos era impenetrabla capa de hanga que tapoaue era sua amna s'anauen daurint pas es joeni, delicadi e trendi borrons d'èrbes

que, un còp arraisadi, amagarien damb es sòn rebrots, plei de vida, eth dolor patit, en tot hèr-lo lèu invisible e imperceptible. Era herida cicatrizaue peth laguens.

Tà finaus de gèr era princessa Maria partic entà Moscòu e eth comde persutèc que Natasha anèsse damb era pr’amor de consultar as mètges.

IV

Dempús der encontre de Viazma, quan Kutuzov non podec contier eth desir des sues tropes d'abàter, talhar eth movement ulterior des francesi que hugien e des russi que les perseguien, non i auec cap auta batalha enquia Krasnoie. Era hujuda ère tan rapida qu'era armada persecutora non la podia arténher; era artilharia e era cavalaria s'arturauen agotades e es informacions sus es movements francesi èren tostemp inexactes.

Es soldadi russi èren tan fatigadi per aquera ininterrompuda marcha d'enquia quaranta quilomètres ath dia, que ja non podien auançar mès de prèssa.

Entà hèr-se'n ua idia d'aguest grad d'agotament serà pro díder que, en tot auer perdut entre mòrts e heridi ena accion de Tarutino, non mès de cinc mil òmes, sauvant a centenats de presoèrs, era armada russa, qu'auie gessut d'aguesta posicion damb cent mil òmes, arribèc en Krasnoie damb solet cinquanta mil.

Autant destructiua ère entàs russi era persecucion des francesi coma entad aguesti era hujuda. Era soleta diferéncia s'estaue en qué era armada russa auançaue volontariaments, sense era menaça deth totau esbauç que penjaue sus era armada francesa; e es arreculadi francesi queiguien en mans der enemic, tant qu'es arreculadi russi demorauen en casa. Era rason principau der amendriment dera armada napoleonica ère era rapidittat que se botjauen: ua pròva d'aquerò ei er amendriment corresponent des tropes russes.

Tota era actuacion de Kutuzov, autant en Tarutino qu'en Viazma, ère dirigida (tostemp que depenie d'eth) a non travar aguesta hujuda, funèsta entàs francesi (coma volien Sant Petersburg e es generaus russi), senon facilitar-la, e aleugerir eth movement des sues pròpies fòrces.

Mès a despart deth cansament e des enòrmes pèrtes costades pera rapiditat deth movement, Kutuzov qu'auie ua auta rason entà alentir era marcha des tropes e non pressar-se. Er objectiu dera armada russa qu'ère era persecucion des francesi; eth camin que seguien ère desconeishut e, per tant, coma mès apròp seguissen es russi as francesi, autant mès trajècte recorrien: solet en mantier-se a ua cèrta distància se podie cuélher eth camin mès cuert e evitar eth biscòrn des francesi. Totes es abiles manòbres prepausades pes generaus s'estauen a aumentar eth recorrut des marches, quan eth solet plan rasonable ère amendrir-lo. E pendent tota era campanha, de Moscòu entà Vilna, era actuacion de Kutuzov tendec entad aguesta fin; non per edart ne provisòriaments, senon d'ua manèra tan consequenta, que ne un solet còp se desseparèc d'aguesta finalitat.

Sabie Kutuzov, non per çò deth rasonament o der estudi, senon gràcies ath sòn esperit rus, sabie e sentie çò que sentie cada soldat: qu'es francesi èren vençudi, qu'er enemic hugie e que les calie deishar-les partir. Mès, ath còp, coma toti es soldats, sentie er aclapament d'aquera marcha, inaudida pera sua rapiditat e pera sason que s'amiaue a tèrme.

Mès es generaus, sustot es que non èren russi, que desirauen, mès que mès, distinguir-se capturant a un duc o a un rei quinsevolh, credien qu'auie arribat eth moment de presentar batalha e véncer ath contrari, quan precisaments quinsevolh batalha aurie resultat tan brutau coma estupida. Kutuzov se limitaue e arropir es espatles quan li presentauen, un darrèr er aute, aqueri projèctes de manòbres, damb soldats descauci, sense ròba d'abric, ahaimadi e redusidi en un mes (autanplan sense auer combatut) ara mitat, e que damb eri, enes mielhores circonstàncies, l'aurie calut recórrer enquia arribar ena termièra ua distància màger encara qu'era recorruda.

Aguesta tendéncia a distinguir-se, a manobrar, a destorbar e interceptar eth camin se manifestaue especiauments quan es russi artenhien ar enemic.

Atau se passèc en Krasnoie, a on se pensauen trapar ua des tres colomnes franceses e estramunquèren damb Napoleon en persona, ath cap de dètz-e-sies mil òmes. A maugrat de toti es mejans tengudi per Kutuzov entà evitar aqueth encontre perilhós e sauvar intègres es sues fòrces, pendent tres dies es agotadi soldats russi proseguiren en Krasnoie er anequeliment des vençudes bandes enemigues.

Toll auie escrit ena orde d'operacions: *Die erste Colonne marschirt*, eca. E coma tostemp, arren se hec d'acòrd damb era disposicion. Eth prince Eugeni de Wurtemberg tiraue, d'un ticolet estant, sus es francesi que hugien e exigie refòrci que jamès arribauen. Pera net, es francesi, evitant quinsevolh encontre damb es russi, se dispersauen, s'amagauen enes bòsqui e s'escapauen, cadun coma podie, çò de mès luenh possible.

Miloradovic, que didie que non desiraue saber arren sus era intendéncia deth sòn còs dera armada e que non se podie localizar quan ère mès de besonh, eth que se titolaue ada eth madeish *chevalier sans peur et sans reproche* e ère partidari de negociar damb es francesi, qu'ada eri manaue parlamentaris entà exigir-les era rendicion, perdie eth temps e non hège arren de çò que se l'ordenaue.

"Gojats: vos hèsqui eth present d'aguesta colomna", didie as sòns cavalièrs en tot senhalar-les es tropes contràries. E es cavalièrs, ahiscant as sòns shivaus, qu'a penes podien botjar-se, damb es esperons e es sabres, dempús de grani esfòrci s'apressauen, ath tròt, ara colomna autrejada, ei a díder, a un grop de francesi arraulidi, ahaimadi e geladi: era colomna autrejada depausaue es armes e se rendie, causa que desiraue de hège temps.

Vint-e-sies mil francesi sigueren capturadi en Krasnoie; queigueren tanben en poder des russi centenats de canons e un cèrt baston, que cridauen "baston de mariscau". Se dicutic longaments sus qui s'auie distinguit ena accion e damb aquerò demorèren satistèts, encara que se planhien de non auer agarrat a Napoleon o, aumens, a bèth eròi, un mariscau, per exemple. S'ac repotegauen recipròcaments; mès, sustot, a Kutuzov.

Aqueri òmes, arrossegadi pes sues passions, non èren senon cècs executors dera mès trista lei deth besonh; mès se credien eròis e s'imaginauen que guaire hègen ère era

accion mès digna e nòbla deth mon. Acusauen a Kutuzov d'auer-les empedit, deth començament dera campanha, véncer a Napoleon, de pensar solet ena satisfaccion des sues passions e de non auer gessut de Polotnianie Zavodyi perque aquiu ère mès tranquil. Didien tanben qu'arturèc eth movement des tropes en Krasnoie quan se'n sabec de qué Napoleion ère aquiu; se didie qu'auie tractes damb eth, que l'auie subornat, eca. Es sòns contemporanèus, tirassadi pes sues passions, afirmauen qu'era posteritat e era istòria aurien arreconeishut era granesa de Napoleon, qu'ère *grand*, tant que Kutuzov, sivans es estrangèrs, non passaue d'èster un vielh cortesan astut, depravat e fèble, incomprensible entàs russi, ua sòrta de mariòta utila sonque peth sòn nòm rus…

V

Pendent es ans 1812 e 1813 s'acusaue dubèrtaments a Kutuzov de tota sòrta d'errors. Er Emperaire qu'ère desengustat damb eth. En ua istoria escrita nauèraments per orde deth Tsar se didie que Kutuzov ère un cortesan mentidèr e astut, qu'auie pòur enquia e tot deth nòm de Napoleon e qu'es sues errances en Krasnoie e eth Berezina auien privat as tropes russes dera glòria d'ua victòria complèta sus es francesi.

Atau qu'ei eth destin des non *grands hommes*, qu'es russi, pera sua mentalitat, non arreconeishen, mès òc eth d'aqueri òmes solitaris, particulars, que, un còp comprenuda era volentat dera Providéncia, someten ada era era sua volentat personau. Er òdi e eth mensprètz dera massa castiguen ad aguesti òmes pera sua clara vision des leis superiores.

Entàs istorians russi (ei estranh e terrible, auè'c de díder!), Napoleon, aguest infim esturment dera istòria, que jamès, ne tansevolh en despatriament, mostrèc cap de dignitat, ei objècte d'admiracion e d'entosiasme, ei *grand*. E Kutuzov, er òme que dès era prumeria enquiath finau dera sua actuacion en 1812, de Borodino enquia Vilna, non se tradic ne un solet viatge, ne de paraula ne d'òbra, e ei entara istòria un extraordinari exemple de sacrifici, de comprension dera importància futura des eveniments, aguest Kutuzov ei presentat coma un indefinit, digne de pietat; enquia tau punt que, quan es istorians parlen d'eth e de 1812, semble que senten ua cèrta vergonha.

E, ça que la, resulte dificil imaginar un personatge istoric qu'era sua actuacion dirigida entara obtencion d'un solet fin, s'age desvolopat de sòrta tant invariabla e constanta. Qu'ei dificil imaginar-se ua mèta mès digna e que coïncidisque mielhor damb era volentat de tot eth pòble. Encara ei mès dificil trapar ena istòria un aute exemple d'un objectiu tan perfèctaments artenhut coma eth que prepausèc Kutuzov en 1812, e qu'entada eth ordenèc toti es sòns esfòrci.

Kutuzov non parlèc jamès des quaranta sègles que les contemplen dès es piramides, ne des sacrificis hèts per eth en per dera patria, ne des que pensaue hèr o auie hèt. En generau, jamès parlaue d'eth madeish, non pretenie èster çò que non ère; semblaue tostemp eth mès simple e corrent; e didie es causes mès simples e correntes. Escriuie cartes as sues hilhes e a Mme de Stael, liegie romans, li shautaue era companhia de hemnes beròies, badinaue damb es generaus, oficiaus e soldats e non contradidie jamès as que s'apressauen ada eth entà demostrar-li quauquarren. Quan eth comde Rastopchin, en pònt de Yauza, s'apressèc ath galaup e acusèc a Kutuzov d'èster eth colpable dera pèrta de Moscòu en tot dider-li: "Vos, auetz prometut non abandonar era ciutat sense presentar batalha", eth responec: "Òc, non deisharè Moscòu sense presentar batalha", encara que Moscòu ja auie estat abandonada. En ua auta escadença, Arakcheiev venguec a comunicar-li de part der Emperaire que serie de besonh nomentar a Ermolov cap principau d'artilharia, qu'ad açò Kutuzov responec: "Aquerò didia jo ara madeish", encara qu'ua menuta abantes sostenguie çò de contrari. Qué li poirie importar ada eth, eth solet que comprenie, entre aquera massa insensata que l'entornejaue, era enòrma significacion des eveniments? Qué l'importaue qu'eth comde Rastopchin l'atribuisse

ada eth o a bèth aute es malastres dera capitau? Mens encara li podie interessar eth nomentament deth cap principau dera artilharia.

Non solet en aguestes escadences, senon tostemp, aguest òme vielh solie díder frases que no auien cap de sens, aqueres que se l'acodien prumèr, perque era experiència dera vida l'auie demostrat qu'es pensaments e es paraules que se tien entà exprimir-les non son es motors que botgen ara gent.

Mès aguest madeish òme, qu'autant negligie es sues pròpies paraules, non ne didec ua soleta, en tota era sua actuacion, que siguesse en desacòrd damb er objectiu unenc que perseguic pendent tota era campanha. Çampar, en contra dera sua volentat e damb era penibla seguretat de non èster comprenut, exprimic eth sòn pensament diuèrsi còps e enes mès diuèrses circonstàncies. Dera batalha de Borodino, que d'era venguien es desacòrds damb guairi l'enrodauen, siguec eth solet a afirmar que *siguec ua victòria*, e ac repetic enquiara mòrt, de paraula e enes sòns infòrmes e documents. Solet eth didec *qu'era pèrta de Moscòu non supausaue era pèrta de Russia*. En responsa as ofèrtes de patz hètes per Lauriston, responec: *Era patz non ei possible pr'amor qu'eth pòble non la vò*. E solet eth, pendent era retirada francesa, afirmaue que *non auem besonh de cap de manòbra, tot que s'anarà hènt per eth madeish mielhor de çò que desiram*, e que *mos cau aufrir ar enemic pònt d'argent*, que *es batalhes de Tarutino, Viazma e Krasnoie non èren de besonh*, que *mos calerie arribar damb quauquarren ena termièra*, que *non balharie un rus per dètz francesi*.

Solet eth, aguest cortesan, sivans lo pinten, aguest òme que mentís a Arakcheiev entà agradar ar Emperaire, siguec capable de díder qu'ei *damnatjós e inutil contunhar era guèrra en estrangèr* en tot guanhar-se atau era enemistat deth Tsar.

Mès es paraules, per eres soletes, non serien pro entà demostrar que Kutuzov comprenie alavetz es significats des sòns hèts. Es sòns actes, toti sense cap excepcion, amien entad aguest triple fin: 1) Tibar totes es fòrces entà acarar-se as francesi; 2) Vencer-les e 3) Hèr-les enlà de Russia, aleugerint en çò de possible es malastres deth pòble e dera armada.

Kutuzov, aguest fleumós Kutuzov, qu'eth sòn lèma ère "paciéncia e temps"; aguest Kutuzov, enemic des accions decisiues, da era batalha de Borodino e enròde es sòns preparatius damb ua solemnitat extraordinària. Kutuzov, qu'auie predit abantes dera batalha d'Austerlitz que serie ua batalha perduda, en Borodino, en contra de tot çò qu'opinauen es generaus que dauen per perduda era batalha, a maugrat der exemple, inausit ena istòria, de qué, après ua batalha guanhada era armada vencedora li calie retirar-se, eth solet, contra toti, afirmèc enquiara mòrt qu'era batalha de Borodino siguec ua victòria. Sonque eth persutèc, pendent era retirada der enemic, en non dar batalhes ja inutiles, non començar ua naua guèrra e non trauessar es termières de Russia.

Aué qu'ei de bon hèr compréner tota era importància d'aqueth eveniment, tostemp que non s'atribuisque ara actuacion des masses er objectiu que solet defenie ua desena d'òmes, pr'amor qu'ara ac vedem sancèr, damb totes es conseqüéncies.

Mès alavetz, com podec endonviar aqueth òme vielh, solet contra toti, damb aguesta axactitud, era importància e eth sentiment popular der eveniment, sense tradir-se ne un solet còp ath long de tota era sua actuacion?

Era origina d'aguesta extraordinària perspicacitat s'estaue en sentiment popular qu'amiaue ath sòn laguens, damb tota era sua puretat e tot eth sòn vigor.

Solet perque eth pòble arreconeishie en eth tau sentiment se podec succedir que, contra era volentat deth Tsar s'alistèsse a un vielh queigut en malastre coma figura maximala dera guèrra nacionau. E siguec solet aguest sentiment que lo placèc ena nautada suprèma que d'èra, coma generau en cap, hec tot çò que podec, non entà aucir e anequelir as òmes, senon entà sauvar-les e planher-les.

Era sua figura simpla, modèsta (e plan per aquerò majestuosa) non podie encaishar en faus motle der eròi europèu, presumpte conductor d'òmes, endonviat pera istòria.

Entath lacai que non pòt auer òmes grani, donques qu'eth lacai a eth sòn pròpi concèpte dera granor.

VI

Eth 5 de noveme siguec eth prumèr dia dera atau cridada batalha de Krasnoie. En escurir, dempús de fòrça discussions e errors des generaus qu'auien amiat as sues tropes a on non ère de bensonh, dempús de manar diuèrsi còps as ajudants de camp damb ordes e contraordes, quan ère evident qu'er enemic hugie pertot e non se podie hèr era batalha, Kutuzov gessec de Krasnoie entà Dobroie, a on s'auie desplaçat aqueth dia eth Quartèr Generau.

Eth dia qu'ère clar e hered. Kutuzov, entornejat pera sua enòrma acompanhada de generaus que, maucontenti d'eth, mormolhaue ena sua esquia en votz baisha, anaue entà Dobroie ena sua petita e ben neurida ègua baia. Ath long deth camin s'arremolinauen, ar entorn des fogairons es presoèrs francesi capturadi aqueth dia (qu'ascenien a sèt mil). Enes entorns deth bordalat ua multitud de presoèrs maujargadi, caperadi damb tota sòrta de liròts, repausaue en camin, ath costat d'ua longa hilada de canons francesi desataladi des sòns shivaus; d'aqueth revolum de gent venguie un confús clamor de votzes e de convèrses.

En apressar-se eth plan generau era cridòria cessèc e totes es guardades se tachèren en Kutuzov, qu'auançaue lentaments damb era sua casqueta blanca ornada de vermelh e era sua capòta emborrada, coma ua giba sus es sues espatles acorbaishades. Un des generaus s'apressèc pr'amor d'informar-lo deth lòc a on auien estat capturadi es canons e es presoèrs.

Kutuzov semblaue preocupat per quauquarren e non seguie d'aurelha es paraules deth generau. Miei clucaue es uelhs damb mina desengustada e guardaue fixa e atentiuaments as presoèrs qu'eth sòn aspècte ère mès planhós. Era majoritat des soldats francesi auien es ròstres defiguradi, es caròles e es nassi congeladi e es uelhs de lèu toti èren roiencs, holadi e purulents.

Un grop de presoèrs ère ath cant madeish deth camin: dus soldats (un d'eri amiaue eth ròstre caperat de nafres) esbocinauen damb es mans un tròç de carn crua. Qu'auie quauquarren terrible e bestiau ena guardada que tachèren sus es cavalièrs e ena irascibla expression que campèc a Kutuzov eth soldat des nafres, en tot hèr enlà de seguit es sòns uelhs pr'amor de seguir damb eth sòn ahèr.

Kutuzov guardèc longaments ad aqueri dus soldats, arroncilhèc encara mès es celhes, cluquèc es uelhs e, cogitós, botgèc eth cap. En un aute grop vedec a un soldat rus que, arrint, pataquejaue era esquia d'un francés e li didie quauques paraules coraus. Kutuzov botgèc eth cap damb era madeisha expression.

- Qué dides?, li preguntèc ath generau, que seguie damb eth sòn infòrme e reclamaue era atencion deth comandant en cap, pr'amor de qué se fixèsse enes bandères franceses cuelhudes aqueth dia e plaçades dauant dera prumera hilada deth regiment de Preobrazhenski.

- A!, es bandères!, didec, coma se le siguesse de mau hèr desseparar eth pensament der objècte que l'ocupaue.

Guardèc ath sòn entorn damb mina distrèta. Milèrs de uelhs lo campauen de pertot, demorant enténer es sues paraules.

Dauant deth regiment Preobrazhenski s'arturèc; alendèc peniblaments e cluquèc es uelhs. Quauquarrés ena acompanhada hec un gèst entà qu'es soldas que tenguien es bandères s'apressèssen e entornegèssen ath generau damb eres. Kutuzov s'estèc en silenci ues segondes; dempús, coma sometent-se de mala encolia as déuers que l'impausaue eth sòn cargue, lheuèc eth cap e comencèc a parlar. Nombrosi grops d'oficiaus l'enrodèren. Eth les campèc atentiuaments en tot arreconeisher-ne a uns quants.

- Vos balhi es gràcies a toti, didec, virant-se entàs soldats e de nauèth entàs oficiaus.

En silenci que s'auie hèt ar entorn s'entenien damb grana claretat es sues paraules prononciades doçaments.

- Vos balhi es gràcies peth vòste leiau e dificil servici. Era victòria ei completa e Russia non vos desbrembarà. Glòria etèrna a toti vosati!

Carèc e hec ua lucada en entorn. Un soldat auie baishat sense voler era agla francesa dauant des bandères deth regiment Preobrazhenski.

- Baisha-la! Que baishe ben eth cap!, li didec ath soldat. Mès, baisha-la mès; atau. Òsca, gojats!, cridèc virant eth cap damb un gèst rapid entàs soldats.

- Òsca!, ressonèren milèrs de votzes.

Mentre es soldats cridauen, Kutuzov, acorbaishat sus era sera, baishèc eth cap e eth sòn uelh s'illuminèc damb ua lum un shinhau burlesca, mès bontadosa.

- E ara frairs… seguic quan toti carèren.

E en un viraments de uelhs, era sua votz e era sua expression cambièren. Qu'auie acabat de parlar eth plan generau e parlaue ara un òme simple e vielh que semblaue desirós de comunicar as sòns companhs quauquarren qu'eth consideraue çò de mès important. En grop d'oficiaus e enes files des soldats se hec un movement, pr'amor de seguir d'aurelha, mielhor, çò qu'anaue a dider-les.

- E ara, frairs, que vos voi díder aquerò: me'n sai de guaire fatigosa ei entà vosati aguesta campanha, mès, qué i podem hèr! Tietz paciéncia: que ja manque pòc. Tanlèu digam adiu as nòsti òstes poiram repausar. Eth nòste Tsar que non desbrembarà es servicis prestadi. Sai qu'ei dur entà vosati, mès, ça que la, ètz ena nòsta tèrra; guardatz, en cambi, ad aguesti malerosi, com s'an de veir, didec en tot senhalar as presoèrs. Pejor qu'es mès malerosi mendicants. Mentre èren

fòrts, que non les auíem pietat; mès ara, òc que podem planher-les: que tanben son èssers umans. Non ei atau, gojats?

Guardaue ath sòn entorn, e enes uelhs respectuosi e perplèxi qu'èren tachadi en eth liegie era aprobacion des sues paraules; eth sòn ròstre s'anaue illuminant cada viatge mès damb aquera tranquilla arridalha senila que l'aumplie d'arrupes es comissures dera boca e des uelhs. Tornec a carar e baishèc eth cap, coma perplèx.

- Mès, s'ac campam ben, qui les cridèc ena nòsta tèrra? Que s'ac an meritat!, que se'n vagen ath car…!, cridèc de pic, quilhant-se.

E, secodint eth foet, per prumèr viatge en tota era campanha, s'aluenhèc ath galaup des soldats, que des.hègen es files entre arridolets alègri e ressonanti "òscas".

Qu'ei pòc probable que çò que didec Kutuzov siguesse comprenut pes tropes; arrés aurie sabut repetir aqueth discurs, solemne ara prumeria, simple e bravàs tath finau, pròpi d'un pairin. Mès compreneren eth sòn corau significat pr'amor qu'aqueth madeish sentiment de solemna capitada, amassa damb era pietat pes vençudi, era sua pròpia rason, resumida peth comandant en cap en aqueth insult popular, aguest madeish sentiment nidaue ena amna de cada soldat rus, manifestant-se en longui alègri crits. Quan un generau li preguntèc, dempús, se non ordenaue que venguesse eth coche a cercar-lo, Kutuzov, en respóner, somiquèc de pic, çampar prigondaments esmoigut.

VII

Eth 8 de noveme, darrèr dia dera batalha de Krasnoie, començaue a escurir quan es tropes arribèren enes campaments a on les calie hèr jadilha. Tot eth dia siguec hered e desagradiu; era nhèu auie queigut leugèra e escassa quan hège net, eth cèu comencèc a clarejar; a trauèrs des flòcs de nhèu que volauen en aire se podie veir eth cèu estelat, d'un color nere violeta. Eth hered se hec mès intens.

Eth prumèr en arribar en finau dera etapa (un bordalat ath cant deth camin) siguec un regiment de fusilhaires, qu'auie partit de Tarutino damb tres mil òmes e ara n'auie a penes nau cents. Es furrièrs gesseren ar encontre des tropes e les dideren que totes es *isbes* èren ocupades per francesi mòrts e malauts, soldats de cavalaria e servicis der Estat Major. Sonque restaue liura ua *isba* entath cap deth regiment, qu'ère a mand d'ocupar-la.

Era tropa trauessèc eth bordalat e s'arturèc ath cant des darrères cases, qu'apròp d'eres placèren es fusilhs en pabalhon.

Coma un enòrme animau d'innombrables membres, eth regiment se dispausèc a premanir era sua tuta e tanben eth sòn repais. Ua part des soldats se calèren, damb era nhèu enquias jolhs, per un bòsc de bedoths, ena dreta deth bordalat, a on non se tardèren a enténer es còps de destrau, eth bronit des arrames en esquinçar-se e es votzes alègres des òmes. D'auti se botjauen ar entorn des cars e des shivaus, amassadi en un espaci sarrat, premanien es marmites e eth pan sec e dauen era parva as animaus; un tresau grop se dispersèc peth bordalat damb er in de premanir eth lotjament dera plana major; treiguien es cadavres des francesi des cases e arrincauen hustes, era palha des tets de naut e es estaques des barralhes entàs fogairons.

En aute extrèm deth bordalat, apuprètz quinze òmes sajauen d'esbauçar, entre crits alègri, era nauta barralha d'un cubèrt qu'eth sòn losat ja auien arrincat.

- Possatz toti ath còp!, cridauen. Toti ath còp!

E ena escurina dera net s'entenien es carrinclades dera barralha caperada de nhèu. Aqueth revolum de gent s'anèc aumentant enquia qu'era barralha comencèc a cedir e s'esbaucèc d'un costat, en tot hèr-se a vier a bèth soldat des que possauen. Se lheuèc un clamor d'arridalhes e votzes.

- Ep! Era palanca! Hètz-vos a vier era palanca! Per parelhes! Èp, tu! A on te botes? Toti ath còp, gojats!... Mès, a maugrat d'aqueth esfòrç, a penes artenhien arrossegar-la un shinhau. En silenci se podie enténer era respiracion panteishanta d'aqueri òmes.

- Èp, vosati!, es dera siesau! Diables! Diables!, ajudatz-mos… Tanben de nosati n'auretz besonh!

Ua vintea de soldats dera siesau companhia, que s'apressauen en bordalat, s'amassèren as qu'esbauçauen era barralha.

E atau, entre toti, panteishant e acorbaishadi, carguèren damb aquera barralha, d'uns dètz mètres de longada per dus de nautada, que se doblegaue, en tot clauar-se enes sues esquies.

- Va..! Possatz! Per qué vos arturatz? Atau, atau…

Que non auie pòsa entàs paraulòtes e insults.

- Qué hètz?, ressonèc de pic era votz imperiosa d'un sergent, en trapar-se damb es qu'arrossegauen era barralha.

- Es oficiaus son aquiu madeish, eth madeish generau, e vosati cridant e renegant! Vos vau a fóter!

E pataquegèc damb fòrça era esquia d'eth prumèr soldat que trapèc a man.

- Qu'ei que non podetz hèr es causes sense sorrolhs?, didec.

Es soldats carèren. Eth qu'auie estat pataquejat, gargalhant, se netegèc era cara que s'auie hèt un heregada en tumar damb era barralha.

- Diables, com pataquège! Me hec a sagnar!, didec damb votz timida quan eth sergent s'aluenhèc.

- Que non t'a shautat, é?, preguntèc ua votz burlesca.

E baishant era votz es soldats seguiren entà dauant.

Un còp dehòra deth bordalat tornèren a blagar en votz nauta, coma abantes, en tot ornar es sues convèrses damb es madeishi inutils renecs e juraments.

Ena *isba* qu'ath sòn dauant auien passat es soldats èren amassadi es oficiaus superiors e, entre ua e ua auta taça de tè, comentauen animadaments era jornada passada e es operacions previstes entara pròcha. Se prevedie ua marcha oblicua entara quèrra pr'amor de bracar era retirada ath virrei e capturar-lo.

Quan es soldats arribèren damb era barralha, ja usclauen es fogairons des codines. Era lenha crepitaue e era nhèu s'anaue honent ar entorn des huecs; es neres ombres des soldats passauen d'un costat en aute, per tot eth terren ocupat, dubèrt sus era nhèu caushigada.

Destraus e machetes trabalhauen pertot. Se hègen es causes sense qu'arrés les manèsse; se hègen a vier provediments de lenha entà tota era net, se lheuauen tendes entàs superiors, se calauen es oles en huec, se premanien es fusilhs e es municions.

Era barralha amiada pes soldats dera ueitau companhia siguec plaçada en semicercle entara part nòrd, emparada enes estaques; ath miei aluguèren un fogairon. Sonec eth tòc

de retirada, passèren lista, sopèren e se premaniren entà dormir ar entorn des fogairons; es uns se tenguien a apraiar es sues bòtes, es auti aluguèren es pipes e quauqu'un, nud deth tot, apressaue era ròba ara ahlama entà esbugassar deth tot es pedolhs.

VIII

Semblaue qu'en tan penibles e inimaginables condicions d'existéncia coma auien es soldats russi en aqueri tempsi (sense bòtes d'abric, sense perisses, sense un tet que arrecessar-se ath miei dera nhèu, a dètz-e-ueit grads jos zèro, sense compdar ne tansevolhe damb era racion complèta de viures, donques qu'era intendéncia non tostemp podie seguir d'apròp ara armada) les calie èster tristi e aclapadi.

Se passaue tot çò de contrari: es tropes jamès auien mostrat, ne enes mielhors moments materiaus, ua mina mès alègra e animada. E aquerò se passaue pr'amor que cada dia s'eliminaue dera armada a toti es que començauen a aflaquir-se o a aclapar-se. Es aflaquidi, fisica o moraumens, auien demorat en darrèr de hège temps; ara que s'estaue en files eth floret dera armada, es mès fòrts de còs e d'esperit.

Ar entorn deth fogairon dera ueitau companhia, darrèr der arrecès dera barralha, era concurréncia qu'ère màger. Dus sergents i auie ath miei des soldats e eth fogairon usclaue damb mès vivacitat qu'es auti. Entath dret de sèir-se ath cant dera barralha, es dera ueitau demanauen un tribut de lenha.

- È!, Makeiev!, se qué hès? T'as perdut o se t'an minjat es lops? Hè-te a vier lenha! cridaue un soldat de cara roienca e peu ròi, damb es uelhs plorosi per çò deth hum, sense desseparar-se deth huec. Èp! Corbàs! Hè-te a vier lenha!, higec en tot virar-se entà un aute.

Aqueth soldat peuròi non ère ne sosoficiau ne caporau, mès òc un òme robust e fòrt, e aquerò li balhaue autoritat entà manar as mès fèbli. Un escanaulit soldat petit, de nas long, que cridauen Corbàs, se lheuèc dòcilaments e se premanic a complir çò que se li manaue; mès en aqueth moment, ara lum deth huec, campèc era eleganta figura d'un soldat joen que se hège a vier ua braçada de lenha.

- Plan, aquerò qu'està ben!

Es arrames sigueren immediatamantes trincades e ben sarrades; quauqui uns se meteren a bohar e a tidoar eth huec damb es haudes des sues capòtes, en tot arténher qu'es ahlames crepitèssen alègraments. Es soldats s'apressèren en fogairon, aluguèren es sues pipes. Eth joen e capinaut soldat que s'auie hèt a vier era lenha, damb es braci enes anques, comencèc a pernejar rapida e agilaments damb es sòns regdi pès, sense botjar-se deth lòc.

- A, maireta! Be n'ei de hereda e beròia era arrosada entath fushilhaire!... cantaue, coma se somiquèsse en cada paraula dera cançon.

- Èp, que se t'en van es sòles!, cridèc eth peuroienc en avertir qu'ua des sòles deth dançaire ère deishada d'anar. Quin umor entà dançar!

Eth dançaire s'arturèc; arrinquèc era sòla que penjaue e la lancèc en huec.

- Qu'ei vertat, e, en tot sèir-se treiguec deth morralet un tròç de ròba francesa e se tenguec a estropar eth pè. Que s'a hèt a maubé pera sudor, didec. E estirèc es cames entath huec.

- Lèu mos balharàn bòtes naues. Diden que s'acabam damb eri mo'n balharàn dus parelhs a cadun.

- Donques aguest hilh de puta de Petrov s'a arreculat, didec eth sergent.

- Ja me n'auia encuedat, responec un aute.

- Se qué vòs? Qu'ère un pegàs…

- M'an dit qu'ager ena tresau companhia ne manquèc nau.

- E qué pòt hèr un quan se demore damb es pès geladi?

- Plan, pro de pegaries, didec eth sergent.

- Qu'ei qu'as talens de hèr çò de madeish?, preguntèc un soldat veteran ad aqueth qu'auie dit çò des pès geladi.

- E tu, qué ne penses?, didec pòc dempús damb votz cridaira e tremolosa, en tot lheuar-se der aute costat deth huec, eth soldat deth nas long, que cridauen Corbàs. Qui està gras que s'amagrís, mès eth magre que se morís. Guardatz-me a jo, per exemple. Que ja non posqui mès (e se virèc decididaments entath sergent). Ordenatz que me manen entar espitau; me hè mau tot eth còs; a tot darrèr me demorarè peth camin…

- Va, qu'ei pro, qu'ei pro!, didec tranquillaments eth sergent.

Eth soldat carèc.

- Qu'auem agarrat fòrça francesi aué; mès degun d'eri amiaue çò que se ditz bòtes, solet era aparença, didec un soldat entà cambiar de tèma.

- Aué, deslojant ua *isba* entath coronèl, treiguéren a tres mòrts; que hège pena de veder-les, gojats, didec eth dançaire. Les auien aucit e saquejat, sonque un restèc en vida, t'ac juri; gasulhaue quauquarren ena sua lengua.

- E ei gent neta, gessec eth prumèr. Blanqui, blanqui coma un bedoth… e n'a de valents e persones de categoria.

- E qué te pensaues? Qu'an alistat de tot.

- Non se'n saben arren dera nòsta lengua, higec eth dançaire arrint perplèx. Li preguntè a un de quin rei èren e non hège senon parlar ara sua manèra.. Be n'ei de curiosa aguesta gent!

- Donques encara vos diderè quauquarren mès estranh, seguic eth que s'auie meravilhat dera blancor des francesi. Sivans condauen es de Mozhaisk, quan comencèren a retirar es mòrts deth camp de batalha, e calculen qu'amiauen un mes sense acogar, estauen blanqui e nets coma un papèr, e non pudien ad arren.

- Dilhèu per çò deth hered?, preguntèc un.

- Vai damb eth tipe escarrabilhat! Peth hered! Alavetz hège calor. S'auesse estat peth hered, tanpòc es nòsti puderien; mes, sivans diden, se t'apressaues a un des nòsti lo trapaues poirit de vermes. Sivans un *mujik* les calie tapar-se eth nas e era boca damb un mocador e, virant era cara, se les hègen a vier; que non podien resistir era aulor. E eri, ça que la, seguien blancs coma eth papèr e non flairauen mau.

Toti carèren.

- Que serà per çò deth repais, assegurèc eth sergent. Deuien minjar madeish qu'es sòns patrons.

Arrés objectèc arren.

- Eth *mujik* aqueth de Mozhaisk, a on i auec era batalha, condaue qu'arremassèren gent de dètz bordalatz entà recuélher as mòrts; ac heren pendent vint dies e non hèren posita; molti se demorèren aquiu e ère de veir era quantitat de lops…

- Aquera òc que siguec ua vertadèra batalha, l'interrompec un vielh soldat. Digna d'èster rebrembada. Ça que la, d'alavetz ença arren… non i a que patiment entara gent.

- Qu'ei aquerò, agèr tumèrem damb eri, mès que non se passèc arren. Abantes d'apressar-mos lancèren es fusilhs e se renderen de jolhs. "Pardon", didien. Conden que Platov a agarrat dus viatges a Polion en persona… Agarrar-lo, l'agarre, òc, que l'a enes sues mans, mès se convertís en audèth; vòle e despareish. Tanpòc i a cap orde d'aucir-lo.

- Te guardi, Kiseliov, e m'admiri de guaire vaus entà díder messorgues.

- Arren de messorgues, qu'ei era pura vertat.

- Se siguesse per jo, l'agarraria, l'acogaria viu e li clauaria ua estaca de pin. Be n'è aucit de gent!

- Coma sigue, acabaram damb eth! Deisharà de lutar, badalhèc eth soldat vielh.

Cessèc era convèrsa e es soldats s'anèren premanint entà passar era net.

- Guarda, guaire esteles! Com luden! Guarda: semblen hemnes qu'an estenut era ròba!, sorrisclèc un soldat en tot admirar era Via Lactèa.

- Aquerò gojats, qu’ei senhau de cuelheta abondosa.
- Auram besonh de mès lenha.
- Que s’escauhe era esquia e era bodena se gèle. Quines causes se passen!
- Ai, mon Diu!
- Per qué posses? Te penses qu’eth huec ei solet entà tu? Que s’a estirat tot ath long!

Es votzes anèren cessant e ath miei deth silenci s’entenec era roncadèra de quauqui uns que ja s’auien esclipsat, d’auti se virauen d’esponèra; se cauhauen e parlauen de quan en quan. Der aute fogairon, a un centenat de passi, s’enteneren arridolets unamims e alègri:

- Com se divertissen ena cincau!, didec un soldat. Be se n’a amassat de gent!

Un soldat s’incorporèc en venguec entara cincau.

- Quin arrir!, didec, entornant ath cap d’ua estona. Qu’an a dus francesi; un qu’ei totafèt gelat, mès er aute qu’ei plan divertit e cante fòrça ben.
- Va, anem a veder-lo!...

E quauqui soldats se n’anèren entara cincau companhia.

IX

Era cincau companhia auie acampat ath bòrd deth bòsc. Un enòrme fogairon usclaue ath miei dera nhèu illuminant es arrames des arbes, doblegades jos eth pes dera arrosada.

Tara picada dera mieja net s'enteneren en bòsc sorrolhs de passi e d'arrames trincades.

- Gojats, un os!, didec un soldat.

Toti quilhèren eth cap, agudant era audida. Ara lum deth fogairon vederen gésser deth bòsc dues figures umanes, estranhaments jargades e emparades era ua sus era auta.

Qu'èren dus francesi que s'auien amagat en bòsc. En tot díder damb votz ronca quauquarren incomprensible entàs soldats russi, s'apressèren en huec. Un d'eri, eth mès naut, damb casqueta d'oficiau, semblaue complètaments extenuat. En arribar en fogairon volec sèir-se, mès queiguec en solèr. Er aute, un soldat baish e rabassòt, damb era cara tapada damb un mocador, non mostraue tant de cansament; lheuèc ath sòn companh e, en tot senhalar-se era boca, didec quauquarren. Es soldats enrodèren as francesi, estirèren en tèrra ua capòta pr'amor d'acomodar ath malaut e se heren a vier entàs dus, hariat e vodka.

Er agotat oficiau francés ère Ramballe; eth soldat dera cara tapada damb un mocador ère Morel, eth sòn assistent.

Quan Morel auec begut vodka e avalat ua caceròla de hariat, semblèc cuelhut d'ua morbosa alegria e comencèc a parlar as soldats, que non lo comprenien. Ramballe auie refusat era parva e, en silenci, jadie ath cant deth huec, apuat en un code, guardant as russi damb uelhs rogidi e hòraviadi. De quan en quan deishaue anar un alongat gemiment e entornaue en sòn silenci. Morel, senhalant es sues espatles, volie hèr a veir qu'eth sòn companh ère un oficiau e auie besonh d'èster atengut. Un oficiau rus que s'auie apressat ath grop ordenèc preguntar ath coronèl se volie recéber a un oficiau francés entà hèr-lo entrar en calor, e quan er emisari tornèc damb eth consentiment deth coronèl, li demanèren a Ramballe que se lheuèsse.

Aguest se lheuèc e hec çò de possible entà balhar uns passi, mès trantalhèc e aurie queigut s'un soldat qu'ère près non l'auesse sostengut a temps.

- Qué? Non voleràs tornar..?, didec un soldat, guinhant un uelh de manèra burlèsca.

- Cara, pèc! A qué vie aquerò? Plan se ve qu'ès un *mujik*, un *mujik* de cap a pès, s'enteneren votzes diuèrses, repotegant era burla deth soldat.

Entornegèren a Ramballe e dus soldats lo lheuèren entrelaçant es mans. Ramballe s'abracèc ada eri e, tant que l'amiauen, gemeguèc:

- *Ò, mes braves, mes bons, mes bons amis! Voilà des hommes! Ò, mes braves, mes bons amis!*, e coma un mainatge, ajoquèc eth cap sus era espatla d'un d'eri.

Mentretant, Morel s'estaue seigut en mielhor lòc entre es russi que l'entornejauen.

Qu'ère un francés menut e rabassòt, damb es uelhs holadi e plorosi; eth mocador qu'amiaue ara manèra des campanhardes lo nudaue per dejós dera casqueta; tanben vestie ua perissa de hemna. Encoratjat, plan que òc, peth vodka, abraçat ath rus qu'auie ath sòn costat, cantaue damb votz ronca e trincada ua cançon francesa. Es soldats lo guardauen e arrien a tot poder.

- Òsca! A veir, com ei? Ensenha-la-me! Que l'aprenerè de seguit… Com ei?, didie eth soldat que Morel abraçaue.
- *Vive Henri Quatre. Vive ce roi vaillant*, cantèc Morel guinhant un uelh. *Ce diable a quatre…*
- *Vivarika! Vir sieruvaru! Sidiablakla*… repetic eth rus, estornejant ua man e endonviant plan que òc era melodia dera cançon.
- Òsca! A, a, a!, s'entenec de diuèrsi lòcs, entre rustes e sonores arridalhades.

Tanben arric Morel, en tot arroncilhar es celhes.

- Seguís! Seguís!

Qu'il eut le triple talent

de boire, de battre

er d'etre un bert galant…

- Tanben aquerò qu'ei entonat! A veir, a veir Zalietaiev!
- *Kiu*… pronocièc damb esfòrç Zalietaiev. *Kiuiuiuiu*… cantèc, arredonint convenentaments es pòts, letriptala de bu de ba detravagala… cantèc.
- Ben! Ben! Formidable! Qu'ac hès madeish qu'un francés! A, a, a! Ben, vòs minjar mès?
- Balhatz-li *rancho*, que non s'assadorarà lèu dempús de tanta hame.

Li balhèren mès *rancho* e Morel, arrint, comencèc eth sòn tresau plat. Toti es soldats joeni que l'entornejauen arrien alègri. Es vielhs, que considerauen pòc digne tier-se a semblables pegaries, s'auien agropat en aute costat deth fogairon, s'incorporauen de quan en quan e guardauen a Morel damb un arridolet.

- Tanben eri son òmes, didec un, en tot estropar-se damb era sua capòta. Enquia e tot er absenti qu'a arraïtzes…

- Mon Diu!, mon Diu! Guaire esteles! Qu’anóncie gibrada…

E tot se demorèc en silenci. Es esteles, coma se se’n sabessen de qué ja arrés les guardaue, rutilauen en cèu nere. Ja alugant-se, ja hènt-se palles e tremolant, se comunicauen secretaments quauquarren alègre, mès misteriós.

X

Es tropes franceses se descompausauen en ua progression matematicaments exacta. Eth celèbre pas de Berezina, que sus eth autant s'a escrit, non siguec senon un des compassi de demora d'aqueth procès d'exterminacion dera armada francesa, e de cap manèra un episòdi decisiu dera campanha. S'es istorians francesi an escrit e escriuen tant sus eth Berezina ei pr'amor qu'aguest còp, en pònt en.honsat d'aqueth arriu, es patiments francesi, abantes escalonadi, s'apilerèren còp sec en un espectacle tragic qu'a quedat ena memòria de toti. Ath delà d'açò, s'es russi an escrit e escriuen tant sus eth Berezina ei perque, luenh dera zòna de guèrra, en Sant Petersburg, s'auie redigit un plan (de Pfull) entà hèr quèir a Napoleon en un param estrategic en arriu. Toti semblauen convençudi de qué es operacions se desvoloparien sus eth terren cossent damb aquerò previst en aqueth plan, e plan per aquerò persutauen qu'eth pas deth Berezina auie estat fatau entàs francesi. En realitat es resultats deth pas der arriu, en tot tier en compde era pèrta en canons e presoèrs, sigueren mens desastrosi entàs francesi qu'era batalha de Krasnoie, sivans ac demòstren es chifres.

Eth pas deth Berezina ei important solet pr'amor que demostrèc era manèra evidenta e indobtabla dera inconsisténcia de toti es plans pensadi entà barrar eth pas a Napoleon ena sua retirada e era exactitud der unenc plan d'accion possible, exigit per Kutuzov, que se imitaue a perseguir ar enemic. Era desorganizada multitud des francesi hugie damb rapiditat, tostemps creishenta, e ère dirigida damb tota era energia entara consecucion deth sòn objectiu. Escapaue coma ua fèra herida e non podie arturar-se en sòn camin. Aquerò se hec evident non solet pera manèra coma siguec premanit eth pas der arriu, senon peth movement dera massa sus es pònts. Quan aguesti sigueren trincadi, es soldats desarmats, es abitants de Moscòu, es hemnes e mainatges que seguien en cars as tropes, toti (per efècte dera inergia), en sòrta de render-se, seguiren hugent entà dauant, en barques e ena aigua gelada.

Obrar atau qu'ère racionau. Era situacion des fugitius coma era des sòns perseguidors seguie estant madeish de dolenta. En tot estar-se ath cant des sòns companhs, cadun demoraue en sòn malastre era ajuda deth camarada, tornar ena posicion qu'abantes ocupaue entre es sòns. Damb era rendicion as russi seguien trapant-se ena madeisha misèria, mès passauen entà un lòc inferior per çò que tanhie ara distribucion de viures. Es francesi non auien besonh d'informacions segures entà saber qu'era mitat des presoèrs perien de hered e de hame, donques qu'es russi non saben se qué hèr damb eri maugrat tot eth sòn in de sauvar-les; se n'encuedauen de qué aquerò non auie remèdi. Ne es caps russi mès inclinadi ara pietat e simpatizants des francesi, ne es francesi ath servici de Russia, arren podien hèr pes presoèrs. Es francesi perien victimes dera madeisha situacion malerosa que se trapaue era armada russa; que non ère possible trèir ròba ne minjar a soldats ahaimadi e mòrts de hered, qu'èren de besonh, entà balhar-les-ac as francesi, incapables ja de costar-les cap mau, ne colpables ne odiadi, senon simplaments inutils. Quauqui uns arribauen a hè'c, mès qu'èren excepcions.

Darrèr les demoraue ua mòrt segura; dauant encara i auie esperança. Qu'auien usclat es naus e non restaue mès sauvacion qu'era hujuda en massa; e ada era se lancèren es tropes franceses.

Coma mès luenh hugien es francesi, coma mès petiti èren es rèstes dera sua armada (sustot dempús deth pas deth Berezina, qu'en eth Sant Petersburg s'auie botat tantes esperances), autant mès s'agitauen es passions des generaus russi, que s'acusauen mutuauments e sustot a Kutuzov. En preveir qu'eth fracàs deth plan de Sant Petersburg en Berezina li serie imputat ath generau en cap, se hège a veir cada còp damb mès fòrça eth maucontentament, es burles e eth mensprètz. Aquerò, plan que òc, s'exprimie de forma respectuosa, de tau manèra qu'eth madeish Kutuzov non auie era escadença de preguntar se per qué e de qué l'acusauen. Arrés parlaue damb eth seriosaments; toti, en informar-lo de quauquarren o demanar-li permís, ac hègen damb eth gèst deth que complís ua trista ceremònia; e dempús, ena sua esquia, se guinhauen eth uelh e cada moment sajauen d'enganhar-lo.

Toti aguesti òmes, precisaments perque èren incapables de comprener-lo èren d'acòrd en qué ère inutil parlar damb eth; assegurauen qu'eth jamès comprenerie era prigondor des sòns projèctes e se limitarie a respòner damb es sues frases de costum (ada eri les semblaue que non èren senon frases) sus eth pònt d'argent, que non podie arribar ena termièra damb ua multitud de rosigadi, eca. Tot aquerò que ja l'ac auien entenut; e çò d'aute que didie, per exemple qu'ère de besonh demorar es aprovediments, qu'es soldats èren sense bòtes, ère tan simple en comparèr damb çò de complicat e intelligent de guaire eri prepausauen qu'eth dobte ère impossible: Kutuzov ère un vielh pèc, tant qu'eri, èren un paladins geniaus sense comandament.

Mès que mès, quan era armada der insigne almirant e eròi de Sant Petersburg, Wittgenstein, s'amassèc ara deth plan generau, aqueres petòfies e aqueth estat d'animositat, dominant en Estat Major, arribèren enquiath sòn grad maximal. Kutuzov se n'encuedaue d'aquerò e, damb ua alendada, se limitaue a arroncilhar es espatles. Sonque un viatge, dempús deth Berezina, s'encoleric e escriuec a Bennigsen (que manaue infòrmes peth sòn compde ar Emperaire) era següenta carta:

En tot tier en compde es vòsti dolorosi accèssi, se vos demane, Excelléncia, qu'en recéber era presenta vos dirigigatz entà Kaluga, a on vos calerà demorar es ordes e era designacion de Sa Majestat Imperiau.

Mès un còp aluenhadi Bennigsen, arribèc eth gran duc Constantin Pavlovic, qu'auie assistit ath començament dera campanha e siguec separat dera armada per Kutuzov. Ara, eth gran duc, de tornada ena armada, informèc ath generau en cap de qué eth Tsar ère maucontent pes escasses capitades des tropes e era lentor des operacions. Eth Tsar auie manifestat eth sòn desir d'amassar-se ara armada e ère a mand d'arribar.

Eth vielh generau, tant expèrt enes ahèrs dera Cort coma en art militar (aqueth Kutuzov que pendent eth mes d'agost d'aguest madeish an auie estat elevat ara dignitat de plan generau contra era volentat deth sobeiran e auie hèt enlà ath gran duc eretèr deth tron en tot tier eth sòn poder, qu'en oposicion ar Emperaire auie ordenat er abandon de Moscòu), comprenec qu'auie arribat era sua ora, que s'acabaue eth sòn papèr e que deth presomptiu poder ja non li restaue arren. E s'en sabie non solet peth tracte que recebie ena Cort: vedie, per un costat, qu'era guèrra, aquera guèrra qu'en era auie representat eth sòn papèr, s'auie acabat e era sua mission ère complida. Ath delà d'aquerò, en aqueri madeishi dies comencèc a sénter eth cansament deth sòn vielh còs e eth besonh d'un repaus fisic.

Eth 29 de noveme Kutuzov entrèc en Vilna, ena sua bona ciutat de Vilna, coma eth didie. Dus còps ath lontg dera sua carrèra auie estat governador de Vilna. Ena rica ciutat, que non auie patit cap de mau pendent era guèrra, ath delà des comoditats dera vida, que pendent tant de temps l'auien mancat, trapèc vielhs amics e rebrembres. E deishant de cornèr totes es preocupacions estataus e militares s'autregèc a ua vida tranquilla, regulada pes vielhs costums, ena mida que li dauen pòsa es passions amagades ath sòn entorn, coma se tot aquerò que se passaue e calie passar ena istòria non l'afectèsse bric.

Chichagov, un des mès fervents partidaris de cercle e captura der enemic, que desiraue hèr, en prumèr lòc, un sabotatge en Grecia e dempús enVarsovia e anar entà toti es lòcs, mès de cap manèra entad aqueth que l'ordenauen; Chichagov, celèbre peth valor que parlaue ath Tsar, consideraue que Kutuzov li calie èster arregraït pr'amor que quan, en 1811, siguec enviat a Turkia entà signar era patz, sense era participacion de Kutuzov, en convencer-se de qué era patz ja ère signada arreconeishec dauant deth Tsar que tot eth merit e era capitada èren de Kutuzov.

Parlant de Chichagoc, Kutuzov li didec entre dautes causes qu'es coches cargadi damb es sues vaishères, capturadi en Borisovo, èren sauvadi e que li serien entornadi.

- *Ce n'est pour me dire que je n'ai pas sur quoi manger… Je puis au contraire vois fournir de tout dans les cas meme ou vous voudriez donner des dinners*, responec Chichagov, rogint-se, desirant demostrar en cada paraula qu'aquerò non ère motiu de cap preocupacioon entada eth, mès òc entà Kutuzov.

Eth generau en cap arric damb ua cèrta penetranta subtilitat e, arroncilhant es espatles, responec:

- *Ce n'est que pour vous dire ce que je vous dis*.

Contra era volentat deth Tsar, Kutuzov arturèc en Vilna ara màger part des sues tropes. Es que l'enrodauen didien qu'ère extraordinàriaments alassat e fèble. Se tenguie de mala encolia des ahèrs militars e ac abandonaue tot as sòns generaus. Ara demora dera arribada deth Sobeiran, sajaue de esdegar-se.

Eth Tsar auie gessut de Sant Petersbugr eth 7 de deseme damb eth comde Tolstoi, eth prince Volkonski, Arakcheiev e d'auti personatges dera sua acompanhada. Eth dia 11 arribèc en Vilna e, ena sua luja, se dirigic immediataments entath castèth. Ena entrada, maugrat eth hered intens, lo demorauen lèu un centenat de generaus e oficiaus der Estat Major damb unifòrme de ceremònia, sense compdar era garda d'aunor deth regiment Senionovski.

Un corrèu, que precedie ath Tsar en ua luja arrossegada per tres shivaus sudorosi, anoncièc era arrivada d'Alexandre. Kononvnitsin correc entath vestibul pr'amor d'avisar a Kutuzov, que demoraue en ua petita pèça dera portaria.

Uns instants dempús, era gròssa e nauta figura deth vielh generau, tanben damb unifòrme de ceremònia e totes es decoracions en pièch, damb er banda que li sarraue eth vrente, gessec, trantalhant, entath vestibul. Se calèc eth chapèu, cuelhec es gants e, de costat, damb dificultats, baishèc es escales e cuelhec er infòrme que li calie autrejar ath Sobeiran.

Toti es uelhs, ath miei d'aqueth va-e-ven de mormolhs, dera carrèra desfrenada d'ua troika, èren tachadi en ua lusa que s'apressaue ath galaup e a on se vedie era figura de deth Tsar e de Volkonski.

A maugrat des sòns cinquanta ans d'experiéncia, tot aquerò costèc en generau un estat d'inquietud fisica. Preocupat, paupaue er unifòrme damb gèst nerviós e s'apraiaue eth chapèu en madeish instant qu'eth Sobeiran baishaue dera luja e campaue entada eth: Kutuzov tornèc a èster eth patron d'eth madeish e, lheuant-se, auancèc, aufric a Alexandre er infòrme e parlèc damb era sua votz de tostemp, mesurada e suggestiua.

Eth Tsar l'estropèc en ua guardada de cap a pès, arroncilhèc momentanèaments es celhes mès, tient-se de seguit, s'apressèc e l'abracèc. E un còp mès, era impression d'aguesta mòstra d'afeccion restacada damb es sòns pensaments mès intims esmoiguec coma tostemp a Kutuzov, que non podec tier un somic.

Alexandre saludèc as auti oficiaus, passèc revista ara garda d'aunor deth regiment Semionovski, tornec a sarrar era man a Kutuzov e, fin finau, entrèc damb eth en castèth.

Un còp solets, Alexandre li manifestèc eth sòn desengust per la lentor que s'aiuie perseguit ar enemic e es errors cometudi en Krasnoie e eth Berezina; ara seguida li hec a veir es sòns punts d'enguarda sus era futura campanha, mès enlà dera termièra. Kutuzov non objectèc ne didec arren. Era madeisha expression de somission inexpressiua, que damb era sèt ans abantes auie escotat es ordes deth Tsar en camp d'Austerlitz, campaue ara en sòn ròstre.

Quan Kutuzov gessec deth burèu de Sa Majestat e trauessaue damb passi trantalhanti e damb eth cap clin era sala, l'arturèc ua votz.

- Altesa, didie quauquarrés.

Kutuzov lheuèc eth cap e contemplèc longaments es uelhs deth comde Tolstoi, que, de pè, ath sòn dauant, li presentaue un petit objècte en ua plata d'argent. Çampar, Kutuzov non comprenie çò que se pretenie d'eth.

De ressabuda li semblèc rebrembar, un imperceptible arridolet campèc en sòn gròs ròstre, e, en tot inclinar-se prigondaments, cuelhec er objècte que l'aufrien ena plata: qu'ère era crotz de prumèra classa dera Orde de Sant Jòrdi.

XI

Londeman eth comandant en cap aufric ua taulejada seguida d'un balh, que siguec aunorat damb era preséncia deth Tsar. Kutuzov auie estat decorat damb era crotz de Sant Jòrdi de prumèra classa. Eth Sobeiran li tributaue es maximals aunors, mès que toti se'n sabien de qué Alexandre ère desengustat damb eth. S'observauen es convenences e eth Tsar ne daue exemple; mès arrés ignoraue qu'eth vielh ère colpable e non servie entad arren. Quan Kutuzov, en entrar Alexandre ena sala de balh, ordenèc botar as pès deth Sobeiran (sivans eth costum dera epòca de Catarina) es bandères cuelhudes ar enemic, eth Tsar arroncilhèc es celhes, contrariat, e deishèc anar cèrtes paraules que quauqui cortesans crederen enténer: "Vielh comediant".

Eth maucontentament deth Tsar aumentèc sustot en Vilna perque Kutuzov non podie o non volie compréner eth sentit dera campanha imminenta.

E quan Alexandre, a londeman, dauant des oficiaus amassadi en sòn palai, didec: "Non auetz sauvat solet a Russia, qu'auetz sauvat a Euròpa", toti compreneren qu'era guèrra non s'auie acabat.

Kutuzov ère eth solet que non ac volie compréner atau e manifestaue dubèrtaments era sua pensada de qué ua naua guèrra non poirie mielhorar era situacion ne aumentar era glòria de Russia, senon qu'era situacion empejorarie e rebaisharie aqueth cimalh de glòria que Russia, sivans eth, auie arribat. Sajaue de hèr veir ath Tsar era impossibilitat de recrutar naues fòrces, parlaue deth malerós estat dera poblacion, dera possibilitat de fracassi, eca.

Coma ei naturau, en semblabla disposicion d'animositat, eth comandant en cap non representaue senon un trebuc e un fren entara guèrra imminenta.

Pr'amor d'evitar tumades damb eth vielh se trapèc ua situacion entà hèr-lo enlà, madeish qu'en Austerlitz, e qu'ère eth madeish recurs tengut damb Barclay ath començament dera darrèra campanha: sense enquimerar-lo, sense dider-li arren, privar-lo deth poder que gaudie e passar aguest poder entath Tsar en persona.

Damb aguesta finalitat, e pòc a pòc, anèc cambiant er Estat Major, que damb aquerò era fòrça principau de Kutuzov restèc des.hèta e recompausada ar entorn dera figura deth Sobeiran: Toll, Kinivnitsin e Ermolov receberen d'autes destinacions.

E toti repetien en votz nauta qu'eth generau en cap estaue plan fèble e era sua santat ère precària.

Que deuie estar fèble, pr'amor de cedir eth sòn lòc ath que venguie entà substituir-lo; e n'estaue de vertat.

Damb era madeisha naturalitat tranquilla e simpla que, en tornar de Turkia, Kutuzov s'auie dirigit ara Cramba de Comerç de Sant Petersburg pr'amor de formalizar era levada de recrutes e dempús, quan siguec imprescindible, lo nomentèren generau en

cap, atau, ara, tanben de manèra naturau, simpla e graduau, quan era sua mission s'auie complit, ocupèc eth sòn lòc un nau personatge, er òme que requerie eth moment istoric.

Era guèrra de 1812, ath delà d'èster en còr de toti es russi, li calie auer un aute sentit, un sentit europèu.

Ath movement des pòbles d'Occident entà Orient li calie seguir ua marcha des pòbles d'Orient entà Occident; e, entara naua guèrra, s'auie de besonh d'un òme nau, damb qualitats e opinions desparières des de Kutuzov; un òme botjat per d'autes rasons.

Alexandre I ère tan de besonh entad aguest movement des pòbles d'orient entà occident e entath restabliment des termières nacionaus coma n'auie estat Kutuzov entara sauvacion e era glòria de Russia.

Kutuzov non comprenie ne podie compréner çò que significaue Euròpa, er equilibri, Napoleon. Ar òme que representaue eth pòble rus, un còp er enemic siguec derrotat, desliurada era patria e botada en cimalh dera glòria, ad aguest òme, coma rus, arren li restaue entà hèr. Ar òme qu'ère era personificacion dera guèrra nacionau non li restaue que morir. E moric.

XII

Coma se sòl passar ena majoritat des casi, Pierre se resentic des grèus privacions fisiques e des malastres suportadi pendent era captivitat quan aguestes privacions e malastres acabèren. Dempús dera sua liberacion se dirigic entà Orel e ath tresau dia dera sua arribada, quan ère a mand de gésser entà Kiev, emmalautic e li calec passar en Orel tres mesi, patint, sivans didien es mètges, ua fèbre epatica. E maugrat qu'es mètges lo tractauen, li heren repetides sangarrères e l'obliguèren a préner diuèrses medecines, se guaric.

Que non auie deishat en eth cap de tralha çò que s'auie passat dès era sua liberacion enquia vier malaut. Sonque rebrembaue eth temps gris e ombriu, de ploja e de nhèu, era sua intèrna angónia fisica, e eth dolor des pès e en un costat; se'n brembaue tanben dera impression generau que li costauen eth malastre e es patiments des èssers umans, eth curiosèr des oficiaus e generaus que l'interrogauen, es sòns esfòrci entà trapar un coche e shivaus e, sustot, era pròpia incapacitat entà pensar e sénter pendent tot aqueth periòde.

Eth dia dera sua liberacion auie vist eth cadavre de Petia Rostov. Aqueth madeish dia se'n sabec de qué eth prince Andrei Bolkonski auie subreviscut un mes dempús dera batalha de Borodino e que s'auie mòrt hège pòc en Yaroslavl, ena casa des Rostov. E ath temps que Denisov li condaue tot aquerò, hec allusion tanben ara mòrt d'Elena, en tot supausar que Pierre ac deuie saber de hège temps. Tau revolum d'eveniments li semblèc alavetz a Pierre simplaments estranh. Se sentie incapable de comprèner tot eth significat d'aqueres notícies; eth sòn solet in, qu'ère gésser çò de mès lèu possible d'aqueri lòcs a on es òmes s'aucien, arribar en un refugi tranquil a on podesse remeter-se, repausar e reflexionar sus tantes causes estranhes e naues qu'auie aprenut en aqueri dies. Mès en arribar en Orel, queiguec malaut. Remetut dera sua malautia, Pierre vedec ar entorn deth sòn lhet a dus des sòns vailets vengudi de Moscòu (Terenti e Vaska) e ara màger des princesses, que s'estaue en Elets, en ua propietat de Pierre, e que, en saber-se'n dera sua liberacion e malautia, auie acodit a suenhar-lo.

Pendent era convalescéncia Pierre anec desbrembant de man en man es impressions des darrèri mesi, en tot acostumar-se ara idia de qué a londeman arrés l'obligarie a vier qui sap entà on, qu'arrés lo harie enlà deth sòn tèbe lhet, ne li mancarie minjar, ne eth tè, ne eth sopar. Mès en sòmis seguic pendent long temps vedent-se enes madeishes condicions de captivitat. Plan doçaments anèc comprenent es nauetats que se'n sabec en èster desliurat: era mòrt deth prince Andrei, dera sua hemna e era derrota totau des francesi.

Un alègre sentiment de libertat, d'aguesta libertat plia, inalienabla, connaturau ar òme, que per prumèr viatge n'auec consciéncia ena gessuda de Moscòu, aumplie er esperit de Pierre pendent era sua convalescéncia. L'estonaue qu'era sua libertat intèrna, independenta des condicions exteriores, enrodèsse d'un luxe, totafèt excessiu, era sua libertat extèrna. Se trapaue solet, en ua ciutat desconeishuda, sense amics. Arrés l'exigie arren ada eth; arrés lo hège vier entà lòcs desconeishudi; possedie tot çò que

desiraue; çò que pensaue abantes dera sua hemna e l'auie tormentat tant, ja non existie, donques qu'era tanpòc existie.

¡A, qué ben! Quina meravilha!", se didie quan l'apressauen era taula caperada damb ua tovalha neta, que sus era auien botat ua tassa de flairós brolhon; o quan, entà dormir, s'estiraue en un lhet mofle, o quan se'n brembaue de qué tot s'auie acabat, çò dera sua hemna e çò des francesi. "Qué ben! Quina meravilha!"

En tot seguir eth sòn vielh costum, solie demanar-se: "E dempús, qué vau a hèr?" E de seguit contestaue: "Arren: viuerè… Tanben aquerò ei meravilhós!"

Que ja non existie aqueth objectiu vitau que per eth auie patit tant e que tostemp cercaue. E non ère per un simple edart s'aguest objectiu auie deishat d'existir en aqueri moments, se n'encuedaue de qué non existie ne podie existir. E aguesta abséncia d'ua fin determinada li proporcionaue aguesta consciéncia perfècta e alègra de libertat, qu'alavetz lo hège tant erós.

Non podie auer un objectiu, pr'amor qu'ara possedie era fe: non era fe en determinades normes e paraules, ne era fe en ues idies, senon era fe en un Diu viu, tostemp present. Enquia alavetz l'auie cercat enes objectius que se prepausaue; pr'amor qu'aquera cèrca d'ua fin non ère senon era cèrca de Diu. E, en un virament de uelhs, ena captivitat, auie coneishut, sense besonh de paraules ne de rasonaments, senon per sentiment dirècte, çò qu'era sua hilhuquèra l'auie dit fòrça ans abantes: Diu qu'ei aciu, pertot. Pierre auie aprenut qu'eth Diu de Karataiev ère mès gran, infinit e inconcebible qu'er Arquitècte der Univèrs arreconeishut pes Maçons. E experimentaue eth sentiment d'un òme, qu'a trapat de pic, jos es sòns pès, çò qu'auie cercat pendent fòrça temps, mentre tachaue era guardada ena luenhor. Pendent tota era sua vida Pierre auie guardat entà un punt distant per dessús des caps des òmes que l'entornejauen. E ara sabie que non li calie tachar era vista aquiu, senon guardar simplaments ath sòn dauant.

Enquia alavetz non auie sabut veir, en arren, çò gran, inconcebible e infinit. Sabie qu'ère en bèth lòc e lo cercaue. En tot aquerò pròche, comprensible, vedie solet era limitacion, era mesquinaria, era vulgaritat, era absurditat; sajaue, en tot tier mentauments ua sòrta d'alongavistes, veir ena luenhor, aquiu a on era mesquinaria e era vulgaritat se perdien de uelh, ath miei d'un bromadís difús, en tot semblar-li per aquerò grana e infinita. Atau vedie era vida europèa, era politica, era maçonaria, era filosofia, era filantropia. Ça que la, tanben alavetz, enes moments qu'eth consideraue coma ua feblesa sua, era sua ment superaue aquera luenhor e vedie, tanben aquiu, era mesquinaria, era vulgaritat e era absurditat. Ara, totun, auie aprenut a veir çò de gran, infinit e etèrn en cada causa; e coma quauquarren logic, entà veder-lo mielhor, entà gaudir dera sua vista, hec enlà d'eth er alongavistes que guardaue per dessús des sòns semblables e contemplèc alègraments era vida etèrnaments mudabla, etèrnaments grana, inconcebibla e infinita que l'enrodaue. E coma mès d'apròp la guardaue, mès tranquil e erós se sentie. Aquera terribla pregunta deth "per qué?", qu'esbauçaue totes es sues construccions mentaus, auie deishat d'existir entada eth. Ena sua amna i auie d'alavetz

ençà ua simpla responsa: perque existís Diu, aguest Diu que sense era sua volentat non què ne un solet peu deth cap der òme.

XIII

Pierre non auie cambiat a penes ena sua manèra d'èster. Seguie estant, aparentament, eth madeish d'abantes: distrèt, ocupat, çampar, non en aquerò qu'auie ath dauant senon en quauquarren especiau e sòn. Era diferéncia entre eth sòn estat anterior e eth d'ara s'estaue en qué abantes, quan desbrembaue aquerò qu'auie ath dauant o çò que li didien, regauen eth sòn front doloroses arrupes, coma se sagèsse de veir, e non ac artenhesse, bèra causa massa aluenhada d'eth. Ara desbrembaue tanben çò qu'auie ath dauant o çò que li didien; mès tachaue era sua atencion en çò que li didien damb ua imperceptibla arridalha ironica, encara qu'ère evident que vedie e escotaue quauquarren totafèt desparièr. Abantes semblaue ua bona persona, mès malerosa; plan per aquerò era gent s'aluenhaue d'eth autanplan sense encuedar-se'n. Ara, eth sòn ròstre ère tostemp illuminat per un arridolet alègre e enes sòns uelhs se reflectie era simpatia pes òmes, era pregunta de s'èren toti tant a gust coma n'ère eth. E es auti se trapauen tostemps ben ena sua preséncia.

Abantes parlaue fòrça; s'afogaue enes discussions e escotaue pòc; ara, lèu non s'apassionaue e sabie escotar de tau sòrta que toti li fidauen de bon voler es sòns mès intims secrets.

Era princessa, era sua cosia, que jamès l'auie mostrat cap afeccion, enquia e tot aguesta afeccion s'auie convertit en ostilitat dempús dera mòrt deth vielh comde, donques que se sentie en deute damb Pierre, ara, après un brèu sejorn en Orel a on auie vengut entà demostrar que, maugrat era sua ingratitud, consideraue coma un déuer sòn eth hèt de suenhar-lo, sentec, estonada, que l'estimaue. Pierre, que non hège arren entà guanhar-se era sua simpatia, se limitaue a observar-la damb curiosèr. Enquia alavetz, era princessa tostemp auie notat que Pierre non sentie per era qu'ua burlesca indiferéncia, qu'ada era opausaue era faceta defensiua deth sòn caractèr, embarrada en era madeisha, madeish que hège damb d'autes persones; ara, totun, li semblaue qu'eth sajaue de comprener-la, d'escotar atentiuaments guaire li didie, e (ara prumeria damb mensfidança, dempús damb gratitud) non amagaue dauant d'eth es intimes e excellentes qualitats dera sua amna.

Er òme mès astut non aurie artenhut guanhar mès abilaments era confiança dera princessa; Pierre ac artenhec en tot revíuer es rebrembes deth mielhor periòde dera joenesa e mostrant per eri ua prigonda simpatia. Mès tota era sabença de Pierre s'estaue a cercar era sua pròpia satisfaccion, desvelhant ena seca princessa, capinauta ara sua manèra, sentiments umans.

"Òc, qu'ei un òme plan brave, quan non se trape jos era influéncia de gent dolenta, senon de persones coma jo", se didie era princessa.

Tanben es vailets Terenti e Vaska auien observat, ara sua manera, eth cambi vengut en Pierre. Les semblaue qu'eth patron ère fòrça mès simple. Soent, Terenti, dempús d'auer-lo desvestit e auer-li desirat ua bona net se posaue abantes de gésser, damb es bòtes en ua man e eth vestit en braç, ara demora de qué eth senhor comencèsse, damb eth, bèra

convèrsa. E lèu tostemp Pierre lo rentenguie, en veir qu'eth sòn vailet auie talents de parlar.

- Plan, donc, conda-me… com artenhíetz çò de besonh entà minjar?, preguntaue.

E Terenti li parlaue des malastres de Moscòu, deth defuntat comde, e se demoraue atau pendent longa estona, damb eth vestit deth sòn patron en braç, parlant, e a còps, escotant es racondes de Pierre; e dempús gessie dera cramba damb era agradiua consciéncia d'auer intimat damb eth sòn senhor e plen d'afeccion entada eth.

Eth mètge qu'auie compde de Pierre venguie a veder-lo cada dia; e encara que, sivans eth costum des mètges, credesse un déuer assumir era mina d'un òme qu'es sues menutes son precises entath ben dera umanitat que patís, se demoraue ores damb eth pacient, li condaue es sues istòries favorites e es sues informacions sus eth comportament des malauts en generau e des daunes en particular.

- Damb ua persona coma vos, qu'ei agradiu de blagar, didie. Que non ei madeish damb era gent provinciana…

En Orel demorauen quauqui oficiaus dera armada francesa, presoèrs, e un dia eth mètge se hec a vier un d'eri ena casa de Pierre; qu'ère un joen italian. Aguest oficiau acodie soent, e ara princessa li hège gràcia era afectivitat qu'er italian mostraue entà Pierre.

Er oficiau italian semblaue solet erós quan podie vier ena casa de Pierre, parlar damb eth, condar-li eth sòn pròpi passat, era sua vida familhar, es sòns amors, e exprimir-li era sua indignacion contra es francesi e, mès que mès, contra Napoleon.

- Se toti es russi se retiren, encara que sigue solet un shinhau a vos, li didie a Pierre, *c'est un sacrilege de faire la guerre a un peuple comme le votre*. Vos, qu'auetz patit tant per tòrt des francesi, non mostratz ne tansevolhe racacòr contra eri.

Se Pierre s'auie guanhat aquera apassionada afectivitat der italian ère solet pr'amor que auie desvelhat en eth çò de mielhor dera sua amna e pr'amor que li pladie veder-lo.

Enes darrèri tempsi deth sòn sejorn en Orel recebec era visita d'un vielh amic sòn, eth comde Villarski, eth madeish maçon que l'auie introdusit ena lòtja en 1807. Villarski s'auie maridat damb ua russa plan rica, patrona de granes propietats ena província d'Orel e ocupaue ena ciutat, provisòriaments, un cargue restacat damb era intendéncia.

En saber-se'n de qué Bezujov èren en Orel, Villarski acodic a tier-li ua visita, encara que jamès les auien junhut laci d'estreta amistat, damb aguestes manifestacions d'afeccion pròpies des persones que se trapen en un desèrt. Villarski s'engüejaue en Orel e l'alegrèc trapar a un òme deth sòn mon e dera sua posicion, que supausaue interessat pes madeishi problèmes qu'ada eth l'enquimerauen.

Mès, estonat, non se tardèc a encuedar-se'n de qué Pierre se trapaue fòrça arreculat respècte ara vida reau e auie queigut, ena sua pensada, ena apatia e en egoïsme.

“*Vous vous encroutez, mon cher*”, li didie e, ça que la, Villarski experimentaue màger plaser qu’abantes damb era companhia de Pierre e li tenguie ua visita cada dia. E, en tot contemplar e escotar ath sòn visitaire, Pierre trapaue cada còp mès inversemblable er auer estat, enquia hège pòc, tau qu’eth.

Villarski ère maridat; auie hilhs, se tenguie as ahèrs dera sua hemna, dera familha e deth sòn cargue; consideraue totes aguestes ocupacions coma un obstacle ena sua vida, quauquarren menspredable, donques que solet vedie en eres eth benèster personaue eth des sòns. Es ahèrs militars, administratius, politics e es dera maçonaria ocupauen tota era sua atencion; e Pierre, sense sajar de hèr-lo cambiar d’opinion, sense repotegar-lo, damb ua ironia que se mostraue tostemp alègra e tranquilla, non deishaue d’admirar aqueth fenomèn que tan ben coneishie.

Enes sues relacions damb Villarski, damb era princessa, damb eth mètge e, en generau, damb tota era gent que tractaue, auie ara en caractèr de Pierre un trait nau que li hec guanhar era simpatia de toti: era acceptacion de qué cada persona pòt pensar, sénter e opinar ara sua manèra e era conviccion de qué ei impossible dissuadir-la per miei dera paraula. Aguesta legitima peculiaritat individuau, qu’en d’auti tempsi auie tormentat e trebolat a Pierre, constitusie ara eth fondament dera sua simpatia e interès pes òmes. Era diferéncia, era totau contradiccion des opinions que defenien e era vida qu’amiauen lo divertie e li costauen un arridolet ironic e bontadós.

Enes ahèrs practics, Pierre notaue ara, de ressabuda, que compdaue damb eth punt d’empara qu’abantes li mancaue. En d’auti tempsi quinsevolh question de sòs, mès que mès es peticions que, per çò dera sua enòrma riquesa, li hègen soent, lo calauen en un mar de consfusions. “Li balhi o non?, se preguntaue. Qu’è fòrça sòs e aguest òme n’a de besonh. Mès aqueth aute encara n’a mès de besonh. Qui n’a mès de besonh? E se m’enganhen es dus?” Abantes non trapaue solucion ad aguestes preguntes e les daue sòs a toti. Eth madeish trebolament li costaue quinsevolh conselh sus era manèra d’administrar es sòns bens e era sua fortuna.

Ara, damb gran estonament dera sua part, ja non trapaue en semblables problèmes dobtes e confusions. Qu’auie ara en eth ua sòrta de jutge que, cossent damb determinades leis, ignorades per eth madeish, li dictaue çò que li calie hèr o non hèr.

Coma abantes, non sentie cap atraccion pes sòs, mès sabie perfèctaments çò que deuie o non deuiue hèr damb eri. Eth prumèr cas practic entà resòlver per aguest jutge siguec eth d’un coronèl francés presoèr, que dempús de condar-li peth menut es sues aventures, demanèc, lèu exigint, quate mil francs entà manar-les-ac ara sua hemna e as sòns hilhs. Pierre, sense cap d’esfòrç, les ac remic en tot admirar-se dempús de guaire aisit e simple resultaue hè’c; en d’auti tempsi l’aurie semblat ua dificultat invencibla. E, ath còp que remie era peticion deth coronèl, pensaue en com hè’c, abantes de partir d’Orel, entà qu’er oficiau italian acceptèsse es sòs qu’evidentaments auie besonh. Ua naua pròva dera opinon de Pierre enes ahèrs monetaris siguec era question des deutes dera sua hemna e era reconstruccion des cases e bordalats qu’auie en Moscòu.

Eth sòn administrador principau venguec a tier-li ua visita en Orel pr'amor d'informar-lo der estat des sues rendes, fòrça desparières des anteriores. Sivans er administrador, er incendi de Moscòu supausaue entà Pierre era pèrta d'uns dus milions de robles. Entà padegar-lo d'aguesta pèrta, presentèc ath sòn patron es compdes de tau manèra que, a maugrat de tot, es ingrèssi, en sòrta d'amendrir, aumentarien se se remie a pagar es deutes dera sua hemna (qu'ad aquerò non ère obligat) e se renonciaue a rebastir es cases de Moscòu e des sòns entorns, qu'eth sòn manteniment supausaue ua despena de ueitanta mil robles ar an, sense cap de benefici.

- Òc, òc, qu'ei vertat, arric alègraments Pierre. Que non è besonh d'arren d'aquerò. dempús deth sacatge que m'è hèt mès ric.

Mès en gèr, Savielic arribèc en Moscòu, li parlèc der estat dera ciutat e li mostrèc eth presupòst qu'auie hèt er arquitècte entara reconstruccion dera casa e des bordalats pròchi en to referir-se ad aquerò coma s'er ahèr siguesse ja apraiat. Alavetz Pierre recebec fòrça cartes deth prince Vasili e de d'autes amistats de Sant Petersburg. Se referien as deutes dera sua hemna e heren a pensar a Pierre qu'eth projècte der administrador, que tant l'auie shautat ara prumeria, ère inacceptable e eth madeish li calie vier entà Sant Petersburg pr'amor de saldar es deutes e reconstruir era casa de Moscòu.

Ignoraue eth motiu que li calie procedir atau, mès que sentie er impuls de h'èc. Es sues rendes amendririen en tres quataus parts, mès li calie obrar atau.

Villarski gessie entà Moscòu e determinèc anar-se'n damb eth.

Pendent tota era sua convalescéncia en Orel, Pierre auie experimentat era alegria dera libertat e dera vida; aguest sentiment anec aumentant ath long deth viatge, quan se trapèc ar aire liure e anec vedent cares naues e coneishudes. Pendent tot aqueth viatge sentie era madeisha alegria qu'er escolan pendent es vacances. Toti es ròstres, dès eth postilhon ath mèstre de pòstes e es campanhards, qu'auien entada eth un nau sentit. Era preséncia e es observacions de Villarski, que se planhie dera praubetat de Russia, dera sua ignorància e der retard respècte a Euròpa, non hègen senon ahiscar era alegria de Pierre. Aquiu a on Villarski vedie era bohada der mòrt, Pierre vedie ua pròva d'extraordinària vitalitat, ua fòrça qu'ath miei dera nhèu sostenguie aquiu era vida d'aqueth pòble unit, particular e unenc. Non discutie es opinions de Villarski; semblaue èster d'acòrd damb eth (donques qu'aguesta conformitat simulada ère eth camin mès cuert entà evitar discussions que non amiauen entad arren); e, tant que l'escotaue, arrie alègraments.

XIV

Atau coma ei de mau hèr explicar se per qué e entà on corren es hormigues d'un hormiguèr esbauçat, per qué es ues tren brins, ueus e cadavres e es autes entornen entar hormiguèr, per qué tumen entre eres, s'artenhen e pelegen, madeish de de mau hèr serie explicar es causes qu'obliguèren as russi, après era retirada des francesi, a arremassar-se en aqueth lòc abantes cridat Moscòu. Se guardam as hormigues, escampilhades ar entorn deth hormiguèr totafèt des.hèt, se contemplam era sua energia e eth sòn nombre incalculable, compreneram de seguit que tot ei esbauçat exceptat quauquarren indestructible e non materiau que constituís era vertadèra fòrça deth hormiguèr; madeish se passaue en Moscòu tàs dies d'octobre, encara que non i auesse aquiu autoritat, ne glèises, ne santuaris, ne riqueses, ne tansevolhe cases. Que seguie estant era madeisha ciutat qu'auie estat en agost. Tot jadie esbauçat exceptat aguest quauquarren non materiau, mès poderós e indestructible.

Es motius que possauen as òmes que de pertot corrien entà Moscòu dempús dera hujuda der enemic, qu'èren plan diuèrsi, personaus e, enes prumèri dies, sauvatges e bestiuas mès que mès. Un solet objectiu possaue a toti: arribar çò de mès lèu possible en lòc cridat abantes Moscòu e tornar e cuélher era sua pròpia activitat.

Ua setmana mès tard i auie en Moscòu quinze mil abitants; tàs dues setmanes qu'èren vint-e-cinc mil, eca. En tot aumentar cada còp mès, es chifres depassèren ena tardor de 1913 ara poblacion de 1812.

Es prumèrs russi qu'entrèren en Moscòu sigueren es cosacs deth destacament de Wintzingerod e es *mujiks* des bordalats pròchi e es abitants dera capitau que s'auien amagat enes entorns. E çò de prumèr que heren aguesti russi qu'entrèren ena ciutat arroïnada e saquejada siguec autrejar-se tanben ath sacatge, en tot contunhar atau era òbra des francesi. Es campanhards acodien damb es sòns cars pr'amor de hèr-se a vier entàs sòns bordalats tot çò qu'encara podien trapar abandonat enes cases esbauçades e enes carrèrs. Es cosacs carguèren tot çò que poderen; es propietaris se hègen a vier enes sues cases çò que artenhien a trapar enes autes, damb era desencusa de qué les pertanhie.

As prumèrs saquejaires ne seguiren d'auti e d'auti; cada dia, a mida que creishie eth sòn nombre eth sacatge se hège mès e mès de mau hèr e cuelhie formes precises.

Es francesi auien trapat un Moscòu uet que sauvaue encara era sua forma de ciutat organizada damb diuèrsi servicis de comerç, artesania, objèctes de luxe, geréncies estataus e gleisères. Qu'èren formes mancades de vida que, maugrat tot, existien. I auie botigues, magazèms, bazars, era majoritat damb merces; i auie fabriques, talhèrs de menestraus, palais, cases luxuoses, plies d'objèctes de grana valor; i auie espitaus, presons, burèus publics, glèises e catedrales. Coma mès se perlongaue eth sejorn des francesi ena ciutat, màger ère era destruccion d'aguestes formes de vida urbana e, a tot darrèr, tot quedèc redusit a un camp indivisible de sacatge, mancat de vida.

Coma mès s'alongaue eth sacatge des francesi mès se destrusien es riqueses de Moscòu e mendre èren es fòrces des saquejaires. Eth sacatge de Moscòu pes russi comencèc quan es sues tropes arribèren ena capitau e coma mès se tardaue eth sòn sejorn, coma mès nombrós eth numèro de participants, mès rapida ère era reconstruccion des riqueses e dera vida regulada.

Ath delà des saquejaires acodie en Moscòu era gent mès diuèrsa, arrossegades ja peth curiosèr, ja pes déuers de trabalh, ja peth calcul: qu'èren propietaris de cases e clergat, foncionaris nauts e petits, mercadèrs, menestraus, campanhards.

Ath cap d'ua setmana es *mujiks* que venguien ena ciutat damb es sòns cars uets entà tornar damb eri plei de tota sòrta d'objèctes, èren ja arturadi pes autoritats e obligadi a retirar es cadavres. D'auti, en saber-se'n de çò que les auie passat as sòn companhs, acodien damb es cars cargadi de horment, civada e hen; en peleja es uns damb es auti baishauen es prètzi en tot deishar-les per dejós deth prètz anterior. Cooperatiues de hustèrs acodien damb era esperança d'un trabalh ben pagat, e pertot reparauen es cases usclades e ne bastien de naues. Es comercians daurien es sòns lòcs. Tauèrnes e aubèrges s'installauen en cases miei esbauçades pes incendis. Eth clergat restablie eth culte enes nombroses glèises qu'auien restat intactes; quauques persones balhauen objèctes de culte entà substituir as panadi. Es foncionaris installauen es sòns burèus, damb tauletes e armaris, en petites crambes. Es caps superiors e era policia se tenguien a distribuir es bens deishadi pes francesi. Es propietaris des cases a on s'auien apilerat objèctes procedenti de d'autes abitatges se planhien de qué tot siguesse trapat en un solet lòc. D'auti didien que non ère just deishar ath propietari dera casa toti es objèctes trapadi en era, donques qu'es francesi que s'estauen en diuèrsi ostaus amassauen es causes en un d'eri. S'insultaue ara policia, la sobornauen, se duplicaue en es presuposti eth valor des causes usclades que pertanhien ar Estat, s'exigie ajuda e eth comde Rastopchin escriuie es sues anóncies.

XV

Pierre arribèc en Moscòu tà finaus de gèr e s'installèc en un pabalhon que se sauvèc intacte ena sua casa. Visitèc ath comde Rastopchin e a diuèrsi amics qu'auien entornat ena ciutat damb er in de gésser ath tresau dia entà Sant Petersburg. Toti hestejauen era victòria; era vida borie ena arroïnada capitau que, de man en man, s'anaue remetent.Toti s'alegrauen de veir a Pierre, volien parlar damb eth e conéisher çò qu'auie viscut e vist. Pierre se mostraue especiauments amable damb toti, mès sense encuedar-se'm, sajaue de non comprometer-se damb arrés e sauvar era sua libertat. As preguntes que li hègen (importantes o sense cap importància) sus a on pensaue víuer, se rebastirie era sua casa, quan partirie entà Sant Petersburg e se podie encargarse d'amiar un paquet, se limitaue a respóner d'ua forma vaga: "Òc… dilhèu… qu'encara m'ac pensi, eca".

Des Rostov se'n sabec qu'èren en Kostroma e pensaue pòqui viatges en Natasha. E s'acodie ena sua memòria, non passaue d'èster un rebrembe agradiu d'un passat ja fòrça luenhant. Se sentie liure non solet de toti es trebucs sociaus, senon tanben d'aqueth sentiment que sivans credie s'auie impausat de bon voler.

Tres dies dempús dera sua arribada en Moscòu se'n sabec pes Dubretskoi qu'era princessa Maria ère ena capitau. Era mòrt, es patiments, es darrèrs dies deth prince Andrei acodien soent ena memòria de Pierre e ara tornèren ena sua ment damb naua fòrça. Quan se'n sabec, pendent eth dinar, qu'era princessa Maria ère en Moscòu, ena sua casa deth carrèr Vozdvishenka, non afectada per incendi, decidic tier-li ua visita aquera madeisha tarde.

Peth camin Pierre non deishèc de pensar en prince Andrei, ena sua amistat damb eth, enes sues diuèrses entrevistes e, sustot, ena darrèra de Borodino.

"Serà possible que s'age mòrt damb era acritud d'alavetz? E qu'abantes de morir non li siguesse revelat eth sens dera vida?", pensaue. Se'n brembèc de Karataiev e dera sua mòrt; e sense encuedar-se'n, comparèc aqueri dus òmes tan desparièrs e ath còp tan semblables pera estimacion que les auie auut e perque ambdús auien viscut e auien mòrt.

Ena mès grèu disposicion d'esperit arribèc ena casa deth vielh prince. Er edifici auie patit pòc. Se vedie quauqua senhau dera guèrra, mès sauvaue eth caractèr d'abantes.

Eth vielh majordòm gessec ar encontre de Pierre damb ròstre grèu e seriós, coma se volesse hèr-li veir qu'era desaparicion deth prince non cambiaue en arren er orde aquiu establit. L'informèc qu'era princessa s'auie retirat enes sues crambes e que recebie es dimenges.

- Anoncia-me, dihèu me recebe, didec Pierre.

- Plan, senhor. Passatz ena sala de retraits, se vos platz.

Uns instants dempús eth majordòm tornèc damb Dessalles, qu'informèc a Pierre, en nòm dera princessa, que s'alegraue fòrça de veder-lo e li pregaue, se li perdonaue eth sòn excès de confiança, que pugèsse enes sues crambes.

En ua cramba de solèr de naut mèsalèu baish, illuminada damb ua soleta candèla, i auie era princessa e ua auta persona vestida de nere. Pierre rebrembèc qu'era princessa tostemp auie damb era a quauqua senhoreta de companhia, mès que non les coneishie ne les rebrembaue. "Qu'ei ua des sues senhoretes de companhia", pensèc, en tot guardar ara dauna vestida de nere.

Era princessa se lheuèc ara prèssa e gessec ath sòn encontre, en tot aufrir-li era man.

- Ja vedetz se com mos auem de trapar, didec era princessa, dempús que Pierre l'auesse punat era man, en tot campar es cambis qu'auie experimentat eth ròstre deth sòn visitaire. Enquia e tot es darrèri dies parlaue soent de vos, higec, virant es uelhs entara senhoreta de companhia damb ua timiditat que de moment estonèc a Pierre. Be me'n sentí d'erosa quan me'n sabí que vos viuíetz! Qu'ei era soleta bona notícia qu'auem recebut en aguesti tempsi.

De nauèth e damb màger inquietud, era princessa guardèc ara sua senhoreta de companhia e volec higèr quauquarren, mès Pierre l'interrompec.

- Guardatz, que jo non sabia arren d'eth. Lo credia mòrt. Tot çò que sabí siguec pes auti. Sabia solet qu'ère damb es Rostov… Quin destin!

Pierre parlaue rapid e animadaments; virèc un còp es uelhs entath ròstre dera senhoreta de companhia, que lo guardaue fixaments damb atencion, trendesa e curiosèr e, coma se sòl passar enes convèrses, sentec, sense saber se per qué, qu'aguesta senhoreta de companhia, damb vestit nere, ère ua persona amabla, bontadosa, corau, que non trebolarie era sua convèrsa intima damb era princessa Maria.

Mès quan didec es sues darrères paraules sus es Rostov s'accentuèc eth trebolament dera princessa. De nauèth era sua guardada anèc de Pierre entara senhoreta de companhia.

- Qu'ei que non la coneishetz?, preguntèc.

Pierre tornèc a guardar aquera cara esblancossida e delicada, de uelhs neri e boca estranha. Quauquarren intim, desbrembat de hège temps, e mès qu'intim, lo guardaue damb aqueri uelhs atentius.

"Non, que non ei possible, pensèc. Aguest ròstre sevèr, prim, palle, envielhit que non pòt èster eth d'era. Non ei senon un rebrembe". Mès en aqueth instant era princessa didec: "Natasha". E aqueth ròstre de uelhs atentius arric damb esfòrç, damb fatiga, madeish que quan se daurís ua pòrta rovilhada e a trauèrs d'aquera pòrta dubèrta entrèc sobtaments e estropec a Pierre er alend d'ua felicitat desbrembada hège temps, qu'en

era, mès que mès en aqueri moments, ne tansevolhe pensaue. Quan era arric, que ja non auec cap de dobte: ère Natasha e eth l'estimaue.

En prumèr instant, sense voler, Pierre cohessèc a Natasha, ara princessa Maria e, sustot, ada eth madeish un secret que ne tansevolhe eth coneishie. Sagèc d'amagar era sua emocion, mès coma mès s'esforçaue, mès evident (mès evident que s'ac auesse dit damb paraules) ère entada eth, entada era e entara princessa qu'estimaue a Natasha.

"Non… qu'ei er efècte dera suspresa", pensèc Pierre.

Mès quan sagèc de tornar ara convèrsa començada damb era princessa e guardèc de nauèth a Natasha, mès intensa siguec era rojor dera cara e ua emocion mès intensa d'alegria e de temor se senhoregèc d'eth. S'embolhèc enes sues paraules e li calec posar-se a mitat dera frasa.

Que non auie reparat en era pr'amor que ne se l'auie acodit pensar que se podesse trapar en aqueth lòc; ne l'auie arreconeishut pr'amor que, deth darrèr còp que la vedec, Natasha auie cambiat enòrmaments. Qu'estaue mès prima e esblancossida; mès que non ère aquerò que la convertie en ua auta: non la podec arreconéisher pr'amor qu'enes sòns uelhs ludie tostemp era alegria de víuer e ara, ça que la, non auien ne era ombra d'un arridolet, qu'èren uns uelhs atentius, bontadosi, interrogants e tristi.

En Natasha non se miralhèc eth trebolament de Pierre, se non ei per ua lèu imperceptibla satisfaccion qu'a penes illuminèc eth sòn ròstre.

XVI

- Natasha a vengut entà estar-se damb jo, expliquèc era princessa Maria. Es comdes vieràn un dia d'aguesti. Era comdessa se trape en un estat terrible. Mès tanben Natasha a besonh d'un mètge que la veigue. Que l'an calut obligar a vier.

- Qu'a penes i a ua soleta familha que non age eth sòn pròpi dolor, didec Pierre en tot virar-se entà Natasha. Vo'n sabetz que çò de Petia se passèc eth madeish dia que mos desliurèren? Jo lo vedí. Quin magnific gojat!

Natasha lo guardaue fixaments e, coma responent as sues paraules, es sòns uelhs s'aluguèren, se heren mès grani.

- Qué se pòt díder o pensar coma consolacion?, seguic Pierre. Arren… Per qué li calerie morir a un joen tan brave e pletoric de vida?

- Que serie de mau hèr víuer aguesti dies se non s'auesse fe… didec era princessa Maria.

- Òc, òc, aguesta qu'ei era pura vertat, l'interrompec rapidaments Pierre.

- Per qué?, preguntèc Natasha en tot guardar-li es uelhs damb fòrça atencion.

- Com, per qué?, didec era princessa. Sonque eth pensament de çò que mos demore aquiu…

Natasha, sense hèr-ne cabau dera princessa Maria, seguic guardant interrogatiuaments a Pîerre.

- Solet qui cre, responec Pierre, ena existéncia d'un Diu que mos guide pòt tier ua pèrta coma era vòsta e… era de vos.

Natasha dauric era boca entà díder quauquarren, mès se tenguec. Pierre se virèc damb rapiditat entara princessa e li preguntèc sus es darrèri dies deth sòn amic.

Lèu auie despareishut eth trebolament de Pierre, mès tanben se n'encuedaue de qué auie perdut complètaments era sua libertat d'abantes. Sentie que cada paraula, cada acte sòn, auien, ara, un jutge qu'eth sòn judici ère entada eth mès valuós qu'era opinon dera rèsta deth mon. Quan parlaue, ac hège pensant en efècte qu'es sues paraules costarien en Natasha. Que non ei que didesse, a prepaus, çò que podie agradar-li, mès guaire didie ac jutjaue deth punt d'enguarda d'era.

Sense nèrvi ne nhac, coma ei de costum en aguesti casi, era princessa Maria comencèc a condar era situacion qu'auie trapat ath sòn frair Andrei. Mès es preguntes de Pierre, era sua guardada inquieta, interessada, er esmovent tremolor deth sòn ròstre, l'obliguèren a entrar en detalhs qu'eth sòn rebrembe cranhie.

- Òc, òc… qu'ei aquerò…, didie Pierre, inclinat entara princessa e escotant avidaments es sues paraules. Òc, òc… Alavetz, se padeguèc?.. Se solatgèc? Eth,

que cercaue tostemp ua soleta causa damb tota era fòrça deth morir: èster absoludaments brave, non podie crànher era mòrt. Es sòns defèctes, se les auie, que non procedien d'eth… Alavetz, se padeguèc?, repetic. Quina felicitat que vos auesse trapat!, didec en tot virar-se de cap a Natasha e guardar-la damb es uelhs plei de lèrmes.

- Eth ròstre de Natasha s'estrementic. Arroncilhèc es celhes e baishèc de seguit es uelhs. Per un moment dobtèc se li calie parlar o non.

- Òc, ua felicitat!, didec damb votz prigonda. Entà jo siguec ua vertadèra felicitat, e higec, dempús uns instants de silenci: E eth… eth… didec qu'ac desiraue just en moment que m'apressè…

Era votz de Natasha se trinquèc. Se rogic, crispèc es mans sus es sòns jolhs e, superant era sua trantalhada, lheuèc eth cap e comencèc a parlar ara prèssa.

- Que non sabíem arren quan gessérem de Moscòu. Non gausè demanar notícies d'eth. E de ressabuda, Sonia me didec que venguie damb nosati. Non pensè en arren, non me podia imaginar eth sòn estat. Era soleta causa que sentia ère eth besonh de veder-lo, d'èster ath sòn costat, acabèc, tremolant e estofant-se. E sense deishar que l'interrompessen, condèc çò que jamès auie dit ad arrés; tot çò qu'auie sentut pendent es tres setmanes de viatge e deth sòn sejorn en Yaroslavl.

Pierre la seguie d'aurelha, parat e sense deishar-la de uelh, plei de lèrmes. Escotant eth sòn raconde, non pensaue en prince Andrei ne ena mòrt, ne en çò que didie era. L'escotaue e solet sentie pietat per tot eth dolor que li costaue aqueth rebrembe.

Era princessa, seiguda ath cant de Natasha, arropint eth ròstre e reprimint a penes es sues lèrmes, escotaue per prumèr viatge era istòria des darrèrs dies d'amor de sa frair e Natasha. Qu'ère evident que Natasha auie besonh de condar aguest agradiu e dolorós raconde.

Parlaue barrejant es petits detalhs damb es secrets mès intims e semblaue que non anaue a acabar jamès. Diuèrsi còps repetic un madeish hèt.

S'entenec darrèr dera pòrta era votz de Dessalles que preguntaue se Nikolushka podie passar entà balhar era bona net.

- Aquerò qu'ei tot… tot…, didec Natasha.

En entrar Nikolenhka, se lheuèc ara prèssa e s'apressèc lèu corrent ena gessuda, estramunquèc damb eth cap ena pòrta dissimulada per un ridèu e deishèc anar un gemiment, sigue peth dolor fisic o morau, e hugec dera cramba.

Pierre se demorèc guardant entara pòrta qu'auie gessut era, sense compréner per qué, de pic, s'auie demorat solet en mon.

Era princessa Maria metec fin ara sua abstraccion en tot hèr que se fixèsse en sòn nebot, qu'entraue en aqueth moment.

Era vista deth gojat, retirat a sa pair, influic encara mès en estat emocionau de Pierre: punèc a Nikolenhka, se lheuèc ara prèssa e damb un mocador ena man s'apressèc ena hièstra.

Pensaue dider-se adiu dera princesa Maria, mès era lo retenguec.

- Non… non. Natasha e jo non mos calam en lhet enquia dempús des dues. Demoratz-vos, se vos platz, harè mestrar eth sopar. Baishatz vos, e nosati vieram de seguit.

Abantes de gésser Pierre, era princessa li didec encara:

- Qu'ei eth prumèr còp que parle atau d'eth.

XVII

Pierre siguec introdusit en gran minjador illuminat; ues menutes dempús entenec eth rumor de passi e entrèren Natasha e era princessa Maria. Natasha estaue tranquilla, encara qu'eth sòn ròstre auie recuperat era sevèra expression d'abantes

Toti semblauen auer eth madeish embarràs que sòl seguir a ua convèrsa intima e grèu. Qu'ei impossible reprener-la, e parlar de quauquarren banau còste vergonha, carar resulte desagradiu pr'amor que i a talents de parlar e eth silenci semble simulat. S'apressèren en silenci ena taula; es crambèrs separèren e apressèren es cagires; Pierre despleguèc ara sòn hered tovalhon e, decidit a trincar eth silenci, guardèc a Natasha e ara princessa Maria. Ambdues semblauen auer decidit çò de madeish. Enes sòns uelhs se reflectie eth plaser de víuer e era reconeishença de qué, ath delà deth patiment, i auie alegries.

- Beuetz vodka, comde?, preguntèc era princessa, e aguestes paraules dissipèren en un viraments de uelhs es ombres deth passat. Parlem de vos, higec. Per aquiu conden meravilhes incredibles.

- Òc, responec Pierre damb, ara, eth sòn arridolet de costum amable e ironic. M'atribuissen miracles que ne tansevolhe è soniat. Maria Abramovna me convidèc en çò de sòn pr'amor de condar-me tot çò que m'a arribat e me calerie auer arribat. Tanben Stepan Stepanovic me mostrèc çò que jo madeish me calie condar. Veigui, en generau, que resulte fòrça comòde aquerò d'èster un òme interessant (ara que sò un òme interessant). Me conviden e, de passa, me conden çò que m'a arribat.

Natasha arric e volec díder quauquarren.

- Mos an condat, intervenguec era princessa, qu'en Moscòu perdéretz dus milions de robles. Ei vertat?

- E maugrat tot, sò tres viatges mès ric qu'abantes, responec eth.

Encara qu'eth pagament des deutes dera sua hemna e des òbres auien cambiat era sua situacion, seguie dident qu'ère tres còps mès ric qu'abantes.

- Çò que de vertat e guanhat ei era libertat, gessec, ja seriosaments. Mès non contunhèc, en tot semblar-li qu'aqueth tema de convèrsa ère massa egoïsta.

- Pensatz rebastir era vòsta casa?

- Òc; que m'ac mane Savelic.

- Didetz-me, non sabíetz arren dera mòrt dera comdessa quan vos demorèretz en Moscòu?, preguntèc era princessa; e de seguit se rogic, en veir qu'era sua pregunta, hèta ara seguida dera allusion de Pierre ara sua libertat, podie hèr veir qu'era atribuie as sues paraules un sens que dilhèu non auien.

- Non, responec Pierre, sense mostrar cap de trebuc pera interpretacion qu'auesse pogut balhar era princessa as sues paraules. Me'n sabí en Orel e non podetz imaginar-vos se com m'impressionèc. Que non èrem un matrimòni exemplar, higec ara prèssa, guardant a Natasha e notant en era un curiosèr per saber se com parlarie dera sua hemna, mès era sua mòrt me costèc ua grana impression. Quan dues persones se pelegen, ambdues que n'an eth tòrt; e eth tòrt deth que demore se hè de pic terriblaments penible respècte deth que ja non i é. Ath delà, ua mòrt atau… sense amics, sense consolacion… Que la planhi fòrça, fòrça, acabèc, e notèc damb plaser un gèst d'aprobacion en ròstre de Natasha.

- E ara, ètz vos celibatari e liure entà maridar-vos, comentèc era princessa Maria.

Pierre se rogic tot e sagèc pendent bèth temps de non guardar a Natasha. Quan decidic de hè'c, eth sòn ròstre ère hered e grèu, e enquia e tot li semblèc veir en eth un trait de mensprètz.

- Ei vertat que vedéretz e parlèretz damb Napoleon, coma mos an condat?, preguntèc era princessa.

Pierre se metec a arrir.

- Ne un solet viatge, jamès. Quauqui uns s'imaginen tostemp qu'estar-se presoèr ei madeish que tier-li ua visita a Napoleon. Non solet non lo vedí, senon que non entení parlar d'eth ne un solet còp. Que siguí en companhia fòrça pejor.

Eth sopar s'acabaue e Pierre, qu'ara prumeria se resistie a parlar dera sua captivitat, s'anèc encoratjant de man en man.

- Mès, non ei vertat que vos demorèretz damb era intencion d'aucir a Napoleon?, li preguntèc Natasha damb un leugèr arridolet. Me pensè qu'ac endonviaua quan mos trapèrem ena porta Sujareva, vo'n brembatz?

Pierre cohessèc qu'ère vertat e, amiat pòc a pòc pes preguntes dera princessa e en particular pes de Natasha, condèc peth menut es sues aventures.

Ara prumeria parlaue damb era afabla ironia que li meritaue era gent, e sustot eth madeish; mès dempús, quan arribèc en raconde des patiments e orrors presenciadi per eth, era sua narracion cuelhec era emocion contenguda d'ua persona que reviu ena sua memòria fòrtes impressions. Era princessa Maria guardaue damb amable arridolet, ben a Pierre, ben a Natasha.

En tot aqueth raconde non vedie senon a Pierre e ara sua bontat. Natasha, emparada en sòn braç, damb ua expression que variaue sivans variaue era narracion, observaue a Pierre sense deishar-lo de uelh e se diderie que compartie damb eth tot çò que didie. Non solet era sua guardada: es sues exclamacionses breus, es preguntes que li dirigie, li mostrauen a Pierre que Natasha, de tot çò que condaue, comprenie justaments aquerò qu'eth li volie transméter. Qu'ère evident que non solet comprenie çò qu'eth didie,

senon tanben çò qu'aurie volut díder e non podie exprimir damb paraules. Er episòdi dera hemna e era mainada, que per çò de defener-les l'auien agarrat, l'auie condat atau:

- Qu'ère un espectacle orrible, es mainatges abandonadi e quauqui uns ath miei des ahlames… Dauant de jo ne treigueren a un d'eri… Hemnes qu'arrincauen era sua ròba, es sues plendengues… Pierre se rogic e se posèc confús. Alavetz arribèc ua patrolha de francesi e agarrèren as qu'arren hègen, as que non panauen, e se heren a vier a toti es òmes. E a jo.

- Solide que non ac condatz tot… Solide héretz, vos, quauquarren… bon…, didec Natasha, e dempús d'un brèu silenci higec: bon.

Pierre seguic era sua narracion. Quan arribèc ena scèna des fusilhades, volet deishar de cornèr es detalhs terribles, mès Natasha exigic qu'ac didesse tot.

Dempús parlèc de Karataiev. Se lheuèc (se metec a pàssejar pera cramba); Natasha lo seguie de uelh. S'arturèc un moment.

- Que non poderíetz compréner se guaire aprení d'aqueth òme analfabèt e ingenú.

- Òc, òc… condatz… a on ei ara?, preguntèc Natasha.

- L'auciren lèu dauant des mèns uelhs.

E Pierre gessec de condar es darrèrs dies dera retirada, era malautia de Karataiev e era sua mòrt (era sua votz tremolaue).

Pierre condaue es sòns eveniments coma jamès les auie rebrembat. Li semblaue veir, ara, en tot çò de patit un significat nau.

En condar tot aquerò a Natasha, Pierre experimentaue er estranh plaser que còsten es hemnes quan escoten a un òme; non aguestes hemnes *escarrabilhades* que hèn atencion, en tot sajar de retier çò que les diden entà enriquir era sua ment e, venguda era escadença, servir-se'n d'aquerò o senhorejar-se d'aquerò que les conden e comunicar a d'auti, çò de mès lèu possible, es sabentes frases elaborades ena sua limitada ment, senon eth vertadèr plaser que còsten es vertadères hemnes dotades dera capacitat de discernir e comprèner çò de mielhor que i a en çò dit per òme. Natasha, sense encuedar-se'n, ère tot atencion; non deishaue escapar ne ua soleta paraula, ne ua nuança dera votz ne ua guardada, ne un trantalhament deth ròstre, ne un gèst de Pierre. Captaue ath vòl cada paraula, autanplan a miei exprimir, e l'introdusie en sòn còr, dubèrt, endonviant er amagat sens de tot er esfòrç morau de Pierre.

Era princessa Maria comprenie tanben era narracion, simpatizaue damb eth, mès ara vedie ua auta causa que tiraue totafèt era sua atencion; vedie era possibilitat de qué entre Natasha e Pierre gessesse er amor, de qué ambdús siguessen erosi e aguesta idia qu'acodie ada era per prumèr viatge aumplie eth sòn còr de jòia.

Èren es tres dera maitiada. Es vailets, damb ròstres grèus e tristi, entrauen tà renauir es candèles, mès arrés se n'encuedaue d'aquerò.

Pierre acabèc et sòn raconde. Natasha lo seguie guardant damb uelhs animadi e ludents coma desirant compréner aquerò qu'eth non auie condat. Pierre, trebolat e erós ath còp, la guardaue de quan en quan e cercaue ena sua imaginacion çò que li calie díder pr'amor de cambiar de tèma.

Era princessa Maria caraue. A degun se l'acodic pensar que ja èren es tres e que les calie anar-se'n a dormir.

- Que se sòl parlar de malastres e patiments, comencèc Pierre. Mès se me didessen ara: qué preferisses, tornar a èster çò qu'ères abantes dera tua captivitat o víuer de nauèth tot aquerò qu'as patit? Mon Diu!, de nauèth era captivitat e era carn de shivau! Quan mos hèn enlà deth nòste camin aisit, mos pensam que tot ei perdut, en tot èster que solet alavetz comence çò de nau e çò de bon. Mentre i a vida, existís era felicitat. Dauant, encara rèste fòrça causes, fòrça… Que vos ac digui jo, didec en to virar-se entà Natasha.

- Òc, òc… Tanben jo desiraria tornà'c a víuer tot de nauèth, didec era, en tot referir-se a quauquarren plan diferent.

Pierre la guardèc damb atencion.

- Òc, e arren mès qu'aquerò, confirmèc Natasha.

- Non ei vertat! Non ei vertat!, exclamèc Pierre. Jo que non sò colpable d'auer restat viu e de voler víuer. E vos tanpòc.

De ressabuda, Natasha amaguèc era sua cara entre es mans e s'estarnèc a plorar.

- Qué te cau, Natasha?, preguntèc era princessa.

- Arren, arren, e arric a Pierre a trauèrs des sues lèrmes. Adishatz, que ja ei era ora de dormir.

Pierre se metec de pès e se didec adiu d'eres.

Era princessa Maria e Natasha s'amassèren, coma tostemps, en dormitòri e se meteren a parlar de çò qu'auie condat Pierre. Era princessa Maria non exprimic era sua pensada sus eth e tanpòc Natasha ac hec.

- Bona net, Mary, didec Natasha. Sabes? A viatges me cau pòur ua causa: non parlam *d'eth* (se referie ath prince Andrei), coma se cranhéssem rebaishar es nòsti sentiments, e l'anem desbrembant.

Era princessa alendèc prigondaments, e aguesta alendada confirmèc era exactitud dera observacion de Natasha, encara que, de paraula, non confirmèc era sua opinion.

- Dilhèu lo podem desbrembar?, didec.
- M’a costat tant de ben, condà’c aué tot… Ère dolorós, mès que m’a costat fòrça ben; ne sò solide fòrça de qué eth l’estimaue de vertat. E plan per aquerò l’ac è condat… Que non hi mau, vertat?, preguntèc rogint-se de pic.
- A Pierre? Ò, non, ei tan brave!

Natasha parlèc un aute còp damb un arridolet jogaire que hège temps non illuminaue eth sòn ròstre.

- Ac as campat, Maria? Pierre s’a hèt… sabi pas se com didè’c… mès ufanós, mès net e frescolenc; coma se gessesse deth banh, comprenes? En sens morau, plan. Non ei atau?
- Òc, qu’a guanhat fòrça.
- E era sua levita ei ara cuerta e s’a talhat eth peu; òc, coma se gessesse d’un banh… Coma papa fòrça còps…
- Compreni qu’eth, didec era princessa, en tot referir-se a Andrei, non volesse ad arrés autant qu’a Pierre.
- Òc, e ath madeish temps son plan desparièrs. Diden qu’es òmes son amics quan son totafèt desparièrs. Que li cau èster atau, plan que òc. Non ei vertat que non se retire ada eth en arren?
- Òc, ei vertat; mès Pierre ei magnific.
- Plan, adishatz, didec Natasha.

E eth madeish arridolet jogaire d’abantes quedèc pendent un temps coma desbrembat en sòn ròstre.

XVIII

Aguesta net Pierre se tardèc fòrça a esclipsar-se. Passegèc d'un costat en aute dera cramba, ja calat en bèth pensament de mau hèr, que lo hège arroncilhar es celhes, ja arropint es espatles e estrementint-se, ja arrint erós.

Pensaue en prince Andrei, en Natasha e en sòn amor, ère gelos deth sòn passat; se hège repotecs e se perdonaue. Sonèren es sies deth maitin e Pierre seguie caminant pera sua cramba.

"Mès, qué se pòt hèr s'ei impossible víuer sense aquerò? Qué hèr? Alavetz que li cau èster atau", pensèc. E despolhant-se ara prèssa, se calec en lhet, esmoigut e erós, apartadi ja es dobtes e trantalhaments.

"Per estranha e impossibla que te semble aguesta felicitat, me cau hèr tot çò de possible entà vier eth sòn marit e era era mia hemna!", se didec.

Uns dies abantes auie fixat entath diuendres era sua partença de Moscòu. Quan se desvelhèc, eth dijaus, Savelic entrèc ena sua cramba pr'amor de recéber es ordes respècte ar equipatge.

"Per qué entà Sant Petersburg? Quin besonh n'è jo de Sant Petersburg? Qui i é aquiu?, se preguntèc ada eth madeish. Òc, que ja he temps qu'ac decidí, abantes de qué aquerò arribèsse i pensaua anar, rebrembèc. E per qué non? Dilhèu i vaja… Be n'ei de brave, atentiu e present en tot!, pensèc guardant eth vielh ròstre de Savelic. E be n'ei d'agradiu eth sòn arridolet!"

- Ben, Savelic, seguisses sense desirar era libertat?, li preguntèc.
- Entà qué me cau era libertat, Excelléncia? Que viuí plan ben enes tempsi deth vielh comde e, damb vos, que non è motius de planh.
- Òc, òc, mès e es hilhs?
- Tanben eri viueràn, Exceléncia. Damb patrons atau que se pòt víuer.
- E es mèns eretèrs?, preguntèc Pierre. E, se de pic, torni a maridar-me…? Que se poirie passar, higec damb involontari arridolet.
- Gausi dider-vos que haríetz fòrça ben, Excelléncia.

"Be li semble de simple, se dicec Pierre. Non se'n sap de çò de terribe e perilhós qu'ei. Massa lèu o massa tard… Que hè pòur de pensar-i!"

- Quan voletz gésser, senhor?, Deman?, preguntèc Savelic.
- Non; que vau a arrecular un shinhau eth viatge. Ja t'avisarè. Desencusa eth trebuc.

E dauant der arridolet de Savelic pensèc: “Ei fòrça estranh que non sapie que ja non m’interèsse bric Sant Petersburg. Çò de mès important ara ei que se decidisque çò d’aute. Qu’ac deu saber, estarà simulant. E se li parlèssa? Saberia çò que pense. Non, dempús, en ua auta escadença.”

Pendent er esdejoar Pierre condèc ara sua cosia qu’era vesilha auie estat en çò dera princessa Maria e s’auie trapat, imaginatz-vos, a Natasha Rostova!

Era princessa non mostrèc mès estonament que s’era amassada auesse estat damb Anna Semionovna.

- La coneishetz?, preguntèc Pierre.
- Qu’è vist ara princessa e è entenut que la vòlen maridar damb eth joen Rostov. Que serie ua grana causa entàs Rostov; diden que son absoudaments arroïnadi.
- Non, non, vos demani se coneishetz a Natasha.
- Qu’entení alavetz parlar d’era en relacion damb aguesta istòria. Siguec un malastre.

“O non ac compren e ei en tot simular, pensèc Pierre. Ei mielhor non dider-li arren“

Era princessa auie premanit tanben quauqui viures entath viatge.

“Qué bravi son toti, pensaue Pierre, en tot tier-se ara ad aguesti ahèrs mèns, que ja non les pòden interessar”.

Aqueth madeish dia recebec a un cap dera policia que venguie a demanar-li que manèsse a un òme de confiança pr’amor de recuélher objèctes que s’anauen a distribuir entre es propietaris.

“Tanben aguest, pensèc Pierre, guardant ath policia. Quin oficiau mès simpatic e beròi! Ara s’ocupe d’aguestes foteses, e didien que non ère aunèst, que se profitaue dera sua situacion. Pegaries! Encara que, per qué non ac auie de hèr? S’a educat atau, e toti hèn madeish. Qué simpatic semble, quina cara mès agradiua, me guarde e arrís!”.

Pierre venguec a dinar en çò dera princessa Maria.

En trauessar es carrèrs entre es edificis uscladi admirèc era beresa d’aqueres roïnes. Es humeneges des codinères, es parets esbauçades, que li retirauen es pintoresqui lòcs deth Rin e eth Colisseu, se succedien en tot amagar-se es ues as autes enes barris enneridi. Es menaires e es caminaires que se trapaue, es hustèrs que ressegauen es vigues, es botiguèrs e es vendeires ambulants, toti guardauen damb ròstres alègri e arridolents a Pierre e semblauen dider-li: “Vaquí! Ja veiram se qué ges de tot aquerò!”.

En portau dera casa dera princessa Maria, Pierre trantalhèc un instant. S’auie vist aciu damb Natasha? Auie parlat damb era? “Dilhèu ac è soniat, se didec, dilhèu entra e non trapa ad arrés”. Mès a penes auec entrat ena cramba sentec, damb tot eth sòn èsser, era

preséncia de Natasha pera immediata pèrta dera sua libertat. Natasha vestie eth madeish vestit nere, d'ampli plecs, e ère pientada coma era vesilha, mès que non ère era madeisha. S'eth dia anterior l'auesse vista atau, que l'aurie arreconeishut de seguit.

Ara estaue coma quan la coneishec lèu ua mainada e quan ère era prometuda deth prince Andrei. Ua lum alègra, interroganta ludie enes sòns uelhs e en sòn ròstre i auie ua expression corau, estranha e jogaira. Pierre dinèc damb eres e s'aurie demorat mès temps, mès era princessa Maria anaue a vrespes e Pierre les acompanhèc.

Londeman tornèc d'ora e s'estèc damb eres tota era cauhada. A maugrat dera alegria que sentien es dues en veder-lo e de qué tota era vida de Pierre se concentraue ara en aquera casa, en escurir toti es tèmes qu'auien estat agotadi e era convèrsa comencèc a aflaquir-se, passaue d'un ahèr sense importància entà un aute e s'interrompie soent. Pierre s'estèc enquia tan tard qu'era princessa e Natasha se guardauen, coma preguntant-se quan se n'anarie; Pierre se n'encuedaue, mès que non *podie* partir. L'ère violent, mès seguie aquiu pr'amor que non *podie* lheuar-se e partir.

Era princessa Maria , que non vedie eth finau de tot aquerò, siguec era prumèra a lheuar-se e, planhent-se de mau de cap, l'aufric era man a Pierre.

- Alavetz, partitz deman entà Sant Petersburg?

- Non, que non m'en vau, responec ara prèssa, estonat e coma ofensat. Mès que òc, deman; mès non me digui adiu de vosates, passarè a recuélher es vòsti encargues, higec, demorant-se de pès dauant dera princessa, plan rogit e sense decidir-se a partir.

Natasha l'aufric era man e gessec. Era princessa Maria, en sòrta de retirar-se, se deishèc quèir en un fautulh e damb es sòns uelhs prigonds e luminosi guardèc damb atentiua seriositat a Pierre. Qu'auie despareishut deth tot er anterior cansament. Alendèc longa e prigondaments, coma premanint-se a ua longa convèrsa.

Eth trebolament e er embaràs de Pierre despareisheren tanlèu gessec Natasha. Enquimerat e animat, apressèc ara prèssa eth sòn fautulh entath fautulh dera princessa.

- Òc, vos volia díder, comencèc, responent ara sua guardada. Ajudatz-me, princessa. Qué me cau hèr? Posqui auer esperança? Escotatz-me, amiga mia. Qu'ac sai tot; me'n sai de qué non la meriti, qu'ei impossible parlar d'aquerò ara. Mès desiri èster coma un frair. Non, aquerò non… que non ac voi, non posqui…

Se posèc un instant e se hereguèc es uelhs e era cara damb es mans.

Dempús, en tot hèr visibles esfòrci entà parlar de manèra coerenta, contunhèc:

- Non sai de quan l'estimi; mès que l'è estimada pendent tota era mia vida, autant, que non posqui imaginar-me era existéncia sense era. Non gausi a demanar era sua man ara, mès eth solet pensament de qué poirie èster mia e de qué poiria

pèrder aguesta possibilitat… aguesta possibilitat… qu'ei terrible. Didetz-me, posqui auer esperança? Qué me cau hèr? Estimada amiga… higec après un brèu silenci, tocant-li eth braç perque era, abstrèta enes sòns pensaments non responie.

- Pensi en çò que m'auetz dit, responec era princessa Maria. Qu'auetz rason, parlar-li ara d'amor…

Era princessa Maria s'arturèc. Volie díder "ei impossible ara", mès que non seguic pr'amor que de hège tres dies observaue beth cambiament costat en Natasha, qu'er amor de Pierre, luenh d'ofensar-la, ère era soleta causa que desiraue.

- Parlar-li ara… que non pòt èster, didec, ça que la.

- Alavetz, que me cau hèr?

- Fidatz en jo, responec era princessa. Jo sai…

Pierre la guardèc enes uelhs.

- Òc, òc…

- Me'n sai de qué era vos estime… que vos estimarà…, rectifiquèc.

Non auie acabat de díder aguestes paraules que Pierre se metec de pès en un bot damb cara d'espant e tenguec era man dera princessa.

- Per qué didetz aquerò? Credetz que posqui demorar? Ac credetz?

- Òc, ac creigui, arric era princessa Maria. Escriuetz as pairs de Natasha e, per çò que hè ada era, fidatz en jo. Li parlarè en moment avient. Ac desiri e è era presentida de qué serà atau.

- Ò, non, non ei possible! Be ne sò d'erós! Mès aquerò que non pòt èster!... Be ne sò d'eròs!, exclamèc Pierre punant es mans dera princessa.

- Anatz-vo'n entà Sant Peterburg. Que serà mielhor. Ja vos escriuerè.

- Entà Sant Petersburg? Anar-me'n? Plan, està ben, me n'anarè. Mès poirè vier deman ena vòsta casa?

Londeman Pierre acodic a dider-se adiu. Natasha semblaue mens animada qu'enes dies anteriors; mès, ara, en guardar-la de quan en quan enes uelhs, Pierre auie era sensacion de qué eth despareishie, mès que non i èren ne eth ne era, senon solet un sentiment de felicitat.

"Serà vertat? Non, que non ei possible", se didie en cada guardada, en cada paraula, en cada gèst de Natasha, que l'aumplien d'alegria.

En dider-se adiu d'era cuelhec, enes sues, era man fina e prima de Natasha e la retenguec sense voler ues segondes.

"Serà possible qu'aguesta man, aguest ròstre, aguesti uelhs, tot aguest tresaur de gràcia femenina venguen a èster etèrnaments mèns, quauquarren tan normau coma ne sò jo entà jo madeish?... Non, que non ei possible!..."

- Adishatz, comde, didec era, en votz nauta. Vos demorarè damb fòrça impaciéncia, higec en un mormolh.

E aguestes simples paraules, era guardada e era expression deth sòn ròstre, sigueren pendent dus mesi entà Pierre matèria d'inagotables rebrembes, interpretacions e sòmis erosi. "*Vos demorarè damb fòrça impaciéncia*… Òc, òc. Com ac didec?

Òc, *vos demorarè damb fòrça impaciéncia*. Ò, be ne sò d'erós!, com ei possible… Be ne sò d'erós…". se didie ada eth madeish.

XIX

Arren de semblable auie sentut Pierre, en semblables circonstàncies, quan es acordalhas d'Elena.

Non repetie coma alavetz, damb malautissa vergonha, es paraules dites per eth, non se didie ada eth madeish: "A, per qué non didí aquerò e per qué didí en aqueth moment: "je vous aime". Ara, ça que la, repetie ena sua imaginacion cadua des sues paraules e es de Natasha, e evocaue toti es detalhs deth sòn ròstre e eth sòn arridolet, sense voler méter ne trèir arren, damb era soleta aspiracion de repetir-les un e un aute còp. Que non auie eth mendre dobte sus s'estaue ben o mau çò que hège. A viatges l'assautaue ua terribla incertitud. "Non serie tot un sòmi? Non estarie enganhada era princessa Maria? Non seria jo massa capitanaut e presomptuós? Jo, que fidi, mès se porie passar qu'era princessa Maria li parlèsse e era responesse arrint quauquarren que serie logic: "Be n'ei d'estranh! Solide s'enganhèc. Non sabetz, dilhèu, qu'ei un òme corrent, coma quinsevolh aute, mentre que jo… sò un èsser diferent, superior?"

Aguest qu'ère eth solet dobte qu'auie Pierre. Per çò d'aute, non hège cap de projècte. Li semblaue tant incredibla era felicitat venguda que, se se complisse, non se poirie passar arren mès. Tot que s'acabaue.

Se senhoregèc d'eth ua holia sobta e alègra, jamès experimentada, que d'era se credie incapable. Li semblaue que tot eth sens dera vida, non solet entada eth senon entà toti, s'estaue sonque en sòn amor e ena possibilitat de qué Natasha l'estimèsse. A viatges se pensaue que toti es òmes se preocupauen solet per ua casa: dera sua futura felicitat; uns auti còps pensaue que toti s'alegrauen coma eth e sajauen sonque d'amagar era sua alegria simulant èster caladi en dauti ahèrs. En cada paraula, en cada movement vedie allusions ara sua felicitat. Soent tiraue era atencion dera gent pes sues gaujoses e significatiues guardades e arridalhes qu'exprimien secrets acòrds. E quan arribaue a compréner qu'era gent podie, plan que òc, non conéisher era sua felicitat, auie pietat d'eri damb tota era sua amna e sentie eth desir d'explicar-les que totes es causes que les preocupauen èren vertadères foteses e pegaries que non meritauen cap atencion.

Quan li prepausauen participar ena administracion o se discutien ath sòn dauant problèmes deth govèrn, quan se parlaue dera guèrra, en tot supausar que dera capitada de toti aqueri ahèrs depenie era felicitat deth gènre uman, escotaue damb un arridolet afable e pietós e estonaue as sòns interlocutors damb es sues estranhes repliques. Mès, madeish qu'aqueri que, sivans Pierre, comprenien eth vertadèr sens dera vida, ei a díder eth sòn pròpi sentiment, coma es malerosi que, çampar, non lo comprenien, toti èren percebudi alavetz per Pierre jos era esplendida lum dera sua felicitat, de sòrta que, sens eth mendre esfòrç, vedie de seguit çò que i auie de bon e digne d'amor en cada persona.

En revisar es ahèrs e es papèrs dera sua defuntada esposa, non sentie ja pera sua memòria ua auta causa que pietat, en tot pensar qu'era non auie coneishut era felicitat qu'eth experimentaue ara. Eth prince Vasili, especiauments capinaut aqueri dies per çò

deth sòn nau cargue e dera sua naua decoracion, li semblaue un vielh brave, esmoiguent e digne de pietat.

Mès tard Pierre rebrembèc soent aqueth temps de joiosa holia. Ena sua memòria restèren entà tostemp, coma quauquarren vertadèr, es judicis qu'en aguest periòde hège sus es persones e sus es hèts. Non solet non renoncièc james ad aguesti judicis sus es òmes e es eveniments, senon que, ath contrari, quan se sentie aclapat pes contradiccions e es dobtes acodie entath critèri qu'auec pendent era sua holia, e aguest critèri ère tostemps segur.

"Dilhèu alavetz semblaue ridicul e estranh, pensaue, mès que non èra tan hòl coma semblaue. Ath contrari, èra mès intelligent e perspicaç que jamès, e comprenia tot çò que vau era pena compréner ena vida, pr'amor que… èra erós".

Era holia de Pierre s'estaue en qué entà estimar ara gent non cercaue ja, coma abantes, rasons personaus que se sòlen cridar qualitats. Er amor aumplie en sòn còr; estimaue ara gent sense cap motiu especiau e trapaue indiscutibles rasons que les hègen meritants dera sua afeccion.

XX

Dès aquera prumera net que Natasha, après era partença de Pierre, auie dit ara princessa Maria damb alègra e ironica arridalha: “Qu’a er aspècte d’un qu’acabe de gésser deth banh, e era levita, eth peu bracat…” dès aqueth moment se desvelhèc ena sua amna quauquarren amagat, mès invencible e deconeishut entada era madeisha.

Coma per art de magica tot cambièc en era: eth ròstre, era manèra de caminar, era guardada e era votz. Era fòrça dera vida, era esperança d’èster erosa surgentèc ena superfícia en tot exigir èster satisfèta. D’aqueth dia Natasha semblèc desbrembar tot çò que s’auie passat. Ne un solet còp se planhèc dera sua sòrt, ne tornèc a díder ua paraula sus eth passat, e ja non cranhie hèr projèctes gaujosi entar avier. Que parlaue pòc de Pierre, mès quan era princessa Maria prononciaue eth sòn nòm, ua lum, amagada hège fòrça temps, ludie enes sòns uelhs e es sòns pòts se plegauen en un estranh arridolet.

Eth cambiament costat en Natasha estonèc, ara prumeria, ara princessa; mès quan comprenec eth motiu, li costèc tristor. “Tan pòc estimaue ath mèn frair, que l’a podut desbrembar tan lèu?”, se preguntaue en pensar, quan ère soleta, ena evolucion de Natasha. Mès quan la vedie non sentie cap tipe d’anug ne li hège eth mendre repotec. Aguesta fòrça vitau que se desvelhaue en Natasha e se senhorejaue d’era ère, plan que òc, tant incontenibla, tant inesperada entada era madeisha, qu’era princessa Maria sentie ena sua preséncia que ne tansevolhe en çò de mès intim deth sòn èsser auie eth dret a repotegar-li arren.

Natasha s’autregèc tan pliaments e tan sincèraments ath nau sentiment que ne tansevolh sajaue d’amagar qu’ara non sentie pena, senon alegria e contentament.

Quan, dempús des explicacions damb Pierre, era princessa pugèc ena sua cramba, Natasha la demoraue en lumedan.

- T’ac a dit? Òc? T’ac a dit?, repetie.

E ua expression gaujosa e ath còp adolorida, coma se demanèsse perdon pera sua alegria, se miralhèc en sòn ròstre.

- Qu’auí era temptacion d’escotar darrèr dera pòrta, mès men’n sabia que tu m’ac dideries.

Per comprensibla e esmoventa que siguesse entara princessa Maria era guardada que li dirigie Natasha, a maugrat dera pietat que li costaue era sua emocion, aguestes paraules, ara prumeria, la heriren. Rebrembèc a sa frair e eth sòn amor.

“Mès, qué li vam a hèr! Era que non pot èster desparièra”, pensèc dempús. E damb ua expression trista e un shinhau sevèra li condèc guaire l’auie dit Pierre. Quan se’n sabec que partie entà Sant Petersburg, Natasha semblèc estonada.

- Entà Sant Petersburg?, repetic, coma se non comprenesse. Mès en encuedar-se’n dera tristor dera princessa e endonviant eth motiu, se petèc, de pic, en somics.

Marie!, didec. Ditz-me se me qué me cau hèr. Me cau pòur d'èster dolenta. Harè çò que tu me digues. Mòstra-me….

- L'estimes?

- Òc, gasulhèc Natasha.

- Alavetz, per qué plores? Que sò erosa per tu, didec era princessa, qu'aguestes lèrmes li heren a perdonar totafèt era alegria de Natasha.

- Que non serà lèu, se passarà temps, didec Natasha. Mès imagina-te era nòsta felicitat quan jo siga era sua hemna e tu te marides damb Nikolai!

- Natasha, t'auia suplicat que non parlèsses jamès d'aquerò. Que serà mielhor que parlem de tu.

Es dues carèren ues segondes.

- Mès, per qué se'n va entà Sant Petersburg?, didec, de ressabuda, Natasha, e era madeisha se responec ara prèssa: Non, non, que li cau èster atau… Non ei vertat, Marie? Li cau èster atau…

EPILÒG

PRUMÈRA PART

I

Se passèren sèt ans dempús de 1812. Era agitada mar dera istòria d'Euròpa s'auie amiat en soquèr. Semblaue padegada, mès es fòrces misterioses que botjauen ara umanitat (misteriores pr'amor que non mo'n sabem des leis que govèrnen es sòn movements) seguien era sua accion. Encara qu'era superfícia deth mar dera istòria semblèsse quieta, era umanitat auançaue sense pòsa coma eth movement deth temps. Se formauen e se descompausauen diuèrsi grops d'encadiaments umans. S'elaborauen es encauses dera formacion e disagregacion des Estats e des desplaçaments des pòbles. Aqueth mar, que non se governaue coma abans, possat d'un costat en aute, senon que borie ena prigondor. Es personatges istorics ja non èren, coma abantes, amiadi pes ondades d'un extrèm en aute; ara semblauen virar en un madeish lòc. Aguesti personatges, qu'abantes anauen ath cap de granes armades e miralhauen eth movement des masses mejançant ordes de guèrra, marches e batalhes, ara miralhauen aguest movement d'ebullicion mejançant consideracions politiques e diplomatiques, o mejançant leis e tractats…

Es istorians cridèren *reaccion* ad aguesta activitat des personatges istorics.

Era activitat des personatges istorics que balhec era origina ara cridada *reaccion* siguec sevèraments condemnada pes istorians. Toti es personatges coneishudi d'alavetz, començant per Alexandre e Napoleon, enquia Mme de Staël, Focio, Schelling, Fichte, Chateaubriand e es auti, son jutjadi per aguest sevèr tribunau e se justifiquen o condemnen sivans agen contribusit ath *progrès* o ara *reaccion*.

En tot tier en compde es sues narracions, Russia viuec tanben en aqueth temps ua *reaccion*, que d'era eth principau responsable siguec Alexandre I, eth madeish Alexandre I que, sivans es istorians, auie estat eth principau promotor des reformes liberaus en sòn reiaume e dera sauvacion de Russia.

Ena actuau literatura russa non i a arrés, der escolan equiath sabent istorian, que non lance era sua pèira contra Alexandre per çò des errors cometudi pendent eth sòn reinatge.

"Li calie auer obrat atau e atau; en tau cas, actuèc ben, en aute, mau. Obrèc perfèctaments ara prumeria deth sòn reinatge e pendent 1812 mau: en autrejar a Polonia ua Constitucion, en constituir era Santa Aliança, en fidar eth poder a Arakcheiev, en ahiscar a Golitsin e eth misticisme, e en estimular mès tard a Shishkov e a Focio. Hèc mau en ocupar-se personauments de ahèrs dera armada, en dissòler eth regiment Semionovski, eca."

Que mos calerie hèr un brolhon de desenats de huelhes entà nomentar toti es repotecs que li hègen es istorians convençudi de conéisher se quin ei eth ben dera umanitat.
Mès, qué signifiquen aguesti repotecs?

Es actes d'Alexandre I que meriten era aprovacion des istorians, ei a díder, es iniciatiues liberaus ath començament deth sòn reinatge, era luta contra Napoleon, era fermetat mostrada en 1812 e era campanha de 1813, non deriven, dilhèu, d'es madeishes hònts? Non sigueren, dilhèu, er eretatge genetic, es peculiaritats dera sua formacion e dera vida, que heren qu'Alexandre siguesse atau, en tot balhar originaus actes que per eri merite era reprobacion des istorians: era Santa Aliança, era restauracion de Polonia e era reaccion de 1820?

Qué li repotèguen principauments?

Li repotèguen qu'un personatge istoric coma eth, persona plaçada en gradon mès naut possible deth poder uman, qu'en eth convergien coma un focus de lum enssorbanta es autes lums istoriques, personatge sometut as mès fòrtes influències deth mon dera intriga, de mentides, vantaries, era autosufisença inseparabla deth poder; persona que sentie pesar sus es sues espatles en cada instant dera sua vida, era responsabilitat de guaire se passaue en Euròpa; persona non fictiua, senon viua, un òme que coma toti auie es sòns costums, passions, aspiracions ath ben ara beresa e ara vertat; que non li repotèguen era manca de vertut (es istorians non repotèguen aquerò), senon qu'era sua concepcion sus eth ben dera umanitat non siguesse hè ciquanta ans era madeisha qu'aué pòt auer quinsevolh professor que dera sua joenesa s'age dedicat ara sciéncia, ei a díder, ara lectura de libres e de tèsis, en tot anotar en un quadèrn çò aprenut.

Mès, encara que supausem qu'Alexandre I, hè cinquanta ans, s'auesse hargat ua idia erronèa sus eth ben des pòbles, mos cau supausar, en contra dera nòsta volentat, qu'er istorian qu'atau jutge a Alexandre serà, dempús un cèrt temps, injust enes sues opinions sus çò qu'ei eth ben dera umanitat. Ipotèsi autant mès naturau e de besonh quan se verifique que, campant eth desvolopament dera istòria, d'an en an, damb cada nau escrivan se modifique eth critèri sus eth ben dera umanitat, de tau manèra que, çò que semblaue un ben hè dètz ans ara ei un mau, o ath revés. Encara mès. Ena istòria trapam opinions totafèt opausades sus çò qu'ei bon e sus çò qu'ei dolent. Atau, es uns afirmen coma ua capitada e un merit d'Alexandre er auer balhat ua Constitucion a Polonia e organizar era Santa Aliança; d'auti, ça que la, l'ac repotèguen.

Que non se pòt díder s'a estat damatjosa o utila era actuacion d'Alexandre e Napoleon, donques que non poiríem explicar per qué siguec utila e per qué damatjosa. S'aguesta actuacion desenguste a quauquarrés, ei degut a que non concorde damb era sua limitada conception de çò qu'ei bon. S'era conservacion dera casa deth mèn pair en Moscòu en 1812, o era glòria des armades russes o era prosperitat dera Universitat de Sant Petersburg o de d'autes universitats, o era libertat de Polonia, o eth poder de Russia e er equilibri e progrès europèu, me semblen ben, me cau reconéisher qu'era actuacion de cada personatge istoric auie, ath delà d'aguesti objectius, d'auti plans mès generaus e inaccessibles entà jo.

Mès supausem qu'era atau cridada sciéncia, age era possibilitat de concordar aguestes contradiccions e possedís entàs personatges istorics e es eveniment ua mesura fixa de çò de bon e çò de mau.

Supausem qu'Alexandre I ac auesse podut hèr d'ua manèra desparièra. Qu'auesse podut, seguint es indicacions des que l'acusen e pretenen conéisher er objectiu finau deth movement dera umanitat, obrar sivans eth programa des populistes, dera libertat, dera egalitat e deth progrès (me semble que non i a arren de mès nau) que l'auessen aufrit es sòns recusadors d'aué; supausem qu'auesse estat possible aguest programa e qu'Alexandre s'auesse acomodat ada eth. Qué aurie estat alavetz dera actuacion de toti aqueri òmes que s'opausauen as governants dera epòca, d'ua actuacion que, sivans es istorians, ère bona e utila? Aguesta actuacion que non aurie existit; non aurie auut vida; non aurie auut arren.

Se s'admet qu'era vida umana pòt èster dirigida pera rason s'esbauce era possibilitat madeisha dera vida.

II

Se, coma hèn es istorians, admetem qu'es grani òmes amien ara umanitat entà determinadi objectius, sigue era grandesa de Russia o de França, sigue er equilibri europèu o era expansion des idies revolucionàries, sigue eth progrès generau o quinsevolh auta causa, resulte impossible explicar es fenomèns dera istòria sense era intervencion der *edart* o deth *gèni*.

S'era finalitat des guèrres europèes a principis deth sègle XIX ère era grandesa de Russia, aguest objectiu que s'aurie podut arténher sense totes es guèrres precedentes e sense era invasion. S'era finalitat ère era grandesa de França, s'aurie podut arténher sense era Revolucion e sense er Emperi. Se se tractaue de propagar idies, era imprimaria ac aurie hèt mil còps mielhor qu'es soldats. S'er objectiu ère eth progrès dera civilizacion, serie fòrça mès aisit supausar que, exceptuant er extermini des òmes e des sues riqueses, i auie camins mès racionaus entà possar-la.

Alavetz per qué a passat atau e non de ua auta manèra?

Era istòria mos respon: "Er *edart* cree ua situacion e eth *gèni* l'emplegue."

Mès, se qué ei er *edart*? Se qué ei eth *gèni*?

Es paraules *edart* e *gèni* non signifiquen arren reauments existent, e plan per aquerò non se pòden definir. Taus paraules non exprimissen senon un cèrt grad de comprension des fenomèns. Quan non me'n sai se com se passe aqueth o aqueth aute eveniment, pensi que non posqui saber-me'n; e alavetz digui: ei er *edart*. Quan veigui ua fòrça que còste un efècte desproporcionat en comparèr damb es capacitats abituaus des òmes e non compreni se com se produsís, digui: *gèni*.

En ua vegada de vedèths, er animau que cada tarde ei desseparat peth pastor, receb aliment especiau e doble eth sòn pes, que deu semblar un gèni. E eth hèt de qué aguest vedèth non se trape ena pleta comuna e se li mèstre civada a despart entà que s'engrassisque mès, e que precisaments aguest vedèth plen de greish sigue amiat dempús entar aucider, que li deu semblar ara rèsta d'animaus ua extraordinària combinacion de genialitat damb ua sòrta d'edarts madeish extraordinària.

Mès que serie pro qu'es vedèths deishèssen de creir que tot çò que hèn damb eri ei damb era finalitat dera sua carn; serie pro admèter era existéncia de prepausi incomprensibles entada eri entà veir era logica continuitat de çò que heren damb eth vedèth gras. Autanplan s'ignòren era finalitat que se perseguís en engrassir-lo, saberien, aumens, que non ei per *edart* tot çò que l'arribe e non les calerà compréner eth concèpte de *edart* e de *gèni*.

Qu'ei pro admèter que non coneishem era mèta qu'es pòbles europèus acacen damb es sòns agitats movements, que solet coneishem es hèts, (ei a díder, es tuades, prumèr en França, dempús en Italia, en Africa, Prusia, Austria, Espanha, Russia, e qu'eth movement d'Occident entà Oriente e d'Orient entà Occident constituissen era caracteristica comuna de taus eveniments) pr'amor de non veir en caractèr de Napoleon e d'Alexandre arren d'excepcionau ne *geniau*; les veiram sonque coma èssers umans

semblables a toti es auti. e non serà de besonh considerar coma *edart* es petiti eveniments que les convertiren e çò que vengueren a èster; qu'ei evident, ça que la, qu'aqueri eveniments sigueren de besonh.

Se renonciam a conéisher era mèta finau, compreneram claraments que, atau coma ei impossible idear entà ua planta colors e semes mielhors qu'es pròpis, atau d'impossible ei imaginar a dus òmes, damb tot eth sòn passat, que corresponen damb màger exactitud, autanplan enes mendre detalhs, ath destin que les calie complir.

III

Eth sens basic e essenciau des eveniments europèus de principis deth sègle XIX qu'ei eth movement bellic en massa des pòbles d'Occident entà Orient e dempús es d'Orient entà Occident. Pr'amor de qué es pòbles occidentaus podessen realizar aguest movement, en son de guèrra, entà Moscòu qu'ère de besonh: 1) que formèssen un nuclèu militar pro gran entà suportar era tumada damb eth nuclèu militar orientau; 2) que renoncièssen a totes es sues tradicions e costums establidi, e 3) que siguessen dirigidi per un òme capable de justificar-se e de justificar as sòns des enganhes, sacatges e tuades que se cometerien en aqueth movement.

E a compdar dera Revolucion francesa s'esbauce eth vielh agropament, pro redusit; se suprimissen es ancianes tradicions e costums, e de man en man se forme un agropament de naues dimensions, tradicions e costums, e apareish er òme que li cau botar-se ath cap d'aqueth futur movement e cargar damb tota era responsabilitat de çò que s'aurie de hèr.

Aguest òme, sense conviccions, sense principis, sense tradicions, sense nòm, ne tansevolhe francés, per un concurs de circonstàncies estranhes, se destaque entre toti es partits qu'agiten eth país e, sense comprometer-se damb degun, artenh eth lòc mès important.

Era ignorància des sòns camarades, era feblesa e nullitat des sòns adversaris, era sinceritat der enganh, era mediocritat seductora e presomptuosa d'aqueth òme lo boten ath cap dera armada. Es aguerrides tropes dera armada italiana, era escassa combativitat der adversari, era audàcia mainadenca, e era confiança en eth madeish li conquisten era glòria militara. Pertot l'acompanhen ua infinitat des cridadi *edarts.* Enquia e tot era manca de favor des governants francesi li resulte utila. Es sòns assagi de cambiar eth destin, reservat entada eth, que non a capitada: Russia refuse es sòns servicis; tanpòc artenh un destin en Turquia. Pendent es guèrres d'Italia, mès d'un còp se trape ath cant dera perdicion e tostemps se sauve de manèra inesperada. Es tropes russes, aguestes fòrces que pòden anequelir era sua glòria, per diuèrses consideracions diplomatiques non entren en Euròpa tant qu'eth ei aquiu.

Ara sua tornada d'Italia, se trape en França damb un govèrn en plia decadéncia; es òmes qu'entren a formar part d'eth, fracassen e s'en.honsen inevitablaments.

E de manèra espontanèa se presente coma era soleta gessuda d'aquera perilhosa situacion, era absurda e immotivada expedicion entà Africa. Un còp mès l'acompanhe aquerò que s'a cridat *edart*; era inexpugnabla Malta se rend sense un solet tret; es sòns actes mès imprudents resulten coronadi pera capitada. Era flòta enemiga, que dempús non dèishe passar ua soleta barca dèishe passar a tota ua armada. En Africa se cometen nombrosi abusi contra abitants lèu desarmadi. E es òmes que cometen aguesti crims e, mès que mès, eth sòn cap, son convençudi de qué an conquistat era glòria e se semblen a Cesar o a Alexandre de Macedonia.

Aguest ideau de glòria e grandesa que s'està en non veir arren de dolent enes accions pròpies e enorgulhir-se de quinsevolh delicte, en tot atribuir-li ua importància subernaturau, aguest ideau que guidarà a compdar d'alavetz, ad aguest òme e as que

marchen damb eth, comence a formar-se damb plia libertat en Africa. Quinsevolh causa que comence, qu'a capitada. Era pèsta lo perdone. Arrés l'impute coma crim era crudèu tuada de presoèrs. Imprudenta, enquia e tot semblar mainadenca, era sua immotivada e pòc nòbla partida d'Africa (a on abandone en mala situacion as sòns companhs) se considère coma un merit mès en sòn compde, e de nauèth, per dus viatges, era flòta enemiga li dèishe liure eth pas. Totauments allucinat pes sòns afortunadi crims, entorne entà París sense cap objectiu determinat, prèst a representar eth sòn papèr; e eth govèrn republican, qu'un an abantes aurie podut acabar damb eth, a arribat en maximal grad de descomposicion; e era sua preséncia, autrú coma ei de toti es partits non hè senon ennautir-lo.

Non amie cap plan en concret; Li cau pòur de tot; mès es partits s'agarren ada eth e exigissen era sua participacion.

Sonque eth , damb eth sòn ideau de glòria e grandesa, costat enes campanhes d'Italia e d'Egipte, damb aguesta hòla adoracion d'eth madeish, damb era sua audàcia en crim e eth cinisme ena mentida, pòt amiar a tèrme çò que s'a de passar.

Ei de besonh entath lòc que lo demore, e lèu independentaments dera sua volentat e a maugrat dera sua indecision, dera sua manca d'un plan, e des errors cometudi, se ve arrossegat entà ua conspiracion qu'eth sòn objectiu ei era conquista deth poder; e era conspiracion ei coronada pera capitada. Ei amiat ena session deth Directòri. Espaurit, en tot creder-se perdut, vò húger; simule ua sincòpa e ditz causes asenades que deuerien acabar damb eth. Mès es governants de França, abantes sagaci e capinauti, senten qu'an complit era sua mission e se mòstren encara mès treboladi qu'eth e non gausen prononciar es paraules de besonh entà sauvar eth poder enes sues mans e abàter ar adversari.

Er *edart*, milions d'*edarts*, li conferissen eth poder e toti es òmes, coma se s'auessen metut d'acòrd, contribuissen a confirmar-lo. Es *edarts* qu'ajuden a formar eth caractèr des governants francesi d'alavetz, que se li someten docilaments. Es *edarts* harguen eth caractèr de Pau I, que reconeish eth sòn poder; er *edart* premanís contra eth ua conjura que, luenh de costar-li cap de mau, assolide mès aguest poder. Er *edart* met ath duc d'Enghien enes sues mans e l'obligue a aucir-lo contra era sua volentat, en tot convéncer ara multitud, damb aguest procediment mès que damb cap aute, de qué a eth dret pr'amor qu'a era fòrça. Er *edart* hè qu'emplegue totes es sues energies en ua expedicion contra Anglatèrra que, se s'auesse realizat, l'aurie anat fatau; mès que non la comence, jamès complís semblable prepaus e, per pur *edart*, ataque a Mack damb es sòns austrians, que se l'autrègen sense combàter. *Edart* e *gèni* li proporcionen era victòria d'Austerlitz e non solet es francesi, senon Euròpa sancera (exceptat d'Anglatèrra, que non participe en aqueri eveniments), toti, maugrat er orror e repugnància qu'abantes les inspirauen es sòns crims, reconeishen eth sòn poder, eth titol qu'eth madeish s'adjudique e eth sòn ideau de grandesa e de glòria, qu'a toti les semble quauquarren admirable e senat.

A mida qu'aguestes fòrces se multipliquen aumente mès eth prestigi der òme qu'ac dirigís e mès justificades se considèren es sues accions. Pendent eth periòde preparatòri

de dètz ans que precedís ath gran movement, aguest òme s'emparentèc damb toti es caps coronadi d'Euròpa. Es desbancadi senhors deth mon non pòden opausar cap ideau rasonable ar asenat ideau de glòria e grandesa de Napoleon. Er un darrèr er aute, s'esdeguen a mostrar-li çò de pòc que valen. Eth rei de Prusia mane ara sua esposa pr'amor d'arténher eth favor deth gran òme. Er emperaire d'Austria considère un aunor qu'aguest òme accèpte en sòn lhet ara hilha des Cesars. Eth Papa, garda des santuaris des pòbles, met en jòc ara religion entà exaltar-lo. Que non ei Napoleon solet que se premanís entà assumir aguest papèr; es que l'enròden, enquia e tot mès qu'eth, lo premanissen entà qu'accèpte era responsabilitat de tot çò que se hè e s'a de hèr. Es hèts d'aguest òme, es sòns crims, enquia es sues mès petites mentides, se transformen, en un virament de uelhs, enes pòts des que l'enròden, en hèts admirables. Era mielhor hèsta qu'en aunor sòn pensèren es alemans siguec era glorificacion de Jena e Auestard. E non solet eth ei gran; qu'ac son tanben es sòns ascendents, es sòns frairs, es sòns hilhastres e es sòns cunhadi. Tot semble que contribuís a trèir-li era darrèra buada de rason e a premanir-lo entath sòn terrible papèr. E quan ei premanit, es fòrces tanben ne son.

Era invasion auance entà Orient e arribe ena sua mèta finau: Moscòu. Era ciutat què enes sues mans; era armada russa demore mès esbauçada qu'es armades enemigues enes passades campanhes, d'Austerlitz entà Wagram. Mès, de ressabuda, en sòrta der *edart* e deth *gèni*, que l'auien amiat enquia aquiu en ua seria ininterrompuda de capitades, surgente ua quantitat incalculabla d'*edarts* de signe contrari, dès eth constipat de Borodino enquias nheuades e es bualhs qu'originen er incendi de Moscòu; e en sòrta deth *gèni* se revele era estupiditat e ua viletat sense comparèr possible.

Era invasion hè repè; hug ara desbandada, e ara toti es *edarts* non son a favor sòn senon en contra.

Se produsís eth movement en sens contrari, d'Orient entà Occident, plan semblable ar anterior d'Occident entà Orient. Coma en 1805, 1807, 1809, auanci parciaus d'Orient entà Occident son eth preludi dera grana marcha, damb era madeisha manèra d'actuar: acoblament en grops d'enòrmes dimensions, madeisha incorporacion de pòbles centroeuropèus, es madeishi trantalhaments a mitat deth camin, madeisha rapiditat en apressar-se ena mèta.

Eth darrèr objectiu, París, qu'ei artenhut: eth govèrn què e es tropes de Napoleon son vençudes, eth madeish pèrd quinsevolh rason d'èster e eth sòn comportament ei miserable e vil. Mès ges de nauèth un *edart* inexplicable: es aliats an en òdi a Napoleon, qu'en eth ven era encausa des sòns maus. Privat de poder e de fòrça, colpable de crims e de perfidies, l'aurien de considerar coma lo vedien dètz ans abantes e coma lo ven un an dempús: un bandit dehòra dera lei. Ça que la, per un rar *edart*, arrés ac ve atau. Eth sòn papèr encara non ei acabat. Er òme que dètz ans abantes ère considerat (e ne serà un an dempús) coma un bandit ath marge dera lei, ei manat a dues jornades de França, entà ua ièrla que l'autregen en fèu, enrodat d'ua garda e aprovedit de milions que li paguen per motius qu'arrés se'n sap.

IV

Eth movement des pòbles torne en soquèr. Es ondades dera immensa marèa se padeguen e formen, sus era superfícia deth mar en cauma, cèrcles que per eri van e vien es diplomatics, que s'imaginen èster es qu'an costat era bonància.

Mès, en un virament de uelhs, aguest mar tranquil torne a hèr èrses. Es diplomatics cren qu'eth motiu d'aguesta naua agitacion ei eth sòn pròpi desacòrd. Demoren qu'era guèrra esclate entres es sòns sobeirans, era situacion que les semble insolubla. Mès aquera ondada, qu'eth sòn movement e creishuda senten, non arribe d'aquiu a a on demorauen. Se quilhe era madeisha ondada deth madeish lòc de partida a on comencèc eth movement: París. Se produsís eth darrèr revolum d'Occident, un revolum que li cau resòlver es dificultats diplomatiques, çampar insolubles, e méter punt e finau ath movement bellic d'aqueth periòde.

Er òme qu'a devastat França torne entada era solet, sense auer shamat cap de complòt, sense soldats. Quinsevolh garda lo pòt detier; e, ça que la, per un estranh edart non solet non lo detien senon que toti acuelhen damb afogadura ar òme que maudideren eth dia anterior e que maudideràn un mes mès tard. Aguest òme qu'ei encara de besonh entà justificar era darrèra accion comuna.

Era accion s'amie a tèrme. Acabe era representacion. Se l'ordene ar actor que se trèigue era sua vestimenta, que se trèigue es ornaments: non l'auràn de besonh bric mès.

E se passen quauqui ans: aqueth òme, solitari en ua ièrla, represente entada eth madeish ua comèdia planhosa; intrigue e mentís entà justificar es sòns actes quan aguesta justificacion ja non ei de besonh, e mòstre a toti se qui ère aqueth qu'es òmes considerauen ua fòrça quan lo guidaue ua man invisibla.

Acabat eth drama, despús de trèir-li era sua vestimenta ar actor, eth director de scèna mo'lo mòstre.

- Guardatz ad aqueth que credíetz! Qu'ei aciu! Ètz convençudi ara de qué èra jo que vos botjaua e non eth?

Mès es òmes eishorbadi pera fòrça deth movement, se tarden a compréner.

Ua màger coeréncia e precision se trapen ena vida d'Alexandre I, que presidic eth movement invèrs, d'Orient entà Occident.

Qué a de besonh er òme que, hènt ombra as auti, s'està ath cap deth movement d'Orient entà Occident?

Li cau auer eth sentit dera justícia, er interès pes ahèrs d'Euròpa, mès luenhant, non escurit per misquinaries; a de besonh dera preponderància morau sus es sòns collègues, es monarques deth sòn temps. Ei de besonh ua personalitat amabla e atrasenta. Ei de besonh que Napoleon l'age ofensat personauments.Tot aquerò se passe en Alexandre I, tot qu'ei premanit pes innombrables *edarts* dera sua vida passada: era educacion, es iniciatiues liberaues, es conselhèrs que l'enròden, Austerlitz, Tilsitt e Erfurt.

Pendent era guèrra nacionau aguest personatge s'està inactiu donques que non se l'a de besonh. Mès tanlèu coma se hé de besonh era guèrra europèa, en instant precís, apareish Alexandre I, amasse as pòbles d'Euròpa e les amie entara mèta prevista.

Artenhuda aguesta, après era darrèra guèrra de 1815, Alexandre I ei en cimalh maximal deth poder qu'un òme pòt arténher. Quin usatge ne harà d'eth?

Alexandre I, eth pacificador d'Euròpa, er òme que d'era sua joenesa solet desiraue eth benèster des pòbles, eth prumèr iniciador des reformes liberaus ena sua patria, ara que campe revestit deth sòn poder e, per tant, de màger possibilitat d'arténher eth ben des sòns subdits (tant que Napoleon imagine en sòn despatriament projèctes mainadencs e enganhosi sus era felicitat que balharie as òmes se tornesse en poder), un còp complida era sua mission sent sus eth madeish era man de Diu, arreconeish era insignificança de tot aqueth poder aparent, se dessepare d'eth, l'autrege a òmes menspredables e qu'eth madeish mensprède e solet ditz:

- "Era glòria que non ei nòsta, non ei nòsta, que pertanh ath tòn Nòm". Jo non sò qu'un òme coma es auti; deishatz-me víuer coma un òme e pensar ena mia amna e en Diu.

Madeish qu'eth solei e cada gram d'etèr son ua esfèra complèta en eri madeishi e, ath còp, non son qu'un atòm d'un tot enòrme que pera sua madeisha immensitat er òme non pòt concéber, atau cada individú amie es sòns objectius en eth madeish e, ath còp, servís damb eri a un objectiu generau, inaccessible ar èsser uman.

Ua abelha ei en tot chucar en ua flor e pique a un mainatge; eth mainatge li cau pòur dera abelha e cre qu'eth sòn objectiu ei picar ara gent. Eth poèta admire ara abelha que bote en calici dera flor e assegure qu'er objectiu der insècte ei extrèir era flaira des flors. Er apicultor, qu'a campat qu'era abelha recuelh eth pollèn e eth doç chuc des flors e les transferís ena arna, ditz qu'er objectiu dera abelha ei elaborar era mèu. Un aute apicultor, qu'a estudiat mès d'apròp era vida der eishame, demòstre qu'era abelha a recuelhut eth pollèn e eth nectar entà elevar as abelhes joenes e alistar ara futura reina e que, per tant, er objectiu dera abelha ei era continuacion dera espècia. Eth botanic obsèrve que, en volar sus eth pollèn d'ua flor masculina entà ua femenina, era abelha feconde ad aguesta darrèra, e ve en aquerò eth papèr der insècte; un aute, en tot contemplar era migracion des plantes considère qu'era abelha contribuís ad aquerò e pòt dìder qu'aguest ei er objectiu. Mès er objectiu darrèr dera abelha non se limite a cap d'aguestes finalitats qu'er òme pòt desnishar. Coma mès nauta sigue era intelligéncia der èsser uman qu'estúdie aguesti objectius, autant mès evident se hè qu'eth sòn objectiu finau ei inaccessible.

Er òme solet pòt observar era concordància dera vida des abelhes damb d'auti fenomèns dera existéncia. E aquerò madeish mos cau díder respècte ar objectiu des personatges istorics e des pòbles.

V

Eth maridatge de Natasha damb Pierre de Bezujov en 1813 siguec eth darrèr eveniment erós ena anciana familha Rostov. Aguest madeish an morie eth vielh comde Ilia Andreievic e, coma se passe tostemps, era familha s'esbaucèc.

Es eveniments der an anterior, er incendi e abandon de Moscòu, era mòrt deth prince Andrei e era desesperacion de Natasha, era mòrt de Petia, eth dolor dera comdessa, tot aquerò, còp darrèr còp, queiguec sus eth cap deth vielh comde. Semblaue non compréner era importància des eveniments; plan mès, se sentie incapable de comprener-les e, ajocant er ancian cap, semblaue demorar e demanar naui còps qu'acabèssen damb eth. Uns viatges se mostraue espaurit e confús; d'auti plen de simulada animacion e activitat.

Era nòça de Natasha ocupèc pendent bèth temps era sua atencion: ordenaue dinars e sopars e semblaue esdegar-se per mostrar-se alègre. Mès aguesta alegria sua que non ère contagiosa coma en d'auti tempsi, senon que, peth contrari, suscitaue era pietat de toti guairi lo coneishien e estimauen.

Après era partida de Pierre e dera sua esposa, entornèc en sòn aclapament e comencèc a planher-se de postracion. Uns dies dempús emmalautic e li calec calar-se en lhet. Dès era prumeria dera sua malautia, a maugrat des frases encoratjantes des mètges, comprenec que ja non se lheuarie mès. Era comdessa, sense despolhar-se, s'estèc pendent dues setmanes en sòn cabeç. Cada còp que li balhaue era medecina, eth comde, somicant, li punaue en silenci era man. Eth darrèr dia, des.hèit en somics, li demanèc perdon ara sua esposa e tanben ath sòn hilh Nikolai (encara qu'ère absent) pera pèrta dera sua fortuna que d'aquerò se consideraue eth prumèr colpable. Dempús d'auer comulgat e recebut era extremoncion, moric tranquillaments. Londeman ua multitud d'amics e coneishudi,vengudi entà autrejar-li eth darrèr tribut, aumplic eth pis qu'es Rostov auien logat. Totes aqueres persones que tant de còps auien sopat e barat ena sua casa e tant auien arrit damb eth comde, ara, damb un sentiment unanime de trendesa e repotec, didien coma entà justificar-se: "Siguesse coma siguesse, qu'ère un òme excellent. Ja non se'n trape d'òmes coma eth… Ath delà, qui ei que non a defèctes?"…

Moric quan es sòns ahèrs èren tant embolhadi que, de víuer un an mès, arrés poirie imaginar se com aurie acabat aquerò.

Nikolai ère en París, damb es tropes russes, quan recebec era notícia dera mòrt de sa pair. Ara seguida, demanèc era baisha ena armada e, sense demorar-la, demanèc un permís e venguec entà Moscòu. Un mes dempús dera mòrt deth comde era situacion economica qu'ère esclarida e toti demorèren estonadi dera enòrma soma artenhuda per diuèrsi e petiti deutes qu'era sua existéncia arrés sospechaue. Es deutes pujauen eth doble des bens.

Parents e amics conselhauen a Nikolai que renoncièsse ara eréncia, mès hè'c, que representaue entada eth un repotec ara, entada eth, sagrada memòria de sa pair e non volec entener a parlar der ahèr. Acceptèc era eréncia pairau damb era obligacion de pagar es sòns deutes.

Es creditors, qu'auien carat pendent tant de temps ena vida deth comde, pera influéncia indefinibla e poderosa dera sua desorganizada bontat, acodiren toti enes tribunaus. I auec, coma tostemp se passe, rivalitat entre eri per çò d'èster es prumèrs a crubar, e persones coma Mitenhka e d'auti, qu'auien recebut non per sòs, senon per presents, sigueren ara es creditors mès exigents. Non autregèren a Nikolai ne pòsa ne retards; e es que semblauen planher-se deth vielh comde, autor des sues pèrtes (se n'auie bèra ua), ara, sense pietat, s'acarnien contra eth joen eretèr, innocent dauant d'eri, que volontariaments auie contreigut era obligacion de pagar-les.

Degun des apraiaments prepausadi per Nikolai siguec acceptat. Se veneren a baish prètz es bens en public enquant, e totun aquerò, restèc sense curbir-se era mitat des deutes. Nikolai acceptèc trenta mil robles que l'aufric eth sòn cunhat Bezujov entà pagar aqueres obligacion monetàries qu'eth consideraue cèrtes e verificades. Era menaça des creditors de meter-lo ena preson per çò qu'encara restaue lo hec a decidir a cercar un emplèc.

Tornar ena armada, a on ère prepausat entara prumèra vacanta de cap de regiment, qu'ère impossible, pr'amor que sa mair s'agarraue ada eth coma era soleta rason entà víuer. Plan per aquerò, a maugrat deth sòn pòc delèri de estar-se en Moscòu entre aquera gent coneishuda de d'auti tempsi, e a maugrat dera sua aversion as cargues civils, acceptèc un emplèc ena capitau e, deishant er unifòrme que tant estimaue, se refugièc en un petit pis de Sitsev Vrazeth damb sa mair e Sonia.

Natasha e Pierre, establidi alavetz en Sant Petersburg, que non auien ua idia precisa dera vida de Nikolai, que, en auer acceptat eth prèst deth sòn cunhat, sajaue d'amagar-li era sua dificila situacion economica; damb es sòns mil dus cents robles de sodada n'auie non solet entà sostier a sa mair e a Sonia, senon entà víuer de tau manera que sa mair non avertisse qu'èren praubi. Era comdessa non podie concéber era vida sens es condicions de luxe que l'èren abituaus dès era mainadesa, e a cada instant, sense encuedar-se'n de çò de mau hèr qu'ère entath sòn hilh, exigie ja un coche, (donques que non n'auie de pròpi) entà vier a tier-li ua visita a ua amiga, ja quauque repais plan car, ja un bon vin entath sòn hilh, e sòs entà hèr presents inesperats a Natasha, a Sonia e enquiath madeish Nikolai.

Sonia s'ocupaue dera casa, tenguie compde dera sua tia, li liegie en votz nauta, patie es sòns capricis e era sua amagada animadversion e ajudaue a Nikolai a amagar dauant dera comdessa era situacion de praubetat que se trapauen. Nikolai se reconeishie deutor etèrn de tot çò que Sonia hège per sa mair. Admiraue era sua paciéncia e devocion, mès sajaue aluenhar-se d'era.

Ath hons deth sòn còr semblaue repotegar-li èster massa perfècta e non hèr arren censurable. Qu'auie tot çò de besonh entà desvelhar era estimacion, mès pòc d'aquerò qu'obliguèsse a sénter amor per era. Nikolai se n'encuedaue de qué guaire mès l'estimaue mendre ère er amor que sentie per era. S'auie agarrat ara carta que Sonia lo desliuraue deth sòn compromís e se portaue ara coma se tot çò que i auie auut entre es dus siguesse ja desbrembat de hège fòrça temps, fòrça temps e de cap des manères se poirie tornar a començar.

Era situacion de Nikolai empejoraue cada còp mès: qu'ère un sòmi era idia d'estauviar quauquarren dera sua sodada. Que non ère solet que non artenhesse a economizar, senon que, entà satisfèr es exigéncies de sa mair, contreiguie quauque petit deute. Qu'ère, entada eth, ua situacion sense gessuda. Li repugnaue era idia de maridar-se damb ua rica eretèra, tanti viatges prepausada pes sòns parents. E era auta solucion (era mòrt de sa mair) que non se li podie ne acodir. Arren desiraue ne demoraue; e ath sòn laguens experimentaue un plaser amargant e ombriu ena acceptacion passiva dera sua pròpia sòrt. Sajaue d'evitar as sues ancianes amistats, damb era sua pietat e aufriment d'ajuda que l'ofensauen e evitaue madeish totes es distraccions e plasers d'abantes e enquia ena sua pròpia casa solet se tenguie a hèr solitaris damb sa mair, passejar silenciosaments pera sua cramba, humar ua pipa darrèr de ua auta coma se siguesse dedicat a cultivar gelosaments aqueth umor ombriu, eth solet que li permetie suportar era sua situacion.

VI

A principis d'iuèrn arribèc en Moscòu era princesa Maria. Pes petòfies dera ciutat se'n sabec dera situacion des Rostov e se'n sabec de qué "eth hilh se sacrificaue per sa mair", coma didien toti.

"Que non demoraua ua auta causa d'eth", se didec era princessa, en tot encuedar-se'n damb alegria de qué aquerò confirmaue eth sòn amor per Nikolai. Dades es relacions amistoses e lèu familhars damb tota era familha Rostov, credec un dèuer sòn tier-les ua visita. Mès, rebrembant era sua relacion d'amistat, corau, damb Nikolai en Voronezh, auie pòur de tornar a trapar-se damb eth; a tot darrèr, hènt un gran esfòrç sus era madeisha, venguec a veder-les quauques setmanes dempús dera sua arribada en Moscòu.

Nikolai siguec eth prumèr a receber-la, donques qu'entà entrar ena cramba dera comdessa li calie passar pera sua. Eth ròstre de Nikolai, sonque veder-la, en sòrta d'exprimir era alegria qu'era princessa Maria demoraue, mostrèc heredor, duretat e orgulh, qu'era jamès auie coneishut en eth. Nikolai preguntèc pera sua santat e l'acompanhèc entara cramba de sa mair e cinc menutes dempús gessec.

Quan era princessa Maria se didec adiu dera comdessa, Nikolai l'acompanhèc ena anticramba damb ua gravetat e heredor espèciaus. Non responec ua soleta paraula as observacions d'era sus era salut dera comdessa. "Qué l'impòrte? Deishatz-me tranquil!", semblaue díder era sua guardada.

- Entà qué vie? Qué a de besonh? Mensprèdi ad aguestes senhoretes e a totes es sues amabilitats!, didec en votz nauta dauant de Sonia, incapable de contier eth sòn anuèg quan eth coche dera princessa s'aluenhèc dera casa.
- Nikolai, se com pòs parlar atau?, repliquèc Sonia, amagant, a penes, era sua alegria. Ei tan brava! e mama l'estime fòrça…

Nikolai non responec e non aurie volut parlar mès dera princessa. Mès, dempús aquera visita non passèc un solet dia sense qu'era vielha comdessa deishèsse de mentar-la.

Era comdessa la laudaue, exigie qu'eth sòn hilh anèsse a visitar-la, exprimie eth desir de tractar-la soent e, ath còp, se metie de mala encolia quan parlaue d'era.

Nikolai sajaue de carar tostemp que sa mair se referie ara princessa, mès eth sòn silenci l'irritaue.

- Qu'ei ua joena plan digna e brava, didie. Te cau visitar-la. Aumens serà ua escadença entà tractar damb quauquarrés; damb nosates, çampar, te deus engüejar.
- Que non n'è talents de hè'c , maireta.
- Abantes la volies veir e ara non; de vertat, estimat, que non te compreni. Uns còps t'engüeges e d'auti non vòs veir ad arrés.
- Jo non è dit que m'engüeja.

- Com! Tu madeish as dit que non la vòs veir. Qu'ei ua joena plan digna, e tostemp te shautaue; e ara, sabi pas per qué… tostemp m'amagatz quauquarren.
- Arren d'aquerò, maireta.
- Se te demanèssa que hesses quauqua causa anutjosa… mès te demani que l'entornes era visita… Me semble qu'era cortesia ac exigís. T'ac è demanat, mès, a compdar d'ara, non te diderè arren, donques qu'as secrets damb era tua mair.
- Que i anarè, s'atau ac voletz.
- A jo que m'ei parièr. Jo qu'ac didia per tu.

Nikolai alendaue, se mossegaue era mostacha, escampilhaue es cartes e sajaue d'atrèir era atencion de sa mair entà un aute tèma.

Mès era madeisha convèrsa se repetie a londeman e ar aute, ath tresau, ath quatau.

Après era visita as Rostov e era inesperada e hereda acuelhuda de Nikolai, era princessa Maria arreconeishie qu'auie rason entà non èster era prumèra a tier-les ua visita.

"Que non podia demorar ua auta causa, se didie cridant ena sua ajuda ar orgulh. Eth, que non m'impòrte bric; sonque volia visitar a sa mair, que tostemp siguec brava damb jo e ara que li deuia tant."

Mès es sòns rasonaments non artenhien a tranquillizar-la; la tormentaue un malèster semblable ath racacòr tostemp que rebrembaue aquera visita. E, a maugrat d'auer decidit non tornar a veder-les e desbrembà'c tot, seguie en tot senter-se en ua posicion faussa e tostemp que se preguntaue peth motiu d'aquerò, li calie arreconéisher qu'èren es sues relacions damb Nikolai Rostov. Eth sòn ton hered e corrècte que non venguie des sòns sentiments entada era (ac sabie), mès amagaue quauquarren que li calie esclarir. Sense aquerò, jamès estarie tranquilla.

Un dia, tara picada der iuèrn, quan ère seiguda ena sala der estudi susvelhant es leçons deth sòn nebot, l'anoncièren era visita de Rostov. Totafèt decida a non tradir-se ne mostrar cap inquietud, cridèc a mademoiselle Bourienne e damb era venguec ena sala.

Dempús era prumèra guardada entath ròstre de Nikolai comprenec qu'auie vengut a pagar un deute de cortesia e decidic fèrmaments adoptar eth madeish ton qu'eth tenguesse entà dirigir-se ada era.

Parlèren dera salut dera comdessa, des sues comunes amistats, des darrères notícies dera guèrra e, quan se passèren es dètz menutes qu'impause era cortesia, Nikolai se lheuèc entà anar-se'n.

Era princessa, ajudada de mademoiselle Bourienne, tenguec fòrça ben era convèrsa; mès en darrèra menuta, e quan Nikolai se lheuèc, ère tan cansada de parlar de totes aqueres causes que non l'interessauen, e tan calada en pensament de per qué era vida l'auie autrejat tan pòques alegries que, totafèt abstrèta dera realitat, tachadi entà dauant es sòns uelhs luminosi, contunhaue seiguda, quieta, sense encuedar-se'n de qué eth s'auie lheuat.

Nikolai la guardèc e, entà simular que non notaue era sua distraccion, li didec quauques paraules a mademoiselle Bourienne e guardèc de nauèth ara princessa, que seguie seiguda e quieta; eth sòn delicat ròstre miralhaue patiment.

Sentec, de pic, pietat d'era e pensèc vagaments que dilhèu siguesse eth era encausa dera pena qu'auie vist en sòn ròstre. La volec ajudar, dider-li quauquarren agradiu, mès que non se l'acodic arren.

- Adishatz, princessa, didec.

Era reviuec, se rogic e alendèc prigondaments.

- Ò, desencusatz-me, didec. Partitz ja, comde? Adishatz… E eth coishin entara comdessa?
- Qu'ara lo vau a cercar didec mademoiselle Bourienne, e gessec dera sala.

Nikolai e era princessa s'estèren en silenci, guardant-se de quan en quan.

- Òc, princessa, didec a tot darrèr Nikolai, arrint tristaments. Semble tot tan nauèth e, ça que la, a ploigut fòrça dès que mos vedérem per prumèr viatge en Bogucharovo. Semblàuem malerosi, desgraciats, mès guaire balharia jo entà tornar en aqueri tempsi… Mès eth passat que non torne.

Era princessa lo guardaue fixaments enes uehs damb era sua luminosa guardada. Semblaue esforçar-se a compréner eth sens amagat d'aqueres paraules que l'expliquèsse es sentiments de Nikolai entada era.

- Òc, òc, didec: mès, vos que non vos cau trapar mens eth passat. Atau coma jo ac compreni, me pensi que rebrembaratz tostemp damb plaser era vòsta vida actuau, pr'amor qu'era abnegacion…
- Que non accèpti es vòstes laudances, l'interrompec, ara prèssa, Nikolai. Ath contrari, non hèsqui que repotegar-me. Mès, parlar d'aquerò que non ei interessant ne divertit.

E de nauèth es sòns uelhs aqueriren ua expression hereda e seca. Mès era princessa auie tornat a veir ar òme que coneishie e estimaue, e parlaue solet damb aguest òme.

Me pensè que me permeteríetz dider-vos-ac, higec. Mos auíem hèt tant amics!... Sò tan junhuda ara vòsta familha que non se m'acodic pensar qu'eth mèn interès podesse èster inoportun. Mès que me sò enganhada, e era sua votz tremolèc de pic. Sabi pas se per qué, contunhèc en tot remeter-se, mès abantes èretz desparièr… e…

- Que i a mil *perqués*, didec Nikolai (e accentuèc especiauments eth *perqué*) Vos ac arregraïsqui, princessa, higec en votz baisha. De còps qu'ei fòrça dur.

"Qu'ei per aquerò, ei per aquerò!, repetie ath sòn laguens era princessa. Non ei solet era sua guardada alègra, bontadosa e sincèra, non ei solet era beresa exteriora çò que vedí en eth. Endonviè tanben era noblesa dera sua amna valerosa, fèrma, prèsta ath sacrifici, se didie ada era madeisha. Ara eth qu'ei praube e jo sò rica: qu'ei solet per aquerò…

Òc, solet per aquerò…”, e rebrembant era sua trendesa de d’auti tempsi, guardant, ara, aqueth ròstre bontadós e trist, comprenec era encausa dera sua heredor.

- Mès, per qué, comde, per qué?, exclamèc, lèu cridant, en tot apressar-se ada eth sense voler. Per qué? M’ac auetz de díder.

Eth sauvèc silenci.

- Non coneishi es vòstes rasons, comde, seguic, mès ei tan penible entà jo… vos ac cohèssi. Non sai se per qué, vos, voletz privar-me dera vòsta amistat d’abantes… Qu’ei plan trist entà jo, credetz-me.

Ena votz e enes uelhs dera princessa Maria començauen a tremolar es lèrmes. Contunhèc:

- Sò estat tan pòc erosa ena mia vida que cada pèrta me resulte penibla… perdonatz-me. Adishatz.

E sense poder-se tier, s’estarnèc a plorar tant que se dirigie entara pòrta.

- Princessa! Demoratz! Per Diu…!, sorrisclèc Nikolai, sajant de tier-la. Princessa!

Era virèc eth cap. Pendent ues menutes s’estèren en silenci, guardant-se enes uelhs; e çò que semblaue tan luenhant e impossible se hec de ressabuda immediat, possible e inevitable.

VII

Ena tardor de 1814 se maridèren Nikolai e era princessa Maria e s'establiren en Lisie-Gori, a on Nikolai se hec a vier a sa mair e a Sonia.

En tres ans, sense tocar entad arren es bens dera sua hemna, paguèc toti es deutes restants e damb era petita eréncia d'ua cosia sua li podec entornar a Pierre es sòs que l'auie prestat.

Tres ans mès tard, en 1820, Nikolai auie apraiat es sòns ahèrs monetaris de tau manèra que crompèc ua petita propietat pròcha a Lisie-Gori e ère en tractes entà recuperar Otradnoie, qu'ère era sua maximala illusion.

Era sua ocupacion favorita e unenca qu'ère era agricultura, qu'ada era, en principi, s'auie tengut per pur besonh.

Nikolai qu'ère un propietari plan simple; non li shautauen es innovacions, sustot es vengudes d'Anglatèrra, alavetz de mòda; se'n burlaue des òbres teoriques dera agricultura, des granges especializades, des semes cars; en generau, non suenhaue en particular ua arrama dera sciéncia, senon que les tenguie totes ar ensems. Tostemp pensaue ena *propietat* e non en ua part d'era. Çò de principau entada eth non èren eth nitrogèn ne er oxigèn (que se trapaue ena tèrra e en aire), ne un arair o hiems especiaus, senon er esturment basic que damb eth actue er oxigène e eth nitrogèn e er abonatge e er arair, ei a díder, eth *mujik-trabalhador*.

Quan Nikolai comencèc a ocupar-se dera propietat e a compréner es sòns diuèrsi elements, eth *mujik* tirèc especiauments era sua atencion. Eth *mujik* que non ère entada eth solet un esturment de trabalh, senon eth sòn objectiu e jutge. Sagèc prumèr de comprèner es sòns besonhs e çò qu'eth *mujik* consideraue bon e dolent. Hège coma se dispausèsse e ordenèsse, mès, ath hons, se limitaue a conéisher es sòns metòdes, es sues paraules e idies sus çò qu'ère bon e dolent. E solet quan auec comprenut es sòns gusti e es aspiracions deth *mujik*, quan aprenec a exprimir-se ena sua lengua, quan se calèc en sens amagat des sues paraules e se sentec près d'eri, sonque alavetz comencèc a dirigir-les de vertat, ei a díder, a complir per çò que hè as *mujiks* çò qu'exigien d'eth. E era administracion de Nikolai dèc es mès ludenti resultats.

En assumir era direccion dera propietat, sense trantalhar e damb ua sòrta d'intuicions, Nikolai alistaue coma *staroska* e caporau as madeishi qu'aurien alistat es *mujiks* s'ac auessen podut hèr, e jamès se vedie obligat substituir-les. Abantes d'estudiar era composicion quimica des abonatges, abantes de conéisher eth *deuer e er auer* (coma li shautaue díder ironicaments), s'informaue ben sus era quantitat de bestiar qu'auien es campanhards e l'aumentaue damb toti es mejans. Non permetie era division de bens entre es familhes, qu'apuaue generosaments. Menspredaue madeish, as guiterosi, libertins e as maus trabalhadors e sajaue de qué siguessen expulsadi dera comunautat.

Pendent era semiada e era sèga deth hen o des cereaus, susvelhaue madeish es sòns pròpis terrens e es des *mujiks* de sòrta qu'èren pòqui es propietaris qu'auessen tèrres tan d'ora e tan ben semiades, tan d'ora recuelhudes es cuelhetes e tan rendibles es resultats coma enes tèrres de Nikolai. Que non sabie tractar damb es lacais agregadi ara casa senhoriau, que cridaue aprofitadi; sivans era pensada de toti, les consentie fòrça e les mimaue massa. Quan li calie balhar ua orde contundenta ad aguesti vailets o quan n'auie de castigar a bèth un, se mostraue trantalhant e demanue conselh ara sua familha. Mès arribat eth cas d'amiar entara armada a un vailet en sòrta d'un *mujik*, ac hège sense trantalhar. Per çò des *mujiks* jamès experimentaue cap de dobte. Cadua des sues ordes, ac sabie ben, serie aprovada per toti, exceptat de rares excepcions.

Non se permetie, totun, recargar de trabalh a un servent o condamnar-lo sense mès ne mès, ne tanpòc facilitar eth trabalh de quauqu'un o recompensar-lo sivans eth sòn desir personau. Que non aurie sabut explicar en qué consistie era mesura de çò que s'auie de hèr e non mès ath sòn laguens aguesta mesura qu'ère fèrma e immudabla.

Fòrça còps, quan parlaue de bèth desorde o fracàs, exclamaue emmaliciat: "Aguest pòble rus!..." e credie que detestaue as *mujiks*. Mès era vertat ère qu'estimaue damb tota era sua amna ad *aguest pòble rus nòste*, e era sua manèra de víuer, plan per aquerò auie comprenut e seguit era soleta via capabla de dar un bon resultat ena propietat.

Era comdessa Maria se mostraue gelosa d'aguest amor deth sòn marit e li hège dò de non poder-lo compartir, mès li resultaue impossible comprèner es alegries a amarums que li costaue aguest mon especiau, tant autrú d'era. Non comprenie se per qué Nikolai se mostraue animat e eròs quan, dempús d'auer-se lheuat a punta de dia e passar tot eth maitin en camp o ena aira, enes sementères o enes prats, tornaue ara ora qu'era servie eth tè. Non comprenie era sua afogadura quan li condaue qu'eth ric e laboriós *mujik* Matvei Ermishin e era sua familha auien estat en tot amiar hèishi pendent tota era net, mentre qu'es auti encara non les auien recuelhut. Tanpòc s'explicaue se per qué arrie tant alègraments jos era mostacha e guinhaue eth uelh en passar dera hièstra entath balcon, tant que ua ploja tèba e seguida queiguie sus es secs brotons dera civada, o per qué, ena epòca dera sèga o de recuelhuda, rogit peth solei, sudorós, damb flaira d'absinti e semes d'estragon enes peus, se heregaue es mans satisfèt s'eth vent aluenhaue ues bromasses que menaçauen tronada e didie: "Un aute dia atau e era nòsta cuelheta e era des *mujiks* ja serà en granèr".

Encara mens podie compréner se per qué Nikolai, de tan bon còr e tostemps prèst a previer es sòns desirs venguie lèu ena desesperacion quan ère era, era amiaira dera suplica d'ua campanharda o d'un *mujik* entà un permís de trabalh qu'eth se remie rotondaments a autrejar, en tot pregar-li que non intervenguesse en aguesti ahèrs. Se n'encuedaue de qué eth sòn marit auie un mon particular, qu'estimaue apassionadaments, un mon governat per leis qu'era non comprenie.

En escadences, en tot sajar de comprenè'c, li parlaue deth merit qu'eth auie tractant as *mujiks* tan ben. Nikolai responie emmaliciat:

- Que non ei cap de merit, jamès se m'auie acodit; que non hèsqui arren per eri. Eth ben deth pròche non ei senon ua idia poètica e condes de hemnes. Çò qu'è de besonh ei qu'es nòsti hilhs non les calgue demanar caritat. Me cau assolidar era nòsta fortuna tan que viua: que non ei qu'aquerò. E entad aquerò qu'è besonh d'orde e de severitat… aquerò ei tot, didie, sarrant eth sòn poderós punh. Aquerò e justícia, plan que òc, higie, pr'amor que s'eth campanhard a hame, s'ei nud, se non a senon un shivalòt, non poirà trabalhar ne entada eth ne entà jo.

E solide perque Nikolai non se permetie pensar que hège quauquarren entath ben des auti, qu'auie bon còr, guaire hège qu'ère beneficiós. Era sua fortuna aumentaue ara prèssa. Es *mujiks* des entorns venguien entada eth pr'amor de qué les crompèsse, e pendent fòrça temps dempús dera sua mòrt eth pòble sauvèc un agradiu rebrembe d'eth. "Qu'ère un vertadèr patron… Prumèr, çò des mujiks, e dempús, çò de sòn. Que tanpòc destibaue era man. En ua paraula, un vertadèr patron!".

VIII

Çò que de còps tormentaue a Nikolai en sòn tracte damb es *mujiks* ère era sua pròpia irascibilitat, amassa damb ua arraïtzada costum militara de quilhar era man. Ara prumeria non vedie en aquerò arren de censurable, mès tath segon an de maridatge era sua opinion sus aguesta manèra d'actuar, de pic, lo cambièc.

Un dia d'ostiu hec cridar ath *staroska* de Bogucharovo, qu'auie substituit a Dron, ja defuntat, e qu'acusauen de panatòris e negligéncies. Nikolai gessen en pòrge e, après era prumèra responsa deth *staroska*, s'enteneren en vestibul sorrolhs de còps e crits. Quan entornèc entà esdejoar s'apressèc ara sua hemna, seiguda dauant dera labor e damb eth cap clin; coma de costum, comencèc a condar çò que pensaue hèr aqueth maitin e, entre d'autes causes, parlèc deth *staroska* de Bogucharovo. Era comdessa Maria, ja rogida, ja esblancossida, tostemp ena madeisha actitud e damb es pòts sarradi non responie as paraules deth sòn marit.

- Be n'ei d'insolent, eth brigand!, didie, en tot alugar-se sonque de rebrembar-lo. S'aumens auesse dit qu'ère embriac, que non lo vedec… Mès, se qué te cau, Mary?, preguntèc de pic.

Era comdessa lheuèc eth cap, volec díder quauquarren, mès tornèc abaishar era guardada ara prèssa e sarrèc es pòts.

- Qué se passe? Qué te cau, estimada?

Es lèrmes qu'emberien tostemp ara lèja comdessa. Jamès ploraue per dolor o engüeg, senon per tristor e pietat. Quan ploraue, es sòns uelhs radiants aquerien un encantament irresistible.

Tanlèu Nikolai cuelhec era sua man, non se podec tier mès, e s'estarnèc a plorar.

- Qu'ac è vist, Nikolai… Aguest òme qu'ei colpable, mès tu… per qué ac heres?, e amaguèc eth sòn ròstre entre es mans.

Nikolai carèc, se rogic tot, se hec enlà d'era e, en silenci, comencèc a caminar pera estança. Comprenec se per qué ploraue era sua esposa, mès que non podie admèter tan lèu qu'un acte qu'ère acostumat lèu de petit e que trapaue normau siguesse dolent.

"Que son pegaries de hemna, un excès de sensiblaria, o ei qu'a rason?", se preguntaue.

Trantalhant encara, contemplèc de nauèth eth ròstre sofrent de Maria plen d'amor per eth, e alavetz comprenec de ressabuda qu'era auie rason e qu'eth ère colpable de hège pro temps dauant d'eth madeish.

- Mary, didec a mieja votz, en tot apressar-se ada era. Aquerò non se passerà bric mès, t'ac juri. Bric mès, repetic damb votz estrementida, coma era d'un mainatge que demane perdon.

Es lèrmes brotèren encara mès des uelhs dera comdessa, que cuelhec era man deth sòn marit e la punèc.

- Nikolai, quan as trincat eth camaièu?, preguntèc entà cambiar de tèma, guardant er anèth deth sòn marit damb eth cap de Laocoonte.

- Aué, qu'a estat quan…, se te platz, Mary, non m'ac rebrembes… se tornèc a rogir. Te balhi era mia paraula d'aunor qu'aquerò non se repetirà e aquerò me servirà de recordatòri, didec, mostrant er anèth trincat.

D'alavetz ençà, cada viatge que, quan passaue compdes damb un *staroska* o un encargat, li pujaue era sang en cap e se li crispauen es punhs, Nikolai hège virar er anèth e baishaue es uelhs dauant der òme que l'enforismaue. Ça que la, un parelh de còps ar an se deishaue amiar pera colèra e alavetz cohessaue ara sua hemna qu'ac auie hèt e li prometie qu'aqueth serie eth darrèr viatge.

- Mary, tu me mensprèdes, vertat?, didie. Que m'ac meriti.

- Tu ve-te'n, ve-te'n quan te veigues incapable de dominar-te, didie tristaments era comdessa Maria sajant de padegar-lo.

Ena societat dera noblesa provinciana estimauen a Nikolai, mès que non lo volien. Es interèssi dera noblesa l'èren indiferents, e aguest ère eth motiu de qué es uns lo credessen un orgulhós e d'auti un pèc. Tot eth sòn temps, dès era semiada de primauèra enquiara cuelheta, lo passaue absorbit pes ahèrs restacadi ath camp. Era tardor la dedicaue ara caça damb era madeisha seriositat qu'ac hège ena agricultura, en tot absentar-se per un o dus mesi damb era sua canhada e mautaires. En iuèrn visitaue d'auti bordalats e se teguie ara lectura.

Ena sua bibliotèca abondauen, mès que mès, es libres d'istòria; les crompaue cada an per ua determinada soma. Solie díder qu'ère en tot hèr ua bibliotèca seriosa e s'obligaue a liéger tot çò que crompaue. Embarrat en sòn burèu liegie damb mina grèu; aguesta dedicacion ara lectura siguec ara prumeria coma un déuer, dempús ua ocupacion abituau, que li proporcionaue un cèrt plaser per çò de tier-se a ua ocupacion seriosa. Exceptat quauqua gessuda restacada damb era sua administracion, tot er iuèrn lo passaue en casa en tot junher-se mès ara familha: li shautaue conéisher peth menut era vida des sòns hilhs e es sues relacions damb era mair. Intimaue cada còp mès damb era sua hemna e cada dia desnishaue en era naui tresaurs moraus.

Dès eth maridatge de Nikolai, Sonia s'estaue ena sua casa. Abantes dera nòça, Nikolai (en tot acusar-se ada eth madeish e laudar-la) l'auie condat a Maria es sues ancianes relacions e l'auie demanat que siguesse corau e brava damb era sua cosia. Era comdessa Maria comprenie era colpa deth sòn marit e dera sua pròpia dauant de Sonia; pensaue qu'era sua riquesa auie influit ena causida de Nikolai e encara que non auie arren entà repotegar-li a Sonia e desiraue estimar-la de verat, non solet non l'estimaue senon

qu’ath hons dera sua amna desnishaue soent maus sentiments entada era, que non artenhie véncer.

Un dia parlèc ara sua amiga Natasha de Sonia e dera sua pròpia injustícia.

- Tu qu’as liejut fòrça er Evangèli, didec Natasha: donques aquiu i a un passatge que se referís totafèt a Sonia.

- Quin?, preguntèc estonada era comdessa Maria.

- “Ath que mès a, mès l’autrejaràn; e ath qu’a pòc, encara se li treirà”, comprenes? Era que non a arren. Per qué? Non ac sai. Dilhèu li manque egoïsme, sabi pas; mès se li trè e se l’a trèt tot. A viatges me hè dò; en d’auti tempsi desirè viuaments que Nikolai se maridèsse damb era, mès tostemp auí era presentida de qué aquerò non se passarie. Qu’ei coma ua *flor estèrla*, coma es que i a entre es haraguères. Us còps me hè dò e d’auti pensi qu’ac sent coma ac senteríem tu e jo.

A maugrar qu’era comdessa Maria sajaue d’explicar a Natasha qu’ère de besonh compréner de ua auta manèra es paraules der Evangèli, cambiaue de pensada tostemp que vedie a Sonia, que, plan que òc, semblaue non patir, resignada fatauments ath sòn destin de *flor estèrla*. Semblaue que sentie cordialitat non tant pera gent coma pera familha en ensems. Qu’ère coma es gats, que s’acostumen abantes ara casa qu’as persones qu’abiten en era. Suenhaue ara vielha comdessa, amorassaue e mimaue as hilhs e ère tostemp prèsta a complir es petiti servicis qu’ère capabla, mès que tot aquerò s’acceptaue coma degut e non coma arreconeishement…

Era propietat de Lisie-Gori qu’auie estat rebastida, mès non damb era magnificéncia des tempsi deth defuntat prince.

Es naues bastides, començades en tempsi dificils, qu’èren plan simples. Era immensa casa sus fondaments de pèira ère de husta e ère ornada solet peth laguens; es solèrs de husta èren sense pintar, e l’auien moblat damb es mès simples cagires, taules e divans hèti pes sòns sirvents, damb husta de bedoth dera madeisha propietat. Era casa qu’ère espaciosa, damb estances entath servici e crambes entàs òstes. Es parents des Rostov e des Bolkonski s’amassauen soent en Lisie-Gori, venguien damb tota era sua familha enes sòns cars arrossegadi per tirs de dètz-e-sies shivaus e damb dotzenes de vailets. E aquiu s’estauen mesi sancèrs. Ath delà, quate còps ar an, enes aniversaris e onomastiques des patrons, s’amassauen pendent un o dus dies enquia cent convidadi. Era rèsta deth temps s’esguitlaue tranquillaments, en miei des abituaus ocupacions: eth tè, er esdejoar, eth dinar, eth sopar, mestrat tot aquerò damb productes dera tèrra.

IX

Qu'ère eth 5 de deseme de 1820, vesilha de Sant Nicolàs. Natasha, eth sòn marit e es mainatges èren en casa de Nikolai de principis dera tardor. Pierre auie entornat entà Sant Petersburg per ahèrs particulars, coma eth didie; pensaue èster dehòra tres setmanes, mès que ja ne hège sèt e lo demorauen d'un moment en aute.

Eth 5 de deseme, ath delà dera familha de Bezujov, es Rostov auien ena sua casa a un vielh amic deth generau retirat Vasili Fiodorovic Denisov.

Nikolai sabie qu'eth 6, dia dera hèsta, quan arribèssen es convidadi, li calerie trèir-se era sua tunica, botar-se era levita e bòtes de punta estreta e acodir ena naua glèisa qu'auie bastit, dempús vierien es felicitacions, es entremesi qu'aufrien as convidadi, se parlarie des eleccions dera noblesa e dera cuelheta. Mès ara, ena vesilha, se credie en sòn dret de hèr era sua vida vidanta.

Abantes de dinar revisèc es compdes der administrador dera propietat de Riazan, propietat deth nebot dera sua hemna, escriuec dues cartes de negòcis e hec un torn pera aira, es estables e es bòrdes. Dempús de cuélher quauques mesures de prevision dauant dera embriguessa generau que s'anonciaue tà londeman (damb era escadença dera hèsta patronau), tornèc tara ora de dinar e, sense temps de parlar solets damb era sua hemna cuelhec eth sòn lòc ena longa taula de vint cubèrts qu'ath sòn entorn s'auien amassat toti es familhars. Qu'èren aquiu sa mair, era anciana senhora Bielova (que viuie damb era comdessa), era sua hemna damb es sòns tres hilhs, era hilhuquèra, eth preceptor des sòns hilhs, eth nebot damb eth sòn aute preceptor, Sonia, Denisov, Natasha e es sòns tres petits damb era sua hilhuquèra e eth vielh Mijail Ivanovic, arquitècte deth prince, que s'estaue tranquillaments en Lisie-Gori.

Era comdessa Maria ère en extrèm opausat dera taula. Tanlèu eth sòn marit s'auec seigut, peth gèst que destropèc eth tovalhon e hec enlà rapidaments eth veire e era copa qu'auie ath dauant, avertic qu'ère de mala encolia, coma li solie passar a viatges, mès que mès, abantes dera sopa, quan entornaue dirèctaments deth camp ara ora de dinar. Era comdessa Maria se'n sabie perfèctaments d'aguest estat d'animositat e, quan era madeisha ère de bona encolia, demoraue tranquillaments qu'acabèsse eth prumèr plat e solet alavetz se dirigie ada eth e l'obligaue a cohessar qu'ère de mala encolia sense cap de motiu. Mès aqueth dia desbrembèc totafèt eth sòn prudent anament. La desengustaue e l'entristie que, sense cap de motiu, eth sòn marit siguesse anujat damb era. Se sentec malerosa. Li preguntèc a on auie estat. Nikolai responec. Li preguntèc de nauèth se tot anaue com cau ena propietat. Eth arroncilhèc es celhes per çò deth ton forçat dera pregunta, e responèc ara prèssa.

"Qu'ei atau, non me sò enganhada", pensèc era comdessa Maria. Per qué deu èster emmaliciat damb jo? Peth ton dera sua responsa, percebec ua cèrta animositat contra era e peth desir de talhar era convèrsa se n'encuedaue de qué es sues preguntes semblauen

pòc naturaus, mès que non podec tier eth sòn desitge de hèr d'autes preguntes d'aguesta sòrta.

Gràcies a Denisov, era convèrsa se hec lèu generau e animada e era comdessa Maria non parlèc mès damb eth sòn marit. Quan se lheuèren dera taula e anèren a balhar es gràcies ara vielha comdessa, Maria aufric era man a Nikolai, lo punèc e li preguntèc per qué ère emmaliciat damb era.

- Tostemp as idies estranhes, que non sò emmaliciat, responec.

Mès era paraula "tostemp" didie ara comdessa Maria: "Sò emmaliciat, e non voi explicar-ne eth motiu".

Nikolai viuie en tan bona armonia damb era sua hemna qu'enquia Sonia e era vielha comdessa (que, per gelosia, desirauen veder-les pelejadi) non trapauen cap motiu de repotec. Ça que la, tanben entre eri i auie moments d'animositat. A viatges, precisaments dempús de bèth periòde plan erós, gessie entre es dus bèth aluenhament e ostilitat; aquerò se passaue mès soent pendent es estats de prenhs dera comdessa Maria. Ara que se trapaue en un d'aqueri periòdes.

- Ben, *messieurs et mesdames*, didec Nikolai en votz nauta, çampar, alègraments (causa qu'ara princessa li semblèc hèt a prepaus entà ofensar-la). Que sò de pè dès es sies deth maitin, deman me calerà patir, mès que m'estimi mès repausar.

E, sense dider-li arren ara sua hemna, se retirèc entà un petit salon e s'estirèc en un divan.

"Tostemp hè madeish, pensèc era comdessa Maria, que parle damb toti exceptat de jo: Veigui que hèsqui hàstic, mès que mès en aguesta situacion". Guardèc eth sòn gròs vrente e contemplèc en miralh eth sòn ròstre auriolenc, esblancossit e prim, damb es uelhs mès grani que jamès.

Tot que li semblaue desagradiu: es crits e es arridalhes de Denisov, era convèrsa de Natasha e, sustot, era rapida lucada que li lancèc Sonia.

Sonia qu'ère eth prumèr pretèxt qu'alistaue era comdessa entà justificar era sua irritacion.

S'estèc ua estona damb es òstes e, sense compréner arren de tot çò que didien, gessec dissimuladaments e pugèc entara cramba des mainatges, qu'auien entamenat un viatge entà Moscòu, montadi en cagires, e la convidèren a vier damb eri. Se seiguec e joguèc damb es petiti, mès eth rebrembe dera immotivada irritacion deth sòn marit non deishaue de tormentar-la. Se lheuèc e, caminant damb dificultat sus es puntes des pès, se dirigic entath petit salon que repausaue Nikolai.

"Dilhèu non sigue adormit e mos pogam explicar", se didec.

Andriusha, eth màger des mainatges, la seguic tanben de puntetes, imitant-la, sens qu'era se n'encuedèsse.

- *Chere Marie, il dort je crois; il est si fatigué*. Andriusha poirie desvelhar-lo, didec deth salon estant Sonia, que li semblaue a Maria qu'ère pertot.

Era comdessa se virèc, vedec darrèr sòn ath hilh e comprenec que Sonia auie rason, e aquerò precisaments aumentèc era sua ira e, a dures penes, tenguec ua paraula ofensanta. Non responec arren, mès, entà non creir a Sonia, li hec un gèst ath mainatge entà que la seguisse sense hèr bronit e es dus se dirigiren entara pòrta. Sonia gessec per aute costat. Dera estança que dormie Nikolai arribaue eth rumor dera sua respiracion regulara, qu'es sòns intims matisi tan ben coneishie. Mentre escotaue vedie eth front espaciós e beròi deth sòn marit, era sua mostacha, eth ròstre tot, qu'enes longui silencis dera net, quan eth dormie, li shautaue contemplar. Alavetz, Nikolai se botgèc e estosseguèc.

En aqueth instant, der aute costat dera pòrta, Andriusha cridèc:

- Pairet, maireta qu'ei aciu!

Era comdessa Maria perdec era sang dera cara espaurida e li comencèc a hèr senhaus ath mainatge, que deishèc de cridar, e, pendent ues segondes, se hec un silenci temible entada era; sabie qu'eth sòn marit odiaue que lo desvelhèssen. S'entenec, de pic, darrèr dera pòrta, ua naua tossiquèra e era votz maucontenta de Nikolai:

- Que non lo dèishen a un repausar ne un solet moment!, didec. Mary! Ès tu? Per qué te l'as hèt a vier?

- Sonque venguí a guardar, que non l'auia vist, desencusa-me…

Nikolai tossic e sauvèc silenci. Era comdessa se retirèc dera pòrta e acompanhèc ath sòn hilh enquiara cramba des mainatges. Cinc menutes dempús, era petita Natasha, ua creatura de tres ans e uelhs neri, era preferida de sa pair, que li condèc sa frair que pairet dormie e maireta ère ena cramba des divans, correc sense èster vista pera comdessa entà on ère sa pair. Era petita dauric era pòrta carrinclanta, s'apressèc, damb er anament decidit des sòns encara bastrussi e petiti pès, entath divan, campèc era postura de sa pair, ajaçat d'esquia ada era, se metec de puntetes e punèc era man de Nikolai que sus era apuaue eth cap.

- Natasha! Natasha!, cridèc en votz baisha e espaurida era comdessa dera pòrta estant. Papa que vò dormir.

- Non, mama, que non vò dormir, responec damb fòrça seguretat era petita Natasha. Qu'ei en tot arrir.

Nikolai baishèc es cames deth divan, s'incorporèc e cuelhec en braça ara mainada.

- Entra, Masha, li didec ara sua esposa.

Era comdessa entrèc ena cramba e se seiguec ath cant deth sòn marit.

- Que non la vedí entrar darrèr mèn, didec timidaments. Venguí entà veir…

Nikolai qu'auie en un braç ara mainada, contemplèc ara sua hemna e, en veir era expression de colpa en sòn ròstre, l'apressèc entada eth damb er aute braç e punèc es sòns peus.

- Posqui punar a mama?, li preguntèc ara mainada.

Natasha arric timidaments.

- Un aute còp!, didec damb gèst imperiós, en tot senhalar eth lòc a on Nikolai l'auie punat.

- Sabi pas se per qué te penses que sò de mala encolia, didec Nikolai, responent ara pregunta que, sivans sabie, ère ena ment dera sua hemna.

- Non te pòs imaginar se guaire malerosa e soleta me senti quan te botes atau. Tostemp me semble que…

- Mary, non digues pegaries. Com non te hè vergonha?, didec alègraments.

- Que me semble que non me pòs estimar per èster tan lèja… que ne sò tostemp… e ara… en aguest estat…

- À, non me hèsques arrir! Era beresa que non hè nèisher er amor, qu'ei er amor que hè ara beresa. Solet enes Malvinas o en d'auti lòcs similars se les estime perque son beròies. Mès, dilhèu estimi ara mia hemna? Non, non ei amor, coma t'ac poiria díder?... Sense tu, o quan bèra causa trebole es nòstes relacions, que me senti perdut, non posqui hèr arren. Com t'ac poiria explicar? Estimi eth mèn dit? Non, que non l'estimi; mès que sagen de trèir-lo-me…

- Jo que non pensi madeish, mès te compreni. Alavetz, non ès emmaliciat damb jo?

- Terriblaments emmaliciat!, arric Nikolai, e, en tot passar-se era man peth peu comencèc a passejar. Sabes, Mary, en qué pensi? didec, quan se hec era patz, en tot començar en votz nauta dauant d'era.

Ne tansevolhe se demanèc s'ère prèsta a escotar-lo; aquerò que non l'importaue; se l'auie acodit ua idia e era sua hemna li calie participar en era. E l'expausèc era sua intencion de convéncer a Pierre de qué se demorèsse damb eri enquiara primauèra.

Era comdessa l'escotèc, hec quauques observacions e tanben comencèc a pensar en votz nauta. Se tractaue des mainatges.

- Que ja s'insinue en era era hemna, didec en francés, senhalant ara petita Natasha. Vosati repotegatz as hemnes era manca de logica. Donques aciu qu'as era nòsta logica. Li digui "papa que vò dormir" e era respon: "non, arrís". E a rason, arric erosa era comdessa.

- Òc, òc!

Nikolai cuelhec ara petita, la quilhèc entà naut, la placèc sus era sua espatla en tot tier-li es cames e passegèc pera cramba. Pair e hilha qu'auien era madeisha expression de beatifica felicitat.

- Sabes?, gasulhèc era comdessa en francés, dilhèu sigues injust. L'estimes mès qu'as auti.

- Òc, que ja ac sai. Mès, se qué vòs que hèsca?... Que sagi de dissimulà'c…

En aqueth instant s'entenec en vestibul e en correder un rumor de votzes e passi que denonciauen era arribada de quauquarrés.

- Qu'a vengut quauquarrés.

- Sò segura de qué ei Pierre. Vau a veir, e era comdessa gessec dera cramba.

En tot profitar era sua abséncia, Nikolai, damb era mainada en braça, se permetec hèr uns torns pera cramba a tot galaup, enquia que, agotat, panteishant, se posèc, baishèc ara prèssa ara arridolenta mainada e la sarrèc contra eth sòn pièch. Es sauts que venguie de hèr li rebrembauen eth balh e, contemplant era careta redona e radianta dera sua hilha, pensèc en com serie quan eth, ja vielhet, l'acompanhèsse entath balh; e madeish qu'eth sòn defuntat pair, que baraue damb Natasha eth *Danilo Cooper*, eth bararie era *mazurca* damb era.

- Nikolai! Qu'ei eth! Ei aciu!, didec ath cap d'ua estona era comdessa, entrant. Ara que reviuerà era nòsta Natasha. Qu'ère de veir era sua alegria, e quina repotegada se hec a vier Pierre peth retard. Anem, anem, ara prèssa. Desseparatz-vos ja, d'un viatge, higec arrint ara mainada, que se sarraue a sa pair.

Nikolai gessec damb era petita dera man.

Era comdessa se demorèc en salon des divans.

- Jamès, jamès pensè que se podesse èster tant erosa, gasulhèc.

Un arridolet illuminèc eth sòn ròstre; mès ath còp, alendèc e era sua prigonda guardada exprimic ua tranquilla tristor. Coma, s’ath delà dera felicitat qu’experimentaue, n’auesse ua auta, inaccessibla en aguesta vida, qu’en aqueth moment rebrembèc sense voler.

X

Natasha s'auie maridat ena primauèra de 1813 e en 1820 auie ja tres hilhes e un hilh plan desirat, qu'era madeisha educaue.

Qu'ère de mau hèr arreconéisher en aquera mair gròssa e en plia floritura ara inquieta e rebregada Natasha d'abantes. Es traits dera sua cara s'auien determinat e exprimien ua patz repausada e serena. Eth sòn ròstre non auie ja, coma abantes, aquera constanta animacion qu'ère era sua màger atraccion. Ara, soent, solet se vedie eth ròstre e eth còs, mès que ja non se miralhaue era amna; se vedie ua henna beròia, fòrta e fecunda. Pòqui viatges s'alugaue en era er ancian huec; solet se passaue en quauques escadences, quan tornaue eth sòn marit, o quan se guarie bèth un des sòns hilhs o quan, damb era comdessa Maria, rebrembaue ath prince Andrei (damb eth sòn marit jamès a hège, en tot supausar-lo gelós d'aqueth rebrembe), e, sonque de quan en quan, quan bèth edart la possaue a cantar, plaser qu'auie abandonat complètaments dempús era sua nòça: En aqueri rars instants, quan er ancian huec semblaue alugar-se de nauèth en sòn polit còs florit ère encara mès atractiua qu'abantes.

Dès que se maridèc, Natasha s'estaue damb eth sòn marit en Moscòu o en Sant Petersburg, ena casa de camp pròcha a Moscòu, o damb era sua mair, ei a díder, damb Nikolai. Frequentaue pòc era vida sociau e guairi coneishien ara joena comdessa Bezujov demorauen decebudi, que non ère ne afabla ne amabla. Non ei qu'estimèsse era solitud (en realitat Natasha ignoraue se li shautaue o non, e enquia e tot li semblaue que non li shautaue), mès es prenhs, es jasilhes e era educacion des sòns hilhs, ath delà d'ua participacion plan intensa en cada menuta dera vida deth sòn marit, l'obligauen a non frequentar-la. Guairi coneishien ara Natasha d'abantes quedauen estonadi, coma de quauquarren extraordinari, deth cambiament que s'auie costat en era; solet era vielha comdessa, qu'instintiuaments auie comprenut que totes es inquietuds dera sua hilha non auien ua auta causa qu'era manca d'un marit e d'ua familha (coma didie miei de trufaria, meiei seriosaments en Otradnoie), solet era mair se mostraue estonada der estonament dera gent que non la comprenie e repetie que tostemp auie sabut qu'era sua hilha serie ua esposa e ua mair modèl.

- Mès qu'amie enquiar extrèm er amor ath sòn marit e as sòns hilhs, çò que resulte autanplan estupid, higie era comdessa.

Natasha non seguie aquera règla d'aur prepausada pera gent sabenta, e sustot pes francesi, sivans era quau ua hemna joena non li cau deishar-se d'anar ne abandonar es arts dera seduccion dempús de maridar-se, senon que, peth contrari, li cau assolidar encara mès qu'abantes era sua atraccion entà seguir captivant ath marit coma abantes deth maridatge. Era, ça que la, auie abandonat es sues arts de seduccion, e entre eres, eth mès poderós, era sua votz. Precisaments per èster eth mès fòrt, auie deishat eth cant. Natasha non suenhaue es sues manères, ne refinaue eth sòn lengatge ne pensaue en sòn ornament personau, non sajaue de presentar-se ath sòn marit atrasenta, ben vestida e pientada, en tot evitar cansar-lo damb es sues exigéncies. Se n'encuedaue de qué totes

es atraccions qu'abantes tenguie per instint, ara sonque serien ridicules dauant deth sòn marit, qu'ada eth ja s'auie autrejat tota complètaments, deth prumèr moment, damb tota era sua amna, sense deishar ne un solet cornèr barrat entada eth. Sabie qu'es ligams que la junhien ath sòn marit non se mantenguien pes sentiments poetics que l'auien atrèt entada era senon per quauquarren desparièr, indefinit, mès tan fèrm coma era union dera sua amna damb eth sòn còs.

Retortilhar-se eth peu, vestir ara moda, cantar ua *romanza*, e hè'c entà captivar ath sòn marit, li semblaue tant estranh coma apolidir-se entà shautar-se ada era madeisha. Hè'c entà agradar as auti dilhèu l'atreiguesse (Natasha ac igoraue); mès que li mancaue temps entad aquerò: era encausa principau de qué se n'auesse desbrembat deth cant, dera sua pròpia persona e non pensèsse en çò qu'anaue a díder, qu'ère era sua manca absoluda de temps.

Qu'ei sabut qu'eth gènre uman pòt concentrar tota era sua atencion en un objècte, per insignificant que semble; e se sap tanben que tot objècte qu'en eth se concentre era atencion creish enquiar infinit encara que sigue insignificant.

Natasha se tenguec complètaments ara sua familha, ei a díder, ath marit que li calie manejar entà que solet siguesse sòn e dera casa; e as sòns hilhs, que les calie amiar en sòn sen, neurir e educar.

E quan s'autrejaue (non solet damb era intelligéncia, damb era sua amna sancèra, damb tot eth sòn èsser) ar objectiu alistat, autant mès gran se hège aguest entada era gràcies ara sua atencion e es sues fòrces li semblauen mès fèbles, mès insignificantes, de sòrta que sajaue de concentrar-les, e ne tansevolhe atau, artenhie a hèr tot çò que li semblaue de besonh.

Non comprenie en absolut es dicussions e convèrses restacades as drets dera hemna, as relacions entre conjonchs, libertats e recipròques obligacions, qu'alavetz non sigueren cridadi *problèmes* coma ara, encara qu'èren es madeishi qu'es dera nòsta epòca.

Aguestes questions, alavetz coma ara, non existien senon entà persones que solet ven en matrimòni eth plaser que mutuauments se procuren es esposi, ei a díder, tan solet eth principi deth matrimòni e non tota era sua importància, que s'està ena familha.

Aqueri rasonaments e es questions d'aué, semblables ara pregunta de com arténher eth màger plaser minjant que non existien de hèt, ne existissen ara entàs que pensen qu'era fin deth minjar e neurir-se, e era fin deth matrimòni ei era familha.

Se çò que se preten arténer damb eth minjar ei neurir eth còs, qui se minge d'un còp çò que correspon a dus repais obtie dilhèu un màger plaser, mès que non complís era fin perseguida, pr'amor qu'er estomac non pòt digerir dus repais ath còp.

S'era fin deth matrimòni ei era familha, qui desire auer hemnes o marits artenherà dilhèu mès plaser, mès de cap manèra aurà familha.

S’er objectiu de minjar ei era alimentacion e eth deth matrimòni era familha, tot se redusís a non minjar mès de çò qu’er estomac pòt digerir e a non auer mès hemnes o marits des de besonh entara familha, ei a díder, non mès d’un o d’ua.

Natasha auie besonh d’un marit. E l’auec. Eth marit li proporcionèc era familha. E non vedie eth besonh d’un marit milhor, donques que totes es sues energies èren dirigides entath servici d’aguest marit e d’aguesta familha; ne tan solet podie imaginar çò qu’aurie podut passar s’auesse estat de ua auta manèra.

En generau, non li shautaue era societat; plan mès, valoraue era companhia des sòns pròchi: era comdessa Maria, sa fraia, sa mair e Sonia. Qu’ère a gust damb aqueres persones que, sense besonh de pientar-se ne mudar-se, podie gésser dera cramba des mainatges damb eth ròstre erós entà mostrar era borrasseta plapada d’auriò e non de verd e escotar es afirmacions tranquillizadores de qué eth mainatge ère, ara, milhor que jamès.

Natasha s’auie deishat d’anar tant, que’es sòns vestits, eth sòn pientat, es sues paraules dehòra de lòc, era sua gelosia (qu’auie gelosia de Sonia, dera hilhuquèra, de quinsevolh hemna, siguesse beròia o non) èren eth tèma de costum des trufaries de toti es sòns familhars. Era opinion generau ère que Pierre estaue dominat pera sua hemna, e ère vertat. Ja dès prumèrs dies de maridatge Natasha expausèc es sues pretensions. Pierre demorèc estonat per aqueres idies, naues entada eth, que sivans eres eth marit pertanhie ara sua hemna e ara sua familha en cada instant dera sua existéncia. S’estonèc de taus exigéncies, mès que se sentec vantat e les acceptèc.

Pierre se sometec as diuèrses proïbicions impausades pera sua hemna, qu’entre eres i auie era de non solet hestejar a cap auta hemna, senon era de non gausar parlar amablaments damb deguna; se li proïbie minjar en Club ne en cap aute lòc coma un solet divertiment, despéner sòs en capricis, absentar-se pendent massa temps, exceptat entàs sues ocupacions qu’entre eres includie Natasha es des sòns trabalhs scientifics, que d’eri arren comprenie, encara que les credie plan importants. En compensacion, Pierre ère ena sua casa senhor de dispausar non solet d’eth madeish senon de tota era familha. Laguens de casa, Natasha se convertie ena esclaua deth sòn marit e toti caminauen de punta quan Pierre liegie o escriuie quauquarren en sòn burèu. Qu’ère pro que mostrèsse quauqua preferéncia per quinsevolh causa entà que s’auesse de seguit en compde. S’exprimie quinsevolh desir, Natasha corrie ara prèssa pr’amor de satisfèr-lo.

Tota era casa se dirigie pes imaginàries ordes deth marit, ei a díder, sivans es desirs de Pierre, que Natasha sajaue d’endonviar. Eth mòde de vida, es relacions sociaus, es activitats de Natasha, era educacion des hilhs, tot se hège sivans era volentat de Pierre pr’amor qu’era esposa sajauae dedusí’c des idies e des convèrses mantengudes damb eth sòn marit, e es sues deduccions ères acertades; un còp convençuda de quini èren es sòns desirs, les mantenguie fèrmaments. E quan Pierre cambiaue de pensada, era lutaue contra eth cambiament damb totes es sues armes.

Atau, pendent eth penible temps, tostemp present ena memòria de Pierre, que seguic ath neishement deth prumèr des sòns hilhs, massa fèble, enquiath punt d'auer de cambiar tres còps de noirissa, çò que desesperèc a Natasha enquia hèr-la emmalautir, Pierre, bèth dia, parlèc des idies de Rousseau (qu'eth acceptaue) sus era lactància mairau e es perilhs d'ua noirissa. Quan arribèc eth dusau hilh, a maugrat dera oposicion dera vielha comdessa, des mètges e deth madeish marit (que s'opausaue per considerà'c coma quauquarren insolit e damatjós), era persutèc e d'alavetz ençà s'encarguec der eleitament de toti.

Damb fòrça freqüéncia, e en moments de mala encolia, discutien marit e hemna; mès encara fòrça temps dempús dera discussion, Pierre, damb estonament e alegria, trapaue enes paraules e enes actes de Natasha es madeishes idies qu'abantes se remie acceptar. E non solet trapaue es sues idies senon que les vedie depurades de tot çò de superflú costat pera discussion e er alugament.

Après sèt ans de matrimòni, Pierre auie era solida e gaujosa consciéncia de non èster ua mala persona: e ac sentie pr'amor que se vedie reflectit ena sua hemna: ath sòn laguens vedie eth ben e eth mau confonudi er un damb er aute en tot amagar-se mutuauments: mès ena sua hemna se miralhaue çò de bon dera vertat, tot çò que non ère deth tot bon qu'ère relegat; aqueth reflèx non ère eth producte d'un rasonament logic, s'originaue de manèra desparièra, misteriosa e dirècta.

XI

Dus mesi abantes, quan èren ja ena casa des Rostov, Pierre auie recebut ua carta deth prince Fiodor que lo cridaue en Sant Petersburg pr'amor de discutir questions importantes que preocupauen as membres de cèrta societat, qu'un des sòns principaus fondadors ère Bezujov.

Dempús d'auer liejut aquera carta, coma hège damb totes es deth sòn marit, Natasha, maugrat eth dolor que li costaue era sua abséncia, li prepausèc qu'anèsse entà Sant Petersburg. Qu'autrejaue, encara que sense saber-se'n, ua grana importància a tota era grana activitat intellectuau e abstracta deth sòn marit e cranhie tostemp èster un obstacle entada era. Ara guardada interrogadora e timida de Pierre, dempús de liéger aquera carta, Natasha responec demanant-li que partisse, encara que fixèc exactaments eth dia dera sua tornada: Pierre obtenguec un permís de quate setmanes.

Dès que venguec caduc eth permís, dues setmanes endarrèr, Natasha se trapaue en un estat permanent de tristor, temor e irritacion.

Denisov, generau retirat e plan desengustat dera situacion politica d'aqueri tempsi, arribat en Lisie-Gori hège dues setmanes, contemplaue a Natasha damb estupor e tristor, credie veir eth retrait d'un èsser estimat en d'auti tempsi, que non se li retiraue bric. Era soleta causa que vedie e entenie dera embelinaira d'abantes èren guardades tristes e preocupades, responses dehòra de mida e convèrses sus es mainatges.

Pendent tot aguest temps Natasha se mostraue trista e irritada, sustot quan sa mair, eth sòn frair, Sonia o era comdessa Maria cercauen bèra desencusa entath retard de Pierre.

- Que non son que pegaries, foteses, didie Natasha.Totes es sues idies que non amien entà nunlòc. Madeish qu'aguestes pègues societats (didie en tot referir-se as ahèrs qu'ena sua importància credie fèrmaments). E se n'anaue entara cramba des mainatges pr'amor de balhar era popa a Petia, eth sòn unenc hilh varon.

Arrés li podie proporcionar tanta serena tranquillitat coma aqueth petit èsser de tres mesi que sarraue contra eth sòn pièch quan sentie es movements dera sua boqueta e es bohades deth sòn petit nas. Aquera creatura que semblaue dider-li: "T'embèsties, ès gelosa, voleries resvenjar-te, te cau pòur, mès jo que sò eth, sò eth…" E non auie arren a díder contra aguesta vertat. Qu'ère quauquarren mès qu'ua vertat.

Autant recorrec pendent aqueres dues setmanes ath sòn hilh, pr'amor de solatjar-se, autant s'ocupèc d'eth, l'aleitèc tanti viatges qu'eth mainatge emmalautic. Natasha demorèc espaurida dauant dera malautia; mès, ath còp, qu'ère quauquarren que n'auie besonh. Tant que suenhaue ath petit tenguie mès aisidaments era inquietud peth marit.

Quan eth coche de Pierre s'arturèc damb tarrabastalh en portau de Lisie-Gori, ua hilhuquèra, que sabie se com alegrar ara sua senhora, entrèc resplendenta ena cramba damb passi seguidi e silenciosi.

- A arribat?, preguntèc Natasha sense hèr eth mendre movement per pòur de desvelhar ath petit que dormie enes sòns braci despús d'auer popat.

- A arribat, maireta, gasulhèc era hilhuquèra.

Era sang acodic en ròstre de Natasha; non podec dominar eth movement que heren es sues cames; mès qu'ère impossible meter-se de pès e córrer. Eth mainatge dauric es uelhs e la guardèc. "Ès aciu?", semblaue dider-li; e espetèc guiterosaments es pòts.

Natasha lo desseparèc leugèraments deth pièch, en tot crossar-lo enes braci; autregèc eth petit ara hilhuquèra e, damb pas brac seguit, se filèc de cap ara pòrta. Aquiu se posèc coma s'auesse racacòr pera sua alegria e per abandonar tan lèu ath mainatge.Virèc eth cap. Era hilhuquèra, damb es braci entà naut pr'amor de non heregar era parabanda, se hec a vier ath mainatge ena cunhèra.

- Anatz-vo'n, anatz-vo'n, maireta, que podetz èster tranquilla, gasulhèc, arrint damb aguesta familiaritat que sòl existir entre era hilhuquèra e era sua senhora.

Natasha correc damb pas leugèr entath correder.

Denisov, que damb era sua pipa ena boca gessie deth burèu entara sala, arreconeishec per prumèr còp ara anciana Natasha. Deth sòn ròstre transfigurat rajauen arrais de lum resplendenta e gaujosa.

- Que ja a arribat, didec sense deishar de córrer.

E Denisov se sentec afogat de qué auesse tornat Pierre, que l'auie plan pòca simpatia. Quan Natasha entrèc, a tot córrer, en correder, vedec ua figura plan nauta, damb perissa de pèth, que destropaue eth sòn tapaboques.

"Eth, eth, qu'ei cèrt! Que ja ei aciu, se didie ada era madeisha, e se lancèc entada eth, l'abracèc, sarrèc era sua tèsta en pièch de Pierre e dempús, desseparant-se, contemplèc eth ròstre roienc caperat d'arrosada e erós deth sòn marit. Òc, qu'ei eth, erós, content…."

E rebrembèc de pic toti es patiments d'aqueres dues setmanes de demora. Despareishec era alegria que miralhaue eth sòn ròstre; arroncilhèc es celhes e sus Pierre queigueren ua sòrta de repotecs e paraules de censura.

- Òc, òc, tu que t'ac as passat ben, t'as divertit, ès plan content… E jo? Qu'auries d'auer pensat aumens enes mainatges. Que sò elevant e se m'a hèt a maubé era lèit… Petia siguec a mand de morir. Òc, mès tu que t'as divertit… t'ac as passat ben.

Pierre se'n sabie de qué non ère colpable pr'amor que l'auie estat impossible tornar abantes; sabie qu'aqueth esclat de colèra ère injust, que dues menutes dempús aurie

passat complètaments; sabie, mès que mès, que se sentie alègre e content. Volie arrir, mès que non gausèc ne pensà'c; cuelhec ua mina planhosa, espaurida, e s'ajoquèc.

- Que non podia tornar, t'ac juri… Ditz-me, com està Petia?

- Que ja s'a passat. Anem. T'aurie de hèr vergonha. Se vedéssetz, quan non ès damb jo, çò que…

- Te trapes ben?

- Anem, anem, didie era, sense deishar a Pierre.

E se filèren entàs sues crambes.

Quan Nikolai e era sua hemna vengueren a cercar a Pierre, eth s'estaue ena cramba damb es mainatges e tenguie ena enòrma pauma dera man dreta ath hilh nauèth desvelhat que jogaue e qu'era sua cara redona, damb era boca dubèrta, sense dents, s'agranie en ua alègra arridalha. Era tronada que s'auie caumat hège fòrça temps e un solei luminós e alègre se miralhaue en ròstre de Natasha que guardaue damb trendesa ath marit e ath hilh.

- Ès content damb es convèrses damb eth prince Fiodor?, preguntaue Natasha.

- Òc, qu'anec tot plan ben.

- Guarda se com lo sostie (Natash se referie ath cap deth sòn hilh). Be n'è passat de pòur!... Vedéres ara princessa? Ei vertat qu'ei encamardada d'aguest…?

- Òc, imagina-t'ac…

En aqueth moment entrèren Nikolai e era comdessa Maria. Pierre, sense deishar ath sòn hilh, s'inclinèc entà punar-les e responec as sues preguntes. Mès qu'ère evident que, a maugrat des fòrça causes interessantes que podie condar, eth capet trantalhant deth mainatge, caperat damb ua casqueta, tiraue, ara, tota era sua atencion.

- Be n'està de beròi!, didec era comdessa Maria, guardant e jogant damb eth mainatge. Non compreni, Nikolai, higec, en tot dirigir-se ath sòn marit, com ei possible que non veigues er encantament d'aguestes precioses meravilhes.

- Que non ac compreni, non ac posqui compréner, didec Nikolai, guardant ath mainatge damb heredor. Un tròç de carn. Tè, Pierre.

- E, ça que la, ei un pair tan corau… seguic era princessa Maria, justificant a Nikolai. Mès que li shauten quan ja an un an o atau…

- Ça que la, Pierre les suenhe meravilhosaments, didec Natasha. Ditz qu'a era man hèta ara mida deth sòn cu, guardatz.

- Vai, mès que non entad aquerò, arric Pierre.

E entornèc eth mainatge ara hilhuquèra.

XII

Madeish qu'en quinsevolh familha autentica, en Lisie-Gori s'amassauen diuèrsi mons plan desparièrs, cadun d'eri sauvaue es sues particularitats e hège concessions as auti, en tot formar atau un tot armoniós. Quinsevolh eveniment qu'arribèsse ena familha, trist o alègre, qu'ère madeish important entà toti; mès cadun d'aguesti mons auie es sòns motius particulars e pròpis entà alegrar-se o entristir-se.

Era tornada de Pierre siguec un motiu d'alegria generau e atau se reflectic en toti.

Es vailets, que sòlen èster es mielhors jutges des sòns patrons, donques que les jutgen pes sòns actes e era su manèra de víuer, no pes sues paraules e era expression des sòns sentiments, s'alegrèren dera arribada de Pierre pr'amor que se'n sabien de qué, damb eth en casa, Nikolai non se passarie eth dia recorrent era propietat, estarie mès alègre e brave, e tanben pr'amor que toti receberien boni presents damb motiu dera hèsta.

Es mainatges e es hilhuquères s'alegrauen dera arribada de Pierre pr'amor qu'arrés se preocupaue coma eth, d'incorporar-les ena vida comuna. Sonque Pierre sabie interpretar ath clavicòrdi ua *escocesa* (era soleta pèça que coneishie) qu'as sòns sons, coma eth didie, se podien barar tota sòrta de balhs. Ath delà, s'auie hèt a vier, solide, presents entà toti.

Nikolenhka, qu'auie ja quinze ans e ère un gojat intelligent, d'aspècte malautís e prim, ròi, de peus retortilhadi e uelhs plan beròis, s'alegraue dera arribada deth sòn oncle Pierre, atau lo cridaue tostemp, pr'amor que sentie per eth ua admiracion afogada e ua estimacion apassionada. Arrés l'auie inculcat aguesta estimacion especiau per Pierre, que solet de quan en quan vedie. Era comdessa Maria, encargada d'educar-lo, sajaue, tu per tu, de qué estimèsse ath sòn marit tau qu'era l'estimaue. Eth gojat, qu' estimaue ath sòn oncle, plan, mès en aguesta afeccion i auie un leugèr matís menspredós. Ça que la, a Pierre l'adoraue. Non volie èster ussar ne cavalièr de Sant Jòrdi coma er oncle Nikolai, senon instruit, intelligent, e brave coma Pierre. Ena sua preséncia, eth ròstre de Nikolenhka se miralhaue, se rogie, s'estofaue tostemp que Pierre li dirigie era paraula. Que non deishaue passar arren de çò que Pierre didie. Non perdie ne ua soleta des sues paraules e dempús, solet, o damb Dessalles, rebrembaue e rasonaue eth significat de cada frasa. Eth passat de Pierre, es sòns malastres enquia 1812 (que sus eri n'auie ua idia vaga e poetica, basada en çò qu'auie entenut), es sues aventures en Moscòu, era captivitat, era istòria de Platon Karataiev (que d'eth Pierre n'auie parat), eth sòn amor per Natasha, qu'eth tanben estimaue especiauments, e sustot, era amistat qu'auie junhut a Pierre damb sa pair, que Nikolenhlka non rebrembaue, convertien a Pierre dauant des sòns uelhs en un eròi e en ua persona digna de veneracion.

Per cèrtes mieges frases qu'auie entenut sus sa pair e Natasha, pera emocion que Pierre parlaue deth defuntat, pera prevenguda e ferventa trendesa que Natasha lo rebrembaue e perque alavetz començaue Nikolenhka a compréner çò qu'ère er amor, s'auie hèt ara idia de qué sa pair estimèc a Natasha e, en morir, l'ac auie fidat ath sòn amic.

S’imaginaue a sa pair coma ua sòrta de divinitat impossible de concéber e qu’en eth pensaue tostemp damb còr esmoigut e es uelhs plei de lèrmes d’afogadura e tristor. Plan per aquerò, Nikolenhka se sentie erós damb era arribada de Pierre.

Es convidadi se n’alegrauen perque Pierre ère un òme capable d’animar quinsevolh reunion e mantier un ambient amistós entre toti.

Es adults dera familha, sense compdar a Natasha, èren satisfèts damb era sua preséncia pr’amor que damb Pierre era vida ère mès tranquilla e de bon hèr.

Es senhores vielhes se n’alegrauen per çò des presents vengudi e perque Natasha s’animarie de nauèth.

Pierre sentie es esperances botades en eth per aqueri diuèrsi mons, sajaue de satisfèr-les, e s’esdegaue a balhar a cadun çò que demoraue.

En tot èster er òme mès distrèt e oblidós d’aguest mon, auie crompat totes aqueres causes cossent damb era lista premanida pera sua hemna sense desbrembar es encargues dera vielha comdessa, ne eth talh de vestit entà Bielova, ne es jogalhes entàs nebots, ne es encargues deth sòn cunhat. Ath principi deth sòn matrimòni l’estonaue era exigéncia dera sua hemna de qué complisse e non desbrembèsse es encargues que se li hègen. En tornar deth sòn prumèr viatge s’estèc estonat en veir er desengust de Natasha per auer-se’n desbrembat de toti es sòns encargues. Dempús se i anèc acostumant. Sabie qu’era sua hemna non encargaue arren entada era madeisha e solet demanaue entàs auti, quan eth madeish s’aufrie. Pierre experimentaue ara un mainadenc plaser en crompar presents entà tota era familha e jamès desbrembaue arren. S’ara Natasha li repotegaue quauquarren qu’ère er auer crompat massa causes e massa cares. A toti es sòns defèctes, ena opinion dera majoria, e qualitats, en opinion de Pierre (eth sòn descueth en vestir era despreocupacion peth sòn aspècte), Natasha n’auie hijut eth dera avarícia.

Dès que Pierre comencèc a víuer damb era familha en ua casa grana que demanaue importantes somes de sòs, se n’encuedèc de qué, damb gran estonament sòn, despenie dus còps mens qu’abantes e de qué era sua situacion financèra, un shinhau precària darrèraments (sustot pes deutes dera sua prumèra esposa), començaue a mielhorar.

Víuer que costaue mens pr’amor de qué ère ua vida regulada. Pierre ja non amiaue, ne desiraue amiar, aqueth luxuós e car nivèu de vida que podie cambiar en quinsevolh moment. Sabie qu’era sua manèra de víuer ère determinada entà tostemp, enquiara sua mòrt e qu’eth non la podie modificar, e, plan per aquerò, aguest gènre de vida ère de mès bon prètz.

Satisfèt e arridolent, Pierre, mostraue es sues crompes.

- Que non està mau, vertat?, didec, desplegant, coma ac harie un vendeire, un talh de tela.

Pierre didec eth prètz.

- Qu'ei car, observèc Natasha. Be se n'alegraràn es mainatges e *maman*! Mès que non s'ac valie que crompèsses aquerò, higec sense contier un arridolete admirant ua pientòla d'aur e de pèrles qu'alavetz cemençauen a èster de mòda.

- Que siguec Adele que persutèc que te la crompèssa, expliquèc Pierre.

- Quan me la poirè botar?, e se la metec ena trena. Dilhèu quan Mashenhka comence a frequentar era societat se torne a amiar. Plan, anem.

Cuelheren es presents e se dirigiren prumèr entara cramba des mainatges e dempús a cercar ara comdessa.

Quan Pierre e Natasha entrèren ena sala damb es paquets dejós deth braç, era comdessa ère damb era senhora Bielova e hège un solitari, sivans eth sòn costum.

Era comdessa auie depassat ja es seishanta e es sòns peus èren totauments blancs; ua petita còfa emmarcaue eth sòn arropit ròstre; qu'auie en.honsat eth pòt superior e es uelhs amortadi.

Dempús dera mòrt de Petia, lèu seguida dera deth sòn marit, se sentie un èsser sense cap objècte ne rason, desbrembat per edart en aguest mon. Minjaue, beuie, parlaue, mès que non viuie. Era vida non l'autrejaue cap d'emocion. Non demanaue senon tranquillitat e aguesta tranquillitat la podie trapar solet ena mòrt. Mès, mentretant, li calie víuer, ei a díder, aplicar en quauquarren es sues fòrces. S'avertie en era (en sòn grad mès naut) çò que se pòt trapar enes mainatges plan petiti e enes persones plan vielhes: era manca de tota rason extèrna; qu'ère evident, totun, que li calie exercir es sues diuèrses inclinacions e facultats. Qu'auie besonh de minjar, dormir, pensar, parlar, plorar, entretier-se en quauquarren, emmaliciar-se, eca, pr'amor qu'auie un estomac, un cervèth, muscles, nèrvis e hitge. Hège totes es causes sense cap estimul extèrn, non coma ac hèn es òmes ena plenitud dera vida, quan er objectiu qu'aspiren n'amague a un aute: era aplicación des sues fòrces. Parlaue, donques que fisicaments auie besonh de hèr anar es sòns paumons e era sua lengua; ploraue coma ua mainada pr'amor qu'auie besonh de sonar-se, eca. Aquerò qu'entàs persones, ena plenitud des sues energies, ère un objectiu, en era non passaue d'èster un desencusa.

Atau, peth maitin, sustot s'era vesilha auie sopat quauquarren greishós, li calie emmaliciar-se e cuelhie coma desencusa immediata era sordèra dera senhora Bielova.

Der aute costat deth quarto començaue a díder en votz baisha:

- Me semble, estimada, qu'aué hè mès calor, mormolhaue. E quan era senhora Bielova responie: "Donques òc, an arribat", era idolaue emmaliciada: Mon Diu! Be n'ei de sorda e d'estupida!

Ua auta desencusa entara sua mala encolia qu'ère eth rapè, que trapaue sec, umid o mau trissat. Dempús, eth sòn ròstre se metie biliós e es sues puncèles de servici sabien per indicis cèrts quan era senhora Bielova tornarie a estar sorda, eth rapè umide eth ròstre dera comtessa aurió verdós. Dera madeisha manèra que li calie hèr gésser era sua bilis, sentie a viatges eth besonh de tier era rèsta dera capacitat de pensar e la tenguie entà hèr solitaris. Quan auie besonh de plorar parlaue deth defuntat comde. Quan auie besonh d'enquimerar-se per quauquarren, era desencusa ère Nikolai e era sua salut; quan volie parlar sarcasticaments, era desencusa alistada ère era comdessa Maria; quan auie besonh d'exercir es sòns organs bocaus (causa que generauments se passaue tàs sèt dera tarde, après auer hèt era digestion ena sua cramba, ena escurina) era desencusa ère tostemp es madeishes istòries condades a identics audidors.

Toti es familhars comprenien er estat dera anciana, encara que jamès ac mentèssen; toti s'esdegauen a satisfèr es sòns besonhs. Solet es guardades arridolentes e tristes ath còp qu'a viatges escambiauen Nikolai, Pierre, Natasha e era comdessa Maria hègen veir que se n'encuedauen perfèctaments dera sua situacion.

Mès aguestes guardades didien tanben ua auta causa: volien díder qu'era anciana auie complit eth sòn papèr en aguest mon, que non ère en realitat coma ara se la vedie, que toti arribarien a èster coma era e qu'ère motiu de satisfaccion someter-se as sòns desirs, saber tier-se dauant d'aquera persona, abantes estimada, convertida ara en un èsser planhós. *Memento mori*, didien aguestes guardades.

Entre es persones de casa, solet es mainatges e era gent de maus sentiments o estupida non artenhien a comprenè'c e s'aluenhauen d'era.

XIII

Quan Pierre e era sua hemna entrèren ena sala, era comdessa sentie eth besonh (abituau en era) d'ua activitat cerebrau e hège solitaris; e encara que, per pur costum, prononcièsse es paraules que didie tostemp ara tornada deth sòn gendre o deth sòn hilh: "Que ja ei ora, estimat, que t'estam demorant fòrça temps, mès que ja ès aciu, eca. Benedit sigue Diu!", e encara que higesse, en recéber es presents, d'autes paraules de costum: "Non ei eth present çò que me shaute, estimat: gràcies per brembar-te'n d'aguesta vielha", ère evident qu'en aguest moment era arribada de Pierre non li shautaue, donques que la distrège deth solitari encara non acabat.

Sonque quan acabèc eth jòc se metec a examinar es presents que l'amiaue Pierre. Qu'ère un estug entàs cartes, plan ben trabalhat, ua tassa de Sevres de color blu escur, damb era sua tapa, a on i auie diboishades ues pastoretes e ua tabaquèra d'aur damb eth retrait deth comde, encargat per Pierre a un miniaturista de Sant Petersburg (era comdessa desiraue auer-lo hège temps). En aqueth moment que non auie talents de plorar e plan per aquerò guardèc eth retrait damb indiferéncia e se tenguec mès ar estug.

- Gràcies, estimat, tot que m'a shautat fòrça. Mès çò de mielhor ei qu'ages arribat tu. Que ja pòs repotegar ara tua hemna; sense tu qu'està lhòca; non ve ne rebrembe arren (didec, coma tostemps en circonstàncies semblables). Guarda, Anna Tinofeievna, quin estug mos a hèt a vier eth mèn hilh.

Era senhora Bielova admirèc eth present e se mostrèc afogada damb era tela que l'auien hèt a vier entada era.

Encara que Pierre, Natasha, Nikolai, era comdessa Maria e Denisov auien causes entà condar-se que non podien parlar dauant dera comdessa; non pr'amor que l'amaguèssen arren senon pr'amor que se tractaue d'ahèrs qu'era non n'ère ath pas e, se començauen a parlar ena sua preséncia, les aurie calut respóner a preguntes que non hègen ath cas, repetir causes ja plan sabudes sus quauquarrés que s'auie mòrt o sus quauque aute que s'auie maridat, causes totes qu'era comdessa auie entenut abantes e qu'ère incapabla de rebrembar. Ça que la, coma de costum, s'amassèren en salon ar entorn deth *samovar*, e Pierre responec es inutiles preguntes dera comdessa, que non interessauen ne ada era ne ad arrés, sus çò de qué eth prince Vasili auie envielhit, qu'era comdessa Maria Alexeievna la rebrembaue e li manaue es sues salutacions, eca.

Aguesta convèrsa, que non interessaue ad arrés, mès de besonh, seguic tant que prenien eth tè. Ar entorn dera taula redona, ath cant deth *samovar*, ère seiguda Sonia e s'auien amassat toti es majors dera familha. Es mainatges, es hilhuquères e es preceptors qu'auien ja prenut eth sòn tè e es sues votzes s'entenien ena sala pròcha. Cadun ocupaue eth sòn lòc de tostemp: Nikolai ath costat dera codinèra, dauant d'ua tauleta a on li mestrauen eth tè; era vielha goseta *Milka*, hilha dera prumèra *Milka*, estirada ath sòn costat en un fautulh, damb eth morre totafèt peublanc qu'en eth se destacauen encara mès es sòns grani uelhs neri; Denisov, damb es sòns peus retortilhadi, pursères e

mostacha lèu blanqui, descordada era sua guerrèra de generau, s'estaue ath cant dera comdessa Maria. Pierre ère entre era sua hemna e era vielha comdessa. Condaue tot çò que, sivans eth, li podie interessar e podie èster comprenut per era, çò qu'auie entenut de persones qu'auien frequentat abantes era casa des Rostov e formauen alavetz un cèrcle reau, viu, particular, e ara s'auien escampilhat, coma era, en aguest mon e acabauen es sues vides, tanben coma era, en tot recuélher es darrèri cabelhs de çò qu'abantes auien semiat. Mès aguestes persones, contemporanèes sues, li semblauen ara vielha comdessa eth vertadèr mon seriós e reau. Per çò dera animacion de Pierre, Natasha comprenie qu'eth sòn viatge auie estat interesant, que desiraue condar fòrça mès causes, mès que non gausaue de hè'c, dauant dera comdessa. Denisov, que non ère un membre dera familha, non comprenie era prudéncia de Pierre e, desengustat, ath delà, pera situacion politica s'interessaue fòrça per guaire se passaue en Sant Petersburg e li preguntaue de contunh sus çò que s'auie passat en regiment Semionovski, o sus Arakcheiev o era Societat Biblica. A viatges Pierre se deishaue arrossegar e parlaue d'aguestes causes, mès Nikolai e Natasha lo remetien de nauèth entath tèma dera santat deth prince Ivan e dera comdessa Maria Antonovna.

- E tota aquera holia de Gosner e era senhora Tatarinova?, preguntèc Denisov. Ei possible qu'encara contunhe?

- Com se contunhe? E mès qu'abantes!, exclamèc Pierre damb maximala fòrça. Era Societat Biblica qu'ei ara tot eth govèrn.

- Qu'ei aquerò, *mon cher ami*?, preguntèc era comdessa que ja s'auie begut eth tè e semblaue cercar ara, ua auta desencusa entà irritar-se. Qué dides? Eth govèrn? Que non ac compreni.

- Òc qu'a sabetz, *maman*, intervenguec Nikolai, que sabie se com arrevirar es causes entath lengatge de sa mair. Qu'ei eth prince Alexandr Nikolaievic Golitsin, qu'a fondat ua societat. Diden qu'ara gaudís d'ua grana influéncia.

- Arakcheiv e Golitsin que son ara tot eth govèrn, repetic imprudentaments Pierre. E vai quin govèrn! Que ven conjurs pertot. Les cau pòur de tot.

- Mès, com! De qué ei colpable eth prince Alexandr Nikolaievic? Ei un òme fòrça respectable. Lo solia veir ena casa de Maria Antonovna, didec era comdessa en ton irritat; e mès ofensada encara peth silenci que seguic as sues paraules, higec: Aué que se critique a toti. Ua societat evangelica? E qué a aquerò de dolent?

Se lheuèc. Toti èren madeish. Era comdessa, damb gèst sevèr, se filèc entara sua taula dera sala de divans.

Ath miei d'aqueth trist silenci arribèren dera cramba pròcha es crits e es arridalhes des mainatges. Qu'ère evident qu'entre eri se passaue quauquarren plan alègre.

- Que ja i é!, ja i é!, s'entenien es crits alègri dera petita Natasha, que dominaue es autes votzes.

Pierre guardèc ara princessa Maria e a Nikolai (a Natasha la vedie tostemps) e arric erós.

- Be n'ei de meravilhosa era musica!, didec.

- Que se deu passar qu'Anna Makarovna a acabat eth michon, didec era comdessa Maria.

- Ò, ac vau a veir!, didec Pierre en tot meter-se de pès en un bot. Sabetz se per qué me shaute tant aguesta musica?, higec, arturant-se dauant dera pòrta. Pr'amor qu'eri son es prumèrs a hèr-me veir que tot va ben. Quan entorni entà casa, coma mès m'i aprèssi, eth mèn temor aumente. Mès quan entri en vestibul e enteni es arridolets d'Andriusha, m'en sai de qué tot se passe ben…

- Tanben a jo m'arribe madeish, didec Nikolai. Mès que jo non posqui entrar, pr'amor qu'es michons, qu'ei en tot hèr, son ua suspresa entà jo.

Pierre entrèc e es crits e arridalhes mainadenques pugèren de ton.

- Plan ben, Anna Makarovna!, s'entenec era votz de Pierre. Vietz aciu, en centre dera cramba, e quan jo diga tres… Tu, aciu; a tu te cuelherè en braça… a veir, un, dus… toti carèren, tres!... e de nauèth s'estarnèren es votzes afogades des mainatges.

- Dus, que son dus!, cridauen.

Qu'èren es dus michons qu'Anna Makarovna hège per un procediment secret, ath còp. Quan acabaue era sua labor, tostemp trège solemnaments dauant des mainatges un michon laguens der aute.

XIV

Ath cap d'ua estona, es mainatges entrèren a balhar era bona net e a punar a toti es majors. Es hilhuquères e es preceptors saludèren tanben. Dessales, que s'auie estat en salon damb Nikolenhka, lo convidèc en votz baisha a gésser.

- *Non, monsieur Dessalles, je demanderai a ma tante de rester*, repliquèc eth gojat tanben en votz baisha; e s'apressèc ara sua tia: *Ma tante*, permet que demore.

Era cara deth gojat exprimie suplica, emocion e entosiasme. Era comdessa Maria lo guardèc e se virèc entà Pierre.

- Quan vos ètz aciu que non i a forma de que se'n vage.

Pierre aufric era man ath preceptor.

- *Je vous le ramenerai toute a l'heure, monsieur Dessalles, bonsoir.*

E guardant damb un arridolet a Nikolenhka, higec:

- A penes mos auem vist. Que se retire fòrça a sa pair, vertat, Mary?, higec en tot dirigir-se ara comdessa.

- Ath mèn pair?, preguntèc eth gojat, rogint-se, tant que contemplaue a Pierre de naut en baish damb es sòns uelhs ludents e plei d'entosiasme.

Pierre responec afirmatiuaments damb eth cap e seguic era convèrsa qu'auien interromput es mainatges. Era comdessa Maria qu'ère ocupada ena sua labor: brodaue en canem. Natasha non deishaue de uelh ath sòn marit; Nikolai e Denisov, de pès, humauen es sues longues pipes e prenien tè que Sonia, seiguda melancolicaments ath cant deth *samovar*, que d'eth non se separaue, les mestraue, e hègen constantes preguntes a Pierre. Nikolenhka, damb era sua mina malautissa, es sòns peus retortilhadi e es uelhs ludents, s'auie plaçat en un cormèr a on s'estaue inavertit, virada entà Pierre era tèsta, de còth prim que subergessie dera sua camisa, s'estrementie de quan en quan e gasulhaue quauquarren coma se sentesse ua emocion naua e intensa.

Era convèrsa auie coma tèma era parlòta actuau venguda des nautes esfères qu'era majoritat dera gent considère coma era question mès importanta dera politica exteriora. Denisov, maucontent deth govèrn per tòrt des sòns revèrsi en servici, s'alegraue especiauments en saber-se'n des estupiditats que, çampar, se cometien en Sant Petersburg e esposcaue çò que didie Pierre damb observacions energiques e dures.

- Abantes ère de besonh èster aleman; ara que cau barar damb era Tariova o Mme Krudker e liéger a… Eckarthausen e companhia. A! Be ne serie de bon que deishèssen anar de nauèth ath valent Bonaparte! Qu'acabarie damb tanta pegaria. Com ei possible que l'agen balhat ad aguest soldat Schwartz eth comandaments deth regiment Semionovski?, cridaue Denisov.

Encara que Nikolai non participaue dera opinion de Denisov, que didie que tot anaue mau, tanben credie digne e important criticar ath govèrn. Consideraue qu'eth hèt de qué A auesse estat nomentat ministre e B generau governador, qu'er Emperaire auesse dit aquerò o aquerò d'aute e eth ministre çò de mès enlà, èren causes plan importantes. E pensaue qu'ère de besonh interessar-se per tot aquerò e preguntar a Pierre sus totes aguestes causes. Atau, per çò der interès d'ambdús interlocutors, era convèrsa mantenguec eth caractèr de costum des petòfies sus es naues esfères governatiues.

Mès Natasha, que coneishie enquia es mès petiti gèsti e idies deth sòn marit, comprenie que Pierre desiraue parlar deth tèma hege ja temps e exprimir aquerò que reauments ère entada eth motiu de preocupacion, çò que l'auie possat a vier en Sant Petersburg pr'amor d'entrevistar-se damb eth prince Fiodor, eth sòn nau amic, e l'ajudèc en tot preguntar-li:

- E com an anat es causes damb eth prince Fiodor?

- De qué se tracte?, preguntèc Nikolai.

- De çò madeish de tostemp, responec Pierre guardant ath sòn entorn. Toti se n'encueden de qué es causes van mau e de qué no pòden seguir atau e quinsevolh òme aunèst a era obligacion d'opousar-se ena mesura des sues fòrces.

- Mès, se qué pòden hèr es òmes aunèsti?, preguntèc Nikolai en tot arroncilhar leugèraments es celhes. Qué pòden hèr?

- Donques, veiràs…

- Anem entath mèn burèu, didec Nikolai.

Natasha, que sabie hège temps que la cridarien, en entèner era votz dera hilhuquèra gessec entara cramba des mainatges. Era comdessa Maria l'acompanhèc. Es òmes passèren en burèu e Nikolenhka, sense qu'eth sòn oncle ac avertisse, se calèc tanben aquiu e se seiguec ena ombra, ath cant dera hièstra, près der escritòri.

- Plan, se que pòs hèr tu?, preguntèc Denisov.

- Es fantasies de tostemps!, comentèc Nikolai.

Pierre se demorèc de pè; uns còps passejaue, d'auti s'arturaue, blesejaue e hège gèsti rapids, mentre anaue dident:

- Era situacion en Sant Petersburg qu'ei aguesta: er Emperaire non intervie en arren; s'a autrejat totafèt ath misticisme.

Pierre, en aqueri moments, que non perdonaue eth misticisme.

- Sonque l'interèsse era sua pròpia tranquillitat, que non pòden proporcionar-li senon òmes *sans foi ni loi* qu'oprimissen e perseguissen a tustas e bustas: Magnitski, Arakcheiev e *tutti quanti*… Supausi que seràs d'acòrd damb jo que se tu madeish non t'ocupes dera explotacion des tues propietats e cèrques solet era tua tranquillitat, alavetz, coma mès crudèu sigue eth tòn administrador, mès rapidaments artenheràs eth tòn objectiu, non?, preguntèc a Nikolai.

- Òc, mès entà qué, tot aquerò?

- E atau, tot qu'ei poirit. Era corrupcion e eth panatòri que regnen enes tribunaus; eth pau ei era soleta lei ena armada, ath delà des marches e deportacions. Estofen era instrucción e tiranizen ath pòble. Perseguissen tot aquerò qu'ei joen e aunorat. Toti ven qu'aquerò non pòt seguir atau. Era còrda qu'ei massa tibada e non se tardarà a trincar, higec Pierre (dès qu'existissen govèrns toti es òmes qu'examinen es sòns actes an parlat atau). En Sant Petersburg qu'ac didí atau.

- A qui?, preguntèc Denisov.

- Que sabetz a qui, didec Pierre en tot guardar-les de reuelh damb mina significatiua. Ath prince Fiodor e as auti: ajudar ara instrucción e as òbres de benfasença qu'està plan ben, plan que òc, qu'ei un objectiu magnific; mès enes circonstàncies actuaus mos cau hèr mès causes.

En aqueth instant avertic Nikolai era preséncia deth sòn nebot. Eth sòn ròstre se trebolèc.

- Per qué ès aciu?, preguntèc, apressant-se ath gojat.

- Dèisha-lo, didec Pierre, en tot cuélher a Nikolai deth braç, e seguic: Les expliquè qu'aquerò ère pòc, qu'ara cau hèr quauquarren mès qu'estar-se ara demora de qué se trinque d'un moment en aute era còrda tibada. Quan toti demoren ua convulsion inevitabla, qu'ei urgent qu'era majoritat des òmes se tenguen fèrmi pr'amor d'opausar-se ara catastròfa generau. Tot çò qu'ei joen e fòrt qu'ei tirassat per eri e què ena corrupcion; es uns, sedusidi pes hemnes; es auti, pes aunors e es ambicions; es de mès enlà, pes sòs. E se passen entar aute costat. A penes rèsten ja persones independentes, liures coma vosati e coma jo. Les didí: "Agranitz eth cèrcle dera societat e qu'eth *mot d'ordre* non sigue solet vertut, senon independéncia e activitat."

Nikolai se desseparèc deth sòn nebot, hec enlà de mala encolia eth fautulh, se seiguec, estosseguec desengustat arroncilhant cada còp mès es celhes tant qu'escotaue a Pierre.

- Mès, quin ei er objectiu d'aguesta activitat?, exclamèc. E en quines relacions seràs damb es governants?

- Ara qu'ac veiràs. Seram fòrces auxiliares. Era nòsta societat que pòt non èster secreta, s'eth govèrn l'admet. Non solet non serà ua societat ostil ath govèrn senon que la formaràn vertadèrs conservadors. Ua societat de cavalièrs en tota era extension dera paraula. Entà que un aute Pogachov non vengue a esgorjar as mèns hilhs e as tòns; entà que un aute Arakcheiev non me mane entà ua colonia militara, entad aquerò mos amassam, damb er objectiu d'arténer eth ben e era seguretat generaus.

- Òc, mès ua societat secreta, ei a díder, ostil e nociua,que non pòt hèr senon mau.

- Per qué? E eth *Tugenbund*, que sauvèc Euròpa (alavetz arrés gausaue díder que l'auie sauvat Russia) hec quauquarren nociu? Eth *Tugenbund* qu'ei era aliança des òmes vertuosi: ei er amor e era ajuda mutuau; çò que Crist mostrèc ena crotz…

Natasha, qu'auie tornat ena mitat dera convèrsa guardaue alègraments ath sòn marit. Que non s'alegraue per çò que didie, aquerò non l'interessaue, donques que li semblaue massa simple, era ac sabie de hège temps (credie saber-se'n pr'amor que coneishie era amna de Pierre d'a on aquerò venguie) senon que s'alegraue de veder-lo tant animat e plen d'entosiasme.

Encara damb mès entosiasme e gòi lo contemplaue eth gojat deth còth prim que subergessie dera sua camisa e que s'estaue ena ombra desbrembat de toti. Cada paraula de Pierre usclaue eth sòn còr e, damb eth movement nerviós des sòns dits, trincaue sense encuedar-se'n era cera e es plumes que i auie sus era taula deth sòn oncle.

- Que non ei arren d'aquerò que penses; çò que jo prepausi ei madeish qu'eth *Tugenbund* aleman.

- Èp, amic! Eth *Tugenbund* ei bon entàs minjaires de saussisses, mès jo que non lo compreni e ne tansevolhe lo sai prononciar, intervenguec Denisov, damb votz ruda e energica. Que sò d'acòrd qu'es causes van mau, que son abominables, mès eth *Tugenbund* non lo compreni e non me shaute, m'estimi mès era rebellion… En aguest cas, *je suis votre homme*.

Pierre arric, Natasha gessec anar er arrir e Nikolai arroncilhèc es celhes e sagèc de demostrar a Pierre que non se prevedie cap revòuta, que non existie cap d'aqueri perilhs que parlaue, senon ena sua imaginacion; Pierre afirmèc çò de contrari, e coma qu'ère mès intelligent e manejaue milhor es sòns arguments, non se tardèc a plaçar a Nikolai en un carreron sense gessuda. Aquerò l'emmalicièc encara mès, donques qu'ath sòn laguens auie era seguretat de trapar-se ena vertat, non per rasonaments senon per quauquarren mès fòrt.

- Guarda se qué te vau a díder, didec en tot lheuar-se e deishar era pipa en un cornèr, qu'acabèc lançant-la damb rabia. Jo que non te posqui balhar pròves; dides que tot va mau en Russia e qu'arribaram en ua revòuta; jo que non ac

veigui atau. Mès quan afirmes qu'eth jurament militar ei quauquarren convencionau, non è mès remèdi que responer-te. Qu'ès eth mèn mielhor amic, ja ac sabes, mès se vosati formatz ua societat secreta e vos opausatz as mesures deth govèrn, quinsevolhe que sigue aguest, entà jo qu'eth mèn déuer ei aubedir-lo, e s'Arakcheiev me mane que venga damb un esquadron contra vosati, non trantalharè en hè'c. E pensa tu, ara, çò que volgues.

Se hec un silenci incomòde: Natasha gessec de parlar era prumèra, e ataquèc a sa frair pr'amor de deféner ath sòn marit. Era sua defensa qu'ère fèbla e bastrussa, mès artenhec eth sòn prepaus: se seguic era convèrsa e despareishec eth ton agre qu'auien estat prononciades es darrères paraules de Nikolai.

Quan toti se lheuèren entà vier a sopar, Nikolenhka Bolkonski s'apressèc entà Pierre. Estaue plan esblancossit e li ludien es uelhs.

- Oncle Pierre… vos… non… Se papa viuesse, estarie d'acòrd damb vos?

Pierre comprenec de seguit era complicada tumada d'idies e de sentiments particulars e prigonds qu'auie costat en gojat era convèrsa nauèra e, rebrembant tot çò dit, se planhèc de qué eth ac auesse escotat. Mès que li calie respòner.

- Me pensi que òc, didec sense vams, e gessec deth burèu.

Nikolenhka baishèc eth cap e alavetz se n'encuedèc de çò qu'auie hèt ena taula. Rogit, s'apressèc a Nikolai, en tot mostrar-li era cera de sagerar e es plumes.

- Oncle, perdonatz-me, qu'a estat sense voler, didec.

Nikolai hec un gèst de contrarietat.

- Plan, plan, didec, en tot lançar jos era tauela es tròci de cera e es plumes; e dominant, çampar, damb esfòrç, era sua colèra, se hec enlà deth gojat. Que non t'auries d'auer demorat aciu, li didec.

XV

Pendent eth sopar non se parlèc de politica ne de societats; era convèrsa virèc sus es rebrembes de 1812, tèma especiauments agradiu entà Nikolai, ahiscat per Denisov, qu'en eth Pierre se mostrèc especiauments divertit e simpatic. En desseparar-se qu'èren es mielhors amics deth mon.

Nikolai entrèc en sòn burèu, se botèc era vèsta d'interior, balhèc es darrères instruccions ar administrador, qu'ère en tot demorar-lo, e entrèc ena cramba. Era sua hemna ère seiguda en escritòri e escriuie quauquarren.

- Qué escriues, *Marie*?, li preguntèc.

Era comdessa se rogic. Cranhie que çò qu'auie escrit non siguesse comprenut e aprovat peth sòn marit.

Qu'ac aurie volut amagar, mès, ath còp, ère contenta d'auer estat susprenuda e obligada a dider-l'ac.

- Qu'ei eth mèn diari, Nikolai, didec en tot aufrir-li un petit quadèrn blue, plen dera sua caligrafia grana e fèrma.

- Un diari?, preguntèc eth, damb un cèrt ton ironic.

Cuelhec enes sues mans eth quadèrn. En francés auie escrit çò que seguís:

4 de deseme. Aué Andriusha (eth hilh màger) non volie vestir-se peth maitin e mademoiselle Luisa m'a hèt a cridar. Eth mainatge que s'auie metut capriciós e temardut. Sagé de menaçar-lo, mès aquerò hec que s'emmalicièsse encara mès. Alavetz decidí deishar-lo e, damb era hilhuquèra, comencè a vestir as auti. Ada eth li didí que non l'estimaua. Restèc carat pendent ua longa estona, coma s'aquerò l'auesse estonat. Dempús se lancèc entà jo, en camison, e s'estarnèc a plorar de tau sòrta que me costèc fòrça padegar-lo. Plan que òc, ploraue per auer-me desengustat. Dempús, quan pera tarde li balhè era sua nòta, se petèc en somics de nauèth en punar-me. Damb trendesa, que se pòt arténher tot d'eth.

- Qué ei aquerò dera nòta?, preguntèc Nikolai.

- Que sò començat a balhar cada net ua nòta as majors en tot classificar era sua conducta.

Nikolai tachèc era guardada enes uelhs luminosi viradi entada eth e seguic campant e liegent eth quadèrn. Eth diari registraue es mès petiti detalhs dera vida des mainatges,

tot aquerò qu'a sa mair li semblaue indici des sòns caractèrs o idies generaus sus era manèra d'educar-les. Qu'èren, en generau, detalhs minims; mès que non l'ac semblauen atau ara mair ne ath pair, quan ara liegec per prumèr còp et diari.

Damb data deth 5 de deseme i auie escrit:

Mitia que s'a portat mau ena taula. Sa pair ordenèc que non li balhèssa dessèrt, e atau ac hi; e, tant qu'es auti minjauen, eth les guardaue damb tanta tristesa e aviditat, que, çampar, un castig semblable, deishar sense dessèrt a un mainatge, solet ahisque en eth era gorjaria. L'ac diderè a Nikolai.

Nikolai deishèc eth diari sus era taula e contemplèc ara sua hemna. Es uelhs luminosi interrogauen, li preguntauen s'ac aprovaue o non. Nikolai ac aprovaue, plan que òc, e admiraue ara sua hemna.

"Dilhèu non ac aurie de hèr d'ua manèra tan capinauta, dilhèu tanpòc sigue de besonh". Mès aguest trabalh espirituau incansable e seguit que non auie ua auta fin qu'eth ben morau des sòns hilhs, l'aumplie d'entosiasme. Se Nikolai auesse estat capable d'analizar es sòns pròpis sentiments aurie comprenut qu'era principau rason deth sòn fèrm amor, prigond e trende pera sua hemna s'estaue, mès que mès, ena admiracion e estonament dauant deth sòn esperit e deth mon morau qu'era viuie e qu'ère lèu inaccessible entada eth.

Ère capinaut dera sua intelligéncia e arreconeishie era sua inferioritat, en comparèr damb era, deth punt d'enguarda espirituau e se mostraue autant mès erós de qué aguesta hemna, damb semblable esperit, non solet li permetesse, senon que formèsse part d'eth madeish.

- Que me semble ben, me semble ben tot, estimada, didec damb mina importanta; e après un brèu silenci, higec: donques jo, aué, que me sò comportat plan mau. Tu non ères en burèu. Discutí damb Pierre e m'afoguè. Qu'ère impossible reaccionar de ua auta manèra. Ei un mainatge. Sabi pas se qué serie d'eth se Natasha non lo tenguesse des brides. T'imagines entà qué anèc en Sant Petersburg? Qu'an organizat aquiu…

- Ac sai, ac sai per Natasha, didec era comdessa Maria.

- Alavetz saberàs, seguic Nikolai, cada còp mès enventit peth rebrembe dera passada discussion, que Pierre volec convencer-me de qué eth déuer de quinsevolh òme de ben s'està en anar contra eth govèrn, e qu'eth jurament, eth dèuer… e me hè dò que non ages estat aquiu. Toti se virèren contra jo; Denisov e Natasha… çò de Natasha qu'ei d'arrir. Que lo tie pro ben, mès quan se tracte

de rasonar, que non a cap de personalitat, non hè senon repetir çò que ditz eth sòn marit, acabèc, sense resistir-se ad aguest intim desir de censurar as persones pròches mès estimades. Desbrembaue que des sues relacions damb era sua esposa s'aurie podut díder madeish que çò qu'afirmaue de Natasha e Pierre.

- Òc, que ja me n'è encuedat, didec era comdessa Maria.

- Quan li didí qu'eth jurament de leiautat ère per dessús de tot, sagèc de demostrar Diu se'n sap qué; me hè dò que non siguesses aquiu. Qué auries dit?

- Pensi qu'as tota era rason. Atau l'ac didí a Natasha. Pierre assegure que toti patissen, patissen e se corrompen, qu'era nòsta obligacion ei ajudar ath pròche. Qu'a rason, plan, mès desbrembe d'auti déuers mès immediati, senhaladi per Diu madeish, e que nosati podem riscar era nòsta vida, mès non era des nòsti hilhs.

- Aquerò ei precisaments çò que jo li didia, afirmèc Nikolai, que credie sincèraments auè'c dit. Mès eri persutèren: er amor ath pròche e eth cristianisme, tot en preséncia de Nikolenhka, que s'auie calat en burèu e ac a trincat tot ena mia taula.

- A, Nikolai, sabes?, Nikolenhka que me hè a patir fòrça. Ei un gojat extraordinari e me cau pòur de qué pendent des nòsti non l'atenga com cau.Toti auem hilhs; cadun qu'a a sa pairs, mès eth que non a ad arrés.Tostemp ei solet damb es sòns pensaments.

- Me semble que non i a cap de motiu entà que te repotegues arren. As hèt e hès per eth çò qu'era mair mès corau harie peth sòn hilh, e a jo, plan que òc, m'alègre de qué sigue atau. Qu'ei un excellent gojat. Aué escotaue a Pierre coma en ua sòrta d'extasi. Quan èrem a mand de sopar me n'encuedè de qué auie hèt brigalhs tot çò qu'auie ena taula, e eth madeish m'ac didec de seguit. Jamès l'è entenut mentir. Òc, qu'ei un gojat excellent!, repetic Nikolai, que, ath hons, non li shautaue Nikolenhka, mès tostemp s'encaborniaue a reconéisher qu'ère un excellent gojat.

- Ça que la, ua mair qu'ei ua auta causa, didec era comdessa Maria. M'en sai de qué non ei madeish, e aquerò me hè a patir. Ei un mainatge meravilhós mès cranhi fòrça per eth. Que l'anarie ben auer amics.

- Donques que non calerà demorar guaire. Aguest madeish ostiu me lo harè a vier entà Sant Petersburg, didec Nikolai. Òc, Pierre siguec tostemp un soniaire e contunhe d'èster-ne, tornèc entar convèrsa, qu'evidentaments l'auie costat inquietud. Qué me pòt importar a jo qu'Arakcheiev non sigue brave? Qué me podie importar tot aquerò quan me maridè, aclapat pes deutes e a mand d'èster metut ena preson e damb ua mair que non ac vedie ne ac comprenie? E ath delà, qu'estàs tu, e es mainatges, e era direccion des propietats. Dilhèu ei entà jo un

plaser èster ocupat dès eth maitin enquiara net en camp e ena oficina? Arren d'aquerò; mès sai que me cau trabalhar entà qu'era mia mair sigue tranquilla, entà estar damb tu e entà qu'es mèns hilhs non passen es misèries qu'è passat jo.

Era comdessa Maria volie objectar qu'er òme non viu solet de pan e qu'eth balhaue massa importància ad aguesti *ahèrs* mès sabie qu'aquerò non ère de besonhe didè'c, qu'aurie estat inutil. Cuelhec era man deth sòn marit e la punèc. Eth interpretec aguest gèst coma un supòrt e ua confirmacion des sues idies. Dempús d'ua brèu reflexion contunhec pensant en votz nauta:

- Sabes Mary? Ilia Mitrofanic (ère er administrador generau) a vengut aué dera propietat de Tambov e ditz qu'aufrissen ja ueitanta mil robles peth bòsc.

E damb ròstre animat, comencèc a parlar dera possibilitat de recuperar Otradnoie en un plaç brèu.

- Uns auti dètz ans mès dera mia vida e deisharè as nòsti hilhs en ua posicion excellenta.

Era comdessa Maria escotaue e comprenie totes aqueres paraules. Sabie que quan pensaue atau en votz nauta, a viatges li demanaue que repetisse tot çò qu'auie dit e s'irritaue quan se n'encuedaue de qué era pensaue en ua auta causa. Mès que li costaue un gran esfòrç atier, donques que çò qu'eth didie non l'interessaue bric. Contemplaue ath sòn marit e, encara que sense pensar en ua auta causa, es sòns sentiments qu'èren desparièrs. Sentie un trende e somés amor entad aqueth òme que jamès comprenerie tot çò que comprenie era e, plan per aquerò, l'estimaue encara mès, damb ua estimacion matisada de trendesa apassionada. Ath delà d'aguest sentiment, que l'absorbie deth tot e l'empachaue entrar en detalhs des projèctes deth sòn marit, ena sua ment acodien pensaments qu'arren de comun auien damb aquerò qu'eth didie; pensaue en sòn nebot (çò que li condèc Nikolai sus era emocion deth gojat pendent era convèrsa de Pierre l'auie impressionat fòrça) e enes diuèrsi traits deth sòn caractèr trende e sensible. E en pensar en nebot, pensaue tanben enes sòns hilhs.

Que non les comparaue entre eri, mès comparaue es sòns pròpis sentiments entada eri, e vedie damb tristor qu'ena sua afeccion per Nikolenhka mancaue quauquarren.

A viatges li semblaue que tau diferéncia ère per çò dera edat, mès se sentie colpabla dauant deth sòn nebot e se prometec ada era madeisha èster mielhor e hèr çò d'impossible, ei a díder, estimar en aguest mon ath marit, as sòns hilhs, a Nikolenhka ath pròche, coma Crist estimèc ara umanitat. Er esperit dera comdessa Maria aspiraue tostemp ara perfeccion, ad açò d'intim e etèrn e, plan per aquerò, non podie èster jamès tranquilla. Eth patiment intèrn, amagat, d'un esperit que li pesaue eth còs se miralhèc en sòn ròstre.

Nikolai la guardèc.

“Mon Diu!, pensèc, qué serie de nosati s’era morisse?. Qu’ac pensi tostemp que veigui aguesta expression ena sua cara”, e en tot inclinar-se entara icòna se metec a pregar es oracions dera net.

XVI

Natasha, en demorar-se soleta damb eth sòn marit, comencèc a parlar coma sòlen parlar es matrimònis, ei a díder, comprenent rapida e claraments çò que pensaue cadun e comunicant-se d'ua manèra especiau, contrari as leis dera logica: sense rasonaments, deduccions e conclusions. Autant acostumada ère Natasha a parlar atau damb eth sòn marit, qu'era mielhor pròva de qué quauquarren non anaue ben entre eri, ère quan Pierre començaue a conversar en tot atier-se ara logica. Quan sajaue d'explicar-li quauquarren de manèra coerenta, e era, arrossegada per exemple, hège madeish, sabie qu'acabarien pelejant-se.

Aguesta convèrsa, contrària a totes es règles dera logica, encara que solet siguesse peth hèt de qué parlauen ath còp de causes desparières, qu'auie començat tanlèu se trapèren solets, quan Natasha, damb es uelhs plan dubèrts e ludents de felicitat, se l'apressèc tot doç, li cuelhec de pic eth sòn cap e lo sarrèc contra eth sòn pièch en tot díder:

- Ara qu'ès mèn, tot mèn e non tornaràs a escapar-te!

Aguesta manèra de parlar simultanèaments de fòrça causes non empedie qu'era parelha s'entenesse, senon qu'ère er senhau mès segur de qué se comprenien perfèctaments.

Madeish que çò que se ve enes sòmis ei inverosimil, absurd e contradictòri, exceptat es sentiments que les regissen, atau en aqueres convèrses contràries a totes es leis deth rasonament, çò de clar non èren es paraules senon eth sentiment que lo govèrne.

Natasha condaue a Pierre era vida qu'auie amiat sa frair, çò qu'èra auie patit ena sua abséncia, guaire estimaue a Mary que trapaue superior ada era madeisha en toti es aspèctes. Natasha ère sincèra en cohessar era superioritat de Mary; mès ath còp qu'ac reconeishie exigie que Pierre la preferisse a totes es autes hemnes e sustot que l'ac repetisse ara, dempús d'auer-ne vist a tantes en Sant Petersburg.

Pierre, responent as paraules de Natasha, condaue com d'insuportable l'auie resultat en Sant Petersburg assistir a cauhades e minjars damb senhores.

- Qu'è perdut eth costum de conversar damb es daunes; ei quauquarren que, simplaments, m'engüege. Mès que mès, ère plan ocupat.

Natasha lo guardèc fixaments e didec:

- Mary qu'ei encantadora. Be se'n sap d'entener-se damb es mainatges! Semble que ve es sues amnes. Ager, per exemple, Mitenka se metet capriciós…

- Guaire se semble a sa pair!, l'interrompec Pierre.

Natasha comprenec eth perqué d'aquera observacion. Eth rebrembe dera nauèra polemica damb eth sòn cunhat li resultaue ingrat e volie conéisher era pensada de Natasha.

- Nikolai qu'a eth mau punt de non acceptar ua causa que non age estat admetuda per toti. E jo compreni que çò de mès important entà tu ei *ouvrir une carriere* didec, en tot repetir ua frasa entenuda en bèra ocasión ath madeish Pierre.

- Non, çò d'important ei que, entà Nikolai, es idies e es rasonaments non son senon ua diversion, un entreteniment. Ja ac ves: arremasse ua bibliotèca e s'impause coma norma non crompar un libre mès enquia qu'age liejut es qu'a. Sismondi, Rousseau, Montesquieu… higec Pierre damb un arridolet. Tu que sabes com…

Que volie aleugerir es sues pròpies paraules, mès Natasha l'interrompec en tot hèr-li a veir que non calie.

- Alavetz, dides qu'entada eth es idies son ua diversion…

- Òc; ça que la, jo me pensi qu'es entreteniments son enes autes causes. En Sant Petersburg, pendent aguest temps, vedia a toti coma se siguessa en tot soniar. Quan me preocupe ua idia era rèsta que non a cap de sens entà jo.

- Domatge non auer vist se com siguec eth tòn encontre damb es mainatges! Qui s'a alegrat mès? Lisa, vertat?

- Òc, didec Pierre; e tornèc entara sua idia. Nikolai sosten que non mos cau pensar; mès que non posqui deishar de hè'c. E aquerò sense tie en compde qu'en Sant Petersburg, e a tu t'ac posqui díder, è verificat que sense jo s'esbauçarie tot: cadun tiraue entath sòn lòc. Mès qu'è sajat d'amassar-les a toti. Ath delà, era mia idia ei tan clara e simpla! Jo que non digui que mos cau opausar ad açò o ad aquerò. Mos podem enganhar. Digui qu'es qu'estimen eth ben les cau balhar-se era man e que non li cau auer senon ua bandèra: era dera vertut actiua. Eth prince Sergi qu'ei un òme magnific e fòrça intelligent. Natasha non dobtaue de qué era idia deth sòn marit siguesse ua grana idia, mès solet ua causa l'enquimeraue: eth hèt de qué siguesse eth sòn marit. "Ei possible qu'un òme tant important, tan de besonh entara societat, sigue ath còp eth mèn marit? Com a podut arribar?" Volie expausar aguest dobte. "Qui son es persones capables de decidir qu'eth ei eth mès intelligent de toti?", se demanaue; e sajaue de rebrembar totes es paraules ad aqueri que mès respectaue Pierre. E de totes eres, per çò des sòns racondes, arrés ère per dessús de Platon Karataiev.

- Sabes en qué pensi? En Platon Karataiev. Qué li semblarie? Aprovarie ara es tòns plans?, preguntèc.

Pierre non s'estonè bric per aguesta pregunta e comprenec eth curs des sòns pensaments.

- Platon Karataiev?, didec, e pensèc, sajant d'imaginar-se exactaments era opinion de Karataiev sus aqueth *ahèr*. Non lo comprenerie, o qui ac sap, dilhèu òc.

- Guaire t’estimi!, exclamèc de pic Natasha. Fòrça, plan fòrça.

- Non, que non ac aprovarie, didec Pierre, dempús d’aué’c pensat. Çò que òc li shautarie ei era nòsta vida familhar. Que desiraue veir en tot cauma, felicitat, dignitat, e jo me sentiria capinaut de qué mos vedesse. Tu que parles des nòstes separacions e non te creiries se qué senti dempús d’ua separacion…

- E ath delà… comencèc Natasha.

- Non, que non ei aquerò, jamès dèishi d’estimar-te. Non se pòt estimar mès. Mès que se tracte de ua auta causa… Plan, se…

E non acabèc, donques qu’era guardada qu’escambièren ac didec tot.

- Qu’ei ua pegaria aquerò de qué era lua de mèu e eth periòde mès erós ei ara prumeria, didec de pic Natasha. Ath contrari, ara qu’ei era epòca mielhor. S’aumens non te n’auesses d’anar! Te’n brembes se com mos pelejàuem? Tostemp èra jo era colpabla. Tostemp jo. Per qué se passauen es discussions? Ja ne me’n brembi.

- Tostemp per çò de madeish, arric Pierre. Era gelosia…

- Non ac digues, que non ac posqui tier!, exclamèc Natasha, e enes sòn uelhs ludec ua guardada hereda e rancunosa. L’as vist?, higec dempús d’un brèu silenci.

- Non. E encara que l‘auessa vist, que non l’auria arreconeishuda.

Carèren.

- A!, sabes? Tant que parlaues en burèu, siguí en tot observar-te (gessec rapidaments Natasha, entà hèr enlà, solide, aquera broma). Eth mainatge, atau cridaue ath sòn hilh, se retire a tu coma ua gota d’aigua a ua auta. Tè!, que ja ei era ora de balhar-li era popa! Me hè dò anar-me’n!

Carèren ues segondes; dempús, de ressabuda e ath còp, se virèren er un entar aute e comencèren a parlar: Pierre, satisfèt e animat; Natasha, damb un arridolet tranquil e erós. En encuedar-se’n, es dus se posèren en tot cedir-se era paraula mutuauments.

- Non, parla tu… qué anaues a díder?

- Arren arren, parla tu… didec Natasha.

Pierre comencèc. Qu’ère era seguida dera sua narracion sus era capitada de Sant Petersburg que tan satisfèt lo tenguie. En aqueth instant li semblaue èster cridat a balhar ua naua orientacion a tota era societat russa e a tot er univèrs.

- Volia díder solet que totes es idies qu'an granes conseqüéncies sòlen èster plan simples. Era mia idia ei que se toti es òmes corrupti s'an aliat, e aquerò les balhe fòrça, es aunèsti que mos cau hèr madeish. Ves com n'ei de simple?

- Òc.

- E tu, se qué volies díder?

- Bè, pegaries!

- Dits-les.

- Arren, didec Natasha, arrint de nauèth. Volia parlar de Petia. Aué, quan era hilhuquèra a vengut entà amiar-lo, a arrit, a clucat es uelhs e s'a sarrat mès a jo; se pensarie, solide, que s'auie amagat. Qu'ei ua delícia! Guarda; ja cride. Plan, adishatz.

E gessec dera cramba.

Mentretant, en dormitòri de Nikolenhka Bolkonski, plaçat ena planta baisha, usclaue era lampa de net (eth gojat auie pòur dera escurina e non i auie cap manèra d'apraiar aguest defècte) Dessalles dormie damb eth cap naut sus quate coishins e eth nas roman bohaue regularaments. Nikolenhla venguie de desvelhar-se, caperat de sudor hered, e ère seigut en sòn lhet, damb es uelhs plan duberts e fixi. Que l'auie desvelhat ua malajadilha espaventosa. Auie soniat que Pierre e eth, damb uns cascos en cap, tau que podie veder-se enes illustracions de Plutarco, èren ath cap d'ua grana armada formada per linhes blanques e oblicues qu'aumplien er espaci, coma es hius de telaranhes que pendent era tardor vòlen en aire, que Dessalles cridaue eth *fil de la Vierge*. Dauant anaue era glòria representada per hius dera madeisha classa, encara qu'un sinhau mès compacti. Pierre e eth auançauen leugèrs e alègri, cada viatge mès pròchi ara mèta. De pic, es hius que se botjauen comencèren a aflaquir-se, a endravar-se e era situacion empejoraue. Er oncle Nikolai Ilic se posèc ath sòn dauant damb gèst sevèr e menaçaire.

"Ac auetz hèt vosati?, didie senhalant era cera e es plumes trincades. Vos auia en estima, mès Arakcheiev m'ac a ordenat e sò prèst a aucir ath prumèr que balhe un pas". Nikolenhka se virèc entà Pierre, mès eth auie despareishut. Pierre qu'ère sa pair, eth prince Andrei. E sa pair non auie ne ròstre ne figura, mès qu'ère eth, e en veder-lo Nikolushka se sentec aclapat d'amor: s'anaue hènt cada còp mès fèble, mès esbugassat. Sa pair l'amorassaue e lo planhie, mès er oncle Nikolai Ilic ère cada còp mès près d'eri. Er espant se senhoregèc de Nikolenhka e se desvelhèc.

"Qu'ère eth mèn pair, pensèc, eth mèn pair".

Encara qu'ena casa i auie dus retraits plan semblables a com auie estat sa pair, Nikolenhka jamès podec representar-se ath prince Andrei en figura umana. "Eth mèn pair, seguic pensant, ère damb jo; m'amorassaue; que li semble ben se com pensi jo, tanben ère cossent damb er oncle Pierre: Digue çò que digue, jo qu'ac harè. Mucio Scevola usclèc era sua man. Per qué non posqui jo hèr çò de madeish? Ja ac sai: vòlen qu'estúdia, e estudiarè. Mès bèth dia deisharè d'estudiar e alavetz ac harè. Solet li demani a Diu ua causa, que m'arribe çò que les arribèc as eròis de Plutarco; harè madeish qu'eri e encara milhor; toti se'n saberàn, m'estimaràn e m'admiraràn". E de ressabuda Nikolehka sentec qu'eth pièch li petaue en somics e comencèc a plorar.

- *Etes-vous indispose*?, preguntèc Dessalles.

- Non, responec Nikolenhka; e s'estirèc sus era coishinèra.

"Qu'ei brave e l'estimi, se didec pensant en Dessalles. E er oncle Pierre! Quin òme tant extraordinari! E eth mèn pair! Eth mèn pair! Eth mèn pair! Òc, harè per manèra qu'enquia e tot *eth* serà content de jo…"

DUSAU PART

I

Er objècte dera istòria ei era vida des pòbles e dera umanitat. Mès qu'ei impossible abraçar e descrìuer damb paraules era vida, non ja dera umanitat sancèra, senon d'un solet pòble.

Entà desnishar e captar era vida d'un pòble (que semble inaccessible) es istorians d'abantes tenguien soent un recurs simple: era activitat des individús que dirigien eth pòble, qu'ère entada eri era activitat de tot eth pòble.

Es istorians les calie respóner a dues preguntes: era prumèra sajaue de saber se com artenhien quauqui individús qu'es pòbles aubedissen era sua volentat. Ac explicauen en tot atribuir ara volentat divina era eleccion d'un guida que sometie as pòbles ara sua volentat; responien ara dusau pregunta en tot recórrer ara madeisha divinitat qu'orientaue era volentat der escuelhut entar objectiu predestinat.

Ei a díder, era fe ena participacion dirècta dera divinitat enes òbres umanes explicaue aguesti problèmes.

Mès era istòria modèrna refuse, en teoria, ambues afirmacions.

Semblarie logic que, en refusar era credença des pòbles ancians ena subordinacion der òme ara divinitat e en objectius determinadi qu'entada eri son amiadi, era naua sciéncia li calerie estudiar, non es manifestacions deth poder senon es causes que l'originen. Mès que non ac hec. Enquia e tot refusant, en teoria, es vielhes concepcions des istorians, les seguís ena practica.

En sòrta d'òmes dotadi d'un poder divin e guidadi dirèctaments pera volentat divina, era istòria modèrna a introdusit eròis aprovedidi de qualitats extraordinàries e sobreumanes o simplaments a òmes dotadi des mès diuèrses propietats, de monarques enquia jornalistes, plaçadi ath cap des masses. En sòrta des fins assenhaladi pera divinitat a cèrti pòbles (ebrèu, grec, roman) qu'es ancians egalen as fins dera umanitat, era istòria modèrna que place es sòns pròpis fins: eth ben deth pòble francés, anglés, aleman e ena sua maximala abstraccion, eth ben dera civilizacion umana, concèpte que damb eth normauments entenen as pòbles qu'ocupen eth petit cornèr nòrdoccidentau d'un gran continent.

Era istòria modèrna qu'a refusat es credences d'abantes sense trapar ua naua concepcion; e era logica a obligat a certans istorians que remissen, aparentaments, eth poder divin des reis e eth *fatum* des ancians d'arribar per d'auti camins ena madeisha conclusion: eth reconeishement de qué 1) es òmes son dirigidi per individús singulars, e 2) qu'existís ua determinada mèta, que tenden es pòbles e era umanitat.

Totes es òbres des mès recents istorians, de Gibbon enquia Buckle, a maugrat des sues aparentes contradiccions e era aparenta nauetat des sues opinions, repausen sus aguesti dus principis vielhs e inevitables:

1) Er istorian descriu era activitat de quauqui individús que, ena sua pensada, guiden ara umanitat. Es uns considèren coma taus a cèrti monarques, caps militars e ministres; es auti, includissen tanben, ath delà des monarques, a oradors, sabents, reformadors, filosòfi e poètes.

2) Er istorian coneish era mèta qu'auance era umanitat. Entà uns aguesta mèta ei era granor des Estats: eth roman, er espanhòu, eth francés; entà d'auti, ei era libertat, era egalitat e cèrt grad de civilizacion en un petit cornèr deth mon que se cride Euròpa.

En 1789 se produsís en París un movement revolucionari. Aguest movement creish, s'esparg se manifèste ena marcha des pòbles d'Occident entà Orient. Diuèrsi còps aguest movement de pòbles entar Orient tume damb eth movement contrari, d'Orient entà Occident, qu'arrossegue, tau qu'eth movement anterior a toti es pòbles intermèdis. Era marcha inversa artenh eth punt iniciau, París, e aquiu s'arture.

Dauant d'aguest periòde de vint ans, immenses extensions de tèrra rèsten sense cultivar, es cases son usclades, eth comerc càmbie era sua orientacion; milions de persones s'arroïnen, d'autes s'enriquissen, d'autes emigren e milions de cristians que professauen era lei der amor ath pròche, s'aucissen es uns as auti.

Qué vò díder tot aquerò? A qué ei degut? Qué obligaue ad aguesti òmes a usclar es cases e a aucir as sòns semblables? Quines sigueren es encauses de taus eveniments? Quina fòrça possaue ad aguesti òmes a actuar d'aguesta manèra? Aguestes son es preguntes involontàries, ingenues e simples que, sense voler, se hè er òme en trapar-se damb es monuments e tradicions d'aqueth periòde.

Entà trapar ua responsa ad aguestes preguntes mos dirigim ara istòria, ara sciéncia qu'eth sòn objectiu ei er estudi des nacions e dera umanitat.

S'era istòria tenguesse es vielhes concepcions diderie: era divinitat, entà recompensar o castigar a un pòble, balhèc a Napoleon eth poder e guidèc era sua volentat enquiara consecucion des sòns fins divins. Aguesta responsa que serie complèta e clara. Que se pòt creir o non que Napoleon auesse ua mission sagrada. Entath qu'ac cre, tot que resulte comprensible ena istòria d'aguest periòde e non i trape cap de contradiccion.

Mès era naua sciéncia istorica que non pòt respóner atau. Era sciéncia non admet es concepcions ancianes sus era dirècta participacion dera divinitat enes accions umanes; plan per aquerò, mos a de proporcionar d'autes responses.

Voletz saber se qué signifique aguest movement, d'a on vie e quina fòrça lo concebec? Era naua sciencia istorica respon atau:

“Loís XIV qu’ère un òme capinaut e orgulhós. Qu’auec aguestes e aguestes autes aimantes, taus e quaus ministres; governèc mau a França. Es sòns eretèrs sigueren madeish fèbles e governèren mau eth sòn país; qu’aueren, at delà, aguesti e aqueri favorits, taus e quaus aimantes. Quauqui òmes d’aguesta epòca escriueren libres. Tà finaus deth sègle XVIII s’amassèc en París ua vintea de persones que comencèren a díder que toti es òmes èren egals e liuri. Plan per aquerò, en tota França es òmes decidiren aucir-se es uns as auti. Aguesti òmes assassinèren ath rei e a fòrça d’autes persones. En aqueth madeish temps i auie en França un òme geniau: Napoleon. Tostemp vencèc a toti, ei a díder, aucie a fòrça gent, pr’amor qu’ère plan geniau; aguest òme anèc a aucir africans non se sap se per qué, e ac hec tan ben, empleguèc tanta astúcia e intelligéncia qu’en tornar entà França ordenec a toti que l’aubedissen, e toti ac heren atau. Convertit en emperaire, de nauèth hec aucir a mès gent, e ac hec en Italia, Austria, Prusia e en d’auti lòcs, a on n’aucic a fòrça. Mès alavetz regnaue en Russia er emperaire Alexandre que decidic restablir er orde en Euròpa e plan per aquerò hec era guèrra a Napoleon. Mès, de ressabuda, en 1807, establic damb eth, ligams d’amistat; en 1811 s’enemistèren de nauèh e se contunhèc era tuada. Napoleon amièc entà Russia a sies cent mil òmes e se senhoregèc de Moscòu. Dempús hugec, còp sec, dera capitau e alavetz er Emperaire Alexandre damb era ajuda des conselhs de Stein e de d’auti, organizèc ua coalicion europèa entà marchar contra eth perturbador dera sua tranquillitat. Toti es ancians aliats de Napoleon se convertiren de pic enes sòns enemics e manèren as sues armades contra era francesa qu’auie arremassat naues fòrces. Es aliadi venceren a Napoleon, entrèren en París e l’obliguèren a renonciar ath tron; dempús lo despatrièren entara isla d’Elba sense trèir-li eth sòn titol imperiau e tractant-lo damb toti es respèctes, encara que cinc ans abants e un an dempús lo considerauen un vulgar bandit. Comencèc a regnar alavetz Loís XVIII, aguest madeish Loís XVIII que d’eth, enquia alavetz, francesi e aliats non auien hèt senon burlar-se’n. Napoleon, vessant lèrmes dauant era Vielha Garda, renoncièc ath tron e gessec entar exili. Es abils diplomatics e òmes d’Estat (sustot Talleyrand, qu’auie artenhut seir-se en un cèrt fautulh, abantes que un aute, que damb aquerò espandic es frontères de França) s’amassèren entà parlar en Viena e, damb es sues negociacions, heren erosi o malerosi as pòbles. En un virament de uelhs, diplomatics e monarques sigueren a mand de pelejar-se; qu’èren ja prèsti a ordenar qu’es sues tropes s’aucissen entre eres quan Napoleon, damb un solet batalhon, desembarquèc en França e es francesi que l’auien en òdi, se someteren ada eth còp sec. Mès es monarques aliadi, mauconents damb aquerò que s’auie passat, tornèren a lutar contra es francesi. Venceren ath geniau Napoleon e lo manèren entara isla de Santa Elena, en tot considerar-lo, de pic, coma un bandit. Aquiu, sus ua arròca, desseparat des èssers estimadi e dera estimada França, eth despatriat moric tot doç, en tot legar ara posteritat es sues granes hètes. En Euròpa, mentretant, arribèc era reaccion e toti es emperaires e reis oprimiren de nauèth as pòbles.”

Vos enganharíetz se pensèssetz que çò dit abantes ère ua burla, ua caricatura dera descripcion istorica.

Peth contrari, exprimís era forma mès delicada, es contradiccions e era manca de responsa as questions metudes per *tota* era istòria, dès es autors de memòries e de quauques istòries des diuèrsi païsi enquias universaus e tanben istòries sus era cultura d'aqueth temps.

Çò de comic e estranh d'aguestes responses s'està en qué era istòria modèrna se retire a un òme sord que respon a preguntes qu'arrés li hè.

S'er objectiu dera istòria ei descríuer eth movement dera umanitat e des pòbles, era prumèra pregunta que sense era tot çò d'aute ei incomprensible qu'ei era seguenta: Quina fòrça botge as pòbles? Ad aguesta pregunta era istòria modèrna contèste, damb ua certana inseguretat, que Napoleon ère plan geniau o que Loís XIV ère plan orgulhós, o qu'aguest o aguest aute escrivan escriuec tau o quau libre.

Tot aquerò qu'ei plan possible e era umanitat ei prèsta a arreconeishè'c, mès que non ère aquerò çò que preteguntauen. Tot aquerò que poirie èster interessant s'arreconeisséssem eth poder divin, fondat en eth madeish, e tostemp parièr, dirigint as sòns pòbles mejançant Napoleons, Loísi e escrivans; mès que non arreconeishem eth sòn poder per çò qu'abantes de parlar de Napoleons, Loïsi e escrivants mos cau mostrar eth ligam qu'existís entre aguestes persones e eth movement des pòbles.

S'eth lòc deth poder divin l'ocupe ua auta fòrça mos cau explicar en qué consistís, donques que tot er interès dera istòria s'està precisaments en era.

Era istòria semble supausar qu'aguesta fòrça se compren per era madeisha e ei coneishuda per toti. Mès, a maugrat des desirs de balhar coma coneishuda aguesta fòrça, qui liege fòrça òbres istoriques li calerà méter en dobte, ac volgue o non, qu'aguesta naua fòrça, tan diuèrsaments comprenuda pes pròpis istorians, sigue perfèctaments coneishuda per toti.

II

Quina ei era fòrça que botge as pòbles?

Es biografs e es istorians des diuèrsi pòbles considèren qu'aguesa fòrça s'està en poder inerent as monarques e as eròis. Sivans eri, es eveniments se produsissen pera volentat des Napoleons e Alexandres solet, o, en generau, des personatges tractats enes sues biografies. Era responsa balhada pes istorians d'aguesta categoria ara pregunta sus era fòrça que govèrne es eveniments son satisfactòries tant qu'existisque un istorian entà cada eveniment. Mès tanlèu coma es istorians de diuèrses nacionalitats e opinions comencen a condar es madeishi hèts, es sues responses que pèrden tot eth sòn sens, donques que cadun d'eri compren de manèra desparièra aguesta fòrça, e non solet desparièra senon totafèt opausada. Un istorian afirme que tau eveniment siguec provocat peth poder de Napoleon; er aute sosten que peth d'Alexandre; un tresau apèle ara fòrça d'un tresau personatge quinsevolh.

E, encara mès, toti es biografs se contradiden mutuauments quan expliquen era fòrça que se base eth poder d'un madeish personatge. Thiers, bonapartista, ditz qu'eth poder de Napoleon s'està ena sua vertut e genialitat; Lanfrey, republican, defen que se tie enes mentides e ena enganha deth pòble. Aguesti istorians, en contradider-se es uns as auti, esbaucen era idia dera fòrça que produsís es eveniments e dèishen sense responsa era pregunta essenciau dera istòria.

Es istorians qu'estúdien es hèts restacadi damb toti es pòbles semblen arreconéisher era faussetat des istorians particulars sus era fòrça motriu des hèts. Non reconeishen qu'aguesta fòrça s'està en poder des eròis o monarques; entada eri qu'ei eth resultat de nombroses fòrces dirigides de forma desparièra. En descurbir era guèrra o era conquista d'un pòble, er istorian universau non cèrce era encausa der eveniment en poder d'un solet personatge, senon ena interaccion recipròca de nombrosi personatges restacadi damb aqueth hèt.

Segontes aguesta opinion, se passe qu'eth poder des personatges istorics ei producte de multiples fòrces e non pòt ja èster considerat coma ua fòrça capabla de costar per era madeisha eth hèt. E, ça que la, es autors d'istòries universaus empleguen, ena majoritat des casi, era idia deth poder coma eth d'ua fòrça que per era madeisha ocasione es hèts istorics e ei era encausa d'eri. Sivans aguesti istorians, eth personatge istoric qu'ei eth producte deth sòn temps e eth sòn poder vie de desparières fòrces, ei a díder, eth poder ei era sua fòrça e era còste er eveniment. Gervinus, per exemple, Schlosser e d'auti, tan lèu demòstren que Napoleon ei eth resultat dera revolucion, des idies der an 1789, eca, coma declaren dubèrtaments qu'era campanha de 1812 e d'auti hèts que non son agradius entada eri s'amièren a tèrme per auer interpretat erronèaments era volentat de Napoleon e qu'es idies proclamades en 1789 se travèren pera sua arbitrarietat. Es idies revolucionàries e era opinion publica costèren eth poder de Napoleon, mès eth poder de Napoleon esbaucèc es idies revolucionàries e era opinion publica.

Tant estranha contradiccion que non ei per edart. Totes es descripcions hètes pes autors dedicadi ara istòria universau, que son claufides de contunhes contradiccions. Aguestes contradiccions se deuen a qu'es istorians, en sòn in d'analizar es hèts, se demoren a miei camin.

Entà qu'es fòrces corresponentes balhen ua resultanta coneishuda, ei de besonh qu'era soma des components egale aguesta resultanta, mès aguesta condicion ei era que jamès s'obsèrve entre es autors d'istòries universaus, plan per aquerò, quan s'explique era resultanta, se ven obligadi a admèter, ath delà des components que non son pro, ua fòrça non explicada qu'actue coma component.

Er istorian que descriu era campanha de 1813 o era restauracion des borbons, ditz claraments qu'aguesti eveniments arribèren per volentat d'Alexandre. Mes er istorian Gervinus autor d'ua istòria universau, afirme que, ath delà dera volentat d'Alexandre, siguec plan eficient eth supòrt autrejat ad aguesta causa per Stein, Metternich, Mme Stael, Talleyrand, Chateaubriand e d'auti. Plan que òc, er istorian dividic eth poder d'Alexandre I entre es sòn components: Tayllerand, Chareaubriand, eca. Era soma d'aguesti components, ei a díder, era activitat de Talleyrand, Chateaubriand, Mme Stael e d'auti non ei exactaments egal ara resultanta, ei a díder ath fenomèn que per eth milions de francesi se someteren as borbons. Entà arribar a explicar se com de toti aguesti components derive era somission de milions d'èssers, ei a díder, com de diuèrsi components egals a ua soleta A se'n derive ua mieja egal a mil A, er istorian li cau admèter de besonh era madeisha fòrça d'aqueth poder que remís, en tot arreconeisher-la coma era resultanta des fòrces; dit de ua auta manèra, li cau admèter era fòrça enexplicada qu'actue coma resultanta. Atau hèn es istorians dedicadi ara istòria universau. E, plan per aquerò, non solet contradiden as autors d'istòries tematiques, senon ada eri madeishi.

Era gent deth camp, coma que non a ua idia clara des causes dera ploja, ditz, sivans volgue que ploigue o non: qu'ei eth vent qu'esparg o apilère es bromes. Aquerò madeish hèn es autors d'istòria universau: uns viatges, quan desiren que sigue atau e ei cossent damb es sues teories, diden qu'eth poder ei eth resultat des eveniments; d'auti viatges, quan an de besonh provar causes desparières, afirmen qu'eth poder còste es eveniments.

Era tresau categoria d'istorians, es cridadi istorians dera *cultura*, seguissen eth camin mercat pes sòns antecessors, es estudiosi dera istòria universau, e arreconeishen qu'es escrivans e es hemnes possedissen, a viatges, pro fòrça entà influir enes eveniments, mès, que l'interprèten d'ua manèra totafèt diferenta. La conceben circonscrita ara atau cridada cultura e activitat intellectuau.

Es istorians dera cultura se tien estretaments ath camin seguit pes sòns predecessors, es dedicadi ar estudi dera istòria universau, donques que supausen que s'es hèts istorics se pòden explicar pes relacions mantengudes entre diuèrsi personatges; per qué non explicar-les peth hèt de qué certans òmes an escrit un o un aute libre? Deth gran nombre

d’indicis qu’acompanhen a cada fenomèn viu, es istorians escuelhen eth dera activitat intellectuau e lo convertissen en encausa. Mès a maugrat de toti es sòns esfòrci entà demostrar qu’era encausa der eveniment s’està ena activitat intellectuau, sonque a truca de granes concessions se pòt admèter qu’entre dita activitat e eth movement des pòbles i a quauquarren comun. Mès en cap cas se pòt admèter qu’era activitat intellectuau guide es actes umans, pr’amor que determinadi fenomèns coma es crudèus assassinats dera Revolucion francesa, se passauen quan es idies entre era egalitat des òmes èren propagades de contunh, e es funèstes guèrres e execucions que coïncidien damb era propaganda der amor contradiden semblabla supausicion.

Mès, autanplan admetent qu’aguesti rasonaments astutaments entrelaçadi que tant abondosi son ena istòria, siguen justi, admeten qu’es pòbles son dirigidi per certana fòrça indefinida cridada *idia*, eth problèma essenciau dera istòria, o ben rèste entà resòlver, o ben retorne entath vielh poder des monarques, e entara influència des conselhèrs e de d’autes persones, causes totes eres admetudes pes istorians qu’ada eres se hig ara era naua fòrça dera idia, qu’era sua relacion damb es masses exigís ua explicacion. Se pòt compréner que Napoleon auesse eth poder e que per aguesta rason se passèsse un determinat hèt.

E concedint encara mès, se pòt compréner tanben que Napoleon, en tier eth poder, siguesse sensible a d’autes influéncies; mès, com se pòt admèter qu’un libre, *Le Contrat Social*, possèsse as francesi a aucir-se entre eri? Aquerò seguís estant incomprensible s’abantes non s’explique era relacion causau entre aguesta naua fòrça damb er eveniment. Qu’ei indobtable que i a ua relacion entre toti es contemporanèus; plan per aquerò, ei possible trapar cèrta relacion entre era activitat intellectuau des òmes e eth movement istoric, eth madeish que i a entre er auanç dera umanitat, eth comerc, era artesania, era orticultura e quinsevolh auta activitat. Mès que contunhe estant de mau hèr compréner se per qué es istorians dera cultura non presenten era activitat intellectuau coma era encausa o manifestacion des fenomèns istorics. Solet se pòt explicar d’aguesta manèra: 1) es istorians non son scientifics; entada eri ei naturau e agradiu pensar qu’era activitat dera sua corporacion ei era basa der auanç dera umanitat, madeish que pensà’c serie agradiu entàs mercadèrs, campanhards e soldats (e se non se passe atau, ei degut solet a qu’es soldats e mercadèrs non escriuen istòries); 2) Era activitat intellectuau, era instrucción, era civilizacion, era cultura e eth pensament son idies vagues e indefinides que jos era sua bandèra resulte plan comòde tier paraules qu’an un significat mens definit encara e que, per tant, son aisidaments aplicables a quinsevolh teoria.

Mès, sense parlar ja deth merit intrinsèc qu’an es istòries d’aguest gènre (que pòden èster de besonh entà quauquarrés o entà quauquarren), es istòries dera cultura, qu’ada eres se van redusint cada còp mès es istòries universaus, son notables pr’amor que en estudiar detenguda e seriosaments es diuèrses doctrines religioses, filosofiques e politiques, coma encausa des eveniments, tostemp que descriuen un hèt vertadèraments istoric coma era guèrra de 1812, l’expliquen, autanplan sense voler, coma un producte

deth poder, afirmant dubèrtaments que dita campanha non ei senon eth resultat dera volentat de Napoleon. En parlar atau, es istorians dera cultura se contradiden ada eri madeishi en contra dera sua volentat e demòstren qu'aguesta fòrça endonviada per eri, non exprimís es hèts istorics e qu'era soleta manèra de compréner era istòria ei admèter aguest poder qu'eri, çampar, non arreconeishen.

III

Era locomotora marche e mos preguntam per qué se botge. Eth *mujik* respon qu'eth diable la posse; un aute afirme que se botge pr'amor qu'es sues arròdes viren; un tresau assegure qu'era causa deth movement s'està en hum arrossegat peth vent.

Arren podem objectar ath *mujik*: que s'a imaginat ua explicacion complèta. Entà refusar-la serie de besonh que quauquarrés li demostrèsse qu'eth diable non existís e que un aute *mujik* l'expliquèsse que non ei eth diable senon un aleman que hè córrer era locomotora. Solet alavetz, gràcies ara contradiccion des sues afirmacions, veirien qu'ambdús èren enganhadi.

Mès, qui ditz qu'era causa deth movement son es arròdes se refuse ada eth madeish perque, en auer entamenat eth camin dera analisi li cau contunhar-lo, enquia explicar era origina deth movement des arròdes. E tant que non arribe ena vertadèra encausa deth movement dera locomotora, era compression deth bugàs ena caudèra, non aurà eth dret a posar-se ena recèrca dera encausa. Eth *mujik* qu'expliquèc eth movement dera locomotora en tot atribuir-la ath hum arrossegat entà darrèr peth vent, li calec rasonar dera seguenta manèra: compréner qu'era explicacion sus es arròdes non proporcionaue cap encausa, cuelhec eth prumèr indici observat e lo presentèc, pera sua part, coma era encausa.

Eth solet concèpte capable d'explicar eth movement dera locomotora ei eth dera fòrça egala ath movement visible. Plan per aquerò, era soleta idia valida entà explicar eth movement des pòbles ei eth d'ua fòrça egala a toti eth movement des pòbles.

Ça que la, es istorians comprenen jos aguest concèpte fòrces absoludaments diuèrses entre eres e arren semblable ath visible movement dera fòrça. Es uns ven en eth era fòrça des eròis (madeish qu'eth *mujik* ve ath diable ena locomotora); d'auti, ua fòrça derivada, coma eth movement des arròdes; es tresaus, era influéncia dera ment, coma eth hum amiat peth vent.

Tant que se siguisque escriuent era istòria de quauqui personatges, sigue de Cesar o d'Alexandre, era de Luter o Voltaire, e non era istòria de *toti* sense excepcion, de *toti* es òmes qu'an participat en hèt, qu'ei impossible non atribuir a determinadi personatges es fòrces qu'obliguen a d'autes persones a dirigir es sues activitats entà ua soleta mèta. E eth solet concèpte que coneishen es istorians ei eth poder.

Aguest concèpte ei eth solet mejan que permet conéisher ath hons es hèts istorics, tau coma s'expausen actuauments, e aqueth que renóncie ad aquerò, sense coneisher-ne cap aute, coma hec Buckle, se veirà privat dera darrèra oportunitat d'estudiar-les. Es istorians dedicadi ara istòria universau e ara cultura son es que mès demòstren er inevitable besonh deth concèpte de poder entà explicar es hèts istorics e encara que renóncien ada eth aparentaments, lo tien a cada pas, sense podè'c evitar.

Respècte as problèmes dera umanitat, era sciéncia istorica se retire as qu'an relacion damb es sòs, bilhets de banc e monèda metallica. Es biografies e es istòries d'un país, son coma bilhets de banc: pòden circular e hèr un papèr sense damnatjar ad arrés e enquia e tot damb ua cèrta utilitat mentre agen garantida. Qu'ei pro desbrembar se com era volentat des eròis còste es eveniments, e es istòries des Thiers resultarien intructiues, interessantes e enquia auràn ua nuança poetica. Mès madeish a coma surgente eth dobte sus era valor reau dera monèda de papèr, ja pr'amor qu'ei aisit de fabricar e lo pòden hèr en granes quantitats, ja perque lo voleràn escambiar per aur, tanben surgente eth dobte sus era valor reala d'aguestes istòries, sigue pr'amor que son fòrça abondiues, sigue perque quauquarrés, ena simplicitat dera sua amna, pòt preguntar: escambiar eth bilhet de banc per aur pur deth concèpte reau.

Es autors d'istòries universaus e dera cultura son semblables as òmes que, en auer arreconeishut era incomoditat des bilhets de banc decidissen fabricar ua monèda metallica *sonanta* que non auesse era densitat der aur. Aguesta monèda metallica que serie, plan que òc, *sonanta*, mès que non passarie d'aquiu. Eth papèr monèda poirie encara enganhar as ignorants; mès era monèda sonanta sense valor, non enganharie ad arrés. Atau coma er aur solet ei aur quan pòt èster tengut, ath delà deth cambi, entà uns auti ahèrs, atau es istòries universaus valeràn coma er aur quan poguen respóner ara pregunta essenciau dera istòria: Qué ei eth poder? Es autors d'istòries universaus responen ara pregunta de manèra contradictòria, mentre qu'es istorians dera cultura descarten deth tot era pregunta e contèsten ua auta causa totafèt desparièra. E atau coma es fiches que se retiren ar aur non pòden valer senon en ua reunion de persones que consentisquen considerar-les coma se ne siguessen, o entre aqueres autes qu'ignòren es qualitats der aur, atau tanben es istorians dedicadi ara istòria universau e ara cultura, sense contestar as preguntes essenciaus dera umanitat, utilizen entàs sòns ignoradi fins era menèda en curs que damb era satisfèn as universitats e as nombrosi lectors afeccionadi as libres seriosi, coma eri les criden.

IV

Era istòria que renègue dera anciana concepcion qu'atribuie era somission dera volentat deth pòble a un escuelhut, e era somission d'aguesta volentat a un dessenh divin, que non pòt dar un solet pas sense contradider-se se non cuelh un d'aguesti dus camins: tornar a creir ena influéncia dirècta dera divinitat sus es òbres umanes o explicar claraments eth sens dera fòrça qu'origine eth hèt istoric, que se cride poder.

Qu'ei impossible tornar entath prumèr camin: aguesta credença a vengut caduca, plan per açò ei de besonh explicar eth significat deth poder.

Napoleon ordene que s'amasse era armada e comence era guèrra. Aguest hèt mos ei tant abituau, tan familhar, qu'era pregunta "Per qué sies cent mil òmes van entara guèrra quan Napoleon pronóncie aguestes o aqueres paraules?" mos semble absurda. Qu'auie eth poder, e aguesta ei era rason de qué complissen es sues ordes.

Vaquí ua responsa absoludaments satisfactòria se credem qu'eth poder li siguec autrejat per Diu. Mès, coma que non ac admetem, ei de besonh definir en qué consistís aguest poder, d'un òme solet, sus es auti.

Aguest poder que non se pòt basar en ua preponderància dirècta e fisica d'un èsser fòrt sus un aute feble, en usatge o ena menaça der usatge dera fòrça fisica, coma en cas de Hercules. Tanpòc se pòt fondar ena preponderància dera fòrça morau, coma ingenuaments pensen quauqui istorians qu'asseguren qu'es sòns personatges son eròis, ei a díder, òmes dotadi d'ua especiau fòrça d'animositat e d'intelligéncia, cridada genialitat. Aguest poder que non se pòt fondar ena superioritat dera fòrça morau, donques que, encara sense parlar d'eròis coma Napoleon, qu'es sues qualitats moraus son fòrça discutibles, era istòria mos demòstre que ne Loís XI, ne Metternic, que dirigiren a milions d'òmes, auien especiaus qualitats animiques; ath contrari, ena majoritat des casi se tractaue d'èssers moraument inferiors a quinsevolh des òmes que dirigien.

Ara plan; s'era hònt deth poder non s'està ena preponderància fisica ne enes qualitats moraus dera persona que lo tie, ei evident que deu estar-se dehòra d'aguesta persona, enes sues relacions damb es masses.

D'aguesta sòrta enten eth poder era sciéncia deth dret, aguesta sciència que, coma ua sòrta de casa d'escambi, promet cambiar eth concèpte de poder en aur pur.

Eth poder ei era soma des volentats des masses tranferida, per acòrd exprès o tacit, as governants escuelhudi pes madeishes masses.

Enes domenis dera sciéncia juridica, era sciéncia que se compause de rasonaments sus com li cau organizar-se er Estat e eth poder, s'aquerò siguesse possible, tot rèste pliaments clar; mès, se s'aplique ara istòria, aguesta definicion deth poder exigís cèrtes explicacions.

Era sciéncia deth dret considère er Estat e eth poder coma es ancians considerauen eth huec, ei a díder, coma quauquarren qu'a existéncia absoluda; entara istòria, ça que la, Estat e poder non son senon fenomèns, dera madeisha manèra qu'entara fisica modèrna eth huec non ei quauquarren espontanèu senon un fenomèn.

Ua diferéncia tant essenciau de concepcions entre era istòria e era sciéncia deth dret hè qu'aguesta darrèra posque expausar peth menut se com, ena sua pensada, calerie organizar eth poder, existent coma quauquarren immudable e dehòra deth temps; mès que non pòt respóner arren as preguntes istoriques sus eth significat deth poder, que càmbie damb eth temps.

S'eth poder ei ua soma de volentats transferides a un governant, se pòt dedusir que Pogachov siguesse eth representant dera volentat des masses? E se non ne siguec, entà qué n'aurie d'èster Napoleon? Per qué Napòleon III quan siguec detengut en Boulogne, ère un criminau, e per qué, dempús, sigueren criminaus aqueri qu'eth detenguec?

Pendent es revolucions de palai qu'en eres intervien a viatges dues o tres persones, ei transferida tanben ada eri era volentat dera massa? Enes relacions internacionaus se transferís aguesta volentat des masses populares ath sòn conquistador? Siguec en 1808 transferida era volentat dera Confederacion deth Rin a Napoleon? Representaue aguest era volentat deth pòble rus quan en 1809 era armada russa, aliada des francesi, lutèc contra Austria?

Ad aguesta pregunta que se pòt respóner de tres maneres:

1) Adméter qu'era volentat des masses passe tostemp incondicionauments ath governant o governanti qu'escuelheren, e, plan per aquerò, era aparicion d'un nau poder, tota luta contra eth poder ja transferit, li cau èster considerada coma ua violacion deth vertadèr poder.

2) Adméter qu'era volentat des masses se transferís tostemp as governants jos coneishudes e determinades condicions e demostrar que totes es restriccions, tumades e autanplan era destruccion deth poder se passen per non auer complit es governants es condicions impausades quan les siguec transferit aguest poder.

3) Adméter qu'era volentat des masses se transferís as governants en forma condicionada, sivans ues condicions desconeishudes, indefinides e qu'era reaparicion de multiples poders, era sua luta e queiguda vien solet deth compliment mès o mens totau, per part des governants, d'aqueres condicions ignorades que jos eres era volentat des massesse transferissen d'ues persones en autes.

Es istorians expliquen d'aguestes tres manères era relacion entre era massa e es sòns governants.

Quauqui istorians que, ena simplicitat des sues amnes, non comprenen eth significat deth poder, istorians de païsi isoladi e biografs que d'eri ne parlèrem abantes, semblen admèter qu'era soma des volentats des masses se transmet incondicionaments as personatges istorics. Plan per aquerò, en descríuer un poder quinsevolh, supausen que tau poder ei er unenc absolut e vertadèr, e que quinsevolh aute poder que se l'opause non ei un poder, senon ua infraccion d'aguest, ua violéncia.

Semblabla teoria, acceptabla entà periòdes istorics primitiui e pacifics, se s'aplique ad aguestes tempestoses epòques dera vida des pòbles pendent es quaus apareishen ath còp e luten entre eri duèrsi poders presente er inconvenent de qué er istorian legitimista sajarà de provar qu'era Convencion, eth Directòri e Bonaparte non èren senon violacions deth poder, tant qu'eth republican e eth bonapartista sajaràn de demostrar qu'eth vertadèr poder s'estaue ena Convencion, o en Emperi, e que tot çò d'aute supausaue ua violacion d'aguesti poders. Qu'ei evident que, en refusar-se mutuaments d'aguesta manèra es explicacions deth poder balhades per taus istorians non pòden valer senon entà mainatges dera mès trenda edat.

D'auti istorians arreconeishen que semblabla opinion sus eth poder ei faussa e asseguren qu'eth poder se base ena transmission condicionada as governants des volentats deth pòble e qu'es personatges istorics tien eth poder tostemp que complisquen es condicions que per un acòrd tacit les impause era volentat deth pòble; mès es istorians non diden se quines son aguestes condicions e, s'ac diden, ei entà contradider-se de contunh.

Cada istorian, cossent damb era sua pròpia opinion sus es objectius que perseguissen es pòbles, ac ve ena granor, ena riquesa, ena libertat, ena instrucción des ciutadans, siguen de França o de bèth aute país. Mès, sense parlar ja des contradiccions d'aguesti istorians a prepaus d'aguestes condicions e autanplan admetent que i a un programa comun entà toti, es hèts istorics desmentissen lèu tostemp taus teories. S'es condicions que jos eres se tranferis eth poder s'estan ena riquesa, ena libertat o ena istruccion deth pòble, per qué, alavetz, es Loïsi XIV o es Ivans IV acabèren eth sòn reinatge tranquillaments e es Loïsi XVI e es Carles I sigueren execudati peth pòble? Es istorians mentadi responen qu'era activitat de Loïs XIV, contrària ath programa traçat, què sus Loïs XVI. Mès, per qué non repercutís sus Loïs XIV o Loïs XV? E per qué precisaments sus Loïs XVI? Quin periòde de temps s'a de besonh entà qu'aguestes repercusions se produsisquen? Entad aguestes preguntes que non i a ne i pot auer responsa. Tanpòc se pòt explicar se per qué era soma de volentats se tarde pendent tanti e tanti sègles enes mans d'aguesti governants e des sòns eretèrs e, de pic, ath long de cinquanta ans, passe entara Convencion, entath Directòri, entà Napoleon, entà Alexandre, entà Loïs XVIII, de nauèth entà Napoelon, entà Carles X, entà Loïs Felip, entà un govèrn republican e entà Napoleon III. Quan s'expliquen aguesti rapids desplaçaments dera soma des volentats d'ua persona entà ua auta sustot quan i a relacions internacionaus, conquistes e aliances, aguesti istorians les calerie arreconèisher, en contra dera sua volentat, que part d'aguesti hèts ja non s'expliquen pera transmission legau de volentats, senon que son edarts e

depenen dera astúcia, der error, dera perfídia e feblesa deth diplomatic, deth monarca o deth cap politic. De sòrta qu'era màger part des fenomèns istorics, guèrres civius, revolucions e conquistes, son presentadi per part d'aguesti istorians non coma eth resultat deth desplaçament de volentats liures, senon coma conseqüéncia d'ua volentat erronèaments dirigida d'ua o de diuèrses persones, ei a díder, coma ua transgression de poder. Aguesta ei era rason de qué, sivans aguesti istorians, taus eveniments istorics siguen descriti coma desviacions dera teoria.

Que se retiren taus istorians ath botanic que, en auer observat que determinades plantes gessen deth seme damb dus cotiledons, tenguesse que tot aquerò que creish ac hè en tot desdoblar-se en dues huelhes, e qu'era palmèra, eth musharnon e eth casse, en arribar en sòn plen desvolopament, sense auer aguestes dues huelhes, non son senon desviacions dera teoria.

Es istorians dera tresau categoria admeten qu'era volentat des pòbles se transferís condicionauments as personatges istorics encara que non coneishem aguestes condicions. Afirmen tanben qu'es personatges istorics possedissen eth poder pr'amor que complissen era volentat deth pòble que d'era son simpli portadors.

Mès, s'era fòrça que botge as pòbles non s'està enes personatges istorics senon en madeish pòble, quin ei eth significat d'aguesti personatges?

Es personatges istorics, afirmen taus istorians, exprimissen era volentat des pòbles. Era sua activitat represente era activitat des masses.

Mès en aguest cas ges era seguenta pregunta: ei tota era activitat deth personatge istoric o solet ua part determinada d'era, que represente era volentat des masses? Se tota era activitat des personatges istorics exprimís era volentat des masses coma opinen quauqui uns, alavetz, ei possible qu'es biografies de Napoleon e de Catarina era Grana damb toti es sòns detalhs, pròpis des petòfies de palai, represente ena vida des pòbles? Didè'c atau, que non a cap de sens, e se non ei senon ua part dera activitat deth personatge çò que represente era vida deth pòble, coma pensen auti supausadi istorians filosòfi, alavetz, entà determinar se quina part d'aguesta activitat exprimís era vida deth pòble mos cau saber, abantes qu'arren, en qué consistís era sua vida.

Dauant de tau dificultat, es istorians d'aguesta categoria mòstren era abstraccion mès difusa, impaupabla e generau, capabla d'arténher eth màger nombre possible d'eveniments, e diden que semblabla abstraccion ei era mèta que perseguís era umanitat en sòn auanç. Es abstraccions mès comunaments admetudes per lèu toti es istorians son: era libertat, era egalitat, era instrucción, eth progrès, era civilizacion e era cultura. Er istorian considère qu'er auanç dera umanitat depen de quauqua d'aguestes idies abstractes e se tie a estudiar as òmes qu'an deishat ath sòn pas eth màger nombre de monuments (reis, ministres, caps militars, escrivans, reformadors, papes, jornalistes) ena mesura de qué toti aguesti personatges, sivans era sua pensada, an apuat o combatut ua determinada idia abstracta. Mès coma que non s'a demostrat de cap manèra qu'era mèta

dera umanitat sigue era egalitat, era libertat, era instrucción o era civilizacion, e donques qu'eth ligam des masses damb es sòns governants non ei basat senon ena arbitrària suposicion de qué era soma des volentats deth pòble se transferís tostemp entà persones que consideram importantes, era activitat de milions d'èssers que se desplacen, usclen es cases, abandonen es camps e s'aucissen es uns as auti jamès se manifèste ena descripcion dera activitat d'un desenat de persones que non usclen es cases, non s'ocupen dera agricultura ne aucissen as sò semblables.

Era istòria, qu'ac demòstre de contunh. Ei qu'era efervescéncia des pòbles d'Occident tà finaus deth sègle passat e eth sòn desir de vier entà Orient se pòden explicar pera actuacion de Loïs XIV, Loïs XV o Loïs XVI, des sues aimantes e ministres, pera vida de Napoleon, Rousseau, Diderot, Beraumarchais e d'auti?

E eth movement deth pòble rus entà Orient, entà Kazan e Siberia, se reflectís en caractèr morbid d'Ivan IV o ena sua correspondéncia damb Kurbski?

E mos explique, dilhèu, eth movement des Crotzades er estudi des Godofredi, es Loïsi e es sues daunes? Ena nòsta pensada, eth movement des pòbles occidentaus entà Orient ei inexplicable sense cap objectiu, sense cap direccion, redusit a ua sòrta de vagabonds guiadi per Pèir er Ermita. Mès incomprensibla ei encara era suspension d'aguest movement quan es personatges istorics auien senhalat claraments un objectiu rasonable e sant: era liberacion de Jerusalem. Papes, reis e cavalièrs ahiscauen as sòn pòbles entà desliurar Tèrra Santa, mès eth pòble que non aubedie, perque ja non existie era causa ignorada qu'abantes lo possaue. Era istòria des Godofredi e des sòns trobadors que non pòt, plan, arténher era vida des pòbles; ei, simplaments, era istòria des Godofredi e des trobadors, tant qu'era istòria dera vida des pòbles e des sues aspiracions contunhe estant desconeishuda.

Encara mens mos explique era vida des pòbles era istòria que presenten es escrivans e reformadors.

Era istòria dera cultura mos explique es aspiracions, es condicions de vida e es pensaments d'un escrivan o d'un reformador. Mos conden que Luter ère irascible e auie prononciat taus o quaus discursi. Sabem que Rousseau ère maufidat e qu'escriuec diuèrsi libres; mès que non sabem se per qué, dempús dera Reforma, es pòbles s'aucien entre eri, e per qué, pendent era Revolucion es òmes s'executauen es uns as auti.

S'amassam ambdues istòries coma hèn es autors modèrns, auram era istòria des monarques e escrivans, mès non era istòria dera vida des pòbles.

V

Era vida des pòbles que non i cap ena vida d'ues quantes persones, donques que non s'a trapat eth ligam entre eres e aqueri. E era teoria de qué aguesta relacion ei basada ena transferéncia de totes es volentats entàs personatges istorics ei ua ipotèsi qu'era experiéncia istorica non confirme.

Aguesta teoria explique dilhèu pro causes en terren dera sciéncia deth dret, que, dilhèu, l'a de besonh entàs sòns objectius. Mès, aplicada ena istòria, non explique arren, dès eth moment qu'apareishen es revolucions, es conquistes e es lutes intèrnes.

Qu'ei ua teoria que semble indiscutibla, precisaments pr'amor qu'eth hèt dera transferéncia dera volentat deth pòble non pòt èster verificat.

En quinsevolh forma que se produsisque er eveniment, quinsevolh que sigue er individú que lo presidisque, era teoria pòt afirmar tostemp que tau personatge siguec ath cap d'aqueth hèt perque era soma de volentats li siguec transferida.

Es responses que d'aguest punt d'enguarda balhen as problèmes dera istòria se retiren as d'un òme que, en veir ua vegada en movement, sense tier en compde qu'en bèri lòcs era èrba ei meihor qu'en d'auti, ne com dirigís eth pastor era sua vegada, se pensèsse qu'aguesta direccion la mèrque er animau que va dauant.

"Era vegada seguís aguesta direccion pr'amor qu'er animau que va ath dauant la guide, e era soma de volentats de tot eth ramat a estat transmetuda ad aguest animau." Atau responen es istorians deth prumèr grop que reconeishen era transferéncia non condicionada deth poder.

"S'es animaus que van dauant dera vegada càmbien de direccion, aquerò vò díder qu'era soma de volentats de toti es animaus passe d'un cap en aute, tostemp qu'aguest animau seguisque era direccion escuelhuda per tota era vegada." Aguesta ei era responsa des istorians qu'admeten qu'era soma de volentats deth pòble se transmet as governants en determinades condicions qu'eri cren coneishudes. (Damb semblable metòde d'observacion arribe soent que, en tot deishar-se amiar pera direccion escuelhuda er observaire cuelh coma caps as que, per çò deth cambi dera direccion dera massa, ja non son ath dauant, senon ath costat, e, a viatges, ath darrèr.)

"S'es animaus que van dauant son relevadi de contunh, era direccion de tota era vegada varie sense pòsa; era encausa d'aquerò ei que, entà arténher era direccion coneishuda per nosati, es animaus transmeten era sua volentat ad aqueri mès destacadi; plan per aquerò, entà estudiar eth movement dera vegada mos cau observar a toti es animaus que se destaquen deth conjunt e auancen de pertot." Aguesta ei era opinion des istorians dera tresau categoria, que considèren a toti es personatges istorics, de monarques enquia jornalistes, coma representants deth sòn temps.

Era teoria dera transcendéncia dera volentat populara entàs personatges istorics non ei senon ua perifrasa, ua repeticion damb paraules desparières dera pregunta:

Quina ei era encausa que còste es eveniments istorics? Eth poder.

Qué ei eth poder? Ei era soma des volentats transferides a ua soleta persona.

En quines condicions aguesta volentat dera massa se transferís a ua soleta persona? Quan aguesta persona represente era volentat de toti. Ei a díder, qu'eth poder ei eth poder. O, çò qu'ei madeish: eth poder ei ua paraula qu'eth sòn significat non comprenem.

S'eth terren dera coneishença umana se limitèsse ath pensament abstracte, en analisar damb esperit critic era explicacion qu'era *sciéncia* mos dar sus eth poder, era umanitat arribarie ena conclusion de qué eth poder non ei senon ua paraula e qu'en realitat non existís. Mès entà conéisher un fenomèn, ath delà deth rasonament abstracte, er òme qu'a un aute esturment: er experiment, que li permet verificar es resultats deth rasonament. E er experiment li ditz qu'eth poder non ei ua paraula, senon un hèt que reauments existís.

Deishant de cornèr que sense eth concèpte de poder non se pòt descríuer era activitat conjunta dera gent, era existéncia deth poder quede demostrada autant pera istòria coma pera observacion des hèts contemporanèus.

Tostemp que se passe un hèt istoric apareish un òme o diuèrsi que, pera sua volentat, se produsís eth hèt. Quan ac ordene Napoleon III, es francesi van entà Mèxic; quan ac ordenen eth rei de Prusia e Bismarck, es tropes marchen sus Bohemia. Napoleon I dispause, e era sua armada se dirigís entà Russia. Alexandre I ac vò, e es francesi se someten a Borbons. Era experiéncia mos mòstre que quinsevolh eveniment se passe tostemp cossent damb era volentat der òme o des òmes que l'an ordenat.

Es isorians, acostumadi ara vielha credença dera participacion divina enes òbres umanes, cren qu'eth hèt exprimís era volentat dera persona investida de poder. Mès, ne eth rasonament ne era experiéncia confirmen tau suposicion.

D'un costat, eth rasonament mos mòstre qu'era volentat der òme, manifestada en paraules, non ei senon ua fraccion dera activitat generau exprimida en eveniment: per exemple, ua guèrra o ua revolucion; e aguest ei eth motiu de qué non se posque admèter qu'es paraules siguen era encausa immediata deth movement de milions d'èssers sense acceptar era fòrça incomprensibla e subernaturau: eth miracle.

Der aute costat, autanplan admetent qu'es paraules pòden costar un hèt, era istòria demòstre qu'era volentat des personatges istorics, luenh de complir-se, còsten en fòrça escadences, un efècte totauments opausat ad açò manat per eri.

Sense admèter eth concurs divin ena activitat umana non podem acceptar eth poder coma causa des hèts.

Deth punt d'enguarda dera experiéncia, eth poder non ei senon era dependéncia entre era volentat manifestada peth personatge e eth compliment d'aguesta volentat per toti.

Entà compréner es condicions de tau dependéncia mos cau restablir, prumèr de tot, eth concèpte dera volentat, en tot restacar-la a un èsser uman e non ara divinitat.

S'era divinitat da ua orde e exprimís era sua volentat, tau que diden es istorians ancians, aguesta volentat non depen deth temps, ne ei provocada per cap causa, donques qu'era divinitat arren a a veir damb eth hèt. Mès en parlar d'ordes (expression dera volentat des òmes qu'actuen en un madeish temps e son estacadi entre eri) entà explicar-mos es ligams entre es ordes e es eveniments mos cau restablir, prumèr, es condicions de tot çò que se realize; era continuitat deth movement en temps, autant en çò que se referís as hèts coma ara persona que da es ordes; e dusau, era condicion de qué existisque un ligam imprescindible entre era persona qu'ordene e aqueri que complissen es sues ordes.

VI

Solet era expression dera volentat divina, independenta deth temps, se pòt referir a tota ua seria de hèts que les cau complir en un cèrt nombre d'ans o de sègles; e solet era divinitat pòt, sense qu'arren ac provòque, determinar pera sua pròpia volentat era direccion que li cau seguir ara umanitat mentre qu'er òme actue tostemp, en temps, e participe en eveniment.

Se restablim era prumèra condicion ometuda, era deth temps, veiram que cap orde pòt èster complida sense qu'era anterior hèsque possible era execucion dera seguenta.

Cap orde apareish de manèra espontanèa, e non artenh tota ua seria d'eveniments; cada orde derive de ua auta, sense referir-se jamès a un conjunt d'eveniments, senon sonque a un de solet.

Quan, per exemple, decidim que Napoleon ordenèc as sues tropes anar entara guèrra, en ua soleta orde includim ua seria d'ordes consecutiues que depenen es ues des autes. Napoleon non podie ordenar era campanha de Russia, e jamès ac hec; un dia ordenèc escríuer uns o uns auti documents entà Viena, entà Berlin e entà Sant Petersburg: londeman signèc aguest e aguest aute decret e ordes entara armada, era flòta, era intendéncia, eca, eca. Que sigueren milions d'ordes en consonància damb es eveniments es qu'amièren as tropes franceses entà Russia.

Pendent tot eth sòn reinatge, Napoleon dicte tanben ordes entara invasion d'Anglatèrra; en cap auta entrepresa sua tenguec tanta energia e pendent tant de temps, e, ça que la, ath long deth sòn reinatge non sagèc jamès d'amiar a tèrme era sua intencion, senon que comence era expedicion entà Russia, que damb era considère auantatjós aliar-se, sivans eth madeish repetic diuèrsi còps. Aquerò ei degut a qu'es prumères ordes non corresponien ara seria d'eveniments e es dusaus òc.

Entà qu'ua orde posque èster complida fidèuments qu'ei de besonh qu'era persona que la balhe sàpie que se pòt hèr. Totun, ei impossible saber çò que pòt o non èster realizable, non solet ena campanha de Napoleon en Russia, a on participèren milions d'èssers; qu'ei tanben impossible en casi d'eveniments simples donques que pendent eth compliment autant der un, coma der aute, tostemps pòden gésser milèrs d'obstacles. A cada orde complida corresponen tostemp fòrça d'autes que non se complissen. Que son impossibles d'aubedir es ordes que son ath marge des eveniments. Es que son possibles s'amassen, en tot formar series consecutives d'eres madeishes cossent damb es hèts, e sòlen èster complides.

Era faussa idia de qué era orde que precedís ar eveniment ei era sua encausa qu'ei ua conseqüéncia de qué entre mil ordes se complissen solet aqueres qu'an relacion damb es hèts e mo'n desbrembam d'aqueres que non se compliren pr'amor que non se podien complir. Ath delà, era hònt principau deth nòste error en aguest sens, ei degut a qué ena narracion istorica un gran nombre de hèts (plan diuèrsi e infims, per exemple tot aquerò

restacat damb era idia des tropes franceses en Russia), se generalize en un eveniment unenc sivans eth resultat costat per toti aqueri hèts e, ath còp, tota era seria d'ordes se redusís solet ara manifestacion d'ua volentat.

Quan didem: Napoleon volec e comencèc era campanha de Russia, aguesta volentat, ath long de tota era sua actuacion, que non se manifèste en arren; que vedem solet diuèrses series d'ordes o manifestacions diuèrses e indeterminades dera sua volentat; dera infinita seria d'ordes dictades per Napoleon entara campanha de 1812, n'auec quauques ues que se compliren non perque siguessen diferentes des autes que non sigueren complides, senon per coïncidir damb es eveniments qu'amièren entà Russia ara armada francesa. Qu'ei madeish que se passe quan campe en modèl era figura de modèl esteriotipat, sigue quina sigue era sua direccion e era manèra d'èster pintada, pr'amor qu'era figura apareish colorada pertot.

S'examinam era relacion entre era orde e eth hèt en temps, vedem qu'era orde non pòt èster de cap des manères era encausa deth hèt; ça que la, existís entre ambdues ua determinada dependéncia. Entà compréner aguesta dependéncia qu'ei de besonh recuperar ua cèrtana condicion ometuda: quinsevolh orde que non vengue dera divinitat, senon der òme, exigís que tanben eth participe en eveniment.

Era relacion entre eth qu'ordene e aqueri as quaus s'ordene ei precisaments çò que se cride poder, e s'està en çò que seguís:

Entà ua activitat comuna, es òmes s'amassen tostemp en determinades agropacions qu'en eres, maugrat era diferéncia d'objectius assignadi, era sua relacion tostemp ei era madeisha.

En amassar-se en aguestes agropacions, es relacions que s'establissen entre es òmes que son es seguentes: era majoritat d'eri participe mès e mès dirèctaments ena accion conjunta e un nombre mendre d'eri participe mens dirèctaments ena agropacion formada.

De totes es agropacions formades pes òmes entath compliment d'actes comuns, ua des mès precises e definides ei era armada.

Era armada se compause de soldats que possedissen era gradacion minima, es atau cridadi soldats rasi, que tostemp son es mès nombrosi. Li seguissen ena jerarquia militara es caporaus e es sergents, qu'eth sòn nombre ei mendre; dempús vien es oficiaus en mendre quantitat, eca, enquia arribar en suprèm poder militar, concentrat en ua soleta persona.

Era organización castrensa se pòt representar exactaments pera figura d'un còn qu'era sua basa de màger diamètre ei ocupada pes soldas rasi; enes seccions intermieges, per dessús dera basa, se van succedint es diuèrsi grads; e en cim se place eth cap suprèm.

Es soldats, que son es mès nombrosi, intègren era part inferiora, era basa deth còn. Eth soldat ei qui, dirèctaments, aucís, esbauce, uscle e saquège, es sòns actes que son dirigidi tostemp peth madeish cap immediataments superior; eth soldat non da ordes jamès. Eth sergent (que ja n'i a mens) non participe tant enes accions coma es soldats mès que ja ordene. Er oficiau participe encara mens, mès ordene plan mès soent. E eth generau non he que dar ordes as tropes, senhale es sòns objectius, mès lèu jamès tie es armes.

Eth cap suprèm que non cuelh part dirècta jamès ena accion, senon que balhe ordes generaus sus es movemens dera massa. Aguesta madeisha relacion entre es persones se trape en quinsevolh agropacion formada entà ua activitat comuna, sigue era agricultura, eth comerç o quinsevolh auta entrepresa.

Per tant, sense desseparar artificiauments toti es grads dera armada qu'apareishen amassa en còn e hènt madeish damb es titolacions e posicions de quinsevolh auta empresa comuna, dès es ès petites enquias mès granes, vedem se com apareish ua lei que ditz: es òmes s'amassen tostemp entà realizar accions conjuntes, e guaire mès dirècta ei era sua participacion en eres, mendre ei era sua possibilitat de manar e, d'aciu, eth sòn màger nombre; e coma mès ordenen mendre ei era sua participacion en ena òbra e mendre eth sòn nombre. Atau se puge dès era basa enquiath cim, enquiar òme plaçat en punt mès naut, que mens dirèctaments partipe ena accion e mès oriente era sua activitat en balhar ordes.

Aguesta relacion entre es òmes qu'ordenen e es que receben ordes qu'ei era esséncia deth concèpte cridat poder.

En rebastir es condicions deth temps qu'en eth se produsissen es eveniments, vedem qu'es ordes se complissen solet quan se referissen ara seria deth hèt que les correspon; en tot restablir era condicion imprescindibla de ligam entre es que manen e es qu'aubedissen; vedem, per tant, qu'es prumèrs, pera sua pròpia natura, partipen mens en pròpi hèt e era sua activita se redusís solet a balhar ordes.

VII

Quan arribe un eveniment quinsevolh, es òmes exprimissen era sua pensada e es sòns desirs respècte ad açò arribat; e coma qu'eth hèt derive dera activitat conjunta de fòrça individús, ua des opinions e desirs manifestadi se realizarà de besonh encara que sigue de manèra aproximada. Quan se complissen quauques ues d'aguestes opinions formulades, era nòsta ment ac restaque damb er eveniment e damb era orde que lo precedic.

Quan diuèrsi òmes sagen de trèir un tronc, cadun expause era sua opinion sus com e entà on lo cau amiar.

E en arribar en sòn destin, se passe que tot s'a hèt sivans era opinion d'un d'eri. Eth ei qu'a balhat era orde. Aciu qu'auem era orde e eth poder ena sua forma primitiua.

Eth qu'a trabalhat mès damb es mans, qu'a auut mens escadences de rasonar en aquerò que hège e enes resultats dera activitat collectiua. Non podie balhar ordes. Eth que daue mès ordes a pogut trabalhar mens damb es sues mans, per çò dera sua activitat verbau. En un conjunt nombrós d'òmes son mès notables encara es diferéncies entre es qu'orienten era sua activitat entà un objectiu determinat e aqueri que participen dirèctaments en trabalh comun.

Quan un òme actue solet, qu'a ena ment certanes consideracions que, çampar, guidèren era sua passada activitat, justifiquen era present e presupausen es sòns futurs actes.

Madeish se passe enes agropacions umanes. Se fide as que non intervien ena accion eth suenh de pensar enes consideracions, justificacions e suposicions sus era activitat comuna.

Per motius que coneishem o non, es francesi comencèren a aucir-se e a guinhauetejar-se es uns as auti en tot justificar semblables actes pera volentat dera gent, peth ben de França, pera libertat e era egalitat. Dèishen d'aucir-se es òmes e aguest hèt tanben se justifique: ei imprescindibla era unitat de poder, eth besonh d'opausar-se a Euròpa, eca. Es òmes auancen entà Orient aucint as sòns semblables, er eveniment s'acompanhe damb imnes ara glòria de França o mensprètz ara viletat d'Anglatèrra, eca. Era istòria mos ensenhe que taus justificacions non an cap de sens e se contradiden, madeish qu'er assassinat d'un òme per çò dera proclamacion des drets umans e era tuada de milions d'èssers en Russia entà umiliar a Anglatèrra. Semblables justificacions, aué en dia, son de besonh entà descargar era responsabilitat morau des òmes qu'an costat taus hèts.

Es objectius provisionaus se retiren as escobassi botadi dauant deth tren entà netejar era via: netegen eth camin dera responsabiitat morau des òmes. Sense aguestes justificacions que non serie explicable eth simple problèma que se mos presente en examinar quinsevolh eveniment. Com ei possible que milions d'òmes cometen en comun tanti crims, guèrres e tuades, eca, eca?

Damb es complicades formes actuaus dera vida politica e sociau d'Euròpa, se pòt pensar dilhèu, en quauque eveniment qu'encara non age estat prescrit, indicat e ordenat per monarques, ministres, parlaments e jornaus? I a, dilhèu, ua activitat comuna que non age estat justificada pera unitat politica, es interèssi dera nacion, er equilibri europèu o era civilizacion? Atau, donc, cada hèt coïncidís enevitablaments damb un desir exprimit e compdant damb era justificacion se presente coma eth producte dera volentat d'un o de diuèrsi òmes.

Quinsevolh que sigue era direccion d'ua nau en movement, tostemp gesserà ath sòn dauant eth remolin des ondades que talhe. E es persones que vagen ena nau solet notaràn aguest remolin.

Sonque seguint d'apròp e en cada moment eth movement des ondades regades e comparant-lo damb eth dera nau, mos convenceram de qué en cada instant, eth movement des ondades ei determinat peth dera nau, e era encausa deth nòste error ei deguda a que tanben nosati mos botjam, encara que non ac notem.

Que veiram çò de madeish se campam, pas a pas, eth movement des personatges istorics (ei a díder, se restablim es condicions de besonh de tot çò que se realice, es condicions de continuitat deth movement en temps) e sense deishar de uelh era indispensabla relacion entre es personatges istorics e es masses.

Quan era nau seguís ua madeisha direccion, qu'aurà ath sòn dauant eth madeish remolin; quan càmbie soent de direccion, tanben càmbien es ondades que corren ath dauant. Mès entà onsevolhe qu'era nau se dirigisque, totemp i aurà un revolum d'aigua qu'anóncie eth sòn movement.

Se passe çò que se passe, tostemp resultarà qu'ère previst e ordenat. A onsevolhe que se dirigisque era nau, eth va-e-ven d'ondades virarà dauant d'era, sense guidar ne aumentar eth sòn movement. E de luenh mos pensaram que non solet se botge espontanèaments, senon que guide era auanç dera nau.

Es istorians supausauen que se mos limitèssem a considerar es volentats des personatges istorics coma ordes restacades damb es eveniments arribaríem a creir qu'es eveniments depenen des ordes. Mès, en analisar es madeishi hèts e es ligams que restaquen as personatges istorics damb era massa, vedem qu'eri e es ordes que balhen depenen des eveniments. Era pròva indiscutibla de tau afirmacion ei que, quinsevolhe que sigue eth nombre d'ordes balhades, er eveniment non se produsís sense que i age d'autes causes. Mès, per çò deth hèt istoric, sigue eth que sigue, de totes es volentats exprimides de contunh per diuèrses persones, n'aurà quauques ues que, peth sòn significat e temps, pòden aquerir, respècte ar evenimen, era categoria d'orde.

En acceptar aguesta conclusion, podem respóner clara e positiuaments as dues preguntes essenciaus ena istòria:

1) Qué ei eth poder?

2) Quina fòrça origine eth movement des pòbles?

Eth poder ei era relacion que mantie ua persona coneishuda damb d'autes; en aguesta relacion era persona indicada, guaire mens participe ena accion, milhor exprimís es opinions, presumpcions e justificacions dera accion conjunta que se realize.

Que non ei eth poder, ne era activitat intellectuau, ne tansevolhe era union d'un damb er aute, coma se pensen es istorians, çò que còste eth movement des pòbles, senon era activitat de *toti* es òmes que cuelhen part en eveniment e s'amassen tostemp de manèra qu'es participants mès nombrosi e dirècti en hèt admeten mens era sua responsabilitat e ath revés.

Deth punt d'enguarda morau, era encausa der eveniment ei eth poder. Deth punt d'enguarda fisic, son toti aqueri que se someten ath poder. Mès coma qu'era activitat morau non ei possible sense era fisica, era encausa deth hèt non se trape ne en un ne en aute, senon ena union d'ambdús.

O, dit damb d'autes paraules, eth concèpte d'encausa non ei aplicable ath fenomèn que mos ocupe.

En un darrèr analisi arribam ena esfèra dera eternitat, en aguest limit extrèm qu'arribe era rason umana en quinsevolh zòna mentau quan tracte seriosaments un tèma. Era electricitat còste calor e eth calor còste electricitat. Es atòms s'atren e se refusen.

En parlar dera mès simpla accion deth calor, dera electricitat o des atòms, non podem explicar eth perqué d'aguesti fenomèns e didem que se passe atau pr'amor que atau ei era sua natura, pr'amor qu'aguesta ei era sua lei. Madeish se passe enes eveniments istorics. Per qué se produsís ua guèrra o ua revolucion? Ac ignoram. Era soleta causa que sabem ei qu'entà arribar ad aguest o ar aute hèt, es òmes s'amassen en determinades agropacions qu'en eres toti i participen. E nosati didem qu'aguesta ei era natura umana, qu'aguesta ei era sua lei.

VIII

S’era istòria estudièsse fenomèns extèrns, era enonciacion d’aguesta lei simpla e evidenta que serie pro e poiríem acabar eth nòste rasonament. Mès era lei dera istòria qu’a a veir damb er òme. Ua particula de matèria non pòt díder que non sent cap besonh dera atraccion e repulsion e qu’era lei non ei cèrta. Mès er òme, qu’ei er objècte dera istòria, ditz claraments: que sò liure e plan per aquerò non sò sometut as leis.

Encara que non exprèssaments, en cada moment dera istòria s’avertís eth problèma deth liure aubiri.

E toti es istorians seriosi arriben, en contra dera sua volentat, en aguest punt. Totes es contradiccions, era escurina dera istòria, eth camin faus que per eth auance aguesta sciéncia, qu’an era sua origina ena possibilitat de solucionar aguest problèma.

S’era volentat de cada òme siguesse liura, ei a díder, s’er òme podesse obrar ath sòn caprici, era istòria se redusirie a ua succession d’edarts incoerenti.

E se solet un òme d’entre milions de semblables e en curs de mil ans siguesse en condicions d’obrar ara sua, ei a díder, coma li venguesse en gana, qu’ei evident qu’un solet acte liure d’aguest òme, contrari as leis, esbauçarie era possibilitat d’existéncia de quinsevolh lei entà tota era umanitat.

E s’existisse ua soleta lei que dirigisse era accion des òmes, non poirie auer liure aubiri, donques qu’es volentats de toti es òmes les calerie someterse ad aguesta lei.

En aguesta contradiccion s’està eth problèma det liure aubiri, que des temps mès ancestraus a preocupat as ments mès privilegiades dera umanitat e que d’alavetz se plantege, coma abantes, en tota era sua immensa importància.

Eth problèma qu’ei eth seguent: se consideram ar òme coma objècte d’observacion, de quinsevolh punt d’enguarda (teologic, istoric, etic o filosofic), trapam era lei generau deth besonh, qu’ada era ei sometut coma tot çò qu’existís. E s’ac examini en tot partir deth pròpi jo, coma quauquarren de qué ne sò conscient, me senti liure.

Era consciéncia ei era hònt d’ua autoconeishença totafèt isolada e independenta dera rason. A trauèrs dera rason er òme s’obsèrve ada eth madeish; mès que se coneish ad eth madeish a trauèrs dera consciéncia.

Er usatge dera rason e dera observacion son impossibles se non i a consciéncia.

Entà compréner, observar, rasonar er òme li cau sustot arreconeisher-se coma èsser viuent, causa que non pòt hèr sense senter-se capable de volicion, ei a díder, sense arreconèisher era sua pròpia volentat. E er òme reconeish aguesta volentat, que constitusís eth sentit dera sua vida, e non la pòt conéisher senon liure.

S’en tot analisar-se ada eth madeish er òme obsèrve qu’era sua pròpia volentat ei tostemp dirigida pera madeisha lei (sigue eth besonh de neurir-se, d’activar era ment, o quinsevolh auta causa), non pòt comprèner aguesta orientacion tostemp egala dera pròpia volentat, senon coma ua restriccion. Çò que non ei liure non pòt èster limitat. Er òme considère qu’era sua volentat ei restrigida, pr’amor que la concep coma liura solet.

Quan quauquarrés ditz: non sò liure, e jo lheui e baishi eth mèn braç, toti comprenen qu’aguesta ilogica responsa ei era pròva indiscutibla dera libertat e era manifestacion d’ua consciéncia non sometuda ara rason.

S’aguesta consciéncia dera libertat non siguesse ua hònt d’autoconeishença separada e independenta dera rason, que serie sometuda ath rasonament e ara experiéncia. Mès a tot darrèr, tau dependéncia non se produsís jamès ne ei concebibla.

Ua seria d’experiéncies e de rasonaments li demòstren a cada òme qu’eth, coma objècte d’observacion, ei sometut a determinades leis, qu’aubedís, e contra es quaus un còp coneishudes, jamès lute: era lei dera gravitacion universau o dera impenetrabilitat. Mès aguesta madeisha seria d’experiéncies e rasonaments li demòstren qu’era libertat absoluda qu’eth n’a consciéncia ei impossible, que cada acte sòn depen deth sòn organisme, deth sòn caractèr e des factors qu’actuen sus eth. Mès er òme non se somet jamès as deduccions d’aguestes experiències e rasonaments.

Er òme sap per experiéncia e pera rason qu’era pèira què de naut en baish; ac cre indiscutiblaments e, en toti es casi demore eth compliment dera lei qu’a coneishut.

Mès, enquia e tot sabent de manèra madeish indiscutibla qu’era sua volentat ei sometuda a diuèrses leis, non ac cre ne ac pòt creir.

Encara qu’era experiéncia e era rason li demòstren ar òme, fòrça còps, que, enes madeishes circonstàncies, s’eth sòn caractèr non a cambiat, tornarà a hèr çò que hec; quan per milèrs còps se plantege enes madeishes circonstàncies e damb eth madeish caractèr ua accion qu’acabarà tostemp dera madeisha manèra; se senterà segur, coma abantes de quinsevolh experiment, de poder actuar coma volgue. Tot èsser uman, suavatge o cult, a maugrat de totes es pròves irrefutables presentades peth rasonament e era experiéncia de qué ei impossible actuar de manèra desparièra enes madeishes condicions, sent que sense aguesta absurda idia (qu’ei era esséncia madeisha dera libertat) non pòt imaginar-se era vida.

E non poirie víuer pr’amor que totes es aspiracions des òmes, totes es sues exigéncies, non son senon aspiracions a incrementar era sua libertat. Era riquesa e era praubetat, era glòria e er anonimat, eth poder e era somission, era fòrça e era feblesa, era salut e era malautia, era instrucción e era ignorància, eth trabalh e eth léser, er assadorament e era hame, era vertut e eth vici, non son senon un grad màger o mendre de libertat.

Que non mos podem imaginar a un òme privat de libertat, se non ei que sigue privat de vida.

S’eth concèpte de libertat ei entara rason ua contradiccion mancada de sens, coma era possibilitat de realizar dus actes desparièrs ath madeish temps e enes madeishes condicions o coma un fenomèn sense causa, aquerò demòstre solet qu’era consciéncia non ei sometuda ara rason.

Aguesta consciéncia dera libertat indestructibla, irrefutabla, non sometuda ara experiéncia ne ara rason, arreconeishuda per toti es pensadors e sentuda per toti es òmes sense excepcion, consciéncia que sense era ei impossible concéber ar èsser uman, consitusís per era soleta un aute aspècte deth problèma.

Er òme ei ua creatura deth Diu totpoderós, infinitaments brave e omniscient. Qué ei, alavetz, eth pecat, qu’eth sòn concèpte se derive dera libertat der òme? Se tracte d’un problèma dera teologia.

Es actes der èsser uman son sometudi as leis generaus, immudables, estudiades pera estadistica. En qué s’està era responsabilitat der òme dauant dera societat, concèpte que, jos eth, reconeishem qu’er òme ei un èsser liure? Se tracte d’un problèma deth dret.

Er òme actue d’acòrd damb eth sòn caractèr innat e des influéncies que recep. Qué ei, donc, era consciéncia e eth coneishement deth ben e deth mau des actes que se deriven dera sua libertat? Se tracte d’un problèma d’etica.

Er òme, en relacion damb era vida comuna dera umanitat, ei sometut as leis que determine aguesta vida. Mès aguest madeish òme, ath marge de tau ligam, semble liure. Com s’a de considerar era vida passada des pòbles e dera umanitat: coma resultat dera activitat liura o non liura des òmes? Se tracte d’un problèma dera istòria.

Solet ena nòsta epòca, tan segura d’era madeisha pera divulgacion dera sciéncia, gràcies a ua arma poderosa contra era ignorància coma era difusion dera imprimaria, eth problèma deth liure aubiri s’a plaçat en un terren a on non pòt existir coma problèma. Enes nòsti dies, era majoritat des òmes qualificadi coma progressistes, ei a díder, un revolum d’ignorants, considère qu’eth trabalh des naturalistes, que s’ocupen d’un solet aspècte der ahèr, ei era solucion de tot eth problèma.

Que non i a amna ne libertat pr’amor qu’era vida d’un òme se manifèste en movements musculars, condicionadi pera activitat nerviosa; non i a amna ne libertat pr’amor que, en un cèrt periòde desconeishut de temps, er òme descenec deth monard. Atau diden e escriuen aguesti òmes, sense sospechar ne tansevolhe que hè milèrs d’ans totes es religions e toti es pensadors non solet reconeisheren, senon que ne tansevolhe remiren, aguesta lei deth besonh que tan gelosaments sagen de provar ara per miei dera fisiologia e dera zoologia comparada. Non ven qu’en aguesta question eth papèr reservat as sciéncies naturaus se redusís a servir d’esturment entà esclarir un solet aspècte d’aguesta question, donques que deth punt d’enguarda dera observacion, dera rason e dera volentat non son senon secrecions cerebraus e er òme, sivans leis generaus, podec descéner d’animaus primitiui en un periòde desconeishut; totes aguestes teories se

limiten a esclarr un aspècte deth problèma reconeishut de hè milèrs d'ans per totes es religions e teories filosofiques: qu'er òme, deth punt d'enguarda dera rason, ei sometut ara lei deth besonh. Mès arren d'aquerò supause eth mendre progrèss entà ua solucion deth problèma, qu'a un costat opausat, basat en coneishement dera libertat.

Qu'es òmes agen descenut deth monard en un periòde incèrt ei tan comprensible coma díder que sigueren hèts damb un sarpat de hanga en determinada epòca (en prumèr cas era inconeguda ei eth temps; en dusau, era origina). E era pregunta sus com concòrde era consciéncia de libertat en òme damb era lei deth besonh qu'ei sometut non pòt auer cap responsa adequada ne ena filosofia ne ena zoologia comparada, pr'amor qu'ena gargolha, en conilh o en monard non podem observar mès qu'activitat musculara e nerviosa, e en òme ei evident, ath delà d'aquerò, era consciéncia.

Es naturalistes e es sòns seguidors, que cren poder resòlver aguest problèma, se retiren as paredèrs que, cridadi entà rebocar un mur dera glèisa, en absència deth caporau e amiadi peth sòn in, curbiren de ges es hièstres, es veirines, es imatges, es colomnes e enquia es murs sense acabar, contents de qué, deth punt d'enguarda deth sòn mestièr, tot auie quedat unifòrme e ben alisat.

IX

Era solucion deth problèma dera libertat e eth besonh ena istòria, qu'a, sus es autes arrames dera sciéncia qu'auien sajat de resòlvè'c, er auantatge de qué era istòria non se referís ara esséncia madeisha dera volentat umana, senon a com s'explique e manifèste aguesta volentat en passat, jos ues condicions determinades.

Deth punt d'enguarda dera solucion deth problèma, era istòria ei, respècte as autes sciéncies, en ua relacion egala ara d'ua sciéncia experimentau respècte des especulatiues.

Er objectiu dera istòria que non ei era volentat der òme, senon era idia qu'auem d'era.

Plan per aquerò non existís entara istòria (coma entara teologia, era etica e era filosofia) eth mistèri insoluble deth ligam entre era libertat e eth besonh. Era istòria estúdie era vida umana a on era coexisténcia des dues contradiccions ja ei ua realitat.

Ena vida reau, quinsevolh hèt istoric, quinsevolh acte uman se compren claraments e de manèra plan definida sense sénter era mendre contradiccion, a maugrat de qué cada hèt semble en part liure e en part de besonh.

Pr'amor de conéisher se com se junh era libertat e eth besonh e quina ei era esséncia d'aguesti dus concèptes, era filosofia dera istòria pòt e li cau anar per un camin contrari ath des autes sciéncies. En lòc de cercar prumèr era definicion des concèptes de libertat e de besonh per eri madeishi, en tot aplicar-les dempús as fenomèns dera vida, era istòria, entre er enòrme nombre de hèts que manege, tostemp depenents dera libertat e deth besonh, li cau definir aguesti concèptes.

Sigue quina sigue era activitat d'un o mès individús, non se compren senon coma un producte dera libertat, d'un costat, e, der aute, des leis deth besonh.

Qu'ei parièr que parlem dera migracion des pòbles o dera invasion des barbars, sigue des ordes de Napoleon III o der acte d'un òme qu'ua ora abans auie escuelhut tranquillaments, entre diuèrses, ua direccion entath passèg; en deguna d'aguestes manifestacions vedem cap contradiccion. Era mesura dera libertat e deth besonh qu'a guidat es actes d'aqueri òmes ei, entà nosati, claraments definida.

Soent era idia que mos hèm dera libertat pòt èster màger o mendre sivans eth punt d'enguarda que d'eth examinam eth fenomèn; mès en cada acte uman apareishen tostemp amassa, libertat e besonh. E tostemp, guaire màger ei era libertat en un acte, mendre ei eth besonh qu'en eth i trapam, e ath revés.

Era relacion entre libertat e besonh aumente o amendrís sivans eth punt de vista que se considère, mès que tostemp ei invèrsaments proporcionau.

Er òme que s’està estofant e s’agarre ad aqueth que sage de sauvar-lo e l’estofe; era mair ahaimada, agotada per aleitar ath hilh, que pane aliments, o eth soldat que sometut a ua disciplina aucís, pr’amor que l’ac ordenen, a un òme sense defensa, son, entath que coneish es condicions que se trapen aguestes persones, mens colpables, ei a díder, mens liures e mès subordinades ara lei deth besonh. Mès eth qu’ignore qu’eth naufragat ère a man d’estofar-se, qu’era mair auie hame, qu’eth soldat ère de servici, eca, semblables actes semblen mès liuri. Dera madeisha manèra, er òme que vint ans abans cometec un assassinat e dempús a viscut tranquillaments sense hèr cap de mau ara societat mos semble mens colpable; ei a díder, qu’eth sòn acte semble mès sometut ara lei deth besonh que quan se considère vint ans dempús e mès liure se s’examine londeman de realizar-lo. Plan per aquerò, quinsevolh acte d’un hòl, d’un embriac o d’un òme cuelhut de grana excitación mos semble mens liure e mès influit pera lei deth besonh se coneishem eth sòn estat d’animositat; e mès liure, mens de besonh se non lo coneishem.

En toti aguesti casi, era nocion de libertat aumente o amendrís sivans aumente o amendrís eth concèpte deth besonh, que depen deth punt d’enguarda que se considère eth hèt. De sòrta que, guaire màger mos semble eth besonh mendre ei era libertat, e ath revés.

Era religion, eth sen der òme, era sciéncia deth dret e era pròpia istòria comprenen dera madeisha manèra aguesta relacion entre besonh e libertat.

Toti es casi, sens excepcion, qu’en eri aumente o amendrís era nòsta nocion de libertat e de besonh an, a tot darrèr, tres bases: era relacion der autor deth hèt

1) damb eth mon exterior.

2) damb eth temps.

3) damb es causes qu’an produsit eth hèt.

Era prumèra basa ei era relacion der òme damb eth mon exterior, relacion mès o mens visibla entà nosati e era idia mès o mens clara deth lòc que cada òme ocupe respècte a tot aquerò que coexistís damb eth. Aguesta ei era basa que per era resulte evident qu’er òme que s’està estofant ei mens liure e depen mès deth besonh qu’er òme qu’ei en tèrra fèrma; qu’ei era basa que mos explique era rason qu’es actes d’un òme que viu en un país plan poblat en relacion estreta damb d’auti òmes, damb era sua familha, damb eth sòn trabalh o damb d’auti ahèrs,se considèren coma mens liures e mès sometudi ara lei deth besonh qu’es d’un òme que viu solet e isolat.

S’analisam ar individú isolat, sense restacar-lo damb eth mon que l’enròde, toti es sòns actes mos semblen liuri. Mès s’avertim era mès petita relacion d’aguest òme e eth mon que l’enròde (damb un aute òme que parle damb eth, damb eth libre que lieg, damb eth trabalh que realice e enquia damb er aire que l’entornège e era lum que què sus es objèctes pròches) vedem que cadua d’aguestes condicions influís sus eth e guide aumens un aspècte dera sua activitat.

E en relacion damb aguestes influéncies amendrís era nòsta idia sus era sua libertat e aumente era idia deth besonh qu'ei sometut.

Era dusau basa s'està ena relacion temporau, mès o mens visibla, entre er òme e eth mon; era idia mès o mens clara deth lòc qu'ocupen en temps es actes d'aguest òme. segontes aguesta basa, era queiguda deth prumèr òme (qu'auec coma conseqüéncia era origina deth gènre uman) mos semble mens liura qu'eth maridatge d'un òme contemporanèu nòste; per çò d'aguesta basa, era vida e era actuacion des òmes que viueren hè sègles e son estacadi a nosati peth temps non mos pòden semblar tan liuri coma era vida modèrna, qu'es sues conseqüéncies desconeishem encara.

Era idia sus era libertat e eth besonh (era sua gradualitat) depen deth temps màger o mendre que se passe entre era realizacion d'un acte e era nòsta opinion sus er acte.

S'examini un acte que vengui de realizar, en ues circonstàncies semblables as que me trapi ara, aguest acte me semble sense cap de dobte liure. Mès s'analisi un acte realizat hè un mes en circonstàncies desparières des actuaus, me calera arreconéisher que se non auessa amiat a tèrme aqueth acte non existirien guaires causes dables, agradiues e enquia de besonh, derivades d'eth.

Se damb eth rebrembe me'n vau entà un acte encara mès luenhant, de hè dètz ans o mès, alavetz me semblaràn mès evidentes es sues conseqüéncies e me serà dificil de representar-se-me qué aurie passat s'aqueth acte luenhant non s'auesse realizat. Guaire mès arrecula en mèn rebrembe o, çò qu'ei madeish, guaire mès se tarden es mies opinions sus es conseqüéncies deth mèn acte, autant mès trantalhantes seràn es mies opinions sus era sua libertat.

Era istòria confirme era participacion cada viatge màger deth liure aubire enes accions comunes dera umanitat. Er eveniment modèrn mos semble un còp complit, eth resultat indiscutible der esfòrç de toti es òmes famosi. Mès enes hèts mès aluenhadi de nosati podem observar ja es sues inevitables conseqüéncies, que dehòra d'eres non podem imaginar arren. E guaire mès arreculem en examen des hèts, mens liuri mos semblen.

Era guèrra austro-prusiana la vedem coma ua conseqüéncia inevitabla des manòbres der astut Bismark, eca.

Es guèrres napoleoniques, encara que damb fòrça resèrva, mos semblen encara eth resultat dera volentat des eròis. Mès per çò que tanh as Crotzades, eveniment qu'ocupe un lòc determinat, que sense eth serie impossible concéber era istòria modèrna d'Euròpa, entàs istorians dera epòca des Crotzades non semblen senon eth resultat dera volentat de quaqui individús.

E per çò que hè as migracions des pòbles, ad arrés dera nòsta epòca, per exemple, se l'acodirie pensar que dera volentat d'Atila depenie era renovacion deth mon europèu. Guaire mès mos aluenham der objècte, autant mès dobtosa se hè era libertat des òmes qu'an realizat es eveniments e mès evidenta resulte era lei deth besonh.

Era tresau basa ei era màger o mendre possibilitat de conéisher era infinita relacion d'encauses qu'exigís imperiosaments era ment, ena quau cada fenomèn comprenut, e, per tant, cada acte uman, li cau auer un lòc determinat, coma conseqüéncia de hèts precedenti e coma encausa des que vien dempús.

Qu'ei era basa que per era es nòsti actes e es de quauqui òmes mos semblen autant mès liuri e mens subjècti ara lei deth besonh coma mielhor coneishem es leis psicologiques, fisiologiques e istoriques, dedusides dera observacion qu'er òme ei sometut, e coma mielhor les comprenem. E, de un aute costat, guaire mès simple ei eth hèt observat, mens complèxi son eth caractèr e era mentalitat der òme qu'eth sòn acte analisam.

Quan non comprenem en absolut es causes der acte, madeish se se tracte d'un crim, d'ua bona òbra o d'ua accion que non a arren a veir damb eth ben o eth mau, l'autrejam ua màger part de libertat; se se tracte d'un crim, demanem mès qu'arren eth castig; se d'ua bona òbra, l'apreciam fòrça. En cas de qué arren la relacione damb eth ben o eth mau, consideram qu'er acte revèle màger individualitat, originalitat e libertat. Mès se coneishem tan solet ua des innombrables encauses deth hèt, admetem ua cèrta part de besonh e exigim mens eth castig deth crim, non arreconeishem tant de merit ar acte vertuós se vedem mens libertat en acte que mos semblaue originau. Eth hèt de qué un delinquent age creishut entre criminaus amendrís era sua colpa. Era abnegacion deth pair o dera mair (abnegacion damb possibilitat de recompensa) mos resulte mès comprensibla qu'era abnegacion immotivada e, plan per aquerò, mos semble mens meritòria, mens liura. Es fondadors de sèctes o de partits e es inventors mos estonen mens quan coneishem com e damb quini mieis premaniren era sua activitat. S'auem un bon nombre d'experiments, s'era nòsta observacion va tostemp dirigida ara cèrca de relacions entre encauses e efèctes des actes umans, aguesti actes mos semblen tan mens de besonh guaire mès segura ei era relacion entre encausa e efècte. S'es hèts analisadi son simples e n'observam ua grana quantitat d'eri, era nòsta idia deth sòn besonh serà encara mès complèta. Er acte desaunèst deth hilh d'un pair desaunèst, era vergonhosa conducta d'ua hemna en un determinat ambient, era requeiguda d'un embriac ena embriaguesa, eca, son actes que mos semblen autant mens liuri coma mès comprenem es sues encauses. E s'aguest òme qu'analisam es sòns actes ei en infim estadi dera sua evolucion, coma un mainatge, un hòl o un pèc, en conéisher es encauses der acte e era simplicitat deth sòn caractèr e dera sua mentalitat coneishem ja tant abondor de besonh e tan poca libertat que tanlèu coma coneishem era encausa qu'origine er acte lo podem pronosticar.

Sus aguestes tres bases se fondamente era irresponsabiliatat deth delinqüent, arreconeishuda en totes es legislacions, atau coma es circonstàncies atenuantes. Era responsabilitat semble màger o mendre sivans eth mèger o mendre coneishement des condicions que se trape er òme qu'eth sòn acte se jutge, sivans eth temps mès o mens long que s'a passar dès qu'er acte se realice enquia que lo sometem a judici e sivans era comprension, mès o mens grana, des encauses que l'originen.

X

Plan per aquerò, era nòsta idia dera libertat e deth besonh aumente e amendrís gradualaments sivans sigue eth ligam màger o mendre damb eth mon exterior, era distància mès o mens longa en temps, e era dependéncia, mès o mens grana des encauses qu'en sòn contèxt analisam eth fenomèn.

Atau, donc, s'observam ar òme quan eh sòn ligam damb eth mon exterior ei fòrça coneishut, quan eth temps transcorrut dès era realizacion deth hèt ei eth màger possible e es sues encauses son deth tot comprensibles, consideram qu'eth besonh ei maximal e minima era libertat. Mès, s'observam ar òme quan era sua dependéncia deth mon exterior ei minima e er acte siguec realizat en un moment immediat ath temps present e es encauses dera accion son dehòra de man entà nosati, arribaram a pensar qu'eth besonh siguec minim e era libertat maximala.

Mès, autant en un cas coma en aute, per mès que cambiem eth nòste punt d'enguarda, per mès que mos expliquem eth ligam que lo restaque damb eth mon exterior, per mès accessibla qu'aguesta relacion mos semble, per mès qu'alonguem e escuercem eth periòde de temps, per mès comprensibles e inaccessibles que mos semblen es encauses, jamès poiram representar-mos ne ua libertat ne un besonh complèts.

1) Per mès que sagem d'imaginar-mos a un òme ath marge des influéncies deth mon exterior jamès compreneram eth concèpte dera libertat en espaci. Quinsevolh acte uman se trape inevitablaments sometut a determinades condicions per tot çò que l'entornège, autanplan peth sòn pròpi còs. Quan lhèui e baishi eth braç, aguest acte me semble liure, mès quan me demani se serie possible lheuar-lo en totes es direccions, me n'encuedi de qué ac hi entà on i auie mens obstacles entà amiar-lo a tèrme, obstacles que se trapen enes còssi que m'enròden e ena conformacion deth mèn còs. Se de totes es possibles direccions n'escuelhi ua, ac hèsqui pr'amor qu'en era i a mens dificultats. Entà qu'eth mèn acte sigue liure ei de besonh que non se trapen trebucs. Entà qu'un òme sigue liure mos cau imaginar-lo dehòra der espaci, çò que, plan, ei impossible.

2) Per mès qu'apressem eth moment que jutjam era realizacion der acte, jamès artenheram eth concèpte de libertat en temps, pr'amor que, en examinar un hèt realizat ua segonda abantes, me cau reconéisher, prumèr de tot, era manca de liberta der acte, donques qu'ei circonscrit ath moment que se hec. Posqui lheuar eth braç? Lo lheui. Mès me demani: podia non auè'c hèt en aqueth moment passat? Entà verificà'c, dèishi de lheuar-lo en instant seguent. Mès aquerò non se passe ja quan me preguntaua s'obraua liuraments: S'a passat temps, que jo non podí arturar, e eth braç que lheuè alavetz non ei ja eth madeish que tengui ara, ne er aire que lo botjaua ei identic ath d'ara. Er instant que hi aqueth prumèr movement ei irreversible, e en aqueth moment siguí capable de hèr un movement solet, e quinsevolh que ne hessa, non poirie èster qu'un; eth hèt de qué en moment seguent non aja lheuat eth braç non demòstre que podia auer

deishat de lheuar-lo alavetz. E donques qu'eth mèn movement non podie èster qu'un alavetz, forçadaments li calie èster aqueth. Entà considerar aguest acte coma liure mos cau imaginar-lo en present, en limit deth temps passat e futur, ei a díder, dehòra deth temps, çò qu'ei impossible.

3) Per mès qu'aumente era dificultat entà compréner era encausa, jamès arribaram ara idia dera libertat totau, ei a díder, ara abséncia d'encausa. Era prumèra exigéncia dera rason ei era de supausar era existéncia d'ua encausa e cercar-la. Era encausa qu'exprimís era volentat d'un acte nòste o de d'autú qu'ei incomprensible entà nosati, mès sense encausa que non pòt existir cap fenomèn. Lheui eth braç entà realizar un acte independent, mès eth hèt de qué volga realizar un acte sense encausa qu'ei era encausa deth mèn acte.

E encara qu'imaginem a un òme liure de tota influència e non examinem senon eth sòn momentanèu acte, non costat per cap encausa, e admetam qu'en temps present er infinitaments petit residú de besonh ei egal a zèro, ne tansevolhe alavetz arribaríem en concèpte dera libertat absoluda, donques qu'un èsser que non se trape jos era influéncia deth mon exterior, que se trape dehòra deth temps e non depen de cap encausa, ja non ei un èsser uman.

Dera madiesha manèra, jamès podem representar-mos es actes d'un òme sometut solet ara lei deth besonh sense que i participe era libertat.

1) Per gran que sigue eth nòste coneishement des condicions espaciaus que se trape er òme, aguest coneishement jamès pòt èster complèt, pr'amor qu'eth nombre de taus condicions ei infinit, madeish qu'er espaci. Plan per aquerò, deth moment que non son determinades totes es condicions e influéncies qu'ei sometut er òme, tanpòc i a un besonh complèt e existís ua cèrta part de libertat.

2) Per mès qu'alonguem eth temps transcorrut dès que se realizèc eth fenomèn analisat enquiath moment que s'emet eth judici sus eth, aguest periòde serà finit, mès eth temps qu'ei infinit. Plan per aquerò, autanplan d'aguest punt d'enguarda, jamès pòt exisitr un besonh complèt.

3) Per accessibla que mos sigue era seria d'encauses d'un acte quinsevolh, jamès la coneisheram deth tot, donques qu'ei infinita, per çò que tanpòc arribaram jamès ath besonh totau.

Mès, ath delà de çò dit, encara qu'admetéssem qu'era libertat pòt arribar a zèro e reconeishéssem en bèth cas (per exemple en un moribund, un embrion o un pèc) era manca absoluda de libertat, acabaríem, s'ac hèm, damb eth concèpte d'òme, donques que deth moment que non i a libertat tanpòc existís er òme. Plan per aquerò era idia de qué er òme pòt víuer e actuar solet sometut ara lei deth besonh, sense bric de libertat, se mos hè impossible coma era idia d'un acte uman absoludaments liure.

Atau, entà representar-mos era activitat d'un òme sometut solet ara lei deth besonh, sense cap de libertat, mos cau admèter eth coneishement d'ua quantitat *infinita* de condicions espaciaus, d'un periòde *infinitaments* gran de temps e d'ua seria *infinita* d'encauses.

Entà concéber ar òme absoludaments liure, non sometut ara lei deth besonh, mos cau imaginar-lo solet, *dehòra der espaci, deth temps e sense depéner de cap encausa*.

En prumèr cas, s'eth besonh siguesse possible sense libertat, arribaríem a definir era lei deth besonh peth besonh madeish, ei a díder, coma ua forma sense contengut.

En dusau cas, s'era libertat siguesse possibla sense eth besonh, arribaríem en ua libertat complèta, dehòra der espaci, deth temps e des encauses; libertat que, per çò d'èster absoluda e ilimitada, non serie arren o serie un vulgar contengut sense forma.

Arribaríem, en generau, enes dues bases que sus eres s'assète tota era concepcion deth mon campada per òme: eth caractèr incomprensible *dera esséncia* dera vida e es leis que la definissen.

Era rason ditz: 1) Er espaci damb totes es sues formes que lo hèn perceptible (era materia) ei infinit e non se pòt concéber de cap auta manèra. 2) Eth temps ei un movement infinit sense un solet moment de pòsa, e non se pòt concéber de ua auta manèra. 3) Eth ligam d'encauses e efèctes non a principi ne pòt auer fin.

Era consciéncia, dera sua part, afirme: 1) Sò solet e tot çò qu'existís ei solet jo, per tant eth mèn jo includís er espaci. 2) Jo mesuri eth temps que cor e fixi en un instant immobil deth present quan me senti viu; per tant, sò dehòra deth temps. 3) Coma que me manque ajuda, considèri per aquerò que sò era encausa de tota manifestacion dera mia vida.

Era rason exprimís es leis deth besonh; era consciéncia exprimís era esséncia dera libertat.

Era libertat ilimitada ei era esséncia dera vida ena consciéncia der òme. Eth besonh sense contengut ei era intelligéncia umana e es sues tres formes.

Era libertat ei çò que se jutge; eth besonh ei qui ac jutge.

Era libertat ei eth contengut; eth besonh qu'ei era forma.

Sonque desseparant es dues hònts deth coneishement, que se relacionen entre eres coma era forma e eth contengut, s'arribe entà concèptes que s'excludissen reciprocaments e non pòden èster comprenudi: es concèptes de libertat e de besonh.

E solet gràcies ara sua union s'artenh compréner era vida der òme.

Dehòra d'aguesti dus concèptes, que, amassa, se relacionen coma era forma e eth contengut, non pòt existir representacion deguna dera vida.

Tot çò que sabem dera vida des òmes non ei senon aguesta relacion entre libertat e besonh, ei a díder, entre era consciéncia e es leis dera rason.

Tot çò que coneishem deth mon exterior dera natura non ei senon era relacion entre es fòrces naturaus e eth besonh, o entre era esséncia dera vida e es leis dera rason.

Es fòrces que determinen era vida dera natura son dehòra de nosati e deth nòste enteniment (non èm conscients d'eres); les cridam fòrces dera gravitacion, inèrcia, electricitat, fòrça animau, eca. Mès comprenem era fòrça dera vida umana e la cridam libertat.

E atau coma era gravitacion, percebuda per cada individú, mès incomprensibla en era madeisha, ei entenuda per nosati ena mida deth nòste coneishement des leis que regissen eth besonh (dès era prumèra nocion de qué toti es còssi pesen, enquiara lei de Newton), era fòrça dera libertat ei tanben comprensibla en era madeisha, encara que la percebem e l'entenem ena mida que coneishem es leis deth besonh, que d'eres depen (a compdar deth hèt de qué tot òme morís, enquiath coneishement des leis mès complèxes dera economia e dera istòria).

Tot coneishement nòste non ei senon era adaptacion dera esséncia dera vida as leis dera rason.

Era libertat der òme se diferéncie de totes es autes fòrces peth hèt de qué er òme ei conscient d'era, encara que deth punt d'enguarda dera rason non se distinguísen bric des autes fòrces. Era gravitacion, era electricitat o era afinitat quimica solet se diferéncien entre eres perque era rason les designe de diuèrses manères. Era libertat der òme se diferéncie des autes fòrces dera natura solet pera definicion qu'era rason les autrège. E era libertat sense besonh, ei a díder, sense es leis dera rason que la definissen, non se diferéncie en arren dera gravitacion, deth calor o dera fòrça dera vida vegetau. Entara rason non ei senon ua sensacion de vida momentanèa e indefinida.

E atau coma era esséncia indeterminada dera fòrça que botge es còssi celèsti, era esséncia indefinida dera fòrça deth calor, dera electricitat o dera afinitat quimica o dera madeisha fòrça vitau son eth contengut dera astronomia, dera fisica, dera quimica, dera botanica, dera zoologia, eca, atau era esséncia dera libertat constitusís eth contengut dera istòria. Coma qu'er objectiu de tota sciéncia ei desnishar era esséncia ignorada dera vida, aguesta esséncia, en era madeisha, solet pòt èster objècte dera metafisica, coma era libertat en espaci, en temps, en dependéncia des encauses, ei objècte d'estudi dera istòria e, tanben, dera metafisica.

Ena sciéncia naturau cridam leis deth besonh a çò coneishut per nosati e fòrça vitau a çò desconeishut. Era fòrça vitau non ei senon era rèsta desconeishuda de çò que sabem sus era esséncia dera vida.

Tanben, ena istòria, çò coneishut recep eth nòm de lei deth besonh, e çò desconeishut eth de libertat. Era libertat, entara istòria, non ei senon era rèsta desconeishuda de çò que sabem sus es leis dera vida umana.

XI

Era istòria analise es manifestacions dera libertat der òme en relacion damb eth mon exterior en temps e ena dependéncia des encauses, ei a díder, determine aguesta libertat cossent damb es leis dera rason. Plan per aquerò, era istòria solet ei sciéncia ena mesura qu'era libertat ei determinada per aguestes leis.

Entara istòria, arreconéisher era libertat des òmes coma ua fòrça capabla d'influir enes eveniments istorics, ei a díder, non sometuda a leis, qu'ei madeish qu'entara astronomia arreconéisher eth liure movement des còssi celèsti.

Tau reconeishement anulle era possibilitat d'existéncia des leis, ei a díder, de tot coneishement. S'existís un solet còs que se botge liuraments, es leis de Kepler e de Newton dèishen d'existir e non se coneish eth movement des còssi celèsti. S'existís un solet acte liure der òme, non existís cap lei istorica e despareish quinsevolh idia sus es eveniments istorics.

Entara istòria, era volentat umana qu'a es sues pròpies vies de movement, qu'un des sòns extrèms s'amague en çò d'ignorat, e er aute èxtrèm, era consciéncia dera libertat en present, se desvolope en espaci, en temps e ena dependéncia des encauses.

Guaire mès s'esten dauant de nosati aguest camp de movement, autant mès evidentes son es leis que lo rigissen. Descurbir e definir aguestes leis qu'ei er objectiu dera istòria.

Deth punt d'enguarda d'aqueth que partís aué dera sciéncia pr'amor d'arténher eth sòn objectiu, eth camin que seguís entà cercar es encauses des fenomèns ena liura volentat des òmes, li resulte impossible tier eth concepte de lei; per mès que limitem era libertat umana, dès que l'admetem coma ua fòrça independenta des leis, era existència dera lei que ja non ei possible.

Solet limitant aguesta libertat enquiar infinit, ei a díder, considerant-la coma ua magnitud infinitaments petita, mos podem convéncer de qué es sues encauses son inaccessibles, e alavetz, en sòrta de cercar es encauses, era istòria cèrque es leis.

Aguesta cèrca qu'a començat hè fòrça temps e es naui metòdes d'estudi que li cau assimilar era istòria coïncidissen damb era autodestruccion dera vielha istòria que fraccione cada còp mès es encauses des fenomèns.

Totes es sciéncies umanes an seguit aguest camin. En arribar en çò d'infinitaments petit, es matematiques (era mès exacta des sciéncies) abandonen eth procès deth fraccionament e cuelhen un nau procès: era soma des inconegudes des infinitesimaus. Renonciant ath concèpte d'encausa, cèrquen era lei, ei a díder, es propietats comunes a toti es elements desconeishudi e infinitaments petiti.

De manèra desparièra, mès ena madeisha linha de pensament, auancèren d'autes sciències. Quan Newton expausèc era lei dera gravitacion universau, non didec qu'eth

solei e era Tèrra auessen era propietat, entà didè'c atau, d'atirar-se senon que toti es còssi, deth mès gran enquiath mès petit, an era propietat d'atirar-se er un ar aute; deishant de cornèr era encausa deth movement des còssi, exprimic ua qualitat comuna a toti eri, dès infinitaments grani enquias infinitaments petiti. Es sciéncies naturaus que hèn madeish: en tot deishar de cornèr es encauses, cèrquen es leis.

En aguest madeish camin se trape era istòria. E s'era istòria a coma objectiu er estudi deth movement des pòbles e dera umanitat, e non era descripcion des diuèrsi episòdis arribadi ena vida des òmes, li cau, descartant d'un còp era idia des encauses, cercar es leis comunes a toti es elements egals de libertat, indisolublaments estacadi entre eri e infinitaments petiti.

XII

Dès que se descurbic e provèc era lei de Copernico, eth solet hèt d'acceptar qu'ei era tèrra e non eth solei que vire, acabèc damb tota era cosmografia anciana. Se poirie, en tot contradíder era lei, tornar entara vielha concepcion sus eth movement des còssi; mès sense refusar-la, non se poirie, probablaments, seguir es estudis deth mon de Tolomeu. Mès, çò de cèrt ei, qu'eth mon de Tolomeo contunhèc estant er objècte d'estudi autanplan fòrça temps dempús deth descurbiment de Copernico.

Dès que per prumèr viatge se didec e se demostrèc qu'eth nombre de neishements o delictes ei subjècte a leis matematiques, que determinades circonstàncies geografiques e politico-economiques establissen ues e autes formes de govèrn e que cèrtes relacions entre era poblacion e era Tèrra còsten eth movement des pòbles, qu'an despareishut es bases que sostenguien era istòria.

Que serie possible, refusant es leis naues, sauvar es anteriors punts d'enguarda sus era istòria, mès sense auè'c hèt, non poiríem, çampar, seguir estudiant es eveniments istorics coma manifestacions dera liura volentat umana. Se per tòrt de cèrtes condicions geografiques, etnografiques o economiques s'instituís ua determinada forma de govèrn o s'origine un movement popular, era volentat d'aqueri individús que semblen èster es organizadors deth govèrn o es instigadors deth movement popular ja non pòt èster considerada coma era sua encausa.

E, ça que la, s'apliquen ara istòria anteriora es leis dera estadistica, dera geografia, dera economia, dera politica, dera filologia comparada e dera geologia, que contradiden dubèrtaments es sues tèsis.

Pendent fòrça temps se tenguec ena filosofia dera natura ua fòrta luta entre es corrents ancians e modèrns. Era teologia defenie er ancian punt d'enguarda e acusaue ath nau d'acabar damb era revelacion . Mès quan vencec era vertat, era teologia acabèc establin-se sus eth nau terren damb era madeisha fermetat qu'abantes.

Aué en dia contunhe manifestant-se ua longa e fòrta luta entre era vielha e era naua concepcion sus era istòria e tanben ara, era teologia defen es posicions ancianes e acuse ara naua d'acabar damb era revelacion.

En ambdús casi, autant d'ua coma dera auta part, aguesta luta còste passions e amague era vertat. D'un costat existís era pòur e era simpatia per tot er edifici bastit ath long des sègles; der aute, era passion per esbauçar.

Es òmes que s'opausauen ara vertat defenuda pes filosòfi dera natura pensauen que, s'admetien aguesta vertat, era gent deisharie de creir en Diu, ena creacion e enes miracles realizadi per Jesucrist.

Es defensors des leis de Copernico e Newton credien qu'es leis dera astronomia acabarien damb era religion, e Voltaire, per exemple, acodie ad aguestes leis coma arma entà combater-la.

Aué en dia, semble tanben que serie pro d'admèter era lei deth besonh entà esbauçar eth concèpte d'amna, deth ben e deth mau, atau coma totes es institucions surgentades sus aguesta basa, autant estataus coma eclesiastiques.

Madeish qu'ara e que Voltaire en sòn temps, es non sollicitadi defensors dera lei deth besonh la tien entà combàter era religion, quan de hèt (madeish qu'era lei de Copernico en astronomia) aguesta lei aplicada ara istòria, luenh d'anequelir era basa que s'assèten es institucions estataus e eclesiastiques, l'assoliden.

Aué en dia, ena istòria (coma se passèc ena astronomia) totes es diferéncies enes concepcions se referissen ara acceptacion o non acceptacion dera unitat absoluda que se tie coma mesura entà fenomèns visibles. En astronomia aguesta unitat qu'ère era immobilitat dera Tèrra, e ena istòria era dependéncia der individú, era libertat.

S'en astronomia era dificultat a reconéisher qu'era Tèrra se botge s'estaue en non admèter era sensacion dirècta dera sua immobilitat e eth movement des planetes, ena istòria era dificultat s'està en admèter era subordinacion der individú as leis der espaci, deth temps e dera encausa, en tot renonciar ara sua pròpia e dirècta independéncia.

Mès, atau coma ena astronomia, era naua concepcion afirme: "Ei vertat que non percebem eth movement dera Tèrra, mès s'admetéssem era sua immobilitat arribaríem en ua situacion absurda, mentre que s'admetem eth sòn movement, que non percebem, arribam a ua lei"; madeish se passe ena istòria, qu'en era eth nau corrent ditz: "Ei vertat que non sentem era nòsta dependéncia; mès en tot admèter era nòsta libertat arribam en absurd, tant que s'admetem era nòsta dependéncia respècte ath mon exterior, ath temps e as encauses, arribam enes leis."

En prumèr cas mos calerie renonciar ara consciéncia d'ua immobilitat en espaci e admèter un movement que non sentíem; en cas present ei de besonh renonciar a ua libertat, que n'èm conscients, e admèter ua dependéncia que non sentim.

APENDIX[2]

[2] Tolstoi publiquèc aguestes planes en 1888, ena revista *Antiquetats Russes,* volum III. D'alavetz an estat considerades coma "Apendix" ara sua òbra e atau les publiquen lèu totes es edicions de *Guèrra e Patz*.

Ues paraules sus *Guèrra e Patz*

En manar ena imprimaria ua òbra qu'en era è emplegat cinc ans d'incessant e extenuant trabalh, enes mès favorables condicions de vida, me shautarie expausar era mia pensada sus era, e gésser atau ath pas de quauqui malentendudi que podessen sorgir en lector.

Non voleria qu'es legeires cerquèssen ne vedessen en libre çò que jo non volí o non sabí exprimir, e concentrèssen era sua atencion en aquerò qu'è volut díder, encara que, pes caracteristiques dera òbra non m'aja podut esténer. Ne eth temps ne era mia pròpia capacitat m'an permetut arténher çò que m'auia prepausat; atau, donc, profiti ara era ospitalitat que m'autrege ua revista especializada entà expausar, encara que brèu e non pliaments, era opinion der autor sus era sua òbra entad aqueri que les posque interessar.

1) Qué ei Guèrra e Patz? Que non ei un roman ne un poèma e encara mens ua cronica istorica: *Guèrra e Patz* ei çò qu'er autor a volut e podut exprimir ena forma qu'ei exprimit. Semblabla manisfestacion de negligéncia per part d'un autor damb es formes convencionaus d'ua òbra en pròsa, que poirie semblar presompcion se siguesse intencionada e non auesse precedents. Mès era istòria dera literatura russa, deth temps de Pushkin, non solet aufrís multipli exemples d'òbres que se desseparen d'aguesta forma que poiríem cridar europèa senon que non mos aufrís un solet cas contrari. Dempús *Amnes mòrtes*, de Gogol, enquia *Era casa des mòrts*, de Dostoievski, en nau periòde dera literatura russa non i a ua òbra d'art en pròsa, per dessús dera mediocritat, que s'ajuste ara forma de roman, poèma epic o narracion.

2) *Eth caractèr dera epòca*. Quauqui lectors, dempús dera aparicion dera prumèra part, me dideren qu'eth caractèr dera epòca non ère pro definit ena mia òbra. Ad aguest repotec responi: que sai ben en qué consistís eth "caractèr dera epòca"que quauqui legeires non trapen ena mia òbra: es orrors dera *servitud dera gleva*, es hemnes embarrades entre quate parets, es foetades as hilhs adulti, eca. Non me pensi qu'aguest "caractèr dera epòca"que viu ena nòsta imaginacion s'ajuste ara vertat, e non è volut representar-lo. Enes mèns estudis de cartes, jornaus e tradicions non è trapat atrocitats ne violencies màger qu'es que se pòden trapar aué o en quinsevolh auta epòca. Tanben alavetz es òmes estimauen e envejauen, cercauen era vertat, aspirauen ara vertut e se deishauen tirassar pes passions. Era madeisha vida intellectuau e morau complèxa existie entre es classes superiores, a còps encara mès rafinada qu'aué. S'enes nòstes ments s'a format ua idia sus eth caractèr arbitrari e brutau d'aqueth temps ei solet pr'amor que enes tradicions, enes memòries, enes narracions e romans se mos a legat es casi mès excepcionaus de violéncia e brutalitat. Dedusir qu'eth caractèr predominant d'aquera epòca siguesse era violéncia serie tant injust coma s'un òme, en tot veir d'ua montanha estant, solet es cimalhs des arbes, dedusisse qu'en aqueth parçan non auie qu'arbes. Aqueth temps qu'a eth sòn caractèr (coma l'a cada epòca) que se derive dera màger alienacion des classes nautes respècte as autes classes, dera filosofia religiosa d'alavetz, des particularitats dera educacion, deth costum de tier era lengua francesa, eca. Aguest qu'ei eth caractèr que sagè d'exprimir coma mielhor podí.

3) *Er usatge deth francés en ua òbra russa*. Per qué ena mia òbra non solet es russi, senon tanben es francesi, parlen uns còps en rus e d'auti en francés? Eth repotec de qué es personatges d'un libre rus parlen e escriuen en francés qu'ei coma eth repotec deth que guarde un quadre e obsèrve plapes neres (ombres) que non existissen ena realitat. Eth pintor non n'a eth tòrt de qué era ombra botada per eth ena figura les semble a quauqui uns ua plapa nera que non i é ena realitat; sonque ne serà eth colpable quan aqueres plapes neres siguen dispausades de quinsevolh manèra o d'ua manèra bastrussa. En escríuer un libre sus es començaments d'aguest sègle e presentar es personatges russi de cèrta classa sociau, a Napoleon e a d'auti francesi qu'intervengueren tan directaments ena vida d'aqueth temps, que m'è deishat amiar, sense voler e dilhèu mès de çò de besonh, pera sua manèra de pensar en francés. E plan per aquerò, sense remir era probabla inexactitud e maganha des ombres botades per jo en quadre, voleria díder qu'aguestes persones que les semble ridicul que Napoleon parle, ja en rus, ja en francés, comprenessen que les semble atau perque, coma qu'era persona que campe eth retrait, non ven ua figura damb es sues lums e ombres, senon solet ua plapa nera jos eth nas.

4) *Es nòms des personatges*. Es nòms de Bolkonski, Drubetskoi, Bilibin, Kuraguin e d'auti personatges retiren nòms russi plan coneishudi. En relacionar personatges imaginaris damb d'auti que pertanhen ara istòria, jo madeish qu'avertí ua cèrta faussetat s'eth comde Rastopchin parlaue damb eth prince Pronski, damb Strielski o damb quinsevolh aute prince o comde de nòm fictici. Bolkonski o Drubetskoi, encara que non son Volkonski ne Trubetskoi, sonen a quauquarren coneishut e naturau en un grop aristocratic rus; que non è sabut endonviar entà toti es mèns personatges nòms que non me sonèssen a faus, coma Bezujov o Rostov, ne sabí evitar aguesta dificultat senon cuelhent ar azard es nòms de familha mès coneishudi entà un rus e escambiant en eri quauqua letra. Me saberie degrèu qu'era semblança d'aguesti nòms imaginaris damb es vertadèrs amièsse a pensar qu'era mia intencion age estat desnishar ad aguesta o ad aguesta auta persona reau. E aquerò, sustot, perque aguest trabalh literari, que s'està a descríuer persones qu'existissen o qu'existiren reauments non a arren a veir damb era literatura que jo m'ocupi.

   Maria Dmitrievna Ajrosimova e Denisov son es soletes persones que, sense voler e sense premeditacion, les è balhat nòms que s'aprèssen pro as de dus personatges vertadèrs, especiauments notabli e estimadi pera societat d'alavetz. Aquerò que siguec un error dera mia part, derivat dera especiau singularitat d'aqueres dues persones; mès tau error que s'a limitat ad aquerò, e es mèns legeires saberàn, solide, qu'aguesti personatges non les arribe ena novèla arren que se semble ara realitat. Toti es auti son totafèt imaginaris e ne tansevolh an, çampar, modèls precisi ena tradicion ne ena vida reau.

5) *Era discordància entre era mia descripcion des eveniments istorics e era des istorians*. Que non se tracte d'ua discordància per edart; mès qu'ère inevitabla. Er istorian e er artista que descriuen ua epòca istorica an uns objectius fòrça desparièrs.

S’enganharie er istorian que sagèsse de presentar-mos un personatge istoric ena sua totalitat, damb tota era sua complexitat des sues relacions en toti es aspèctes dera vida. Dera madeisha manèra s’enganharie er artista que mos presentèsse ath sòn personatge tostemp en sòn significat istoric. Kutuzov non montaue tostemp un shivau blanc ne auie tostemp ena man er alongavistes entà seguir era marcha der enemic. Rastopchin non siguec tostemp ena actitud d’aplicar ua tèda ena sua casa de Voronovo (de hèt jamès ac hec), ne era emperairitz Maria Feodorozvna se presentaue tostemps regda damb eth sòn mantèl d’ermina e damb ua man apuada en còdi des leis. Mès era vertat ei qu’era imaginacion populara tostemp ve atau ad aguesti personatges.

Entar istorian, que conde accions dirigides entà un determinat objectiu, existís er eròi. Entar artista, qu’exprimís es relacions d’aguest madeish personatge damb toti es aspèctes dera vida, que non pòden ne les cau existir eròis senon òmes.

Er istorian se ve obligat (a viatges alterant era vertat) a hèr convergir toti es actes d’un personatge istoric ena idia qu’eth atribuís ath sòn personatge. Per contrari, er artista ve incompatible er esbòç d’aguesta idia unenca damb eth sòn objectiu e sage solet de compréner e mostrar non a un determinat actor, senon a un òme.

Màger e mès substanciau ei encara aguesta diversitat per çò dera descripcion des eveniments istorics.

Er istorian s’ocupe des resultats d’un hèt, e, er artista, dera esséncia deth hèt. Er istorian, en descríuer ua batalha ditz: “era ala quèrra de tau còs dera armada auancèc contra tau bordalat, refusèc ar enemic e se vedec obligada a arrecular…” eca. Er istorian que non pòt parlar de ua auta manèra. Entar artista, aguestes paraules que non an cap de sentit ne tansevolhe se referissen ath hèt. Dera sua experiéncia o de cartes, des memòries o des informes, er artista recuelh eth hèt; soent (per exemple, en descríuer ua batalha), es deduccions der istorian sus era actuacion de taus o quaus tropes son totafèt opausades as conclusions der artista. Aguesta diversitat de resultats s’explique pes hònts que cadun a consultat entàs sues informacions. Entà un istorian (pr’amor de seguir damb er exemple dera batalha) es hònts principaus son es infòrmes des caps dera armada e es deth generau en cap. Er artista que non pòt trèir arren en net de taus hònts pr’amor que non li diden ne l’expliquen arren. Mès encara; er artista refuse taus infòrmes perque trape en eri ua inevitabla mentida. Sense parlar de qué, dempús de cada batalha, es adversaris la descriuen de manèra totafèt desparièra, en cada descripcion i a ua dòsi de mentida, de besonh, per çò d’auer de descríuer en pòques linhes era accion de milèrs d’òmes escampilhadi en quauqui quilomètres e caladi ena mès fòrta excitación d’animositat, senhorejadi pera pòur, pera vergonha e pera mòrt.

Ordinàriaments, enes descripcions de batalhes se conde que taus e taus tropes sigueren enviades entà assautar un cèrt punt e dempús se les ordenèc replegar-se, eca, coma supausant qu’aguesta madeisha disciplina que somet a desenes de milèrs

d'òmes ara volentat d'un de solet, en un camp de manòbres o en una parada, pòt costar eth madeish efècte quan ei en jòc era vida. Qui age viscut ua guèrra sap guaire inexacte ei tot aquerò; e, ça que la, es infòrmes se basen en aguesta suposicion, e d'era deriven es descripcions militares. Recorretz es tropes immediataments dempús d'ua batalha, enquia e tot ath dusau o tresau dia, abans de qué s'agen escrit es infòrmes preguntatz as soldats e as oficiaus, deth mès naut enquiath mès baish, se com s'a desvolopat era accion: vos condarà çò qu'an experimentat e vist, e ena vòsta ment sorgirà ua impression majestuosa, complicada, infinitaments multifòrme, penibla e confusa; mès que de degun d'eri, ne tansevolhe deth generau en cap, poiratz saber se com s'a desvolopat era batalha. Ath cap de dus o tres dies comencen a arribar es infòrmes ; es charraires comencen a condar se com a estat çò qu'eri non an vist; fin finau, se forme ua narracion comuna e, sus era basa d'aguest infòrme, se configure era opinion generau dera armada. Entà toti ei un aleugeriment poder cambiar es pròpis dobtes e incertituds per ua representacion enganhosa mès clara e tostemp vantaira. E, dempús un mes o dus, preguntatz a ua persona qu'age participat en aquera batalha: ja non enteneratz en sòn raconde aqueth materiau viu qu'auie abantes; aguest nau testimòni d'ara vos conde es sues impressions fondades ena mentida des infòrmes. Atau me condèren a jo era batalha de Borodino fòrça persones intelligentes qu'auien participat en aguesta jornada. Toti didien es madeishes causes e toti èren d'acòrd damb es fausses descripcions de Milailovski-Danilevski, de Glincka e de d'auti; coïncidien enquia enes detalhs, encara qu'es narradors auessen estat a quauqui quilomètres de distància es uns des auti.

Dempús dera conquista de Sabastopol, eth comandant d'artilharia Krizhanovski me manèc es infòrmes des oficiaus artilhèrs de toti es bastions e m'encarguèc arremassar toti aqueri infòrmes, qu'èren mès de vint, en ua soleta relacion. Me hè dò non auer trèt còpia. Qu'èren eth mielhor exemple d'aguesta mentida militara, tant ingenua e inevitabla, coma de besonh, de qué son compausades totes es relacions d'aguest tipe. Supausi que molti des mèns companhs qu'alavetz redigien taus infòrmes arriràn en liéger aguestes linhes e rebrembaràn se com, per orde des superiors, escriuien çò que de cap manèra podien saber. Es qu'an experiéncia ena guèrra saben enquia quin punt es russi son capables d'arténher es sòns objectius en ua batalha e qué pòc capables son de descriuer-la damb era vanitosa mentida de besonh entad aguesta sòrta d'infòrmes. Toti saben qu'ena nòsta armada aguest mestièr de redigir infòrmes ei lèu tostemp en mans d'estrangèrs.

Se digui tot aquerò ei entà demostrar qu'era mentida ei inevitabla enes descripcions militares que servissen de hònt d'informacion as istorians; e tanben entà demostrar enquia quin punt son inevitables es abondoses discordàncies entre er artista e er istorian ena interpretacion d'un hèt istoric.

Mès, ath delà d'aguesta enganha inevitabla ena exposicion des eveniments istorics, è trapat enes istorians dera epòca que parlam (coma conseqüéncia deth costum

d'agropar es eveniments, racondar-les brèuments e conformar-se damb era sua tragica intonacion) ua especiau forma de lengatge ampulós qu'en eth, soent, era falsetat e era alteracion des hèts s'esten non solet as eveniments senon ara comprension deth sòn significat. Fòrça còps, en estudiar es dues principaus òbres istoriques dera epòca, es de Thiers e Mijailovski-Danilevski, me deishaue perplèx que taus òbres podessen gésser ara lum e èster liejudes. Sense parlar des sues narracions d'eveniments identiques, mantengudes en ton mès grèu e autorizat, damb abondoses citacions de documents, totafèt opausades es ues as autes, trapaua en ambdús istorians descripcions que, en lieger-les, non sabia s'arrir o plorar quan rebrembaua qu'aqueri dus libres son monuments plan singulars d'ua epòca e compden damb milions de liegeires. Citarè un solet exemple deth libre deth celèbre Thiers. Dempús de condar que Napoleon auie amiat entà Russia robles faussi, Thiers ditz:

> *Relevant l'emploi de ces moyens par un acte de bienfaisance, digne de lui et de l'armée française, il fit distribuer des secours aux incendies: Mais les vivres etant trop precieux pour etre donnes longtemps a des etrangèrs, la plupart ennemis, Napoleon aima mieux leus fournir de l'argent, et il leur fit distribuer des roubles papier.*

Aguest fragment estone, separat dera rèsta, non diderè pera sua inmoralitat senon simplaments pera sua estonanta peguesa. Mès, en sòn conjunt non còste tant d'estupor, pr'amor que concòrde perfèctaments damb eth ton generau, ampolós, solemne, absent de tot significat dirècte.

Atau, donc, es objectius der artista e der istorian son absoludaments desparièrs, e era mia discordància respècte as istorians ena descripcion des eveniments e personatges deth mèn libre que non a d'estonar ath lector.

Mès er artista non a de desbrembar qu'era representacion populara de personatges e eveniments istorics non ei basada ena fantasia senon enes documents qu'es istorians an pogut recuélher. Plan per aquerò, encara que de manèra diuèrsa, en representar ad aguesti personatges e eveniments er artista s'a de servir, coma er istorian, deth materiau istoric. *Tostemp qu'ena mia novèla parlen o actuen personatges istorics, non me les è endonviat senon que m'è servit de materiaus istorics qu'an format, pendent eth mèn trabalh, ua vertadèra bibliotèca integrada per libres qu'es sòns titols non creigui de besonh mentar aciu, mès que posqui reméter tostemp ath lector.*

6) Fin finau, era siesau condideracion, entà jo era mès importanta, se referís ara pòca transcendéncia que, sivans es mies idies, an es cridadi grani òmes enes eveniments istorics.

En estudiar ua epòca tan tragica, tan rica en eveniments grandiosi e tan pròcha a nosati, e que sus era encara perduren tantes e tan diuèrses tradicions, qu'è vengut ena conviccion, entà jo evidenta, de qué es encauses des hèts istorics son inaccessibles ath nòste enteniment. Díder (causa que semble tan simple entà toti) qu'es encauses des eveniments de 1812 son er esperit de conquista de Napoleon e era patriotica fermesa deth Tsar Alexandre I ei tant asenat coma afirmar qu'es encauses dera queiguda der Emperi roman les cau cercar en hèt de qué aquest o aqueth barbar amièc as sòns pòbles entà Occident, o qu'un determinat emperaire roman governèc mau, o qu'ua enòrma montanha, soscavada enes sues bases, s'en.honsèc perque eth darrèr obrèr dèc eth darrèr còp de piosha.

Un eveniment atau que milions d'òmes cerquèren era manèra d'exterminar-se muauauments e auciren a milions de sòns semblables que no pòt auer coma encausa era volentat d'un solet òme: un solet individú non pòt ne soscavar era basa d'ua montanha ne obligar a morir a cinc cents mil òmes. Mès, alavetz, quines son es encauses? Quauqui istorians sostien qu'er esperit conquistador des francesi o eth patriotisme des russi. D'auti parlen der esperit democratic difusat pera armada de Napoleon, o deth besonh de qué Russia li calie entrar en relacion damb Euròpa, eca. Mès, com milions d'òmes comencèren a aucir-se? Qui les amièc entad aquerò? Semblarie que toti auien clar qu'aguesta tuada non beneficiarie ad arrés senon que damnatjarie a toti. Per qué, alavetz, ac heren? Ei possible hèr, e se hèn, innombrables rasonaments retrospectius sus es encauses de tant absurd eveniment, mès er immens nombre d'encauses ei tant infinit que deguna d'eres merite èster considerada coma vertadèra.

Per qué milions d'òmes sagèren d'aucir-se es uns as auti, quan, dès era creacion deth mon, s'a demostrat qu'aquerò ei un mau, fisica e moraments parlant? Perque aquerò ère tant inevitable, que, en hè'c, es òmes aubedien ara madeisha lei naturau e zoologica que se someten es abelhes quan se destrusissen en arribar era tardor, e per eres es animaus mascles s'aucissen es uns as auti. Que non se pòt dar ua auta responsa a tan terribla pregunta.

Aquerò ei non solet evident senon que resulte tan naturau ena consciéncia de toti, que s'ac valerie de sajà'c se non auesse en òme un aute sentiment que l'ahisque a creder-se liure cada còp qu'amie a tèrme ua accion.

En considerar ara istòria d'un punt d'enguarda generau, s'arribe ena certitud d'ua Lei Etèrna que per era se complissen es eveniments. Mès se la contemplam deth punt d'enguarda individuau mos convencem de çò de contrari.

Un òme qu'aucís ath sòn semblable, Napoleon que da era orde de passar eth Niemen, vosati e jo que presentam ua instància entà recrutar-mos o lheuam o baisham eth braç, èm, plan que òc, convençudi de qué cadun des nòsti actes ei fondat en motius rasonables e en nòste liure aubire, de sòrta que depen de nosati madeishi hèr açò o aquerò. E aguesta conviccion està tant arraïtzada ena nòsta natura e ei tan preciosa entà nosati que, a maugrat des pròves dera istòria e des estadistiques sus es delictes (que mos convencen

dera irresponsabilitat des actes de d'auti òmes) estenem era consciéncia dera nòsta libertat a totes es nòstes accions.

Era contradiccion que semble insolubla. En amiar a tèrme un acte sò convençut de qué lo hèsqui per çò deth mèn liure aubire; mès s'analisi eth significat istoric d'aguest acte de connexion damb era vida collectiua deth gènre uman acabi per convencer-me de qué tau acte ère determinat e ère inevitable. A on ei er error?

Es observacions psicologiques sus era capacitat der òme entà explicar retrospectiuaments, e de còp, un hèt damb ua seria completa d'arguments faussaments liuri (coma sagi d'expausar en un aute lòc peth menut) confirmen qu'era consciéncia de libertat en òme, en realizar un determinat acte, ei erronèa. Mès aguestes madeishes observacions psicologiques demòstren qu'existís ua auta seria d'actes qu'en eri era consciéncia dera nòsta libertat non ei retrospectiua senon instantanèa e indobtabla. Jo posqui, plan que òc, e sigue quina sigue era oposicion des materialistes, executar ua accion o abstier-me d'era quan aguesta accion m'afècte a jo solet. Qu'ei indobtable que, pera mia pròpia volentat, vengui de lheuar eth braç e ara l'abaishi. Posqui en aguest instant deishar d'escríuer. Vosati podetz, en ua segonda, deishar de liéger. Per çò dera mia volentat e dehòra de cap obstacle, posqui en un moment desplaçar-me damb eth pensament entà America o pensar en un problèma matematic. Que posqui, botant a pròva era mia pròpia libertat, lheuar o abaishar damb fòrça eth mèn braç. Ac hèsqui. Mès ath mèn costat i a un mainatge; lheui era man, e damb era madeisha fòrça, sagi de abaishar-la sus eth. Non *ac posqui* hèr. Un gosset se lance sus aguest mainatge, e jo *non posqui* deishar de pataquejar ath gosset. Que sò ena armada e no posqui deishar d'anar damb eth regiment. En ua batalha, non posqui deishar d'anar ar assaut damb eth mèn batalhon e non húger quan toti hugen ath mèn entorn. *Non posqui.* Quan sò en un tribunau, coma defensor d'un acusat, non posqui deishar de parlar o de conéisher çò que vau a díder. Que non posqui senon clucar es uelhs quan quauqu'un li flòque un patac as mèns uelhs.

Per tant, existissen dues classes d'actes: es uns depenen e es auti non depenen dera mia volentat. E er error que còste era contradiccion vie solet de qué era consciéncia d'èster liure qu'acompanhe legitimaments cadun des actes qu'amien entath mèn jo, entara part mès abstracta deth mèn èsser, l'esteni illegitimaments enquias mèns actes realizadi amassa damb d'autes volentats e depenentes deth concurs de volentats que non son era mia. Qu'ei pro de mau hèr delimitar eth camp dera libertat e deth besonh; Era fixacion d'aguest limit qu'ei er objècte dera psicologia; mès quan campi es condicions qu'en eres se manifèsten era nòsta màger volentat e era nòsta màger dependéncia, non posqui deishar d'arreconéisher que, guaire mès abstracta e, per tant, mens estacada ara activitat de d'auti òmes, ei era nòsta activitat, autant mès liura ei; e ath revés, guaire mès estacada ei era nòsta activitat ara des auti, mens liura ei.

Eth ligam mès fòrt e indisoluble, mès penible e constant damb es auti òmes, qu'ei eth cridat poder sus es auti, qu'en sòn vertadèr significat non ei senon ua màger dependéncia respècte as auti.

Enganaht o non, me sò convençut pliaments d'aguesta vertat ath long deth mèn trabalh. E en descríuer es eveniments de 1805, 1807 e, sustot, 1812, qu'en eri se revele mès claraments aguesta lei dera fatalitat, non podia balhar importància as accions des que credien controtlar es eveniments, e qu'en realitat meteren en eri fòrça mens activitat umana qu'es auti partipants. Era activitat d'aguesti òmes m'interessaue solet coma illustracion d'aguesta lei dera fatalitat que, d'acòrd damb era mia conviccion intèrna, domine era istòria; e d'aguesta lei psicologica qu'obligue a un òme a realizar damb mendre libertat es sòns actes e a crear ena sua fantasia tota ua sòrta de rasonaments restrospectius entà demostrar-se ada eth madeish qu'a obrat liuraments.

Generalitat de Catalunya
Generalitat de Catalonha
Obra Social "la Caixa"
BAQUEIRA/BERET
INSTITUT
D'ESTUDIS
ILERDENCS
Fundació Pública de la Diputació de Lleida
Diputació de Lleida